

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA DĚJIN UMĚNÍ

Klára Mezihoráková

Architektura středověkých kostelů dominikánek

v českých zemích v kontextu střední Evropy

Disertační práce

Vedoucí práce: prof. PhDr. Ivo Hlobil, CSc.

Olomouc 2011

OBSAH

I. Úvod	3
II. Počátky řádu dominikánek	5
1. První klášterní založení a vznik ženské větve kazatelského řádu	5
2. Výchozí podmínky fundací: vztah k řádu a zakladateli	12
III. Dominikánky během středověku v Čechách a na Moravě a možnosti poznání jejich chrámových staveb	20
IV. Architektura klášterních kostelů dominikánek ve střední Evropě	35
1. Počátky chrámové architektury dominikánek v 1. polovině 13. století	35
2. Klášterní kostely dominikánek z hlediska jejich půdorysného utváření	40
V. Dosud existující klášterní kostely dominikánek u nás	60
1. Kostel sv. Kateřiny v Olomouci	60
1.1. Stav dosavadního bádání	60
1.2. Dějiny kláštera	66
1.3. Popis kostela	73
1.4. Stavebně-historický vývoj kostela	77
2. Kostel sv. Anny na Starém Městě v Praze	93
1.1. Stav dosavadního bádání	93

1.2. Dějiny kláštera	105
1.3. Popis kostela	119
1.4. Stavebně-historický vývoj kostela ve středověku	124
3. Specifické funkční úpravy chrámových interiérů	147
VI. Závěr	175
VII. Obrazová příloha	177
VIII. Citovaná literatura	240
IX. Seznam vyobrazení	254
X. Resumé	270

I. Úvod

Základním motivem k napsání této práce byla skutečnost, že chrámová architektura dominikánek v českých zemích nebyla dosud v umělecko-historické literatuře souhrnně zpracována. Kláštery ženské větve kazatelského řádu se sice staly předmětem kapitoly Tomáše Černušáka v poměrně nedávno vydané publikaci o dějinách dominikánů v českých zemích,¹ jedná se však o historickou stat', v níž byla architektura klášterů zcela pominuta. Podobně nemohla uměnovědné pojednání nahradit ani hesla k jednotlivým konventům dominikánek, zahrnutá do dvou svazků encyklopedie českých, moravských a slezských klášterů,² třebaže v nich určitá pozornost sakrálním stavbám věnována byla.

Tato situace značně kontrastuje se stavem např. současného německého umělecko-historického bádání. Zde po kapitole o chrámech mendikantek, sepsané Wolfgangem Schenkluhnem jako součást knihy o evropské architektuře žebravých řádů,³ přinesla první rozsáhlou přehledovou práci o kostelích klarisek a dominikánek do 14. století v Evropě Carola Jäggi.⁴ Její publikace se soustředí především na německou oblast a z chrámů ženské větve řádu kazatelů v českých zemích se v ní dočkal pozornosti jen jeden kostel. Přesto má tato studie velký význam i v

¹ Tomáš Černušák, Ženská otázka, in: Tomáš Černušák – Augustin Prokop – Damián Němec, *Historie dominikánů v českých zemích*, Praha 2001, s. 54-59.

² Pavel Vlček – Petr Sommer – Dušan Foltýn et al., *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1997. – Dušan Foltýn et al., *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005.

³ Wolfgang Schenkluhn, *Architektur der Bettelorden. Die Baukunst der Dominikaner und Franziskaner in Europa*, Darmstadt 2000.

⁴ Carola Jäggi, *Frauenklöster im Spätmittelalter. Die Kirchen der Klarissen und Dominikanerinnen im 13. und 14. Jahrhundert*, Petersberg 2006.

našem prostředí, protože skýtá širší kontext, velmi potřebný pro správné vnímání sakrální architektury dominikánek u nás. Komparace s řádovým stavitelstvím v zahraničí je o to důležitější, že se v rámci našeho území zachovaly jen dva kostely dominikánských jeptišek a možnosti jejich vzájemného srovnávání jsou tedy omezené.

V období do poloviny 14. století bylo přitom v českých zemích založeno devět ženských dominikánských konventů, tedy poměrně velký počet, který vynikne např. při srovnání s pouhými třemi středověkými fundacemi v oblasti dnešního Polska. Přestože některé ze svatyní těchto klášterů patrně nepřekročily fázi provizoria, existovala u nás ve středověku nezanedbatelná skupina kostelních staveb dominikánských jeptišek, o níž zatím uměnovědné bádání neprojevovalo soustavnější zájem. Jejím dokladem jsou dnes, jak jsem již zmínila, pouze dva dosud stojící chrámy: kostel sv. Kateřiny v Olomouci a kostel sv. Anny na Starém Městě pražském.

Cílem předkládané práce je tedy pojmout uvedené objekty jako součást rozsáhlého celku řádové architektury dominikánek. Shrnuji v ní poznatky o zaniklých chrámech těchto jeptišek v českých zemích a jmenovaným dvěma dochovaným kostelům věnuji podrobné monografické stati. Pokouším se zároveň nastínit situaci, v níž se sakrální stavitelství dominikánek začínalo utvářet, a okolnosti, které měly vliv na jeho podobu. Širší pohled na tyto stavby je podle mého názoru pro jejich pochopení nutný, protože nevznikaly jen v souvislostech regionálního stavitelství, ale také jako součást řádové sítě.

II. Počátky řádu dominikánek¹

1. První klášterní založení a vznik ženské větve kazatelského řádu

Roku 1206 založil sv. Dominik v jihofrancouzském Prouille první ženský ústav, který se později stal součástí dominikánského řádu. Motivací jeho činu byla snaha vyjít vstříc potřebám žen z vysokých vrstev společnosti, které toužily po aktivním náboženském životě a jimž se dosud otevírala spíše kacířská společenství než oficiální církevní kruhy.² Život prouillského shromáždění se měl řídit řeholí sv. Augustina, upravenou Dominikem, zpočátku však zřejmě sestry neskládaly klášterní sliby. Roku 1214, stále ještě před založením řádu kazatelů, připojil sv. Dominik k prouillskému klášteru malou skupinu bratří v čele s převorem, určenou k vykonávání duchovní péče o tamní sestry, a o rok později dosáhl jeho přijetí do papežské péče. V téže době docílil Dominik uznání svého mužského společenství za mnišský řád a do roku 1217 byl plně institucionalizován.³ Prouillský klášter byl do nového řádu ihned začleněn, sv. Dominik podnikl poté roku 1218 vznik dalšího ženského konventu v Madridu⁴ a následujícího roku mu papež Honorium III. svěřil dohled nad klášterem sv. Sixta v Římě,

¹ Pojmenování „dominikánky“ se objevilo až v 15. století v návaznosti na lidové a později zobecnělé označení „dominikáni“ pro bratry kazatelského. Antonín Podlaha – Josef Tumpach, *Český slovník bohovědný III.*, Praha 1912, s. 570. – Dietmar von Huebner et al., *Dominikaner, Dominikanerinnen*, in: Kol. autorů, *Lexikon des Mittelalters III.*, München-Zürich 1980, sl. 1192.

² Herbert Grundmann, *Religiöse Bewegungen im Mittelalter III.*, Darmstadt 1970, s. 208–209.

³ Wolfgang Schenkluhn, *Architektur der Bettelorden. Die Baukunst der Dominikaner und Franziskaner in Europa*, Darmstadt 2000, s. 16.

⁴ Herbert Grundmann (pozn. 2), s. 212.

v němž byly již dříve sjednoceny tamější ženské konventy ve snaze podřídit je přísným pravidlům života v klauzuře.⁵

Nelze si však představovat, že založení řádu bratří kazatelů bylo počátkem záměrného rozvoje jeho ženské větve. Ještě roku 1220 podpořil Dominik záměr boloňské šlechtičny Diany z Andaló založit pro sebe a další nábožensky zanícené dámy klášter a pověřil čtyři řádové bratry, aby vyhledali vhodné místo ke stavbě konventních budov. Roku 1221 ale umírá a postoj jím založeného řádu k vznikajícím ženským společenstvím se radikálně mění. Objevují se obavy, že péče o narůstající počet shromáždění žen omezí jeho nejvlastnější úkol, tedy kazatelskou činnost, zaměřenou na boj s tehdy bujícími heretickými tendencemi. Tento obrat je zřejmý právě u boloňské fundace. Započetí stavby kláštera zabránil nejprve zřejmě nesouhlas biskupa. Teprve roku 1223 se Dianě z Andaló podařilo dosáhnout naplnění svých plánů díky přátelskému vztahu k novému generálu řádu Jordanu Saskému.⁶ Ten měl ostatně na jejím duchovním směřování přímý podíl, jak dokládá dochovaná korespondence mezi ním a Dianou.⁷ Ve stanovách boloňského konventu ale i přes to došlo k velmi podstatné změně ve srovnání s ustanoveními starších ženských klášterů, vzniklých za Dominikova života. Dodatky Augustinovy řehole připisované sv. Dominikem pro klášter Prouille se zachovaly v pozdější podobě ve statutech konventu sv. Sixta v Římě. Po vzoru prvního ženského kláštera se u dalších dvou konventů dominikáni zavázali k jejich správě a duchovní péči o jeptišky,

⁵ Carola Jäggi – Uwe Lobbedey, Kirche und Klausur – Zur Architektur mittelalterlicher Frauenklöster, in: *Krone und Schleier. Kunst aus mittelalterlichen Frauenklöstern* (kat. výst.), Bonn, Essen 2005, s. 98.

⁶ Herbert Grundmann (pozn. 2), s. 213–215.

⁷ Klaus Schreiner, Seelsorge in Frauenklöstern, in: *Krone und Schleier. Kunst aus mittelalterlichen Frauenklöstern* (kat. výst.), Bonn, Essen 2005, s. 61.

kteřá měla být zabezpečena bratry trvale sídlícími při konventu sester. Postavení nově založeného boloňského kláštera bylo i přes náklonnost Jordana Saského od počátku zcela jiné. Zatím co konventy v Prouille, Madridu a v Římě byly k řádu plně připojeny, v případě kláštera S. Agnese v Boloni se tak nestalo. K jeho inkorporaci přiměla řád teprve posléze papežská bula. Vyhlídky ostatních vznikajících ženských konventů, usilujících o začlenění do dominikánského řádu, úspěch Diany z Andalónijak nezlepšil. Generální kapitula se zanedlouho poté, roku 1228, přiklonila k meznímu opatření. Vydala zákaz, provázený přísnými sankcemi, zapovídající jakoukoli podporu ženských společenství i klášterů. Toto nařízení se sice nevztahovalo na kláštery řádem už přijaté, ale bylo obranou vůči velkému množství shromáždění žen v německé provincii, z nichž se hlavně urozené dámy vázaly na dominikány.⁸

Z uvedeného je zřejmé, že první konventy dominikánských jeptišek nebyly samozřejmou součástí nově založeného kazatelského řádu. Ženská dominikánská větev se vytvářela velmi komplikovaně a byla spolu s ženskými odnožemi ostatních mnišských řádů výsledkem dlouhodobého procesu, který započal již daleko dříve a bez přímé vazby na mendikanty. Už od konce 11. století sílila touha laiků po intenzívní účasti na náboženském dění a tato společenská tendence, pro niž se v literatuře ustálilo označení „náboženské hnutí“, trvala po celé 12. století a vyrovnávaly se s ní také žebravé řády na počátku 13. století.⁹

Představu o životě věnovaném Bohu mohlo mužským laikům naplnit konvršství, zavedené zvláště u cisterciáckého řádu. Konvrši, laičtí bratři,

⁸ Herbert Grundmann (pozn. 2), s. 215–217, 240–241.

⁹ Brigitte Degler-Spengler, Die Religiöse Frauenbewegung des Mittelalters. Konversen – Nonnen – Beginen, *Rotterburger Jahrbuch für Kunstgeschichte* III, 1984, s. 75–76.

vykonávali pro klášter různé práce a za to se jim od mnichů dostávalo duchovního vedení.¹⁰ Náboženského hnutí se ovšem účastnily také ženy, které byly nadšenými posluchačkami kazatelů šířících ideu chudého apoštolského života.¹¹ Byly dokonce v převaze, protože tvořily větší část populace a jejich společenské postavení jim nenabízelo tolik možností uplatnění jako mužům.¹² Mnohé z žen žily podobně jako komunity konvršů u klášterů ovlivněných novými tendencemi v ženských společenstvích, za vykonanou práci se zúčastňovaly bohoslužeb, mniši je zpovídali a učili. Některá taková společenství známe už z konce 11. století, ke stavu ženských konvršů však nedospěla. Ve 12. století byl příliv žen tak velký, že se takové soužití mnichů a žen začalo považovat za škodlivé, a to i přes to, že za předobraz konvršek mohly být považovány ženy, které sloužily apoštolům. Stále důrazněji bylo požadováno oddělení těchto komunit od mnišských konventů a jejich zformování do klášterní podoby.¹³ Stejně tak však sílila snaha mnišských řádů zbavit se nežádoucího zatížení, jakým pro ně byla duchovní péče požadovaná jeptiškami. Už u premonstrátů nebo cisterciáků nebylo vytvoření ženských větví jejich vlastní iniciativou, ale vynucenou reakcí na vzmach laické zbožnosti.¹⁴ Přeměna nábožensky nadšené skupiny žen v klášter byla většinou zásluhou světského fundátora, který ji finančně zajistil a vyvíjel tlak na některý z řádů, aby docílil inkorporace vytvářejícího

¹⁰ Ibidem, s. 76.

¹¹ Jerzy Kłoczowski, *Wspólnoty chrześcijańskie. Grupy życia wspólnotowego w chrześcijaństwie zachodnim od starożytności do XV wieku*, Kraków 1964, s. 246.

¹² Brigitte Degler-Spengler (pozn. 9), s. 75–88.

¹³ Annemarie Halter, *Geschichte des Dominikanerinnen- Klosters Oetenbach in Zürich, 1234 – 1525*, Winterthur 1956, s. 16.

¹⁴ Brigitte Degler-Spengler (pozn. 9), s. 75–88.

se konventu jeptišek.¹⁵

U premonstrátského řádu vyústil odpor vůči těmto tendencím už na konci 12. století v úplný zákaz přijímání žen do řádu a stejně zareagovali cisterciáci roku 1220. Podobně se zachovaly i nově založené žebravé řády, k nimž se ženy toužící po klášterním životě s nadějí obrátily.¹⁶ Sv. František se od počátku snažil přičleňování ženských společenství zabránit a generální kapitula dominikánů dospěla ke stejnému postoji hned po smrti svého zakladatele. Zmíněné rozhodnutí z roku 1228 však nebylo respektováno celým dominikánským řádem. K jeho porušování docházelo zejména v Německu, což koresponduje s rozložením center náboženského ženského hnutí, které bylo vedle severní Francie a Flander nejsilnější v oblasti Porýní.¹⁷ Bratři kazatelé působící na území dnešního Německa nadále podporovali shromáždění zbožných žen a napomáhali jejich přeměně v klášter. Právě kázání dominikánských bratří byla často příčinou rozhodnutí jejich posluchaček přiblížit se svým životem apoštolskému ideálu. Dokonce i generál řádu Jan z Wildeshausenu, zvolený roku 1241, spolupůsobil při vzniku kláštera sester v Kirchbergu bei Sulz v Badensku-Württembersku a převor štrasburského konventu dominikánů byl v později vzniklé řádové kronice z 2. poloviny 13. století označen přímo za zakladatele několika konventů jeptišek (mezi jinými se podílel na vzniku kláštera Unterlinden v Colmaru u Štrasburku).¹⁸

Po celou 2. třetinu 13. století se představení dominikánského řádu snažili vzdorovat rostoucímu tlaku ze strany nábožensky nadšených žen, jejich často velmi vlivných příbuzných a také papežské kurie, střídavě se

¹⁵ Carola Jäggi – Uwe Lobbedey (pozn. 5), s. 96.

¹⁶ Annemarie Halter (pozn. 13), s. 16.

¹⁷ Wolfgang Schenkluhn (pozn. 3), s. 85.

¹⁸ Herbert Grundmann (pozn. 2), s. 218–238.

přiklánějící na tu či onu stranu. Roku 1236 zakázala generální kapitula velmi ostře péči o konventy jeptišek, včetně starých klášterů založených ještě sv. Dominikem. Téhož roku, po silných protestech, byly Dominikovy fundace ze zákazu vyňaty, nakloněn jim byl i sám generál Jordan Saský. Po jeho smrti zintenzívněla snaha zbavit se zavazující duchovní péče a nový generál Jan z Wildeshausenu se pokusil využít období slabé vlády nástupce papeže Řehoře IX. a odvolal dominikány spravující klášter sv. Sixta. Roku 1243 ale nastoupil Inocenc IV. a důrazná námitka kurie péči římským dominikánkám vrátila.¹⁹

Zanedlouho, roku 1245, došlo k zásadnímu obratu, který zapříčinila šlechtična Amicie von Joigny z kláštera Montargis ve Francii. Ta dokázala, díky svým mocným příbuzným, vymoci na papeži přijetí svého konventu do dominikánského řádu. Jejím příkladem následovala další ženská společenství a nezadržitelná vlna žádostí vyústila v inkorporaci desítek klášterů, jejichž množství bylo s mužskými konventy, vzniklými v té době, zcela nesrovnatelné. Tyto kláštery, zřízené bulami papeže Inocence IV. roku 1245 a v následujících letech, získaly duchovní péči, jejíž zajištění bylo povinností generála a provinciála řádu, kterým byly jeptišky podřízeny; dominikáni však neměli povinnost sídlit u ženského kláštera, a tak pro případ nouze byli klášteru přiděleni stálí kaplani. Volba převorky zůstala záležitostí jeptišek.²⁰ Následná snaha kazatelského řádu tyto závazky opět rozvázat vyvrcholila na generální kapitule v Boloni roku 1252. Na základě tam učiněných rozhodnutí se řád obrátil na papeže Innocence IV., který na jeho naléhání nejprve zakázal včleňování dalších ženských klášterů a posléze zbavil nároku na péči dominikánských bratří dokonce také již inkorporované konventy. Tento úspěch řádových představených byl však

¹⁹ Ibidem, s. 241–245.

²⁰ Ibidem, s. 246–252, 274.

jen posledním vzednutím jejich sil před definitivním vítězstvím již vzniklých klášterů jeptišek i ženských společenství, které na získání tohoto statutu teprve aspirovaly. Téhož roku zemřel generál Jan z Wildeshausenu a dočasné oslabení řádu bezvládím využila kurie,²¹ která se obávala případného samostatného postavení ženských klášterů, bez řádové příslušnosti a neomezovaných klausurními předpisy.²² Pro vyjednávání s dominikány byl stanoven papežský zástupce kardinál Hugo ze St. Cher, který po několika letech diplomatické aktivity dosáhl zásadního zvratu. Na generální kapitule roku 1257, vedené Humbertem z Romans, zvoleného do čela řádu roku 1254, byl uznán nárok ženských klášterů na duchovní péči. Provinciálům bylo nařízeno vypracovat přehled ženských klášterů v každé provincii, aby bylo možno rozhodnout, které z nich mají nárok na přijetí. Roku 1259 byl proces inkorporace části už existujících konventů dokončen a kláštery jeptišek byly sjednoceny pod novými statuty, které podle papežského nařízení nenásledovaly stanovy z konventu sv. Sixta, ale konstituce řádu kazatelů, upravená vzhledem k odlišnému postavení a funkci ženského kláštera. V budoucnu nesměli dominikáni zakládat nové konventy bez toho, že by bylo projednáno jejich přijetí do řádu a jen takové komunity se směly nazývat kláštery, které byly schváleny generální kapitulou nebo generálem řádu a o nichž byl pak informován provinciál dané oblasti. Později bylo právo rozhodnout ve sporných případech dáno

²¹ Ibidem, s. 286–289.

²² Hedwig Röckelein, Gründer, Stifter und Heilige – Patrone der Frauenkonvente, in: *Krone und Schleier. Kunst aus mittelalterlichen Frauenklöstern* (kat. výst.), Bonn, Essen 2005, s. 76. Jednalo se dlouhodobou tendenci, která se projevovala také tvrdým potlačováním ústavů kanovnic a snahou přeměnit tyto nezávislé instituce, disponující zvláště v předešlých stoletích značnou mocí, na kláštery podřízené přísné klausuře a zapojené do organizace některého mnišského řádu. Viz Robert Suckale, *Die mittelalterlichen Damenstifte als Bastionen der Frauenmacht*, Köln 2001.

kardinálovi.²³

2. Výchozí podmínky fundací: vztah k řádu a zakladateli

Naději stát se dominikánskými jeptiškami měly především členky finančně dobře zajištěných společenství, stejně jako tomu bylo již dříve např. u cisterciáckého řádu.²⁴ Ženské kláštery dodržující přísnou klausuru neměly téměř žádnou možnost zajistit si samy obživu. Jednou ze zásadních podmínek inkorporace konventu bylo dodržování zákazu žebroty, která byla v případě jeptišek považována za velmi nepatřičnou. Nutným předpokladem vzniku kláštera dominikánek byla proto dobrá majetková základna.²⁵ Proklamovaná chudoba příslušnic žebravého řádu zůstala zachována v individuálním smyslu, protože veškerý majetek vlastnil konvent jako celek, zatím co jednotlivé jeptišky měly zůstat zcela bez osobního vlastnictví. Klášteru darované vesnice a pozemky, z nichž byl pak čerpán trvalý příjem, byly navíc vnímány jako almužny, které nebyly v rozporu s konstitucemi mendikantek.²⁶

Vlastnictví kláštera muselo být úměrné množství jeptišek, jimž mělo skýtat obživu. Generální kapitula, konaná roku 1260 ve Štrasburku, nařídila, aby byl u všech konventů dominikánek vyhotoven přesný odhad jejich majetku. Na jeho základě byl pak pro jednotlivé kláštery stanoven

²³ Herbert Grundmann (pozn. 2), s. 289–299.

²⁴ Nemajetné, manuálně pracující ženy vytvářely společnosti bekyní. Již roku 1216 jim papež Honorius III. povolil shromažďovat se ve společných domech. Viz Brigitte Degler-Spengler (pozn. 9), s. 80–82.

²⁵ Herbert Grundmann (pozn. 2), s. 300–301; Hedwig Röckelein (pozn. 22), s. 76.

²⁶ Werner Rösener, Haushalt und Gebet – Frauenklöster des Mittelalters als Wirtschaftsorganismen, in: *Krone und Schleier. Kunst aus mittelalterlichen Frauenklöstern* (kat. výst.), Bonn, Essen 2005, s. 84–85.

maximální možný počet jeho členek, tzv. *numerus clausus*.²⁷ Konventy založené před polovinou 13. století byly na konci tohoto věku vesměs přeplněné a snížení množství klášternic do únosné míry bylo často dlouhodobým postupným procesem. Tak např. klášter Oetenbach v Curychu obývalo roku 1285 120 jeptišek, v roce 1310 byl však jejich majetek vyhodnocen jako postačující pro pouze 60 sester. K vytyčenému žádoucímu stavu dospěl klášter až po nějaké době, přičemž bylo přijetí jedné novicky podmíněno úmrtím dvou stávajících obyvatelk konventu.²⁸ Dodržování pravidla maximálního počtu bylo vyžadováno i v méně vypjaté době 14. století, třebaže docházelo pod nátlakem mocných zastánců adeptky také k řadě výjimek, povolených papežem.²⁹

Trvalé příjmy potřeboval ženský konvent nejen pro svou obživu, ale také k zajištění duchovní péče i všech dalších nutných služeb. O pragmatických ekonomických vztazích mezi kláštery ženské a mužské větve dominikánského řádu svědčí některé z dochovaných zpráv. Tak se např. roku 1397 jeptišky z herburského kláštera v Brně domluvily s tamními dominikány na změně způsobu úhrady propůjčování zpovědníků. Náhradou za dosavadní platbu tří měr obilí ročně věnovaly herburky bratrům kazatelům chalupu v Hruškách s lánem, aby jim za to i nadále poskytovali zpovědní služby a hostie.³⁰ Dominikánky kláštera Oetenbach platily podle

²⁷ Herbert Grundmann (pozn. 2), s. 300–302. – Brigitte Degler-Spengler (pozn. 9), s. 80. – Kloczowski, s. 263

²⁸ Herbert Grundmann (pozn. 2), s. 316–317.

²⁹ Augustin Neuman, *Z dějin českých klášterů do válek husitských*, Praha 1936, s. 94.

³⁰ Tomáš Černušák, Vznik provincie a její rozvoj do husitských válek, in: Tomáš Černušák – Augustin Prokop – Damián Němec, *Historie dominikánů v českých zemích*. Praha 2001, s. 93. Obě listiny viz na webových stránkách virtuálního archivu digitalizovaných listin Monasterium: http://www.mom-ca.uni-koeln.de/MOM-CA/show_charterDetail_Action.do?id=347004&block_id=7&signatory=63. –

úmluvy z r. 1325 curyšským dominikánům 30 šilinků ročně za to, že v jejich kostele sloužili každý pátek mši. V roce 1376 se tyto konventy dohodly na každodenních bohoslužbách v klášterním chrámu jeptišek po dobu deseti let. Dominikáni za to získali roční příjem 24 hřiven. Tato smlouva byla poté zřejmě stále obnovována, protože z roku 1433 máme zprávu o rozepři ohledně výše uvedeného poplatku.³¹ Tento spor, rozsouzený nakonec curyšským starostou, dokládá čistě obchodní vztahy, jaké v těchto záležitostech obvykle vládly mezi konventy dominikánů a dominikánek. Podobné smlouvy jsou známé také v případě kláštera v Ratiboři, jehož představená Ofka určila ve své závěti z roku 1358 deset hřiven ročně pro tamní bratry kazatele, kteří za ně měli každý den v počtu čtyř mnichů celebrovat mši v kostele jeptišek.³²

Nutnost zajišťovat si duchovní péči smlouvami s jednotlivými dominikánskými konventy pramenila z již zmíněného ustanovení papeže Innocence IV. z roku 1245, kterým zrušil povinnost dominikánů sídlit při klášteře sester. Zmírněním tohoto pro jeptišky tvrdého rozhodnutí bylo stanovení funkce kaplana, o němž se hovoří v téže bule. Toho měly stanovit řádové instance, aby mohl být sestrám v nutných případech k dispozici jako zpovědník či k udílení svátosti.³³ Přes následný komplikovaný vývoj vztahu mezi ženskými kláštery a kazatelským řádem, stabilizovaný až před rokem 1260, zůstala uvedená nařízení nakonec v platnosti, a model dvojkláštera, jaký fungoval v Prouille a jaký přetrval u klarisek a minoritů, se v rámci

<http://www.mom-ca.uni-koeln.de/MOM->

[CA/show_charterDetail_Action.do?id=347003&block_id=7&signatory=64.](http://www.mom-ca.uni-koeln.de/MOM-CA/show_charterDetail_Action.do?id=347003&block_id=7&signatory=64)

³¹ Annemarie Halter (pozn. 13), s. 49.

³² Jerzy Kłoczowski, *Dominikanie polscy na Śląsku w XIII–XIV wieku*, Lublin 1956, s. 89.

³³ Herbert Grundmann (pozn. 2), s. 274.

řádu kazatelů objevuje jen zřídka. Takovou výjimkou byla např. fundace v rakouském Tullnu, která zaujímala vzhledem ke svému založení Rudolfem Habsburským spíše postavení ústavu šlechtičen než běžného konventu dominikánek a k dispozici měla připojený mnišský konvent.³⁴ Obslužné roli bratrského kláštera odpovídá v těchto případech malý počet jeho členů. Matoucíím dojmem působí klášter dominikánů a dominikánek ve Vratislavi, které se zdají být v úzkém spojení, ve skutečnosti se však jedná o zcela jiný vztah. Těsně sousedící areály vratislavských klášterů sv. Kateřiny a sv. Vojtěcha mají své dvě samostatné svatyně a byly fundovány ve značném časovém odstupu. Přimknutí nového ženského konventu, založeného před rokem 1282 Jindřichem V.,³⁵ ke staršímu dominikánskému klášteru, sídlícímu zde od roku 1226,³⁶ lze chápat jen jako snahu fundátora zajistit jeptiškám výhodnou polohu v bezprostřední blízkosti poskytovatelů duchovní péče.

Kláštery dominikánek nadto existovaly i ve městech, kde mužská větev řádu vůbec nesídlila. Z našeho prostředí známe tři takové příklady: konventy ve Žluticích a v Kralupech u Chomutova, oba fundované kolem roku 1300 a zřejmě již ve 2. desetiletí 14. století zaniklé,³⁷ a klášter v Duchcově, založený v 1. čtvrtině 14. století a zničený za husistických válek

³⁴ Barbara Schedl, Tulln (NÖ.), ehemalige Dominikanerinnenklosterkirche Mariae Verkündigung, in: Günther Brucher (ed.), *Geschichte der bildenden Kunst in Österreich II. Gotik*, Salzburg 1990, s. 227.

³⁵ Jerzy Kłoczowski (pozn. 32), s. 307.

³⁶ Edmund Małachowicz, Architektura zakonu dominikanów na Śląsku, in: Zygmund Świechowski, *Z dziejów sztuki śląskiej*, Warszawa 1978, s. 102.

³⁷ Vladimír J. Koudelka, Zur Geschichte der böhmischen Dominikanerprovinz in Mittelalter II. Die Männer- und Frauenklöster, *Archivum fratrum praedicatorum* XXVI, 1956, s. 158–159.

ve 20. letech 15. století.³⁸ Lze předpokládat, že v těchto případech zřejmě nabýval na významu zmíněný úřad kaplana či probošta. Zprávy o něm však máme také u konventů, které se nacházely v blízkosti kláštera dominikánů a kdy tedy docházení kněží k jeptiškám jistě nebylo velkým problémem. Např. klášter sv. Anny na Starém Městě pražském se rozkládal téměř v sousedství konventu dominikánských bratří, přesto bydlel ve svatoanenském klášterním dvoře probošt s jedním pomocným knězem.³⁹ Proboštem nemusel být vždy dominikán. V curyšském klášteře Oetenbach byl před rokem 1301 kaplanem světský kněz, který měl své obydlí rovněž v areálu konventu. Po jeho smrti však již místo probošta nebylo obsazeno a mše v kostele jeptišek přicházeli sloužit řádoví kněží z nedalekého dominikánského kláštera.⁴⁰ Podobná situace, byť z mnohem pozdější doby, je doložena také u dominikánek na Starém Městě v Praze. Když se dominikánský klášter sv. Klimenta, obnovený po husitských válkách teprve roku 1496, nalézal v 1. polovině 16. století ve velmi zuboženém stavu (počet jeho členů se tehdy snížil na tři), získaly svatoanenské jeptišky pro proboštský úřad Václava Hájka z Libočan. Ten zastával nejen kněžskou službu, ale je dokonce uveden jako autorita na místo řádových nadřízených ve smlouvě o prodeji hospodářského dvora v Radlicích.⁴¹ Informace o tom, jak pražské dominikánky řešily absenci kláštera bratrů kazatelů po předchozí dlouhé období od husitských válek až do konce 15. století, bohužel chybí.

Ze všech dosud uvedených skutečností vyplývá jasně fakt, že

³⁸ Ivan Hlaváček, Neznámý český klášter doby lucemburské, *Sborník archivních prací* XXII, 1972, s. 163–181.

³⁹ Franz Klutschak, *Chronik des Annaklosters in Prag*, Prag 1887, s. 75.

⁴⁰ Annemarie Halter (pozn. 13), s. 48.

⁴¹ Franz Klutschak (pozn. 29), s. 36.

konventy dominikánek (a ženské kláštery vůbec) byly nesrovnatelně více závislé na svých zakladatelích než mnišské kláštery. Zatím co založení mužského kláštera mohlo být iniciativou samotného řádu či města, za vznikem naprosté většiny konventů jeptišek stál zakladatel z řad šlechty či měšťanstva.⁴² Případ kláštera dominikánek Oetenbach, který se vytvořil z početného společenství, složeného z velké části ze vznešených a bohatých dam, a přičlenění k řádu bratří kazatelů dosáhl roku 1245 v první inkorporační vlně bez zásahu fundátora, je spíše ojedinělou výjimkou.⁴³ Zvláště v době před rokem 1260 nebyl fundátor jen zdrojem finančních prostředků, ale také, jak již bylo zmíněno, osobou, která svým vlivem mohla vymoci zapojení ženského společenství do řádové organizace.

Známý je příklad založení kláštera Engelthal u Norimberku. Roku 1211 se od svatebního průvodu Alžběty Uherské, který se na své cestě zastavil v Norimberku, oddělila harfenistka jménem Alheit a připojila se ke skupině zbožných žen. Spolu s nimi žila po způsobu bekyní, stala se posléze jejich představenou a celé shromáždění, nazývané podle ní *sorores Rottharinne*,⁴⁴ se těšilo dobré pověsti. Nechyběly ani četné dary, mezi jinými také od české královny Kunhuty. Teprve roku 1240, když se jich ujal říšský ministeriál Ulrich von Königstein, však učinilo toto společenství další krok na cestě ke klášterní podobě. Ulrich von Königstein jim věnoval tři dvory v Engelschalksdorfu, kam se ženy přestěhovaly a kde byla pro jejich

⁴² Carola Jäggi, Gräber und Memoria in den Klarissen- und Dominikanerinnenklöstern des 13. und 14. Jahrhunderts, in: Heidemarie Specht – Ralph Andraschek-Holzer (edd.), *Bettelorden in Mitteleuropa – Geschichte, Kunst, Spiritualität. Referate der gleichnamigen Tagung vom 19. bis 22. März 2007 in St. Pölten*, St. Pölten 2008, s. 690–691.

⁴³ Annemarie Halter (pozn. 13), s. 5–19.

⁴⁴ Podle výrazu pro harfenistku *die Rotterin*. Viz Herbert Grundmann (pozn. 2), s. 225.

potřebu vystavěna nejprve malá kaple sv. Vavřince. Poté, co jim jejich fundátor přiřkl celý svůj majetek s výjimkou doživotní renty, stala se tato komunita natolik dobře finančně zajištěnou, že jí sami cisterciáci nabídli přijetí. To však Ulrich von Königstein odmítl. Krátce na to se shromáždění zavázalo dodržovat řeholi sv. Augustina a statuta kláštera sv. Sixta v Římě a roku 1248 byl nový klášter díky zásahu papeže Innocence IV. inkorporován dominikánskému řádu.⁴⁵

Podobně zásadní roli jako Ulrich von Königstein při vzniku kláštera Engelthal sehrál na našem území měšťan Oldřich Černý pro brněnské shromáždění žen, nazývaných podle jména své zakladatelky herburky. Oldřich Černý věnoval obdobně jako norimberský šlechtic Ulrich vznikajícímu klášteru dominikánek celý svůj majetek. Poté se připojil se ke křižácké výpravě. Stejně jako Engelthal, také herburský klášter v Brně byl včleněn do dominikánského řádu papežskou bulou roku 1248.⁴⁶ Rovněž vznik a trvání ostatních klášterů dominikánek v Čechách a na Moravě závisel na osobě fundátora, třebaže byly zakládány v již v mnohem méně vypjaté době konce 13. a 1. čtvrtiny 14. století.

Založení ženského kláštera bylo pro fundátora počinem, který mu přinášel důležité protihodnoty. Fundaci chápal zároveň jako budování rodového pohřebiště a místa, kde bude trvale pamatováno na spásu jeho rodiny memoriálními modlitbami. Mezi členkami konventu bývaly většinou jeho příbuzné a to zesilovalo pravděpodobnost, že přímluvné modlitby ve

⁴⁵ Ibidem, s. 223–228.

⁴⁶ Na podobnost engelthalské a brněnské fundace upozornil Tomáš Černušák, K počátkům herburského kláštera v Brně (Okolnosti vzniku a srovnání s vývojem v Německu), in: Libor Jan – Petr Obšusta (edd.), *Ve stopách sv. Benedikta. Sborník příspěvků z konference středověké kláštery v zemích Koruny české konané ve dnech 24. – 25. května 2001 v Třebíči*, Brno 2002, s. 113 – 121.

prospěch zakladatele a jeho rodu nebudou opomenuty.⁴⁷ Modlitby za donátory bývaly skutečně drženy nepřetržitě po celá staletí, jak dosvědčují klášterní obituaria a knihy anniversarií.⁴⁸ Např. nekrologium kláštera sv. Anny na Starém Městě pražském bylo psáno kontinuálně od počátku 14. století až do 2. poloviny 17. století a jeho první záznamy se vracely ještě před rok 1300, k dobrodincům konventu z doby jeho újezdského působení.⁴⁹ Zárukou trvalých a pravidelných modliteb byla také zásada *stabilitas loci*, která byla v klauzuře uzavřeným jeptiškám předepsána na rozdíl od volně se pohybujících mendikantských bratří, kteří často měnili svá působiště. Řada teologů se navíc domnívala, že modlitba jeptišek je vzhledem k jejich panenské čistotě účinnější než v případě mnichů.⁵⁰ Ženské kláštery byly právě z uvedených důvodů přednostně voleny za pohřební místo. Jsou známy případy, kdy se dokonce i příslušníci některé mužské řádové větve nechali pohřbít raději v konventu jeptišek, kde se nacházely členky jeho rodiny, než ve vlastním klášteře.⁵¹

⁴⁷ Carola Jäggi (pozn. 42), s. 689–690.

⁴⁸ Hedwig Röckelein (pozn. 22), s. 69.

⁴⁹ Josef Emler, O nekrologiu kláštera sv. Anny v Praze, *Sitzungsberichte der königl. böhm. Gesellschaft der Wissenschaften in Prag (Zprávy o zasedání královské české společnosti nauk v Praze)* 1878, s. 70.

⁵⁰ Gisela Muschiol, Zeit und Raum – Liturgie und Ritus in mittelalterlichen Frauenkonventen, in: *Krone und Schleier. Kunst aus mittelalterlichen Frauenklöstern* (kat. výst.), Bonn, Essen 2005, s. 42.

⁵¹ Jak upozornila Carola Jäggi (pozn. 42), s. 692–693.

III. Dominikánky během středověku v Čechách a na Moravě a možnosti poznání jejich chrámových staveb¹

Soupis klášterů kazatelského řádu z roku 1277 uvádí v polské provincii, do níž byly tehdy zahrnuty také Čechy a Morava, jen dva konventy sester.² Nepochybně se jednalo o fundace na našem území. První z nich byl jistě herburský klášter v Brně, druhou pravděpodobně svatojiřský konvent v Hradci Králové. Počet pouhých dvou klášterů dominikánek v celé polské provincii se může jevit zanedbatelný, jak vzhledem k 36 založením bratří na témže území, tak ve srovnání s množstvím konventů dominikánek v německojazyčné oblasti. V provincii Teutoniae totiž tentýž seznam eviduje 40 klášterů sester.³ Toto vysoké číslo poukazuje ale spíše na výjimečnost německých zemí, kde se tzv. ženské náboženské hnutí projevilo s mimořádnou silou, než na nezvykle pomalý vývoj sesterské větve kazatelského řádu u nás a v Polsku. Obdobná situace jako v polské provincii panovala roku 1277 i v ostatních evropských zemích: v rámci provincie Hispaniae byly dva konventy jeptišek, Ungariae vykazovala dvě fundace, ve Francii bylo pět klášterů (včetně prouillského konventu spadajícího do

¹ V této kapitole jsem použila části své nedávno publikované stati: Středověké kostely řádu dominikánek v Čechách a na Moravě, *Časopis Slezského zemského muzea*, série B, 58, 2009, s. 207–219.

² Notitia prima et antiqua ordinis, in: Jacques Quetif – Jacques Échard, *Scriptores Ordinis Praedicatorum Recensiti, Notisque Historicis Et Criticis Illustrati: Opus Quo Singulorum Vita, Praeclareque gesta referuntur, Chronologia insuper, seu tempus quo quisque floruit certo statuitur: Fabulae Exploduntur*. Tomus primus. Lutetiae Parisiorum 1719, s. I.

³ Ibidem.

provensálské provincie) a v Lombardii tři.⁴

Česká část polské dominikánské provincie dosáhla během 13. století takového rozkvětu, že byla již roku 1298 (definitivně roku 1301) oddělena od polské provincie. První mužský dominikánský klášter na našem území byl založen v Praze na Poříčí asi už roku 1226, bratry příšlymi z Polska, a do roku 1300 u nás vzniklo dalších 20 mnišských konventů,⁵ 17 z nich v královských městech. Ve 14. století byl fundován už jen jediný mužský klášter v Šumperku.⁶

Co se týče konventů dominikánek, byly v českých zemích před rokem 1300 založeny již čtyři (či dokonce pět),⁷ zatímco polská část provincie měla na konci 13. století pouze jeden klášter jeptišek v Poznani a teprve v době okolo roku 1300 vznikly další dva ve Slezsku, ve Vratislavi (založen asi 1290–1296) a v Ratiboři (zamýšlené založení oznámeno roku 1299, právní akt roku 1306).⁸ K těmto třem se na území Polska během středověku

⁴ Ibidem.

⁵ V Olomouci, Hradci Králové, Brně, Jihlavě, Jablonném, Turnově, Znojmě, Litoměřicích, Sezimově Ústí, Nymburku, Kolíně, Českých Budějovicích, Uherském Brodě, Klatovech, Lounech, Chrudimi, Písku, Berouně, Opavě a Plzni.

⁶ Vladimír J. Koudelka, Zur Geschichte der böhmischen Dominikanerprovinz in Mittelalter II. Die Männer- und Frauenklöster, *Archivum fratrum praedicatorum* XXVI, 1956, s. 127–128, 134. – Tomáš Černušák, Vznik provincie a její rozvoj do husitských válek, in: Tomáš Černušák – Augustin Prokop – Damián Němec, *Historie dominikánů v českých zemích*, Praha 2001, s. 21, s. 36–37. – Dariusz A. Dekanski, *Początki zakonu dominikanów prowincji polsko-czeskiej*, Gdańsk 1999, s. 73–77.

⁷ U kláštera ve Žluticích, vzniklého asi kolem roku 1300, neznáme žádné pramenné zmínky týkající se jeho založení.

⁸ Viz Jerzy Kłoczowski, *Dominikanie polscy na Śląsku w XIII – XIV wieku*, Lublin 1956, s. 307–308.

už žádný další nepřipojil.⁹ Stejný počet konventů dominikánek měla roku 1303 také uherská provincie, kde od 70. let 13. století přibyla jen jedna fundace. Výrazněji vzrostlo množství ženských klášterů kazatelského řádu ve Španělsku (ze dvou na šest) a ve třech provinciích na území dnešní Francie kromě Alsaska (12 klášterů). Prudký nárůst zaznamenaly italské provincie, i když zde kláštery dominikánek zůstávaly stále v menšině vůči konventům klarisek. Dominantní oblastí ženské větve řádu bratří kazatelů tak zůstávala provincie Teutoniae, zahrnující kromě Německa (s výjimkou Saska) také dnešní Švýcarsko, Rakousko a Alsasko, kde bylo roku 1303 zaznamenáno 65 klášterů sester. Nově vytvořená provincie Saxoniae, sestávající ze Saska, Flander a Holandska, měla devět konventů dominikánek.¹⁰ Na pozadí uvedených skutečností se zastoupení ženských dominikánských klášterů v české provincii jeví jako poměrně silné. Zcela srovnatelný byl stav rakouské části německé provincie, kde vzniklo během 13. století pět konventů dominikánek, v Lienz (založen před r. 1240),¹¹ ve Vídeňském Novém Městě (založen okolo poloviny 13. století), v Imbachu (založen roku 1269), v Tullnu (založen roku 1280) a v Bludenci (založen před rokem 1286). Krátce po roce 1300 byl pak fundován ještě šestý klášter ve Vídni.¹²

⁹ Gerhard Labuda, Dominikaner, Dominikanerinnen. Polen, in: Kol. autorů, *Lexikon des Mittelalters*, Bd. 3. München – Zürich 1986, sl. 1215.

¹⁰ Notitia altera status ordinis (pozn. 2), s. IV–XV. – Kol. autorů, Dominikaner, Dominikanerinnen, in: Kol. autorů, *Lexikon des Mittelalters*, Bd. 3. München – Zürich 1986, sl. 1192–1220.

¹¹ Martha Fingernagel-Grüll, Kirche und Kloster der Dominikanerinnen. Baugeschichte, in: Idem (ed.), *Österreichische Kunsttopographie* LVII/1. Osttirol. Bezirkshauptstadt Lienz, Horn 2007, s. 125.

¹² Richard Kurt Donin, *Die Bettelordenskirchen in Österreich*, Baden bei Wien 1935, s. 27, 277, 397.

Výchozím zdrojem pro následující přehled českých a moravských klášterů dominikánek je podrobný katalog klášterů kazatelského řádu sestavený dominikánem Bernardem Guiem a dochovaný v několika verzích z let 1308, 1309, 1311 a 1312.¹³ V rámci provincie Bohemiae se zde uvádí pět konventů sester, seřazených na rozdíl od soupisu mnišských klášterů zřejmě podle doby jejich založení. V pozdějším období, nezachyceném již tímto soupisem, vznikly v Čechách ještě čtyři další konventy.

Nejstarším a zřejmě velmi významným ženským dominikánským klášterem na našem území byl již zmíněný brněnský klášter s kostelem Panny Marie,¹⁴ zvaný herburský podle své zakladatelky Herburgy. Jak již bylo naznačeno v předešlé kapitole, jednalo se přitom o konvent, který se dobou svého vzniku řadí k první skupině ženských společenství,¹⁵ která jakožto spontánně vzniklá sama usilovala o inkorporaci do dominikánského řádu a dosáhla jí až v letech 1245–1250 po dlouhém diplomatickém boji, naznačeném v předcházející kapitole. V soupise Bernarda Guiho je tento konvent uveden na prvním místě a do 70. let 13. století, kdy byl zřejmě

¹³ Vladimír J. Koudelka (pozn. 6), s. 130–131.

¹⁴ K tomuto klášteru viz: Vladimír J. Koudelka (pozn. 6), s. 154–156. – Tomáš Černušák, K počátkům herburského kláštera v Brně (Okolnosti vzniku a srovnání s vývojem v Německu), in: Libor Jan – Petr Obšusta (ed.), *Ve stopách sv. Benedikta. Sborník příspěvků z konference středověké kláštery v zemích Koruny české konané ve dnech 24. – 25. května 2001 v Třebíči*, Brno 2002, s. 113–121. – Týž, Herburský klášter v předhusitském období, *Vlastivědný věstník moravský* LV, 2003, s. 165–171. – Tomáš Borovský – Martin Elbel – Jiří Kroupa, Brno. Zaniklý konvent dominikánek „Cella S. Mariae“ či „Cel la Castitatis“ s kostelem Nanebevzetí P. Marie, následně kolej jesuitů s domem první probace, se seminářem P. Marie a gymnasiem, v současnosti rezidence jesuitů, in: Dušan Foltýn et al., *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005, s. 160–166, kde viz odkazy na další literaturu.

¹⁵ Tomáš Černušák, Ženská otázka, in: Tomáš Černušák – Augustin Prokop – Damián Němec (pozn. 6), s. 55–56. – Tomáš Černušák, K počátkům (pozn. 14).

založen klášter sv. Jiří v Hradci Králové, to byl jediný klášter dominikánek v polské dominikánské provincii.¹⁶ O rané době jeho vzniku svědčí i občas v literatuře se objevující nejistota o jeho řádové příslušnosti, kdy je uváděn jako klášter augustiniánek.¹⁷ Přijetí řehole sv. Augustina, k němuž jeptišky přistoupily někdy před roku 1244, kdy je zmiňována v královském privilegiu,¹⁸ ovšem znamená pouze přistoupení na určitá pravidla společného života, nikoli připojení k augustiniánskému řádu. Podle této řehole se ostatně řídil i život dominikánských jeptišek, jimiž se herburky staly až bulou papeže Inocence IV. roku 1248.¹⁹ Fundátorem konventu se stal brněnský měšťan Oldřich Černý a tvořily jej zřejmě výhradně členky brněnského patriciátu. O původu samotné Herburgy nic nevíme. Klášter zanikl v 70. letech 16. století a opuštěné budovy byly předány jezuitům, kteří posléze provedli důkladnou přestavbu, díky níž středověká architektura zanikla téměř beze stopy.²⁰ Podle vedut z doby okolo roku 1600²¹ byl kostel zřejmě nevelkým jednolodím se polygonálním závěrem. Tato vyobrazení

¹⁶ Tomáš Černušák, *Ženská otázka*, in: Tomáš Černušák – Augustin Prokop – Damián Němec (pozn. 6), s. 56.

¹⁷ Např. Dušan Foltýn a kol. (pozn. 14), s. 57. – Tomáš Borovský – Martin Elbel – Jiří Kroupa (pozn. 14), s. 161.

¹⁸ Tomáš Černušák, *K počátkům* (pozn. 14), s. 119.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Ze stavby kostela se dochovalo cisterciáckou gotikou ovlivněné trojdílné sedile a zlomek okenní kružby. Viz Václav Richter, *Recenze knihy Cecilie Hálové-Jahodové*, Brno. *Stavební a umělecký vývoj města. Praha 1947, Časopis matice moravské LXVIII, 1948, s. 404.*

²¹ Viz vedutu Jana Wilenberga v: Bartholoměj Paprocký z Glogol a Paprocké Woly, *Zrčcadlo Slawného Margkrabstwij Morawského: W kteremž geden každý Staw dawnost wzáctnost y powinnost swau vhléda*. Olomviii 1593 (faksimile, Ostrava 1993), s. 210, či pohled na Brno od Jorise Hoefnagela okolo roku 1600, publikováno např. v: Bohumil Samek (ed.), *Brno v obrazech pěti staletí* (kat. výst.), Brno 1969, obr. 2.

ovšem dokládají gotický chrám v jeho pozdní podobě, jako výsledek dnes již neurčitelných stavebních etap – klášter, a tedy asi i kostel, byl totiž roku 1279 zpusťošen a zmínky o práci na kostele máme i k roku 1354.²²

O druhém nejstarším klášteře sv. Jiří v Hradci Králové víme jen velmi málo. Vzhledem k chronologickému řazení seznamu Bernarda Guie lze předpokládat, že svatojiřský konvent vznikl dříve než olomoucký klášter, uváděný v dochovaných pramenech poprvé roku 1287. S největší pravděpodobností je tedy jedním ze dvou konventů sester, zachycených zmíněným soupisem z roku 1277, a toto datum je tedy možné chápat jako termín ante quem pro jeho fundaci. Konvent zanikl již na konci husitských válek a o architektuře jeho kostela (jak nasvědčuje jeho patrocinium, pravděpodobně se jednalo o starší chrám, stojící již před příchodem dominikánek²³) nám informace zcela chybí.²⁴

Třetí nejstarší klášter na našem území v Olomouci je naopak, vzhledem k jeho dosud existujícímu kostelu sv. Kateřiny, pro poznání ženské dominikánské architektury u nás zcela zásadní a v této práci mu je věnována samostatná kapitola První dochovanou zprávou o klášteře je listina z roku 1287, již Vojslava, vdova po Jencovi z Deblína, darovala klášteřu patronát kostela sv. Bartoloměje ve Vážanech. Dcera této Vojslavy,

²² Tomáš Borovský – Martin Elbel – Jiří Kroupa (pozn. 14), s. 164.

²³ Patrocinium vymykající se řádovým zvyklostem však nemuselo vždy náležet staršímu kostelu, vzniklému před příchodem dominikánek. V případě kláštera Engelthal byla nově vystavěná kaple zasvěcena sv. Vavřinci ve vzpomínce na stejnojmenný farní kostel v Norimberku, kde se členky pozdějšího konventu shromáždily. Viz Herbert Grundmann, *Religiöse Bewegungen im Mittelalter* III., Darmstadt 1970, s. 226.

²⁴ Vladimír J. Koudelka (pozn. 6), s. 156. – Miroslav Richter, Hradec Králové. Zaniklý klášter dominikánek s kostelem sv. Jiří, in: Pavel Vlček – Petr Sommer – Dušan Foltýn et al., *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1997, s. 235–236, kde viz odkazy na další literaturu.

Atka, byla převorkou konventu a rod z Deblína byl jistě jeho zakladatelem. Konvent přetrval až do roku 1782, kdy byl řád dominikánek nařízením císaře Josefa II. zrušen a klášterní budovy převzaly voršilky.²⁵

Sledujeme-li dále Guiho soupis, nalézáme hned za olomouckým klášteřem jako čtvrtý v pořadí pražský klášter sv. Anny.²⁶ Tento klášter byl založen vyšehradským proboštem a královským kancléřem Janem, nelegitimním synem Přemysla Otakara II., který roku 1293 koupil od chotěšovských premonstrátek pozemek ležící u Vltavy na Újezdě a po přestavbě tam ležících budov na místo uvedl zřejmě mezi lety 1294–1296 (roku 1297 probošt Jan umírá) dominikánky, a to pravděpodobně z olomouckého kláštera. Přes své spojení s královským dvorem nebylo založení asi příliš úspěšné, podobně jako další proboštova fundace, konvent dominikánů v Šumperku, který byl přes tradované založení roku 1293 uveden v život zřejmě až v 30. letech 14. století jiným vyšehradským proboštem Janem Volkem (budoucím olomouckým biskupem), levobočkem krále Václava II. a bratrem Elišky Přemyslovny.²⁷ Dominikánky zůstaly na pražském Újezdě jen přibližně dvě desetiletí a zprávy o jejich zřejmě velmi skromné svatyni zcela chybí. Roku 1313 získaly od johanitů bývalou templářskou komendu u kostela sv. Vavřince na Starém Městě a nedlouho poté se tam přestěhovaly - doloženy jsou na Starém městě roku 1316.²⁸ Tento přeložený klášter, nazývaný teď sv. Anny a sv. Vavřince, v Guiho

²⁵ Viz samostatná kapitola.

²⁶ Vladimír J. Koudelka (pozn. 6), s. 131

²⁷ Ibidem, s. 154, 156. – Dušan Foltýn, Praha 1 – Malá Strana. Zaniklý konvent dominikánek u sv. Anny, in: Pavel Vlček – Petr Sommer – Dušan Foltýn et al. (pozn. 24), s. 466, kde viz odkazy na další literaturu

²⁸ Vladimír J. Koudelka (pozn. 6), s. 157. – Petr Sommer – Pavel Vlček, Praha 1 – Staré Město. Bývalý klášter dominikánek (čp. 211/I) s kostelem sv. Vavřince a sv. Anny, in: Pavel Vlček – Petr Sommer – Dušan Foltýn et al. (pozn. 24), s. 506–508.

soupise již nenalezneme, protože k přesunu došlo po jeho sepsání. Na novém místě se jeptišky dočkaly nejen královské podpory, zejména ze strany Elišky Přemyslovny, ale získaly také šlechtické příznivce, především rod pánů z Říčan. Stejně jako u olomouckého konventu i zde ukončil existenci kláštera dekret císaře Josefa II. z roku 1782.²⁹ Také tímto klášteřem a zejména jeho dochovaným chrámem se budu podrobně zabývat v jedné z následujících kapitol.

Posledním konventem dominikánek, zachyceným Bernardem Guiem, a tedy existujícím před rokem 1312, do kterého je datována poslední verze soupisu, je klášter ve Žluticích.³⁰ Tato fundace, jinak neznámá, nabyla poněkud konkrétnějších obrysů až po objevu Ivana Hlaváčka, který našel v norimberské městské knihovně nekrologium sestavené příslušníkem dominikánského řádu Konrádem Litoměřickým. V kolofonu tohoto nekrologia se uvádí, že byl sepsán pro klášter v Duchcově, založený vznešenou paní Agátou s dcerou Žofií. Máme zde tedy druhý klášter dominikánek, o jehož existenci víme pouze z jediného pramenného zdroje. Zmíněnou Agátu identifikoval Ivan Hlaváček jakožto Agátu ze Šumberka, manželku Bohuslava z Rýzmburka, a tím získáváme zajímavé souvislosti, protože jak Duchcov, tak Žlutice náležely rodu Rýzmburků.³¹ Zdá se tedy, že zde máme doklad setrvalejších fundátorských snah rodu nakloněného dominikánkám, protože žlutické založení (vzhledem k chronologickému řazení Guiho výčtu lze tušit o něco pozdější vznik tohoto konventu oproti předcházejícímu pražskému klášteru sv. Anny v Praze, fundovanému v 90.

²⁹ Viz samostatná kapitola.

³⁰ Vladimír J. Koudelka (pozn. 6), s. 158. – Dušan Foltýn, Žlutice. Zaniklý konvent dominikánek, in: Pavel Vlček – Petr Sommer – Dušan Foltýn et al. (pozn. 24), s. 709.

³¹ Ivan Hlaváček, Neznámý český klášter doby lucemburské, *Sborník archívních prací* XXII, 1972, s. 163–181.

letech 13. století), u něhož se předpokládá krátké trvání a zánik mezi lety 1316–1318, kdy zejména tuto oblast zasáhly nepokoje po nástupu Jana Lucemburského na český trůn, bylo brzy nahrazeno další fundací v Duchcově snad již na konci 2. desetiletí 14. století. Neobvykle velký počet úmrtí zaznamenaných v nekrologiu pro rok 1380 dává tušit morovou epidemií, která však zřejmě dosti početný konvent nezničila a ten zanikl až ve 20. letech 15. století, kdy Duchcov opětovně padl v oběť husitskému plenění. Vzhledem k místu nalezení rukopisu lze předpokládat, že přeživší jedna či více jeptišek odešla do norimberského kláštera dominikánek sv. Kateřiny, kam jej sebou přinesla.³²

Také další konvent dominikánek je znám pouze z jediné listiny z roku 1344, v níž žádá abatyše benediktinek v Teplicích papeže o dispens pro setrvání v řádu a vykonávání úřadu. Z textu vyplývá, že profesi původně složila v klášteře dominikánek „*dictum Cralup*“, tedy pravděpodobně v Kralupech u Chomutova. I tento klášter, nezaznamenaný v soupise Bernarda Gui, zřejmě velmi brzy po svém založení zanikl, snad ve stejné době jako klášter v nepříliš vzdálených Žluticích. Zajímavé je, že Kralupy v té době patřily rovněž rodu Šumberků.³³

Zatímco u výše uvedených tří klášterů je absence pramenů tak velká, že nelze ani uvažovat o podobě jejich staveb, které navíc u velmi krátce trvajících konventů ve Žluticích a Kralupech mohly mít jen provizorní charakter, u dalšího kláštera jsme zásobeni zprávami poměrně bohatě.

³² Ibidem, s. 177.

³³ Vladimír J. Koudelka (pozn. 6), s. 158–159. – Dušan Foltýn, Kralupy u Chomutova. Zaniklý konvent dominikánek, in: Pavel Vlček – Petr Sommer – Dušan Foltýn et al. (pozn. 24), s. 317.

Kláster sv. Anny na Starém Brně³⁴ je tradičně uváděn jako založení krále Jana Lucemburského a královny Elišky Přemyslovny, naplňující úmysl svého otce Václava II.,³⁵ skutečnou fundátorkou však byla spíše Kateřina z Lomnice.³⁶ Její předpokládaná klíčová úloha při fundaci se stane zřejmější, když si uvědomíme, že Kateřina, manželka Tasa z Lomnice, byla dcerou Vojslavy a Jence z Deblína a sestrou Atky, první známé převorky kláštera sv. Kateřiny v Olomouci. Pokud připustíme, že Vojslava z Deblína (snad již sama bez Jence, o kterém máme poslední zmínku k roku 1271, 1287 je už Vojslava uváděna jako vdova)³⁷ byla fundátorkou olomouckého kláštera, můžeme vnímat brněnský klášter jako další založení téhož rodu, nakloněného dominikánkám a ve fundátorské činnosti úspěšnějšího než zmínění Rýzmburkové. Počátek brněnské fundace je datován rokem 1312,

³⁴ Vladimír J. Koudelka (pozn. 6), s. 159. – Tomáš Borovský – Jiří Kroupa, Brno – Staré Brno. Zaniklý konvent dominikánek „Hortus regis“ s kaplí sv. Anny, in: Dušan Foltýn et al. (pozn. 14), s. 205–208, kde viz odkazy na další literaturu.

³⁵ Nejnověji Božena Kopiczková, *Eliška Přemyslovna. Královna česká 1292–1330*, Praha 2008, s. 108.

³⁶ K tomu a o fundacích Jana Lucemburského obecně viz také: Michel Margue, „Regum de stirpe“. Několik aspektů monastické politiky lucemburského hraběte a českého krále Jana Lucemburského, in: Klára Benešová (ed.), *Královský sňatek. Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský – 1310* (kat. výst.), Praha 2010, s. 252–266. Rod Lucemburků sice pojily k některým ženským dominikánským klášterům těsné vztahy (např. Markéta Lucemburská vstoupila do konventu dominikánek v Lille a posléze se stala ve 2. desetiletí 1. století představenou kláštera Marienthal téhož řádu v Lucemburku, viz ibidem, s. 258), v případě starobrněnské fundace se však podpora Jana Lucemburského zřejmě omezila jen na počáteční donaci.

³⁷ K rodům z Deblína a z Lomnice Josef Pilnáček, *Staromoravští rodové*, Wien 1930, s. 440, 442, 536. – Jan Halada, *Lexikon české šlechty*, Praha 1992, s. 100. – Jan Halada, *Lexikon české šlechty III.*, Praha 1994, s. 42–43. – Petr Mašek, *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory po současnost I. A–M*, Praha 2008, s. 172.

kdy král věnoval na stavbu kláštera pozemek (odtud název konventu Hortus regis) a rozhodujícím datem byl asi rok 1317, kdy Kateřina, v té době již vdova, věnovala značnou část majetku klášteru a sama se stala první převorkou. O jejím sebevědomí svědčí, že se distancovala od možných snah o zasahování do klášterních záležitostí ze strany brněnských dominikánů a vymínila si, že při kapitule může předsedat pouze generál řádu či provinciál.³⁸ Mezi jeptiškami se členky rodu z Lomnice objevují stále nejen ve 14. století, ale i během 15. století³⁹ a narozdíl od staršího brněnského kláštera herburek, s jeptiškami pocházejícími spíše z měšťanských vrstev, měl konvent zřejmě alespoň zpočátku charakter rodové šlechtické instituce. Klášter existoval až do roku 1782, kdy byl zrušen stejně jako olomoucký a pražský konvent. Klášterní budovy včetně kostela, přestavěného pro profánní potřeby, byly poté využity jako prostory pro nemocnici a další ústavy. V 60. letech 19. století se přistoupilo k radikální přestavbě areálu, při níž klášterní stavby s kostelem v podstatě zanikly.

Podobu kostela sv. Anny dnes známe jen z vedut z 16.–18. století a z plánů z 1. poloviny 19. století, pořízených před výstavbou nové nemocnice. Z těchto pozdních a zřejmě často ne zcela spolehlivých zdrojů si lze jen stěží vytvořit přesnou představu o vzhledu středověkého chrámu. Na Willenbergově vyobrazení Brna v Paprockého *Zrcadle* vydaného roku 1593 se kostel jeví jako nevelká jednolodní stavba s presbytářem nižším než loď,⁴⁰ zatím co na Merianově plánu z r. 1651 je zakresleno jednolodí

³⁸ Vladimír J. Koudelka (pozn. 6), s. 159.

³⁹ Viz např. rejstřík dominikánek v českých kláštřech u Vladimíra J. Koudelky (pozn. 6), s. 110–119, nebo Gregor Wolný, *Kirchliche Topographie von Mähren I. Brünn Diöcese*, Brünn 1856, s. 166–171.

⁴⁰ Bartholoměj Paprocký (pozn. 21), s. 404.

zakončené apsidou.⁴¹ Veduta M. Engelbrechta podle Wernerovy předlohy z poloviny 18. století zaznamenává kostel starobrněnských dominikánek jako poměrně širokou budovu, vyvolávající dojem spíše vícelodního prostoru, závěr je zde buď rovný, nebo není případná apsida z tohoto úhlu pohledu patrná.⁴² Na zaměření svatoanenského komplexu z roku 1822 má bývalý kostel, využívaný jako nemocniční sál s lůžky pro pacienty, půdorys úzkého pravoúhelníku uzavřeného půlkruhem.⁴³ Za téměř jisté lze na základě uvedených ikonografických pramenů tedy považovat asi jen to, že svatyně dominikánek na Starém Brně byla jednodílným chrámem. Podoba presbytáře, během staletí možná přestavovaného, zůstává nejasná.

Výčet středověkých klášterů dominikánek na našem území se uzavírá druhým založením v Praze na Újezdě,⁴⁴ kam se roku 1330 rozhodla královna Eliška Přemyslovna uvést na místo opuštěné dominikánkami, které se přestěhovaly ke sv. Vavřinci na Staré Město, znovu jeptišky dominikánského řádu. K osazení bylo povoláno šest dominikánek z Olomouce. Téměř vzápětí ale královna změnila svůj úmysl a rozhodla se dotýčný dům předat cisterciáčkám.⁴⁵ Na podzim téhož roku však zemřela a dominikánky na Újezdě zůstaly. O architektuře kláštera, zaniklého za husitských válek, opět postrádáme jakékoli informace.

Mezi jmenovanými kláštery dominikánek v Čechách či na Moravě

⁴¹ Publikováno v: Dagmar Černoušková – Dalibor Hodeček, *Fakultní nemocnice u sv. Anny*, Brno 1996, s. 6.

⁴² Publikováno v: Tomáš Borovský – Jiří Kroupa (pozn. 34), s. 207.

⁴³ Dagmar Černoušková – Dalibor Hodeček (pozn. 41), s. 8–9.

⁴⁴ Vladimír J. Koudelka (pozn. 6), s. 159–160. – Dušan Foltýn, Praha 1 – Malá Strana. Zaniklý konvent dominikánek u sv. Anny, in: Pavel Vlček – Petr Sommer – Dušan Foltýn et al. (pozn. 24), s. 466, kde viz odkazy na další literaturu.

⁴⁵ Vladimír J. Koudelka (pozn. 6), s. 160. – Božena Kopiczková (pozn. 35), s. 108–110.

nenalzáme žádný, který by byl takového postavení jako např. klášter ve slezské Ratiboři, fundovaný roku 1306 knížetem Přemyslem, jehož dcera Ofka (posléze blahorečená) se stala první převorkou. Klášter byl centrem dvorské kultury a rodovým pohřebištěm.⁴⁶ Či dokonce jako klášter v rakouském Tullnu, který byl na přelomu 70. a 80. let 13. století založen Rudolfem Habsburským na paměť vítězství nad Přemyslem Otakarem II. roku 1278 a který se stal jakýmsi ústavem šlechtičen⁴⁷, nebo klášter dominikánek založený okolo poloviny 13. stol. v Budě uherským králem Bélou IV. pro jeho dceru Markétu (podobně jako Ofka zanedlouho po smrti blahorečenou), případně, opustíme-li hranice řádu dominikánek, jako třeba klášter sv. Anežky v Praze. Ani konvent sv. Anny na Starém Městě pražském, který se zdá být dvorskému prostředí nejbliže, nedosáhl úrovně výše uvedených případů, kdy se prvními převorkami staly knížecí či královské dcery a kláštery fungovaly jako nekropole jejich rodu.

Téměř u všech klášterů nacházíme v literatuře s oblibou zmiňovanou podporu krále, při výkladu jejího konkrétního významu však musíme být

⁴⁶ Marian Kutzner, *Racibórz, Wrocław – Warszawa – Kraków* 1965, s. 110.

⁴⁷ Renate Wagner-Rieger, *Mittelalterliche Architektur in Österreich*, Wien 1988, s. 124–125. K pojmu „*Frauenstift*“, do češtiny obtížně přeložitelnému a v němčině jasně vymezenému vůči výrazu „*Frauenkloster*“, např. Robert Suckale, *Die mittelalterlichen Damenstifte als Bastionen der Frauenmacht*, Köln 2001, nebo: Jeffrey F. Hamburger – Robert Suckale, *Zwischen Diesseits und Jenseits – Die Kunst der geistlichen Frauen im Mittelalter*, in: *Krone und Schleier. Kunst aus mittelalterlichen Frauenklöstern* (kat. výst.), Bonn, Essen 2005, s. 21–22. Zcela přesně by měl výraz „*Frauenstift*“ označovat pouze ústavy kanovnic vytvářené pro ženy z nejvyšších vrstev společnosti a nespojené s konkrétním řádem, které jsou typické spíše pro raně křesťanskou dobu. Od přelomu 11. a 12. století sílil ze strany papeže a vysoké církve tlak na zrušení takovýchto ústavů. V případě kláštera v Tullnu a podobných královských nadací se pojmem „*Stift*“ naznačuje jejich odlišné postavení jakožto ústavu příslušnic nejnámennější společenské vrstvy, který sloužil jako vrcholné mocenské a kulturní centrum, byť v hranicích církvi uznaného řádu.

velmi opatrní. Jak prokázal např. u herburského kláštera v Brně Jindřich Šebánek, nelze zde krále Václava I. považovat za zakladatele konventu, podpora tohoto panovníka, který za svého života vydal nejméně 12 protekčních listin, byla zcela formální.⁴⁸ Přijetí kláštera v královskou ochranu bylo běžným aktem, se kterým se setkáváme téměř u všech klášterů. Představa o zvláštní královské přízni často navíc vychází z účelové manipulace s prameny již ve středověku. Tak např. na konci 15. stol. herburky ve snaze vymanit se z moci města záměrně opomněly dříve pravidelně anniversarii vzpomínaného fundátora Oldřicha Černého a na základě jediné sporné listiny prohlásily za výlučného zakladatele krále Václava.⁴⁹ V podobné situaci se na přelomu 15. a 16. století ocitl i druhý brněnský klášter dominikánek, který se v té době usilovně a nepříliš úspěšně snažil, jak ukázal ve své knize Tomáš Borovský⁵⁰, odpoutat od pánů z Lomnice, jejichž „ochrana“ se stala pro konvent tíživou, a podřídit se přímo panovníkovi. Z těchto pozdně středověkých zpráv ke klášteru můžeme zároveň vytěžit zpětný důkaz toho, že ačkoli i zde došlo k volbě Přemyslovcí oblíbeného zasvěcení sv. Anně, skutečným fundátorem konventu byl rod z Lomnice, nikoli Jan Lucemburský či Eliška Přemyslovna, když ještě po 200 letech bylo postavení Lomnických jakožto „opravních“ pánů kláštera tak silné.

Uvedená skutečnost, že žádný z konventů dominikánek na našem území nebyl institucí takového státního charakteru jako výše zmíněné

⁴⁸ Jindřich Šebánek, K otázce založení herburského kláštera v Brně, in: *Sborník prací věnovaných prof. dr. Gustavu Friedrichovi k 60. narozeninám*, Praha 1931, s. 406–419.

⁴⁹ Ibidem, s. 416–417.

⁵⁰ Tomáš Borovský, *Kláštery, panovník a zakladatelé na středověké Moravě*, Brno 2005, s. 238.

příklady, ovšem nijak nesnižuje historický význam ženské větve řádu dominikánů ve středověku u nás.

IV. Architektura klášterních kostelů dominikánek ve střední Evropě

1. Počátky chrámové architektury dominikánek v 1. polovině 13. století

Chrámové stavby řádu bratří kazatelů nevznikaly podle ideálního stavebního plánu, jak to lze naopak do jisté míry sledovat v rámci cisterciáckého řádu.¹ Nařízení ohledně podoby klášterních budov, obsažená v řádových statutech, byla natolik obecná a stručná, že mohla stěžejně zapříčinit vytváření jednotně působící řádové architektury. Zdůrazňovala zejména požadavek prostoty a jednoduchosti staveb, v návaznosti na názory samotného zakladatele řádu, který již roku 1220 kritizoval v té době budovaný dominikánský klášter v Boloni za přílišnou nákladnost. Statuta schválená roku 1228 generální kapitulou v Paříži se soustředila především na omezení výšky objektů, která u kostelů neměla přesáhnout 30 stop, a rovněž zakazovala kamenné klenutí prostor s výjimkou presbytáře a sakristie. Na dodržování těchto pravidel měli dohlížet, jak uvádí W. Schenkluhn, tři určení mniši.² Také před založením ženského kláštera v Boloni byli Dominikem vysláni čtyři bratři, aby vyhledali vhodné místo.³ C. Jäggi upozorňuje, že kromě na stavbu dohlízejícího mnicha, označovaného jako *Praefectus operum*, existovali u dominikánských konventů také *fratres*

¹ Wolfgang Schenkluhn, *Architektur der Bettelorden. Die Baukunst der Dominikaner und Franziskaner in Europa*, Darmstadt 2000, s. 12.

² Ibidem, s. 27.

³ Herbert Grundmann, *Religiöse Bewegungen im Mittelalter III.*, Darmstadt 1970, s. 214.

carpentarii, což byli zřejmě konvrši věnující se stavitelské činnosti a propůjčovaní dle potřeby tomu či onomu klášteru. Jejich činnost však nevedla k sjednocování výrazu celého řádové stavitelství, nanejvýš mohla zapříčinit vznik regionálních skupin staveb, vykazujících jistou spřízněnost.⁴ Přes všechna uvedená opatření ovšem dodržování uvedených nařízení postupně upadalo a po roce 1300 jsou již v celém rozsahu klenuté kostely zcela běžné.

Statuta dominikánek vytvořená sv. Dominikem pro římský klášter sv. Sixta, stejně jako jejich konečná verze vytvořená před rokem 1259 Hugem ze St-Cher a generálem řádu Humbertem z Romans, se v kapitole o budovách sester věnují téměř výhradně klausurním opatřením.⁵ Představa o žádoucí podobě staveb je v těchto statutech, odcitujeme-li např. jeden ze dvou pozdních českých překladů z knihovny kláštera sv. Anny na Starém Městě pražském, vyslovena obdobně jako v nařízeních určených bratrům: „*Stawenie sester budte nizka ozdoby neb zbytegnostij neznamenana ...*“. U klášterních objektů se klade důraz na to, aby „*zawiera byla welmi wysoka a sylna tak aby wgiti neb wygiti skrze zawrzenie potrzeba zadneho nebyla dana*“.⁶ Klausurní předpisy ovlivňovaly architekturu kostelů jeptišek

⁴ Carola Jäggi, *Frauenklöster im Spätmittelalter. Die Kirchen der Klarissen und Dominikanerinnen im 13. und 14. Jahrhundert*, Petersberg 2006, s. 17.

⁵ Edici statut (Liber Constitutionum Sororum Ordinis Praedicatorum) viz v: Andreas Frühwirth (ed.), *Analecta Sacri Ordinis Fratrum Praedicatorum*, volumen III, anno quinto, fasciculus primus, Romae 1897, s. 337–348.

⁶ Řehole sv. Augustina a ustanovení sv. Dominika z počátku 16. století, Národní knihovna, Oddělení rukopisů a starých tisků, XVII F 14 (viz Josef Truhlář, *Katalog českých rukopisů c. k. veřejné a universitní knihovny pražské*, Praha 1906, s. 20). Druhá, pozdější varianta z roku 1639 (Národní knihovna, Oddělení rukopisů a starých tisků, XVII G 24, viz *ibidem*) se liší jen nepatrně a obě jsou jistě překladem (či přepisem staršího překladu)

zejména co se týče jejího vnitřního členění. Ani v tomto případě však ze statut nevyplýval jediný závazný model, naopak se počítalo s různými variantami řešení interiéru.⁷

Chrám Panny Marie prvního kláštera dominikánek v Prouille nesehrál úlohu vzoru pro ostatní řádové kostely. Prvotní budovy konventu byly zřejmě velice prosté, asi pouze dřevěné, a teprve v poslední třetině 13. století došlo k velkorysé kamenné výstavbě. Dnes již neexistující kostel byl podle dochovaných plánů a vedut jednoduším s transeptem a krátkým, polygonálně uzavřeným presbytářem. Byl dokončen roku 1285, tedy v době pokročilého rozvoje řádového stavitelství, kdy již stála či se právě stavěla celá řada kostelů dominikánek. Ve srovnání s dispozicemi ostatních známých chrámových staveb na našem území i v oblasti dnešního Německa, Nizozemí, Švýcarska, Rakouska či Polska se půdorysné řešení prouillského kostela jeví jako zcela výjimečné. Analogický půdorys však nalzáme mezi kostely klarisek, a to dokonce přímo u jejich mateřského konventu sv. Kláry v Assisi, jehož chrám byl vysvěcen roku 1265.⁸ Tento fakt není překvapující. Oddělování architektury dominikánek od stavitelství klarisek je do značné míry umělé a téměř u všech zde pojednávaných dispozičních typů kostelů dominikánských jeptišek nalezneme velmi podobné stavby i v rámci řádu sv. Kláry. Vzhledem k tématu této práce se však zde budu přednostně věnovat kostelním budovám ženské větve kazatelského řádu.

Ani svatyně třetího nejstaršího konventu dominikánek v Římě se nemohla stát inspirací pro vytvářející se chrámovou architekturu sester kazatelského řádu. Kostel sv. Sixta byl raně křesťanskou bazilikou,

latinského znění statut schválených roku 1259 generální kapitulou, viz edice Andream Fröhvirtha (ed.), *Analecta* (pozn. 5).

⁷ Této problematice se budu věnovat v samostatné kapitole.

⁸ Wolfgang Schenkluhn (pozn. 1), s. 87–88.

jednoduše upravenou pro svou novou funkci vložením příčné zdi do střední lodi a zazděním proluk v řadách sloupů.⁹ Rovněž chrám další z raných fundací, konventu sv. Anežky v Boloni, nemohl zaujmout postavení příkladné novostavby. Ve 20. letech 13. století založený klášter zahájil stavbu chrámu až po svém přestěhování na jiné místo před rokem 1250.¹⁰

Chránová architektura dominikánek se vyvíjela pozvolna a ve své počáteční fázi v 1. polovině 13. století měla převážně provizorní charakter. V sakrálními stavbami přeplněné Itálii přebíraly nové mendikantské fundace často starší kostelní budovy, k čemuž v menší míře docházelo také v provincii Teutoniae i u nás, jak o tom pravděpodobně svědčí např. patrocinium kláštera sv. Jiří v Hradci Králové, založeného ovšem až ve 2. polovině 13. století.¹¹ Běžnější však mimo italskou oblast bylo využívání profánních objektů, ke kterým byla teprve později připojena chránová novostavba. Zmíněna byla v jedné z předešlých kapitol např. donace tří hospodářských dvorů norimberskému společenství, jež si na jejich místě vybudovalo klášter zvaný Engelthal, přičemž se nejprve muselo spokojit jen s malou nově postavenou kaplí.¹² Výstavba kostela byla ovšem v tomto případě zahájena téměř okamžitě po přestěhování shromáždění z Norimberku roku 1240.¹³ Podobný průběh lze předpokládat u herburského konventu v Brně a také, přesuneme-li se na konec 13. století, u svatoanenského založení v Praze na Újezdě, kde však byly darované budovy zřejmě jen v nejnútnejší míře přestavěny a neuspokojivá situace byla ve 2.

⁹ Carola Jäggi (pozn. 4), s. 26.

¹⁰ Ibidem, s. 38.

¹¹ Podobným, ale ještě pozdějším případem z počátku 14. století je pražský klášter sv. Anny, přestěhovaný ke staršímu kostelu sv. Vavřince na Starém Městě.

¹² Herbert Grundmann (pozn. 3), s. 225–226.

¹³ Carola Jäggi (pozn. 4), s. 33.

desetiletí 14. století vyřešena přesídlením ke kostelu sv. Vavřince na Starém Městě.

V Čechách a na Moravě postrádáme, jak již vyplynulo z příslušné kapitoly, doklady chrámových staveb dominikánek z 1. poloviny 13. století. Jediný klášter, u něhož mohl již okolo roku 1250 vzniknout kostel, byl herburský konvent Cella S. Mariae v Brně. Podobu chrámu Panny Marie však dokládají pouze novověké veduty a lze se tedy jen se značnou dávkou nejistoty domnívat, že snad nebyl přestavbami zásadně změněn a že se už ve 13. století jednalo o jednodolní s neodsazeným presbytářem. Nalézt příklady architektury ženské větve kazatelského řádu z nejranějšího období jejího utváření není jednoduché ani v sousedních zemích. V Polsku byly konventy dominikánek fundovány až od konce 13. století a na území dnešního Slovenska nebyl po celý středověk založen žádný ženský dominikánský klášter. Původní svatyní nejstaršího založení v Rakousku, konventu v Lienz, byla zřejmě drobná pravoúhlá kaple po boku dnešního kostela, její prvotní podoba však asi zmizela již v 1. čtvrtině 15. století při obnově po požáru kláštera.¹⁴ Také ve zbývající části bývalé německé provincie se stavby z doby před rokem 1250 téměř nedochovaly. Nejstarší klášter této provincie, sv. Marka ve Štrasburku, podlehl již v 1. polovině 16. století reformačnímu hnutí¹⁵ a vzhled jeho kostela není, pokud se mi podařilo zjistit, známý. Je ovšem otázkou, kdy tento významný konvent, jehož počátky spadají do roku 1225 a jehož statuta přebíraly další ženské kláštery podobně jako tomu bylo

¹⁴ Martha Fingernagel-Grüll, Kirche und Kloster der Dominikanerinnen. Baugeschichte, in: Idem (ed.), *Österreichische Kunsttopographie* LVII/1. Osttirol. Bezirkshauptstadt Lienz, Horn 2007, s. 125.

¹⁵ Angelus Walz, *Dominikaner und Dominikanerinnen in Süddeutschland (1225–1966)*, Meitingen 1967, s. 74.

u konstitucí římského konventu sv. Sixta, přistoupil k budování kostela. V první fázi své existence využívalo štrasburské společenství starší kapli.¹⁶

Zřejmě jedinou dosud stojící chrámovou budovou dominikánek, pocházející alespoň v jádře z 1. poloviny 13. století,¹⁷ je tak v německojazyčné oblasti kostel již několikrát zmíněného kláštera Engelthal u Norimberku. I přes barokní přestavbu si tento chrám uchoval původní dispozici, vzniklou ve 40. letech 13. století. Na protaženou obdélnou loď se zde napojuje užší krátký pravoúhlý presbytář, zaklenutý jedním polem křížové klenby. Loď byla původně plochostropá.¹⁸ Právě engelthalský kostel může být příkladem často zdůrazňované inspirace jednolodních svatyň mendikantských jeptišek chrámovými stavbami ženské větve řádu cisterciáků. Téměř totožný půdorys měl o něco dříve budovaný kostel jihoněmeckého konventu cisteciaček Heiligental. Podobně lze podle E. Coestra hledat v architektuře cisterciáckých jeptišek vzory pro řadu pozdějších kostelů ženských žebravých řádů, zvláště ve středním Porýní, východních Francích a Durynsku.¹⁹

2. Klášterní kostely dominikánek z hlediska jejich půdorysného utváření

Ve 2. polovině 13. století došlo k výstavbě množství kostelů dominikánek, ať již u dříve založených konventů, či v rámci nových fundací. Před rokem 1300 byla zvláště jižní část Německa zaplněna velkým

¹⁶ Herbert Grundmann (pozn. 3), s. 232–234.

¹⁷ Vycházím z přehledu Carola Jäggi (pozn. 4).

¹⁸ Ibidem, s. 32–34.

¹⁹ Ernst Coester, *Die einschiffigen Cistercienserinnenkirchen West und Süddeutschlands von 1200 bis 1350*, Mainz 1984, s. 92–93.

počtem ženských dominikánských klášterů a spolu s oblastí Alsaska, dnešního Švýcarska a Rakouska vytvořila hustou síť,²⁰ k níž se připojovaly také čtyři naše konventy. Architektura klášterů sester kazatelského řádu se v Čechách a na Moravě, stejně jako i za našimi hranicemi, utvářela v závislosti na místním stavitelství, jehož vliv byl velmi silný již z toho důvodu, že konventy mendikantek vznikaly převážně jako součást městské zástavby. Přesto však není možné vytrhovat tyto stavby z kontextu řádové architektury, jejíž součástí zcela přirozeně byly. Soustředit se zde můžeme především na jednotlivé dispoziční typy kostelů dominikánek, v nichž lze také nejnázat hledat charakteristické rysy ženských řádových staveb, protože půdorysné i prostorové řešení chrámu muselo alespoň do jisté míry reagovat na specifické potřeby jeptišek. Zároveň se zde však ze stejného důvodu ocitáme ve velmi široké oblasti ženského chrámového stavitelství vůbec, již se v rámci této práce mohou dotknout jen občasnou zmínkou o některých konkrétních kostelích cisterciáček či klarisek. Rovněž nelze upírat značný vliv na jednotlivé kostely dominikánských jeptišek architektuře chrámů jejich řádových bratří, i tyto vztahy však mají většinou lokální základ a není možné se jim zde věnovat v obecné rovině.

C. Jäggi pozoruje ve 2. polovině 13. století v rámci německé provincie tendenci k vytváření určitých regionálních skupin. Zatímco pro oblast horního a středního Porýní jsou typické kostely dominikánek (i klarisek), jejichž jedno- či vícelodí je spojeno s dlouhým presbytářem, na území dnešního Švýcarska nalzáme četné příklady protáhlých síňových kostelů

²⁰ Viz např. soupis klášterů z roku 1303 v: Jacques Quetif – Jacques Échard, *Scriptores Ordinis Praedicatorum Recensiti, Notisque Historicis Et Criticis Illustrati: Opus Quo Singulorum Vita, Praeclareque gesta referuntur, Chronologia insuper, seu tempus quo quisque floruit certo statuitur: Fabulae Exploduntur. Tomus primus. Lutetiae Parisiorum 1719, s. IV–XV.*

obdélného půdorysu s příčně děleným interiérem. V západní části provincie je pak častý typ štíhlého jednodolí s užším krátkým presbytářem.²¹ Různilo se také funkční řešení vnitřku kostela, a to často i u staveb podobné dispozice.²² Ve vytyčení případné typologicky jednotné skupiny či dokonce více skupin na malém území bývalé české provincie nám brání nedostatek podkladů, způsobený zánikem velké části kostelů dominikánek u nás. Nepodařilo se mi také dohledat doklady o vztazích mezi kláštery v Čechách a na Moravě a konventy v okolních zemích, které by mohly mít vliv na volbu architektonického řešení té či oné chrámové stavby. Tyto kontakty jistě existovaly, pramenná svědectví o nich však právě pro 2. polovinu 13. a 1. polovinu 14. století, kdy kostely dominikánek na našem území vznikaly, chybí.

Jako doklad, že taková komunikace mezi dominikánskými jeptiškami probíhala i přes jejich přísnou klausuru, je možné uvést alespoň pro představu několik zmínek spadajících do pozdního období 14. a 15. století. O stycích mezi konventem v Duchcově a nedalekým durynským klášterem Cronschwitz asi svědčí záznam v duchcovském nekrologiu z roku 1380, kde je uváděna „*Soror Cunegundis de Cronswicz ordinis nostri*“, tedy zřejmě jeptiška původem z cronschwitzského kláštera.²³ Z pozdější doby okolo poloviny 15. století víme např. o reformátorce Kateřině z Mülheimu, která přišla po svém působení v kláštorech dominikánek v Norimberku a Tullnu

²¹ Carola Jäggi – Uwe Lobbedey, Kirche und Klausur – Zur Architektur mittelalterlicher Frauenklöster, in: *Krone und Schleier. Kunst aus mittelalterlichen Frauenklöstern* (kat. výst.), Bonn, Essen 2005, s. 100.

²² K této problematice se ještě vrátím v příslušné kapitole.

²³ Ivan Hlaváček, Neznámý český klášter doby lucemburské, *Sborník archívních prací* XXII, 1972, s. 172.

do Brna, aby se pokusila o nápravu herburského konventu.²⁴ V jiných případech donutily jeptišky k porušení *stabilitas loci* husitské boje. Jedna či více duchcovských dominikánek se zřejmě v 1. čtvrtině 15. století uchýlilo do konventu sv. Kateřiny v Norimberku poté, co byl jejich klášter zničen husitským nájezdem.²⁵ Jeptišky ze staroměstského konventu sv. Anny se vydaly roku 1434 do Řezna, zřejmě ve snaze řešit neutěšenou situaci svého konventu, který zůstal osamocen bez duchovní péče bratří v husity rozvrácené Praze,²⁶ a jistě není zcela neoprávněná domněnka, že se po dobu svého pobytu uchýlily do tamního kláštera dominikánek sv. Kříže. Lze předpokládat, že k podobným stykům docházelo i v dřívější době. Jistě také u většiny našich klášterů dominikánek byly v počátečním období po jejich založení povolány sestry z již fungujících konventů, které hrály v nově vzniklém společenství roli instruktorek, jako tomu bylo např. už u kláštera sv. Sixta v Římě, kam přišlo několik jeptišek z Prouille.²⁷ Prameny je u nás takový postup doložen jen u druhé újezdské fundace v Praze, kdy královna Eliška přivolala k jejímu osazení dominikánky z Olomouce.²⁸

²⁴ Tomáš Černušák, Reforma, úpadek a zánik herburského kláštera v Brně. (Analýza stavu kláštera v období po husitských válkách), *Brno v minulosti a dnes. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Brna XVII*, 2003, s. 120.

²⁵ Ivan Hlaváček (pozn. 23), s. 177.

²⁶ Franz Klutschak, *Chronik des Annaklosters in Prag*, Prag 1887, s. 34–35.

²⁷ Herbert Grundmann (pozn. 3), s. 212.

²⁸ Vladimír J. Koudelka, Zur Geschichte der böhmischen Dominikanerprovinz in Mittelalter II. Die Männer- und Frauenklöster, *Archivum fratrum praedicatorum XXVI*, 1956, s. 160. Velmi zajímavá, ale bohužel zřejmě zcela nepodložená domněnka se objevuje v Pamětním listu řádu kazatelského z roku 1916, kde autorka uvažuje o tom, že první klášter na Újezdě v Praze byl osazen z Brna či Unterlindenu (který mylně lokalizuje do Bavorska). Viz SS. Dominikánky v Řepčíně, Sestry Dominikánky v Čechách a na Moravě,

V úvahách o možných cestách inspirace jednotlivých chrámových budov není samozřejmě možné pominout osobnost zakladatele. Z tohoto hlediska by bylo velmi zajímavé srovnat např. kostel sv. Kateřiny v Olomouci a zaniklý chrám sv. Anny na Starém Brně, náležející ke klášterům fundovaným s největší pravděpodobností spřízněnými rody. Vliv fundátora na architekturu jím založeného kláštera byl zřejmě tím výraznější, čím vyšší bylo jeho postavení.

Přestože tedy nemohu v případě našich dvou dosud stojících kostelů dominikánek poukázat na historické prameny, vysvětlující blízkost jejich dispozicí k jiným, mnohdy zeměpisně značně vzdáleným chrámovým stavbám jeptišek stejného řádu, neznamena to jistě, že by nebylo nutné se těmito souvislostmi zabývat. V následujícím textu se pokusím alespoň stručně předestřít škálu dispozičních typů kostelní architektury ženské větve řádu kazatelů.

Třebaže mnoho v 2. polovině 13. a 1. polovině 14. století vybudovaných chrámů dominikánek již zaniklo²⁹ a u velké části z nich neznáme jejich podobu ani z ikonografického materiálu ani z rekonstrukcí na základě archeologických průzkumů, nabízí se nám z tohoto období stále

in: *Pamětní list řádu kazatelského k sedmisetletému založení řádu kazatelského 1216 – 1916*, Praha 1916, s. 85.

²⁹ Na našem území zaniklo pravděpodobně pět kostelních staveb dominikánek (u klášterů ve Žluticích a Kralupech se pravděpodobně vzhledem k jejich krátkému trvání k výstavbě kostela vůbec nepřikročilo), o jejichž podobě máme buď žádnou, nebo jen mlhavou představu. Také v rámci německé provincie zmizela značná část kostelů dominikánských jeptišek, mnohé z nich v souvislosti s rušením klášterů za reformace či během sekularizační vlny na počátku 19. století, viz např. Angelus Walz (pozn. 15). Některé stavby se zřítily během bombardování za druhé světové války. Přesto se na území bývalých provincií Teutoniae a Saxoniae dochovalo reprezentativní množství kostelů, úměrné k počátečnímu velkému počtu tamních klášterů ve středověku.

ještě velké množství kostelních staveb. Již zmíněný vliv architektury cisterciáček na nově budované kostely dominikánek je i nadále jasně patrný. Již od poloviny 12. století se u ženských cisterciáckých klášterů, vznikajících v rámci vzepjatého náboženského hnutí, prosazuje místo dřívějších složitějších dispozic stále více jednoduché jednolodí. Kostely s jedinou lodí, ústící zprvu do apsidy, posléze pak do rovně či polygonálně uzavřeného presbytáře, doznaly takového rozšíření, že se po roce 1200 jeví pro chrámové stavitelství jeptišek již jako typické. Koncentrace tohoto typu do oblasti jižního Německa odpovídá skutečnosti, že právě tam bylo ženské náboženské vzednutí velmi silné.³⁰ Ze stejného důvodu se toto území později zaplnilo tak velkým počtem klášterů dominikánek. Jak upozorňuje E. Coester, kontrast mezi plochostropou lodí a klenutým presbytářem, charakteristický pro kostely cisterciáček z doby okolo poloviny 13. století, pramenil ze stejné snahy o vyjádření ideálu chudoby a prostoty jako u chrámových budov žebrových řádů.³¹ Konventy cisterciáček byly narozdíl od klášterů mužské části svého řádu často situovány do měst či jejich okolí³² a je tedy zřejmé, že se jejich kostely přímo nabízely jako vzor pro vznikající zástavbu tamtéž zakládaných konventů dominikánek.³³ Tak byla např. dispozice svatyně ženského cisterciáckého kláštera Himmelsporten ve Würzburgu, protáhlého jednolodí s jen nepatrně užším pravouhlým presbytářem o dvou polích křížové klenby budovaného v letech 1250 –

³⁰ K jihoněmeckým jednolodním kostelům cisterciáček viz: Ernst Coester (pozn. 19).

³¹ Ibidem, s. 83–84.

³² Günther Binding – Matthias Untermann, *Kleine Kunstgeschichte der mittelalterlichen Ordensbaukunst in Deutschland*, Stuttgart 2001 (3. vyd.), s. 271.

³³ V Čechách a na Moravě byla odlišná situace. Cisterciáčky a dominikánky se setkávají pouze na Starém Brně, kde však ženský cisterciácký konvent vznikl až po založení svatoanenského kláštera dominikánských jeptišek.

1277, vzápětí zopakována v dnes již neexistujícím kostele sv. Marka würzburgských dominikánek, jehož stavba byla roku 1263 zřejmě v běhu.³⁴ V roce 1259 odešlo několik jeptišek z tohoto kláštera do Rothenburgu ob der Tauber, aby tam nově vzniklému společenství žen, podporovanému würzburgským kanovníkem Lupoldem von Nordenberg, napomohly k přeměně v dominikánský konvent. Po inkorporaci do řádu bratří kazatelů roku 1265 zahájily jeptišky v Rothenburgu výstavbu chrámu Všech Svatých, který svým půdorysem navazoval na dispozici kostela sv. Marka a přeneseně tedy vycházel opět z chrámové budovy würzburgských cisterciáček. Kostel Všech Svatých, z něhož se dodnes dochovala jen část obvodových zdí společných s klášterními budovami, měl stejně jako jeho předchůdci presbytář téměř čtvercového půdorysu s dvěma poli klenby. K plochostropému sálu se zde však na jižní straně připojovala přístavba nízké boční lodě.³⁵ Presbytář, dokončený pravděpodobně v 70. letech 13. století, byl okolo roku 1350 prodloužen o polygonální závěr.³⁶

Jako třetí kostel jeptišek kazatelského řádu, ovlivněný svatyní kláštera Himmelsporten, uvádí E. Coester kostel sv. Marie Magdalény v durynské Weidě, lokalitě sice Würzburgu dosti vzdálené, ale spojené s Franky jakožto sídlo říši přímo podřízených pánů.³⁷ Konvent dominikánek zde v 3. čtvrtině 13. století založil pravděpodobně jeden z nich, fojt Jindřich VIII., a asi ještě před rokem 1300 při něm vznikl klášterní kostel. Oproti extrémně protažené lodi chrámu würzburgských cisterciáček se u tohoto, v torzálním stavu dosud existujícího chrámu setkáváme s kratší síní, opět plochostropou, a

³⁴ Podoba kostela je známá z ikonografického materiálu. Ernst Coester (pozn. 19), s. 148–163.

³⁵ Ibidem, s. 164–168.

³⁶ Carola Jäggi (pozn. 4), s. 86–87.

³⁷ Ernst Coester (pozn. 19), s. 169.

poněkud delším rovně uzavřeným presbytářem, u něhož dnes již nelze rozhodnout, zda byl původně klenutý.³⁸

Typ jednolodního kostela s užším pravoúhlým presbytářem nebyl ovšem omezen jen na německou oblast. Už okolo roku 1250 byl možná vystavěn kostel sv. Kateřiny v uherském Veszprému, dochovaný v podobě ruiny. Pod později vzniklým, dlouhým polygonálně uzavřeným chórem byly archeologickým průzkumem objeveny stopy po krátkém obdélném presbytáři. Dobou svého vzniku i půdorysem se tato první stavba blíží zmíněnému kostelu kláštera Engelthal, jehož presbytář byl zaklenut pouze jedním polem klenby. Asi ve stejné době budovaný kostel druhého kláštera dominikánek v Uhrách, založeného králem Bélou IV. a jeho dcerou Markétou v Budě, disponoval naopak štíhlým rovně uzavřeným presbytářem o dvou klenebních polích.³⁹ A. Grzybkowski v něm proto vidí jeden z raných příkladů výskytu dlouhého chóru u chrámových budov. Téměř identický půdorys měl kostel bratří kazatelů tamtéž, na rozdíl od chrámu dominikánek byl však zřejmě plochostropý v celém rozsahu. Oba zaniklé, z vykopávek známé kostely byly zřejmě dílem jedné stavební huti.⁴⁰

Rovněž kostel sv. Kateřiny ženského dominikánského kláštera v polské Poznani, vzniklý asi na přelomu 13. a 14. století, byl jednolodím s obdélným kněžištěm, dosahujícím délky dvou klenebních polí. Klenutý byl pravděpodobně pouze v presbytáři. Stejný půdorys, pouze s protaženějším chórem, vykazuje chrám poznaňských dominikánů, budovaný okolo roku

³⁸ Carola Jäggi (pozn. 4), s. 90.

³⁹ Ibidem, s. 109.

⁴⁰ Andrzej Grzybkowski, *Wczesnogotycki kościół i klasztor dominikański w Sieradzu*, Warszawa 1979, s. 66, 71–72.

1250.⁴¹ Kostel obdobné dispozice (jednolodí s užším pravoúhlým presbytářem o dvou polích klenby)⁴² nalezneme v rámci řádové architektury dominikánek také ještě i hlouběji v 1. polovině 14. století. Kostel sv. Ducha v Ratiboři, vzniklý v letech 1317 – 1334,⁴³ zůstal i přes svůj pozdní vznik a přes svou příslušnost ke knížecí fundaci věrný právě tomuto prostému půdorysnému typu. Bezprostředním vzorem zde mohl být obdobně jako v Budě a Poznani kostel bratří dominikánů.⁴⁴

Podobné půdorysné řešení, ale s polygonálně uzavřeným presbytářem, měl zřejmě např. kostel sv. Kříže kláštera dominikánek v Řezně, postavený asi již kolem poloviny 13. století a dnes tvořící jádro novověké přestavby, či jen z vykopávek známá chrámová stavba kláštera Mariental ve franckém Steinheimu an der Murr, s velmi dlouhou úzkou lodí.⁴⁵ Jednolodím s

⁴¹ Szczęsny Skibiński, Architektura kościołów średniowiecznego Poznania, in: Zofia Kurnatowska – Tomasz Jurek (edd.), *Civitas Posnaniensis. Studia z dziejów średniowiecznego Poznania*, Poznań 2005, s. 247–248, 252.

⁴² Ernst Coester (pozn. 19), s. 393–396, tento druh dispozice označuje přímo za „*francý typ kostela jeptišek*“ a vliv kostela kláštera Himmelspforten hledá i na východ od Německa, např. ve dvou polských chrámech dominikánek v Ratiboři a v Poznani.

⁴³ Krystyna Kozłowska, Knížecí nekropole v klášterním kostele sv. Ducha sester dominikánek (v současnosti muzeum) v Ratiboři, *Vlastivědné listy* 29, 2003, s. 1.

⁴⁴ Edmund Małachowicz, Architektura zakonu dominikanów na Śląsku, in: Zygmund Świechowski (red.), *Z dziejów sztuki śląskiej*, Warszawa 1978, s. 124, uvažoval o tom, že také kostel sv. Jakuba ratibořských dominikánů měl původně pravoúhle zakončený presbytář, který byl asi po roce 1300 nahrazen stávajícím dlouhým polygonálně uzavřeným chórem. Podle Dalibora Prixe, Architektura moravsko-slezského pomezí v první polovině 14. století, in: David Majer (ed.), *Král, který létal. Moravsko-slezské pomezí v kontextu středoevropského prostoru doby Jana Lucemburského* (kat. výst.), Ostrava 2011, s. 165, je však architektura kostela sv. Ducha více spjata s městskými stavbami Ratiboře než s tamním dominikánským chrámem.

⁴⁵ Carola Jäggi (pozn. 4), s. 94.

presbytářem o dvou klenebních polích a závěrem o pěti stranách oktogonu je také dosud stojící kostel sv. Petra „an der Sperr“ ve Vídeňském Novém Městě. Stávající chrám kláštera dominikánek, fundovaného již před polovinou 1250, vznikl v 1. polovině 14. století jako následník starší zaniklé svatyně neznámé podoby. Nevelká novostavba měla v celém svém prostoru klenbu, která se však na počátku 19. století zřítla.⁴⁶

Souvislosti s architekturou řádu cisterciáček by jistě bylo možné hledat i u dalšího půdorysného typu, jaký nalézáme např. v dochovaném kostele kláštera dominikánek ve Wiederstedtu v Sasku-Anhaltsku, vybudovaném zřejmě v 60. letech 13. století. Jedná se o dlouhý pravoúhlý síňový prostor, který byl v případě wiederstedtského chrámu plochostropý a na západě se otevíral do úžší věže obdélného půdorysu.⁴⁷ Řada obdobně disponovaných kostelů ženské cisterciácké větve vznikla během 13. století ve Vestfálsku, např. při klášteře Wormeln, Wiederstedtu nepříliš vzdáleném, nebo u severněji položeného kláštera Gravenhorst, kde byl chrám postavený kolem roku 1250 na půdoryse jednoduchého obdélníka zaklenut čtyřmi poli křížové klenby.⁴⁸ Zajímavé je, že také kolem roku 1250 vzniklý, nedochovaný kostel jednoho z nejstarších klášterů dominikánek, sv. Anežky v Boloni, měl podle plánu z počátku 19. století půdorys mimořádně dlouhého štíhlého obdélníku příčně rozděleného na dvě části.⁴⁹

⁴⁶ Richard Kurt Donin, *Die Bettelordenskirchen in Österreich. Zur Entwicklungsgeschichte der österreichischen Gotik*, Baden bei Wien 1935, s. 83–87.

⁴⁷ Carola Jäggi (pozn. 4), s. 62, 65–66.

⁴⁸ Roland Pieper, „Musterbeispiel“ einer mittelalterlichen Zisterzienserinnen-Klosterkirche, in: Birgit Münz-Vierboom (ed.), *Von Klostermauern und frommen Frauen. Die Ergebnisse der Ausgrabungen im ehemaligen Zisterzienserinnenkloster Gravenhorst*, Münster 2007, s. 37–42.

⁴⁹ Carola Jäggi (pozn. 4), s. 38–39.

Zdá se, že tyto dispozičně extrémně prosté stavby, u nichž po případném zániku vnitřního členění nemusí být umístění presbytářové zóny vůbec zřejmé, vzbuzovaly u některých badatelů rozpaky. E. Coester tyto stavby ve své studii o jihoněmeckých jednolodních kostelích cisterciáček záměrně vynechal, s poznámkou, že nevykazují jednotící rys ostatních pojednávaných chrámových budov, tedy zvýrazněný a architektonicky bohatší presbytář v kontrastu s jednodušší lodí. Výskyt kostelů na půdoryse protaženého obdélníka lokalizoval v rámci jižní německojazyčné oblasti do horního Porýní a do oblasti Švýcarska.⁵⁰ W. Schenkluhn označuje kostel ve Wiederstedtu spolu s obdobným chrámem dominikánských jeptišek v Pforzheimu za stavby bez chóru.⁵¹ Poněkud nelogický pojem „*chorlose Kirchen*“,⁵² použil poprvé Richard Kurt Donin u kratších vícelodních svatyní rakouských dominikánek⁵³ bez ohledu na to, že i tyto chrámy samozřejmě měly vyhrazenou zónu s hlavním oltářem (bez níž by jako kostel přestávaly fungovat), oddělenou od části určené pro chór jeptišek.

Na koncentraci popsaného typu kostela do oblasti dnešního Švýcarska upozornila v rámci architektury ženských žebravých řádů C. Jäggi. Díky archeologickým vykopávkám a dochovaným popisům či pohledům jsou zrekonstruovatelné půdorysy tří zaniklých kostelů švýcarských klášterů St. Peter am Bach v Schwyzu, St. Katharinenthal u Diessenhofenu a Töss u Winterthuru.⁵⁴ Jejich vnitřní členění se zřejmě

⁵⁰ Ernst Coester (pozn. 19), s. 4.

⁵¹ Wolfgang Schenkluhn (pozn. 1), s. 91.

⁵² Richard Kurt Donin (pozn. 46), s. 271–278.

⁵³ Např. zaniklé kostely dominikánek v Tullnu a ve Vídni, jimž se ještě budeme věnovat.

⁵⁴ Carola Jäggi (pozn. 4), s. 54.

lišilo.⁵⁵ Středověký klášterní kostel ve Schwyzu, jehož pozůstatky byl odhaleny při vykopávkách ve stávajícím barokním chrámu, vznikl asi až ve 14. století, zřejmě však v těsné návaznosti na předešlou stavbu ze 2. poloviny 13. století. Tato hypotéza by také vysvětlovala nepravidelnosti v jeho půdorysu. Rovněž původní kostel kláštera St. Katharinental, skrytý dnes v barokní přestavbě, měl zřejmě složitější stavební vývoj. Stavba dokončená asi v 60. letech 13. století obdržela po roce 1300 nový presbytář. Podoba kostela v Töss je relativně dobře známá z pohledů vytvořených před jeho definitivním zničením v roce 1916, kde je vyobrazen jako dlouhá štíhlá budova zastřešená průběžnou sedlovou střechou, jeho časové zařazení však zůstává nejasné.⁵⁶ Motivací popisovaných jednoduchých půdorysných řešení mohla být v řadě případů potřeba postavit co nejrychleji nenáročné provizorium a lze je chápat jako typická pro 13. století.

Již na území dnešního Německa, ale v relativní blízkosti uvedených švýcarských klášterů, se nacházejí konventy dominikánek v Kirchbergu bei Sulz a v Habsthalu v Badensku-Württembersku, jejichž středověké kostely z 2. poloviny 13. století rovněž náležely k popisovanému dispozičnímu typu a dochovaly se alespoň částečně v jádře novověkých přestaveb. Podobný půdorys měl i kostel ženského dominikánského kláštera Cronschwitz v Durynsku, založeného roku 1238 Jutou, manželkou vojty Jindřicha IV., v těsné blízkosti jejich sídelního města Weida, kde byl později založen druhý, výše zmíněný konvent téhož řádu.⁵⁷ Cronschwitzský kostel byl po zrušení kláštera roku 1531 rozebrán na kámen a nebýt výsledků archeologického průzkumu, byla by jeho podoba stejně neznámá jako u zaniklých staveb

⁵⁵ K těmto kostelům se v rámci problematiky funkčního řešení chrámového prostoru ještě vrátím v následující kapitole.

⁵⁶ Carola Jäggi (pozn. 4), s. 54–60.

⁵⁷ Ibidem, s. 61–64.

našich tří konventů dominikánek, které se nacházely v severočeských městech Kralupy, Duchcov a Žlutice, Cronschwitzu nepříliš vzdálených.

Další stavbou jednoduchého obdélného půdorysu, ale náležející již zcela době po roce 1300, je kostel sv. Kateřiny dominikánek ve slezské Vratislavi. Zakládací listina konventu se nedochovala, v dokumentu vystaveném knížetem Boleslavem roku 1302 je však za fundátora konventu označen Boleslavův otec, Jindřich V.⁵⁸ a lze tedy předpokládat, že klášter vznikl v rozmezí jeho vlády v letech 1290–1296.⁵⁹ O knížecí fundaci v pravém smyslu slova se však zřejmě nejednalo, jak ukazuje převažující měšťanský původ jeho členek, kontrastující se šlechtickým charakterem tamního kláštera klarisek.⁶⁰ Kostel, vystavěný během 1. čtvrtiny 14. století⁶¹ a po svém zničení při bombardování roku 1945 radikálně zrekonstruovaný v 70. letech 20. století,⁶² byl ve své středověké podobě jednoduší síní o protáhlém mírně lichoběžném půdoryse a situování presbytáře do nejvýchodnějšího ze čtyř klenebních polí nebylo v exteriéru nijak zdůrazněno.

V oblasti horního Porýní a v navazující části Švýcarska vznikla řada kostelů dominikánek (a klarisek), vyznačující se velmi protaženými presbytáři, výrazně přesahujícími délku lodí. Na existenci této skupiny

⁵⁸ Hans Lutsch, *Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Provinz Schlesien I. Die Stadt Breslau*, Breslau 1886, s. 47.

⁵⁹ Jerzy Kłoczowski, *Dominikanie polscy na Śląsku w XIII–XIV wieku*, Lublin 1956, s. 307.

⁶⁰ Georg Froböss, *Geschichte der Katharinenkirche in Breslau*, Breslau 1908, s. 14.

⁶¹ Edmund Małachowicz, *Architektura* (pozn. 44), s. 133.

⁶² Edmund Małachowicz, *Stare miasto we Wrocławiu, Rozwój urbanistyczno-architektoniczny. Zniszczenia wojenne i odbudowa*, Warszawa – Wrocław 1985 (2. vyd.), s. 329.

staveb upozornila jako první H. Konow.⁶³ Nejstarší z ní je dochovaný kostel kláštera Unterlinden v Colmaru nedaleko Štrasburku. Konvent dominikánek se na tomto místě vytvořil po roce 1230 ze společenství zbožných žen podporovaných štrasburskými dominikány. Podle svědectví pramenů byl colmarský chrám, započatý zřejmě krátce po polovině 13. století, svěcen již roku 1269. Dendrochronologická analýza krovu presbytáře však naznačuje, že byl kostel dokončen až na počátku 14. století (některé z trámů byly určeny do přelomu 80. a 90. let 13. století, další až do doby po roce 1300).⁶⁴ Dvoulodní plochostropý prostor chrámu se otevírá do dlouhého presbytáře o sedmi polích křížové klenby, ukončeného závěrem o pěti stranách oktogonu. Je situován asymetricky a odpovídá šířce hlavní lodi. C. Jäggi upozornila na fakt, že obdobnou dispozici nalézáme u o něco málo staršího kostela sv. Františka Anežského kláštera klarisek v Praze, kde je ovšem presbytář mnohem kratší, o pouhých dvou polích a závěru.⁶⁵ Již H. Konow považovala za překvapivé, že se tak protažený chór vyvinul právě u klášterního kostela jeptišek, u něhož se v presbytáři nepředpokládaly stally jako u konventních chrámů mnichů.⁶⁶ W. Schenkluhn navíc zdůrazňuje, že se u svatyně kláštera dominikánek Unterlinden setkáváme s takto protaženým, polygonálně uzavřeným presbytářem dříve než se obdobné chóry objeví u kostelů mužské části žebravých řádů.⁶⁷

Typ colmarského presbytáře se vzápětí odrazil v řadě hornorýnských kostelů, a to jak u mnišských tak u ženských mendikantských klášterů. U konventu dominikánek, který se roku 1266 usadil v Schlettstadtu,

⁶³ Helma Konow, *Die Baukunst der Bettelorden am Oberrhein*, Berlin 1954.

⁶⁴ Carola Jäggi (pozn. 4), 46–48.

⁶⁵ *Ibidem*, s. 45.

⁶⁶ Helma Konow (pozn. 63), s. 40.

⁶⁷ Wolfgang Schenkluhn (pozn. 1), s. 93.

nacházejícím se v polovině cesty mezi Colmarem a Štrasburkem, byl zřejmě již v 70. či 80. letech 13. století postaven kostel s presbytářem o čtyřech polích a závěru opět o pěti stranách osmiúhelníku. Zbylá část tohoto chrámu, dnes skrytá pod přestavbami, byla pravděpodobně původně jednolodní.⁶⁸ E. Coester, který se skupinou hornorýnských ženských mendikantských chrámů rovněž zabýval, poznamenává, že i v tomto případě přetrvával typický kontrast mezi prostou stodolovitou lodí s plochým stropem a štíhlým klenutým presbytářem.⁶⁹ Ve spojení s nezaklenutým jednolodím nalézáme dlouhý chór o šesti klenebních polích s polygonálním závěrem u chrámu kláštera dominikánek Klingental ve švýcarské Basileji, který vznikl v 80. letech 13. století a v relativně původní podobě se dochoval dodnes.⁷⁰ Konventní kostel sv. Marie Magdalény druhého basilejského konventu dominikánských jeptišek, zvaného „an der Steinen“, známe oproti tomu pouze z ikonografického materiálu. Chrám, vybudovaný zřejmě o něco později než klingentalský kostel, byl asi dosti oprostěnou variantou colmarského schématu. Loď i poměrně krátký trojboce uzavřený presbytář o třech okenních osách byl opatřen dřevěným stropem.⁷¹ Plochostropý byl v celém rozsahu také již neexistující chrám kláštera Oetenbach v Curychu. Jeho opět trojboce zakončený chór, asymetricky napojený na jen nepatrně širší jednolodí, předčil svou enormní délkou colmarský vzor. Zatím co loď byla vysvěcena již roku 1285, výstavba presbytáře se protáhla až do 2. desetiletí 14. století.⁷²

⁶⁸ Carola Jäggi (pozn. 4), s. 49–50.

⁶⁹ Ernst Coester (pozn. 19), s. 356.

⁷⁰ Carola Jäggi (pozn. 4), s. 52–53.

⁷¹ Ernst Coester (pozn. 19), s. 355–356.

⁷² Carola Jäggi (pozn. 4), s. 53–54.

W. Schenkluhn spatřuje v kostelích s dominantními presbytáři, jako je právě chrám curyšských dominikánek, tendenci k úplnému potlačení lodi. Na konec této vývojové linie, započaté kostelem kláštera Unterlinden v Colmaru, staví mezi jinými kostel ženského dominikánského kláštera ve Stettenu u Hechingenu ve Württembersku, založeného po polovině 13. století hrabaty z Hohenzollernu na úpatí jejich rodového hradu. Před rokem 1300 dokončená chrámová budova je dlouhým sálem s polygonálním závěrem o pěti stranách oktogonu (dochovaným v podobě pozměněné barokní přestavbou), zaklenutým třemi křížovými poli pouze v části presbytáře, jehož rozsah zvenčí naznačují pouze opěrné pilíře. V celém rozsahu zaklenutou variantu tohoto dispozičního typu, kostel klarisek v rakouském městě St. Veit an der Glan, představuje podle W. Schenkluhna „*einen langhauslosen Chorbau*“, osamostatnělý presbytář.⁷³ I zde je možné zopakovat námitku, kterou jsem vyslovila již u opačného případu tzv. bezchórových kostelů. Předestřené chápání stavebního vývoje, soustředěné pouze na formální architektonické změny, manipuluje s pojmem chór bez ohledu na to, že tento výraz vyjadřuje především účel daného prostoru. Základní funkce kostela, odrážející se v rozdělení jeho prostoru na chór jeptišek či mnichů, část určenou laikům a zónu vyhrazenou kněžím, zůstaly samozřejmě i u těchto staveb zachovány.

Před zjednodušujícími vývojovými teoriemi nás v případě dlouhých sálových kostelů s polygonálním závěrem varuje fakt, že tato dispozice, byť v menších rozměrech, byla běžná už u románských chrámových staveb cisterciáček. V podobě trojboce uzavřeného štíhlého jednolodí ji nalzáme např. u dosud existujícího kostela kláštera Marienhausen v Rheingau,

⁷³ Wolfgang Schenkluhn (pozn. 1), s. 92.

vybudovaného před rokem 1250.⁷⁴ Klášterní kostel dominikánek v Stettenu tak E. Coester vnímá jako výsledek střetu vlivu štíhlých jednolodních kostelů cisterciáckých jeptišek a velkých chrámů konventů dominikánek v Colmaru a Basileji.⁷⁵ Také C. Jäggi uvádí, že typ polygonálně zakončeného síňového kostela byl už ve 2. polovině 13. století u klášterů ženských žebravých řádů velice rozšířený. Půdorys možná podobný zmíněnému chrámu konventu Marienhausen měl plochostropý kostel sv. Kříže v Sirnau v Badensku-Württembersku, vzniklý asi již okolo roku 1250 a dosud částečně rozeznatelný v pozdější profánní zástavbě. Podobně disponované jsou také kostely dominikánských jeptišek v blízkém Švábském Gmündu, kde později vzniklá stavba zřejmě odráží půdorys první svatyně kláštera založeného v 40. letech 13. století, a v Offenhausenu, kde se jedná o dochovanou plochostropou trojboce zakončenou svatyní z 2. poloviny 13. století. K této skupině kostelů se připojuje také chrám kláštera Himmelskron ve Wormsu, který je opět nezaklenutým dlouhým sálem se závěrem o třech stranách oktogonu. Tento kostel byl dokončen zřejmě okolo roku 1300 a je jediným dodnes existujícím chrámem ze skupiny dokonce tří staveb obdobného typu stojících kdysi v okolí Wormsu.⁷⁶ Typ dlouhého polygonálně uzavřeného sálu se navíc blíží výše popsaným pravoúhle zakončeným kostelům jako je klášterní chrám ve Wiederstedtu a další. Jako jediný rozdíl mezi těmito štíhlými síněmi se tak jeví odlišná podoba závěru. Jejich společný rys, loď se stejně širokým presbytářem, který se z půdorysu jasně nevyděljuje a může mít různou délku v závislosti na vnitřním členění

⁷⁴ Ernst Coester (pozn. 19), 280–283. Kostel ve Stettenu a další jemu blízké chrámy dominikánek se posléze naopak staly vzorem pro později vzniklé chrámové stavby cisterciáček. *Ibidem*, s. 224.

⁷⁵ *Ibidem*, s. 365.

⁷⁶ Carola Jäggi (pozn. 4), s. 64–75.

stavby, lze zřejmě považovat za do jisté míry charakteristický pro ženské mendikantské chrámy. Nikoli proto, že by dominoval nad ostatními dispozičními řešení v rámci kostelní architektury jeptišek, ale vzhledem k tomu, že mezi mnišskými chrámovými stavbami se takovýto půdorys objevuje jen velmi výjimečně.⁷⁷ Na převládající opačnou tendenci k výrazné diferenciaci lodi a presbytáře u kostelů mendikantů z 13. a 14. století v oblasti na sever od Alp upozornil Markus Thome.⁷⁸

Z celé řady obdobných kostelů postavených před rokem 1300 lze ještě jmenovat dochované chrámy dvou bavorských konventů dominikánek, v Adlersbergu u Řezna a ve Fraunaurachu nedaleko Norimberka, oba zaklenuté v části presbytáře, sestávajícího z jednoho obdélného a jednoho závěrového pole.⁷⁹ Také v pozdějším období byl tento chrámový typ oblíbený. Nalézáme jej např. u ženského dominikánského kláštera ve falckém Lambrechtu. Monumentálně působící kostel sv. Lamberta vznikl pravděpodobně během 2. čtvrtiny 14. století a dochoval se v okleštěné podobě – původní počet jedenácti polí křížové klenby a dvanácté závěrové klenby o pěti stranách oktogonu byl zmenšen ubouráním dvou západních polí.⁸⁰ Právě této stavbě je, jak ještě uvidíme, svou dispozicí velmi podobný kostel sv. Anny pražských dominikánek. Rozšíření tohoto typu bez ohledu na řádové hranice dokládá chrám cisterciáček v Kirchheim am Ries v

⁷⁷ Pro letmé srovnání viz např. Günther Binding – Matthias Untermann (pozn. 32), s. 329–390.

⁷⁸ Markus Thome, Die gerade geschlossene Halle als Kirchenraum bei Bettelorden und Zisterziensern im ausgehenden 13. und beginnenden 14. Jahrhundert, in: Heidemarie Specht – Ralph Andraschek-Holzer (edd.), *Bettelorden in Mitteleuropa: Geschichte, Kunst, Spiritualität: Referate der gleichnamigen Tagung vom 19. bis 22. März 2007 in St. Pölten*, St. Pölten 2008, s. 339.

⁷⁹ Carola Jäggi (pozn. 4), s. 80–85.

⁸⁰ *Ibidem*, s. 130–134.

Badensku-Württembersku, dokončený již v 1. desetiletí 14. století,⁸¹ a také kostel klarisek v Bratislavě, který však podobu dlouhého sálu, zaklenutého sledem křížových kleneb, získal až přestavbou ve 2. polovině 14. století.⁸²

Dosud popsané kostelní dispozice jsme mohli zatím vždy sledovat v rámci architektury dominikánek na větším počtu objektů. Některé kostely dominikánských jeptišek však působí v rámci vlastní řádové větve ojedinelé. Tak např. kostel sv. Kateřiny v Norimberku, dochovaný po bombardování za druhé světové války v torzálním stavu, byl bazilikálním trojlodím s relativně krátkým presbytářem o dvou polích křížové klenby a závěru tvořeném pěti stranami osmiúhelníka. I přes prameny doložený údaj o svěcení tohoto kostela v roce 1297 trvají pochybnosti o tom, jestli byl na konci 13. století opravdu již zcela dokončen.⁸³ V každém případě se mezi známými středoevropskými chrámy dominikánek jedná o zcela výjimečné dispoziční řešení.

Ještě mimořádnější postavení zaujímají dva kostely dominikánek v Rakousku. Poněkud komplikovaným případem je dochovaný kostel Narození Panny Marie v Imbachu. Vystavěn byl zřejmě nedlouho po založení kláštera v roce 1269. Fundátory byli truksas Přemysla Otakara II. Albero z Feldsbergu a jeho manželka Gisela.⁸⁴ Jeho štíhlé síňové dvoulodí otevírající se do užšího krátkého presbytáře s polygonálním závěrem skutečně postrádá mezi ostatními kostely dominikánek obdoby. Inspirační zdroj pro toto řešení se hledal až v Toulouse, v dominikánském klášterním

⁸¹ Ernst Coester (pozn. 19), s. 244.

⁸² Bibiana Pomfiová, Bratislava, bývalý Kostol klarisiek, in: Dušan Buran et al., *Gotika. Dejiny slovenského výtvarného umenia*, Bratislava 2003, s. 625. Starší loď byla ve 2. polovině 14. století prodloužena a k ní přistavěn presbytář.

⁸³ Carola Jäggi (pozn. 4), s. 97–102.

⁸⁴ Günther Brucher, *Gotische Baukunst in Österreich*, Salzburg – Wien 1990, s. 54.

kostele sv. Jakuba.⁸⁵ Podle současného bádání však došlo k proměně kostela v dispozičně atypickou stavbu až dodatečně, zřejmě na konci 80. let 13. století.⁸⁶ Pro předpokládaný původní rozvrh – jednolodí s drobným polygonálně zakončeným presbytářem – již pak bez problémů najdeme půdorysné analogie např. ve zmíněných německých kostelích dominikánek v Řezně a ve Steinheimu an der Murr. Imbašský kostel v dvoulodní úpravě se stal po roce 1300 vzorem pro chrám klarisek v Dürnsteinu,⁸⁷ v architektuře řádu dominikánek odezvu nenalezl.

Druhým nesnadno zařaditelným chrámem je zaniklý kostel Zvěstování Panny Marie v Tullnu. Klášter byl založen Rudolfem Habsburským jako poděkování za vítězství nad Přemyslem Otakarem II. v bitvě na Moravském Poli roku 1278. Roku 1290 vysvěcený kostel, známý pouze z novověkých vyobrazení a plánů, byl síňovým trojlodím na půdoryse obdélníka bez architektonicky zřetelně vyjádřeného presbytáře.⁸⁸ Tento v rámci architektury žebravých řádů ojedinělý koncept bývá uváděn do souvislosti s pravoúhlými kaplovými ochozy cisterciáckých chrámů (např. kláštera Lilienfeld), ale poukazuje se také opět na kostel sv. Jakuba toulouských dominikánů, jehož dvoulodí rovněž postrádalo z dispozice se vydělující presbytář a mělo obdobný půdorys pravoúhlého obdélníka.⁸⁹ Tullnský

⁸⁵ Richard Kurt Donin (pozn. 46), s. 150. – Renate Wagner-Rieger, *Mittelalterliche Architektur in Österreich*, Wien 1988, s. 123.

⁸⁶ Mario Schwarz, Imbach (NÖ.), ehemalige Dominikanerinnenklosterkirche Mariae Geburt, in: Günther Brucher (ed.), *Geschichte der bildenden Kunst in Österreich II. Gotik*, Salzburg 1990, s. 202.

⁸⁷ Günther Brucher, *Gotische Baukunst* (pozn. 84), s. 56.

⁸⁸ Barbara Schedl, Tulln (NÖ.), ehemalige Dominikanerinnenklosterkirche Mariae Verkündigung, in: Günther Brucher (ed.), *Geschichte* (pozn. 86), s. 227–228.

⁸⁹ K těmto a dalším souvislostem viz podrobnou stat': Markus Thome (pozn. 78), s. 339–432.

chrám byl možná inspirací pro stavbu rovněž nedochovaného kostela sv. Vavřince káštera dominikánek ve Vídni, založeného po roce 1300. Kostel byl zřejmě vztyčen během 1. třetiny 14. století a z barokních vyobrazení a plánů se zdá, že ve svém středověkém stavu byl dvoulodím na jednoduchém obdélném půdoryse, přičemž severní loď byla velmi úzká. Díky novověkým přestavbám není z dochované dokumentace původní podoba kostela zcela zřetelná. Asi ještě bližší byl kostelu v Tullnu chrám vídeňských klarisek. I tato svatyně, budovaná v přibližně stejné době jako kostel sv. Vavřince, je již známá jen z obrazového materiálu, který ji ukazuje jako trojlodní stavbu s rovným východním závěrem.⁹⁰

Nezvyklost dispozice kášterního chrámu dominikánek v Tullnu jistě souvisela s tím, že se jednalo o císařskou fundaci. Nezdá se však, že by mimořádný zakladatel vždy znamenal výjimečné řešení stavby. Kostel konventu fundovaného v Budě králem Bélou IV. pro jeho dceru Markétu i svatyně kláštera založeného v Ratiboři knížetem Přemyslem s dcerou Eufémií byly stavbami s jednoduchým půdorysem, v rámci architektury dominikánek a dalších ženských řádů zcela běžným. Zcela kontrastním případem, který nemá ve střední Evropě srovnání, byl naopak na počátku 19. století zbořený chrám sv. Ludvíka ženského dominikánského kláštera v Poissy nedaleko Paříže, známý z grafických vyobrazení a pozůstatků kamenické výzdoby. Kostel, který nechal postavit francouzský král Filip IV. při příležitosti svatořečení Ludvíka IX. roku 1297 a jenž se stal pohřebišťem rodu Kapetovců, měl katedrální dispozici trojlodní baziliky s transeptem a presbytářem s ochozem provázeným věncem kaplí.⁹¹

⁹⁰ Richard Kurt Donin (pozn. 46), s. 275–278.

⁹¹ Wolfgang Schenkluhn (pozn. 1), s. 99–100. – Pierre-Yves Le Pogam, Anděl foukající do trubky, in: Klára Benešová (ed.), *Královský sňatek. Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský – 1310* (kat. výst.), Praha 2010, s. 124.

V. Dosud existující klášterní kostely dominikánek u nás

1. Kostel sv. Kateřiny v Olomouci

1.1. Stav dosavadního bádání

Literatura vážící se ke kostelu sv. Kateřiny v Olomouci je poměrně skrovná. Stručné dějiny kláštera, cenné jako zpracování archivních pramenů, publikoval ve svých topografiích kolem poloviny 19. století historik Gregor Wolný.¹ Povšiml si i architektury chrámu, který ve starší z těchto prací označil za „*ein zwar kleines, aber schönes Baudenkmal des 13ten oder höchstens des 14. Jahrhunderts*“.² Roku 1847 zmínil svatokateřinský kostel ve svém popisu města Olomouce Alois Vojtěch Šembera, profesor češtiny a literatury na tamní univerzitě.³ Na výčtu historických zpráv je založena stať Tomáše V. Bílka z roku 1893, soustředěná na majetkové zázemí konventu.⁴ V 90. letech 19. století sepsaný pamětní list sester voršilek, které svatokateřinský komplex převzaly po zrušení kláštera dominikánek císařem Josefem II., uvádí některé z mladších úprav kostela.⁵ Ve 2. desetiletí 20. století věnoval konventu sv. Kateřiny krátký odstavec ve svém spíše populárně zaměřeném přehledu dominikán

¹ Gregor Wolný, *Die Markgrafschaft Mähren topographisch, statistisch und historisch Geschildert* V. Olmützer Kreis, Brünn 1839, s. 82–84. – Gregor Wolný, *Kirchliche Topographie von Mähren* I. Olmützer Erzdiocese, Brünn 1855, s. 253–258.

² Gregor Wolný, *Die Markgrafschaft* (pozn. 1), s. 82.

³ Alois Vojtěch Šembera, *Holomauca, královské hlavní město w Morawě*, Praha 1847, s. 261.

⁴ Tomáš V. Bílek, *Statky a jmění kolejí jezuitských, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů v Království českém zrušených*, Praha 1893, s. 333–334.

⁵ *Gedenkblatt zur Feier des Zweihundert jährigen Bestandes des Ursulinerinnen Conventes in Olmütz*, Olmütz 1898, s. 12–15.

Wilhelm Schlössinger⁶ a ve stejné době bylo několikasetleté trvání zaniklého olomouckého kláštera připomenuto také v *Pamětním spise řádu kazatelského*.⁷ Roku 1936 vydal svatomichalský farář

František Bolek soupis olomouckých kostelů a kaplí, v němž shrnul především novověké zásahy do architektury kostela sv. Kateřiny a doplnil aktuální údaje o obnově chrámu ve 20. a 30. letech 20. století.⁸ V roce 1956 zmínil olomoucký klášter ve své stati k dějinám české dominikánské provincie ve středověku významný historik Vladimír J. Koudelka, opět člen dominikánského řádu.⁹

Zřejmě prvním historikem umění, který si povšiml kláštera olomouckých dominikánek, byl Václav Richter v monografii *Raně středověká Olomouc* z roku 1959. Důležitá se zde však zdá jen jeho hypotéza o době vzniku kláštera, architektuře chrámu věnoval autor překvapivě málo pozornosti.¹⁰ Relevantnější je tak charakteristika stavby kostela sv. Kateřiny v soupise olomouckých nemovitých památek z roku 1964 Lubora Machytky, jenž zároveň datoval portál hlavního vstupu

⁶ Wilhelm Schlössinger, *Geschichte der böhmischen Dominikanerordensprovinz*, Praha 1916, s. 86.

⁷ SS. Dominikánky v Řepčíně, Sestry dominikánky v Čechách a na Moravě, in: *Pamětní spis řádu kazatelského 1216–1916*, Praha 1916, s. 95–96.

⁸ František Bolek, *Katolické kostely a kláštery v Olomouc*, Olomouc 1936, s. 95–101.

⁹ Vladimír J. Koudelka, Zur Geschichte der böhmischen Dominikanerprovinz in Mittelalter II. Die Männer- und Frauenklöster, *Archivum fratrum praedicatorum XXVI*, 1956, s. 157.

¹⁰ Václav Richter, *Raně středověká Olomouc*, Praha – Brno 1959, s. 139. O nezájmu V. Richtera o architekturu kostela svědčí, že jej i on označil za dvoulodí. Jevilo se mu jako pozdněgotické bez viditelných známek formálního tvarosloví rané gotiky 13. století.

rozmezím let 1360 – 1370.¹¹ Důkladné analýzy se svatokateřinský kostel dočkal v nepublikovaném rukopise Václava Mencla *Znojmo, Jihlava, Kroměříž, Telč, Mikulov*¹², kde poukázal na dlouhý ploše uzavřený presbytář kostela a zejména na schéma klenby závěru a jeho analogie. Presbytář určil do doby okolo roku 1340. Znovu jmenoval chrám olomouckých dominikánek ve své publikaci *České středověké klenby*¹³ v rámci výčtu příkladů zaklenutí, vycházejících z klenebního řešení presbytáře kostela sv. Prokopa v Třebíči. Dobroslav Líbal¹⁴ kostel sv. Kateřiny uvedl jako představitele ženského klášterního chrámu, zmínil analogický závěr kostela sv. Mořice v Kroměříži a analýzou tvarosloví zařadil svatokateřinský chrám do 3. čtvrtiny 14. století. Toto určení opakoval ve stati věnované gotické architektuře v *Dějínách českého výtvarného umění*,¹⁵ i naposledy roku 2001 v *Katalogu gotické architektury v České republice do husitských válek*.¹⁶

Ivo Hlobil¹⁷ upozornil v roce 1979 v souvislosti s kroměřížským

¹¹ Lubor Machytka, *Nemovitě kulturní památky na území historického jádra Olomouce*. Práce odb. společ. věd VÚ v Olomouci, Olomouc 1964, s. 26.

¹² Václav Mencl, *Znojmo, Jihlava, Kroměříž, Telč, Mikulov – pět městských rezervací Jihomoravského kraje* (nepublikovaný rukopis KSSPP Brno), Brno 1967, s. 56. Za laskavé poskytnutí vlastních výpisků z dnes ztraceného rukopisu děkuji prof. I. Hlobilovi.

¹³ Václav Mencl, *České středověké klenby*, Praha 1974, s. 55.

¹⁴ Dobroslav Líbal, *Gotická architektura v době Karlově a Václavově se zřetelem k Olomouci*, in: *Historická Olomouc*, Olomouc 1979, s. 81–86.

¹⁵ Dobroslav Líbal, *Gotická architektura*, in: *Dějiny českého výtvarného umění I/1*, Praha 1985, s. 200.

¹⁶ Dobroslav Líbal, *Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek*, Praha 2001, s. 294.

¹⁷ Ivo Hlobil, *Nový příspěvek k dějinám moravské gotické architektury*, *Vlastivědný věstník moravský* XXXI, 1979, s. 310–313.

kostelem sv. Mořice na složitou problematiku časového zařazení kostela sv. Kateřiny a na obtížnost určení vztahů mezi těmito a dalšími architekturami. Nedlouho poté uvedl v publikaci *Olomouc*¹⁸ presbytář svatokateřinského chrámu do vztahu s hutí biskupa Jana Volka (1334 – 1351) a jako analogii portálu hlavního vstupu do kostela sv. Kateřiny zmínil portál klášterního kostela premonstrátek v Dolních Kounicích.

Na počátku 80. let 20. stol. proběhl v areálu kláštera geologický¹⁹ a také statický průzkum,²⁰ v jehož rámci se kostelem sv. Kateřiny zabývala Zdenka Bláhová²¹, která následně roku 1984 publikovala stať vycházející z výsledků průzkumu.²² Studie Z. Bláhové je významná nejen jako první komplexnější zpracování architektury kostela sv. Kateřiny využívající nově zjištěná fakta, ale také tím, že zde její autorka vnímala stavbu kostela jako mendikantskou architekturu. V tomto kontextu naznačila vztah kostela dominikánek sv. Kateřiny k chrámu dominikánů sv. Michala v Olomouci. Architektonické články presbytáře datovala Z. Bláhová do 2. poloviny 14.

¹⁸ Ivo Hlobil, *Středověká urbanizace*, in: Ivo Hlobil – Pavel Michna – Milan Togner, *Olomouc*, Praha 1984, s. 40, 49.

¹⁹ V. Horák, *Zpráva o podrobném inženýrsko-geologickém průzkumu. Odborné učiliště spojů Olomouc, U tržnice 10, Geologický průzkum n. p. Ostrava* (nepublikovaný rukopis, přístupný v Národním památkovém ústavu v Olomouci), Rýmařov 1981. – Josef Bláha, *Nálezové zprávy HAP OSSPPOP* (nepublikovaný rukopis, přístupný v Národním památkovém ústavu v Olomouci), Olomouc 1982.

²⁰ V. Bělík et al., *Statický průzkum bývalého kláštera dominikánek, U tržnice 10* (nepublikovaný rukopis, Národní památkový ústav v Olomouci), Olomouc 1983.

²¹ Zdenka Bláhová, *Stručný přehled stavebních dějin kláštera dominikánek v Olomouci*, in: V. Bělík et al., *Statický průzkum bývalého kláštera dominikánek, U tržnice 10* (nepublikovaný rukopis, Národní památkový ústav v Olomouci), Olomouc 1983, s. 15–16.

²² Zdenka Bláhová, *K mendikantské architektuře v Olomouci*, in: *Okresní archiv v Olomouci. Výroční zpráva*, Olomouc 1984, s. 124–130.

století, vznik půdorysu kostela však zařadila do starší stavební etapy, snad už do konce 13. století.

Roku 1984 byl proveden stavebně-historický průzkum klášterního areálu²³ a v roce 1985 následoval průzkum severovýchodní fasády kostela,²⁴ jejichž výsledky zveřejnila jejich autorka, Slavomíra Kašpárková, o deset let později ve výroční zprávě památkového ústavu v Olomouci.²⁵ Analýzou fasády kostela byl odhalen i dodatečně zazděný vstup do chodby vedoucí do barokní krypty pod presbytářem. Výsledky jejího průzkumu shrnul v krátké stati Leoš Mlčák.²⁶ V rámci obnovy fasád kostela došlo v 80. letech 20. století k dalšímu objevu, který publikoval roku 2001 Vladimír Gračka. Ten uvádí ve své knize, orientované na širší čtenářskou veřejnost, že na několika místech kružby jihovýchodního závěrového okna byly nalezeny kamenické značky.²⁷ Důležitou informaci přinesl roku 1994 také petrologický rozbor dvou vzorků kamene z římsy závěrové stěny presbytáře a z portálu hlavního vstupu, který zjistil jejich různý původ. Autorem nepublikované zprávy je

²³ Slavomíra Kašpárková, *Olomouc, U tržnice 10, bývalý klášter dominikánek, stavebně-historický průzkum* (nepublikovaný rukopis SÚRPMO, přístupný v Národním památkovém ústavu v Olomouci), Olomouc 1984.

²⁴ Slavomíra Kašpárková, *Kostel sv. Kateřiny, severní průčelí, stavebně-historický průzkum* (nepublikovaný rukopis SÚRPMO, přístupný v Národním památkovém ústavu v Olomouci), Olomouc 1985.

²⁵ Slavomíra Kašpárková, Několik poznámek ke stavebně – historickému průzkumu kostela sv. Kateřiny v Olomouci, in: *Památkový ústav v Olomouci. Výroční zpráva*, Olomouc 1995, s. 78–82.

²⁶ Pozůstatky gotické krypty nebyly objeveny. Viz Leoš Mlčák, Krypta pod kostelem sv. Kateřiny, in: *Okresní archiv v Olomouci. Výroční zpráva*, Olomouc 1985, s. 138–141. Z této stati vychází také text o kryptě olomouckých dominikánek, zahrnutý do nedávno vyšlé publikace: Slavomíra Kašpárková – Vladimír Gračka, *Olomoucké podzemí. Měšťanské domy a paláce, církevní budovy a vojenské objekty*, Olomouc 2009, s. 111–113.

²⁷ Vladimír Gračka, *Objevovaná Olomouc*, Olomouc 2001, s. 89–90.

Jaroslav Dvořák.²⁸ V 90. letech 20. století vyšla obrazová publikace o Olomouci autorů Vladimíra Hyhlíka a Miloslava Pojsla.²⁹ Několikavětý text ke klášteru dominikánek nepřinesl nic nového, zajímavá je tak tato práce spíše souborem reprodukováných vedut, zachycujících mimo jiné chrám sv. Kateřiny.

Na výše uvedenou literaturu a výsledky stavebních průzkumů jsem roku 2002 zareagovala vlastní statí, v níž jsem nastínila svou představu vývoje architektury tohoto olomouckého kostela.³⁰ V roce 2005 byly dějiny konventu i kostela sv. Kateřiny ve stručnosti shrnuty v rámci *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*. Spoluautorkou hesla zde byla vedle Hedviky Kuchařové opět Z. Bláhová.³¹ Ta se ke svatokateřinskému chrámu vrátila znovu roku 2006 ve sborníku *Olomoucké kláštery II.*, v němž ve stručnosti zopakovala své již dříve zveřejněné závěry ohledně postupu jeho stavby a šířeji se věnovala dějinám kláštera.³² Roku 2007 publikoval polský autor Piotr Stefaniak z odborného hlediska nepřiliš spolehlivou knihu o historii dominikánek ve slovanských zemích, v níž je věnována kapitola

²⁸ Jaroslav Dvořák, *Horniny středověké architektury v Olomouci. Předběžná zpráva* (nepublikovaný rukopis, Národní památkový ústav v Olomouci), Brno – Olomouc 1994, nestr.

²⁹ Vladimír Hyhlík – Miloslav Pojsl, *Olomouc očima staletí*, Olomouc 1992, s. 41.

³⁰ Klára Mezihoráková, Architektura středověkého kostela dominikánek sv. Kateřiny v Olomouci, in: Dalibor Prix (ed.), *Pro arte. Sborník k poctě Ivo Hlobila*, Praha 2002, s. 73–84. Tento článek vycházel z mé stejnojmenné diplomové práce (Univerzita Palackého, Filozofická fakulta, Olomouc 1999).

³¹ Zdenka Bláhová – Hedvika Kuchařová, Olomouc. Bývalý konvent dominikánek s kostelem sv. Kateřiny, později konvent voršilek s klášterními školami, in: Dušan Foltýn a kol., *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005, s. 481–485.

³² Zdenka Bláhová, Klášter dominikánek v Olomouci, in: Irena Marie Kubešová (ed.), *Památky a osobnosti. Olomoucké kláštery II.*, Olomouc 2006, s. 21–33.

také olomouckému klášteru.³³ Kostel sv. Kateřiny byl zmíněn také v dějinách architektury, vydaných roku 2009 jako součást řady *Velké dějiny zemí Koruny české*, kde jej Klára Benešová a Dalibor Prix zasadili do kontextu moravské středověké architektury.³⁴ Zcela nově se stal klášterní areál dominikánek předmětem komplexního stavebně-historického průzkumu, zpracovaného Helenou Richterovou a Tomášem Vítkem.³⁵

1.2. Dějiny kláštera

Historii kláštera olomouckých dominikánek, tak, jak ji lze v současnosti rekonstruovat na základě dochovaných pramenů, tvoří z největší části výčet donací a jiných majetkových transakcí, doplněný zprávami o udělení královských či papežských privilegií.³⁶ Zakládací listinu, výchozí moment následného několikasetletého trvání konventu, dnes postrádáme. Skutečnost, že mezi dosud existujícími archiváliemi dominují písemnosti, týkající se klášterního jmění, je dána jistě tím, že právě těmto pro život konventu nejdůležitějším dokladům byla věnována největší péče. Pokud došlo k jejich ztrátě, usilovaly jeptišky o znovuvystavení. Tak tomu bylo např. roku 1513, kdy král Vladislav konvent obnovil ohněm zničené

³³ Piotr Stefaniak, *Dzieje mniszek dominikańskich w krajach słowiańskich*, Kraków – Racibórz 2007, s. 161–166.

³⁴ Klára Benešová, Hlava druhá, 1310 – 1420, in: Petr Kratochvíl (ed.), *Velké dějiny zemí Koruny české. Architektura*, Praha 2009, s. 132. – Dalibor Prix, Hlava první, 796 – 1310, in: Petr Kratochvíl (ed.), *Velké dějiny zemí Koruny české. Architektura*, Praha 2009, s. 95.

³⁵ Helena Richterová – Tomáš Vítek, *Olomouc. Klášter voršilek, dříve dominikánek, s kostelem sv. Kateřiny. Stavebně-historický průzkum* (nepublikovaný rukopis, Národní památkový ústav v Olomouci), Olomouc 2010.

³⁶ Viz např. Gregor Wolný, *Kirchliche* (pozn. 1), s. 253–258.

donační listiny.³⁷ Již během středověku zmizelo pravděpodobně množství dokumentů, které se možná tehdy jevily jako méně důležité, pro současné umělecko-historické bádání by však byly zcela zásadní. Ke konkrétní stavební činnosti se v případě kláštera sv. Kateřiny váže v období do roku 1400 jen jediná zpráva. Největším zásahem pro klášterní archiv bylo zrušení konventu v roce 1782. Jeho pozůstatek z let 1287 až 1783 se dnes nalézá v Moravském zemském archivu v Brně.³⁸ Zřejmě zcela beze stop se ztratila knihovna dominikánek.³⁹ Řada listin vázících se k olomouckému klášteru dominikánských jeptišek a pocházejících nejen přímo z něj, ale i z jiných zdrojů (Kapitulní archiv v Olomouci apod.) byly editovány Antonínem Bočkem a jeho následovníky v rámci moravského diplomatáře.⁴⁰

Nejstarším známým dokladem existence olomouckého kláštera dominikánek je donační listina z roku 1287, jíž Vojslava, vdova po Jencovi z Deblína, darovala konventu sv. Kateřiny patronát kostela sv. Bartoloměje ve Vážanech. Z textu vyplývá, že Vojslavina dcera Atka byla v klášteře

³⁷ Ibidem, s. 256.

³⁸ Moravský zemský archiv v Brně, fond E 18, viz také virtuální archiv digitalizovaných listin Monasterium: http://www.mom-ca.uni-koeln.de/MOM-CA/show_collectionDetail_Action.do?col_id=850. Některé archiválie související s olomouckým klášterem sv. Kateřiny se nacházejí také v olomoucké pobočce Zemského archivu v Opavě (korespondence v rámci fondu Arcibiskupství Olomouc) a ojediněle také ve Státním okresním archivu Olomouc.

³⁹ Zmíněna není ani v této stati: Jiří Glonek – Rostislav Krušínský, Klášterní knihovny a jejich rušení za Josefa II., in: Ondřej Jakubec – Marek Perůtka, *Olomoucké baroko. Výtvarná kultura let 1620 – 1780. III. Historie a kultura*, Olomouc 2011, s. 143–155.

⁴⁰ Anton Boczek (ed.), *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae IV. Ab annis 1268 – 1293, Olomucii 1845 a následující díly* (dále jen CDM).

představenou.⁴¹ Již V. Richter uvažoval, že se jednalo o první převorku svatokateřinského konventu, založeného jejími rodiči.⁴² Tato domněnka je velmi pravděpodobná. Již v předchozí kapitole o středověkých klášterech dominikánek u nás jsem uvedla, že v roce 1277 byly v polské provincii, do níž tehdy spadaly také Čechy a Morava, jen dva ženské dominikánské konventy.⁴³ Jak ukázal V. J. Koudelka, jednalo se zřejmě o fundace v Brně a v Hradci Králové.⁴⁴ Pokud přijmeme předpoklad, z něhož tento historik

⁴¹ CDM IV., s. 323–324, č. CCXLVII: „*In christi nomine amen. Anno eiusdem M. CC. LXXXVII. Indictione XV. Die Kalendis Ianuarii. Ego Woyzlava relicta quondam nobilis viri domini Ienczonis de Doblin, patrona ecclesie sancti Bartholomei in Wazan, habens ius patronatus hereditario iure in ipsa ecclesia et in eius existens quasi possessione pacifica et quieta pro remedio anime mee et parentum meorum ad honorem dei et beate Katherine virginis de tytulo gratuite donacionis pure, libere et simpliciter et irreuocabiler inter viuos do et dono et transfero ius patronatus cum omni honore patrono debito et omni iure monasterio sancte Katherine de Olomuncz, ordinis predicatorum, conferens et tribuens ac remittens dilecte filie mee sorori Athce, priorisse et conuentui predicti monasterii sancte Katherine, pro se et sibi succedentibus recipientibus omne ius presentandi clericos et rectores in predicta ecclesia sancti Bartholomei in Wazan et quicquid iuris uel homoris in ea habeo, uel mei antecessores habuerunt, promittens per me et meos heredes in perpetuum hanc donacionem, concessionem et translacionem firmam et ratam habere et tenere, et non contrafacere uel uenire aliqua racione uel causa de iure uel de facto sub obligacione omnium bonorum meorum. In cuius rei testimonium presentes litteras feci sigillo dicti quondam uiri mei, quo vtor vt proprio, et infra scriptorum testium subscriptionibus roborari.*“

⁴² Václav Richter (pozn. 10), s. 139.

⁴³ Vladimír J. Koudelka (pozn. 9), s. 157. – Notia prima et antiqua ordinis, in: Jacques Quetif – Jacques Échard, *Scriptores Ordinis Praedicatorum Recensiti, Notisque Historicis Et Criticis Illustrati: Opus Quo Singulorum Vita, Praeclareque gesta referuntur, Chronologia insuper, seu tempus quo quisque floruit certo statuitur: Fabulae Exploduntur.* Tomus primus, Lutetiae Parisiorum 1719, s. I.

⁴⁴ Vladimír J. Koudelka (pozn. 9), s. 156.

vychází, tedy že soupis Bernarda Guiho z počátku 14. století byl řazen chronologicky podle stáří jednotlivých založení, můžeme dobu vzniku konventu sv. Kateřiny, zaujímajícího až třetí místo v seznamu,⁴⁵ výrazně upřesnit. Zužuje se nám na období mezi rokem 1277, kdy ještě není zachycen soupisem klášterů dominikánského řádu, a rokem 1287, kdy už je doložen uvedenou donací. Vzhledem ke krátkosti vymezené etapy lze považovat za téměř jisté, že převorka Atka neměla předchůdkyni a že Vojslava byla fundátorkou svatokateřinského kláštera (asi už sama bez Jence, o kterém máme poslední zmínku k roku 1271). Atka z Deblína by jistě nezískala své prioritní postavení, kdyby byl zakladatelem někdo jiný než příslušníci jejího rodu. Skutečnost, že se pak sestra Atky Kateřina stala na počátku druhého desetiletí 14. století jako vdova po Tasovi z Lomnice zakladatelkou a první převorkou kláštera sv. Anny na Starém Brně, může být chápána jako další důkaz hlubší náklonnosti rodu z Deblína k řádu dominikánek.⁴⁶

Do konce 13. století vystupuje klášter sv. Kateřiny v několika dalších pramenech. V březnu roku 1287 potvrdili olomoucký purkrabí Albert ze Šternberka a jiní vysocí městští úředníci platnost prodeje dvora v Olšanech a k němu náležejícího majetku Drslavem z Kravař klášteru sv. Kateřiny.⁴⁷ Roku 1291 byl olomoucký klášter dominikánek vzat papežem Mikulášem

⁴⁵ Viz např.: *Notitia altera status ordinis*, in: Jacques Quetif – Jacques Échard (pozn. 43), s. XIII: „1. *Brinense ad beatam virginem ...*, 2. *Gradicense ...*, 3. *Olomucense ...*“. – Vladimír J. Koudelka (pozn. 9), s. 157.

⁴⁶ K rodům z Deblína a z Lomnice Josef Pilnáček, *Staromoravští rodové*, Wien 1930, s. 440, 442, 536. – Jan Halada, *Lexikon české šlechty*, Praha 1992, s. 100. – Jan Halada, *Lexikon české šlechty III.*, Praha 1994, s. 42–43. – Petr Mašek, *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory po současnost I. A–M*, Praha 2008, s. 172.

⁴⁷ *CDM IV.*, s. 327–328, č. CCL.

IV. v ochranu i s veškerým jeho majetkem⁴⁸ a roku 1297 rozmnožil jmění konventu český král a markrabí moravský Václav II. vsí Kozušany u Olomouce a pozemky k ní příslušejícími. Král Václav II. také vyňal jeptišky ze světské soudní pravomoci. Z výnosu vsi Kozušany, jež dříve patřila vyšehradskému proboštu Janovi, byly jeptišky povinny odevzdávat roční plat klášteru dominikánů v Šumperku, který tento královský kancléř založil, stejně jako první pražský konvent dominikánek.⁴⁹ Olomoucký klášter bratří kazatelů, u něhož se předpokládá, že mu byla od počátku svěřena duchovní péče o konvent sv. Kateřiny, tyto rané zprávy nezmiňují. Teprve k roku 1492 dosvědčuje tento vztah mezi dominikány a dominikánkami v Olomouci zmínka v zápisu sporu mezi svatokateřinskými jeptiškami a řádovým provinciálem, před jehož útlakem se tehdy klášternice uchýlily pod papežskou ochranu.⁵⁰

Kolem roku 1290 byl klášter sv. Kateřiny zřejmě již natolik rozvinutou institucí, že pravděpodobně právě z něj byly povolány sestry do nové fundace v Praze.⁵¹ Kolem roku 1305 byl klášterní majetek asi značný. Svatokateřinský konvent se objevuje hned v několika dochovaných pramenech z tohoto roku. Biskup Jan potvrzuje faráře ke kostelu ve Vážanech⁵² a platnost závěti kanovníka Wernhera, který kromě jiných olomouckých klášterů zahrnul do svého odkazu i konvent sv. Kateřiny.⁵³ Další dvě zprávy z roku 1305 se týkají velké majetkové transakce mezi klášterem a Milíčem z Cítova, který tehdy vyměnil své vsi Brod, Milíčov a

⁴⁸ Ibidem, s. 374, č. CCXCV.

⁴⁹ CDM V., s. 59–60, č. LXI.

⁵⁰ Gregor Wolný, *Kirchliche* (pozn. 1), s. 257.

⁵¹ Vladimír J. Koudelka (pozn. 9), s. 157.

⁵² CDM V., s. 178–179, č. CLXX.

⁵³ Ibidem, s. 179–180, č. CLXXI.

Cítov spolu s mlýny, poli a dalšími příslušenstvími za vesnice Čechy, Služín a Všebořice do té doby v klášterním vlastnictví.⁵⁴ Ani v pokročilém 14. století donace neustávaly a klášter sv. Kateřiny se co se týče majetku zařadil do střední vrstvy řeholních institucí.⁵⁵ Roku 1330 bylo z olomouckého konventu osazeno druhé založení na pražském Újezdě. Jeho fundátorka, královna Eliška Přemyslovna, se do Olomouce obrátila přesto, že se v té době v Praze nacházel fungující klášter sv. Anny na Starém Městě.⁵⁶ Relativně vysoký počet šesti vyslaných sester svědčí zřejmě o početnosti členek konventu sv. Kateřiny v této době.

Mezi prameny pocházejícími ze 2. poloviny 14. století má prvořadou důležitost zpráva z roku 1363 dosvědčující finanční transakci, jíž převorka Mabka získala jistou sumu peněz nutnou pro vybudování „našeho chóru, který božím dopuštěním byl a je zničen ohněm“.⁵⁷ Jmenovaná Mabka je zaznamenána již testamentem z roku 1348, v němž její sestra, Jitka z Unčovic, odkazuje nejen jí, ale také svým dalším třem sestřím v klášteře část výnosu ze vsi Ješova.⁵⁸ Takové soustředění příslušnic jediného rodu mohlo jistě vést k jejich vlivnému postavení v klášteře a možná právě proto byla později zvolena představenou jedna z nich.

Z celé řady dalších zpráv ze 14. století lze zmínit např. smlouvu mezi svatokateřinským klášterem a Jankem a Sulíkem z Konice o založení

⁵⁴ Ibidem, s. 192–193, č. CLXXXI; s. 193 – 194, č. CLXXXII.

⁵⁵ Zdenka Bláhová – Hedvika Kuchařová (pozn. 31), s. 482.

⁵⁶ Vladimír J. Koudelka (pozn. 9), s. 160.

⁵⁷ CDM IX. (cit. v pozn. 29), s. 219 – 220, č. 300. Převorka Mabka získává prodejem ročního poplatku sumu peněz, „... *quas pecunias pro structura et erectione chori nostri, qui domino permittente fuit et est per ignem consumptus, impendere oportebat.*“

⁵⁸ MZA Brno, E 18, 1348, http://www.mom-ca.uni-koeln.de/MOM-CA/show_charterDetail_Action.do?id=245083&block_id=1&signatory=1348 – G. Wolny, Kirchliche, s. 255.

anniversaria za sebe i své rodiče. Za odzpívání vigilií a rekviem poukázali konventu obnos tří hřiven pražských grošů ze svého zboží v Konici.⁵⁹ Zajímavá je také zmínka o fundaci určené k čerpání platu pro kaplana u mariánského oltáře, kterou roku 1376 učinila jeptiška Anna.⁶⁰ Roku 1380 a 1387 markrabí Jošt opakovaně potvrdil narušovanou exempci kláštera a lidí pod něj spadajících ze světské právní moci.⁶¹ O snaze dominikánek získat v rámci řádu více samostatnosti svědčí privilegium, jež si vymohly u papeže Bonifáce IX. To dovolovalo převorce vyjít v doprovodu dvou sester z kláštera za účelem vyřízení hospodářských záležitostí aniž by předtím musela žádat o svolení provinciála.⁶²

Od počátku 15. století klášter chudne, vede spory proti svým dlužníkům a rozprodává svůj majetek.⁶³ Roku 1450 vyhořel kostel i jeho okolí.⁶⁴ Další oheň postihl klášter roku 1513.⁶⁵ Během 16. století se množí zprávy o morálním úpadku konventu, v 17. století klášter utrpěl zejména všeobecnou bídou za švédské okupace Olomouce 1642 – 1650 a po krátkém zlepšení poměrů v poslední třetině 17. století zasáhl konvent včetně jeho

⁵⁹ CDM IX, Brünn 1875, s. 163, č. 224.

⁶⁰ CDM XI, Brünn 1885, s. 42, č. 52

⁶¹ CDM XI., s. 188, č. 209; s. 387, č. 438

⁶² CDM XIII, Brünn 1897, s. 190–191, č. 180.

⁶³ Gregor Wolný, *Kirchliche* (pozn. 1), s. 256–257.

⁶⁴ Beda Dudík, *Olmützer Sammel - Chronik von Jahre 1432 bis 1656*. Brünn 1858, s. 3.

Gregor Wolný, *Kirchliche* (pozn. 1), s. 256, uvádí požár kláštera roku 1455. Zpráva z tohoto roku se však týká, jak uvádí Václav Richter (pozn. 10), s. 139, škod způsobených ohněm; snad právě ohněm z roku 1450.

⁶⁵ Zdenka Bláhová – Hedvika Kuchařová (pozn. 31), s. 482.

chrámu velký požár města roku 1702.⁶⁶ Z roku 1748 je zpráva o „zvětšení“ kláštera a kostela.⁶⁷ Roku 1782 byl řád dominikánek zrušen a klášter sv. Kateřiny převzal řád voršilek. Zanedlouho, roku 1800, kostel opět vyhořel, zřítíla se střecha a musela být opět vybudována.⁶⁸ Klenba kostela zůstala neporušena, ačkoliv na ni dopadly zvony.⁶⁹ V roce 1848 byl interiér kostela renovován, roku 1884 upraven novogotickým deskovým obložením a oltáři a v roce 1906 bylo zřízeno elektrické osvětlení. Ve 20. a 30. letech 20. století byly provedeny některé opravy, statická opatření a interiérové úpravy. Tehdy byl kostel mimo jiné vymalován, obložení presbytáře nahrazeno novým a do lodi vložena vstupní dřevěná předsíň.⁷⁰ Roku 1985 byly odstraněny barokní záklenky oken a rekonstruovány jejich gotické kružby.⁷¹ Přestože byly voršilky v roce 1950 z konventních budov vyhoštěny a vrátily se teprve po roce 1989 jen do části z nich, kostel sv. Kateřiny si udržel svou sakrální funkci bez přerušení až dodnes.

1.3. Popis kostela

Kostel sv. Kateřiny je úzkým gotickým jednolodím s rovně uzavřeným presbytářem vytvářejícím dlouhý obdélník. Zastřešen je průběžnou střechou a rozmezí presbytáře a lodi není v exteriéru zřetelné. Vstupní severozápadní průčelí (kostel není orientován) je završeno barokním štítem a v jeho ose je štíhlé okno, barokizované segmentovým

⁶⁶ Florian Josef Loucký, *Popis královského hlavního města Olomouce*, 1746. Vydáno v úpravě Libuše Spáčilové – Vladimíra Spáčila, Olomouc 1991, s. 41.

⁶⁷ Gregor Wolný, *Kirchliche* (cit. v pozn. 1), s. 255–254.

⁶⁸ Gregor Wolný, *Kirchliche* (pozn. 1), s. 254.

⁶⁹ *Gedenkblatt* (pozn. 5), s. 14.

⁷⁰ František Bolek (pozn. 8), s. 96–98.

⁷¹ Slavomíra Kašpárková *Kostel sv. Kateřiny, severní průčelí* (pozn. 24), s. 78.

záklenkem a vpadlým orámováním. Hlavní vstup do kostela je asymetricky posunutý do levé části průčelí, zvýrazněný působivým gotickým portálem s vimperkem. Lomená archivolta portálu je čtyřikrát odstupněna, ze štíhlých válcovitých patek vyrůstají střídavě pruty hruškově profilované a oblounové pruty, spočívající v lůžku, a tomuto střídání odpovídá i vystupující nebo ustupující profilace patek výžlabky. Vimperk je provázený novogotickými terakotovými kraby na vrcholu spojenými v kytku. Zmizelý tympanon je dnes nahrazen vitráží, v místě jeho někdejšího nasazení je patrné useknutí prutů. Napravo od vstupu je prolomeno drobné lomené okénko. Nároží této fasády jsou zpevněna opěrnými pilíři, odstupněnými římsami a zakončenými novogotickými štítky s lichým kružbovým trojlistem. Jihozápadní opěrák je kolmý, protože se přizpůsobuje klášternímu křídlu (kdysi pravděpodobně gotickému ambitu) přiléhajícímu ke zdi kostela. Za ním je jihozápadní fasáda zcela skrytá až na malou část, pozorovatelnou z prostoru podkroví konventní budovy.

Severovýchodní boční fasádu, obrácenou do veřejného prostoru, člení čtyři opěrné pilíře. Jsou ztvárněny obdobně jako nárožní opěráky. Mezi dvěma prostředními je dodatečně vložena barokní patrová kaple se schodištěm ve válcovém přístavku. Poblíž kaple, už v části průčelí náležející presbytáři, se nachází zazděný vchod zasazený v síle zdi, odkrytý pouze v exteriéru kostela. Má lomený záklenek a ostění složené z kamenných kvádrů. Pravděpodobně se jím z kostela vcházelo do nějaké vnější přístavby,⁷² o jejíž existenci asi svědčí také pozůstatek zdi patrný v koutě

⁷² Tomáš Vítek, Olomouc, klášter voršilek, dříve dominikánek, s kostelem sv. Kateřiny. Stavební vývoj, in: Helena Richterová – Tomáš Vítek (pozn. 35), s. 148, je přesvědčen, že se jednalo o sakristii. Této jinak logické domněnce poněkud odporuje fakt, že se tento vstup nachází v prvním klenebním poli presbytáře od triumfálního oblouku a jako uvažovaný vchod do sakristie by tedy byl neprakticky vzdálen od hlavního oltáře.

mezi opěrným pilířem a zmíněnou barokní kaplí.⁷³

V severovýchodním průčelí je prolomeno pět lomených gotických okenních otvorů, vyplněných kružbami. Dvě okna náležejících lodi jsou kratší, protože osvětlují patro empory. První z nich od severozápadu je nižší a bylo proto úrovní vrcholů ostatních oken přizpůsobeno slepým záklenkem. Také jeho bankál je založen o něco výše. Obě okna lodi jsou dvojdílná s kružbami složenými z trojice jeptišek. Kružby oken presbytáře jsou pojednané náročněji. U dvou trojdílných nesou tři jeptišky sestavu trojlaločných motivů, obklopujících centrální čtyřlist. Třetí, v závěrovém poli, je dvojdílné a na střední prut jeho kružby, který běží až do vrcholu záklenku, se zde napojují čtyři plamínky s nosy. Jihovýchodní průčelí závěru, sevřené nárožními diagonálně postavenými opěráky, je dnes na místo původního středověkého štítu zakončeno rovně valbou střechy. Otevřeno je širokým čtyřdílným oknem, druhotně zkráceným o spodní část. Jeho kružba je ve srovnání s ostatními nejreprezentativnější a tvoří ji skupina šesti čtyřlistů, dosedajících na čtveřici jeptišek.⁷⁴

Interiér je rozdělen v loď a presbytář stejné délky. V lodi je vestavěna empora o dvakrát dvou polích křížové klenby nesené sloupy, druhotně zkrácená o třetinu a zakončená barokním čelem. Klenební žebra hruškového profilu sestávají z cihelných tvarovek, stejně jako rozetové svorníky. Nyní jsou překryta omítkou, stejně jako svazkové výběhy, které mizí pod novogotickým obložením stěn. Deskový obklad mají i sloupy empory. Hlavnímu vstupu do kostela byla v podkruchtí předložena novodobá dřevěná předsíň. Druhotně prolomeným vchodem v jihozápadní stěně se dnes vchází do přilehlých konventních prostor. Do třetího, posledního pole

⁷³ Za upozornění na tuto skutečnost vděčím PhDr. D. Prixovi.

⁷⁴ Vladimírem Gračkou (pozn. 27), s. 90, uváděné kamenické značky nejsou bohužel bez lešení viditelné a jejich existenci tedy nemohu potvrdit vlastním pozorováním.

lodi se otevírá zmíněná barokní kaple, přistavěná zvenčí k obvodové zdi. Její patro je malou varhanní kruchtou, skrze niž v současnosti vede vstup na kruchtu jeptišek. Nízko nasazená barokní klenba lodi přešla vrcholy gotických oken osvětlujících emporu, které se tedy plně uplatňují pouze v exteriéru.

Presbytář byl novověkými přestavbami poznamenán méně, i on však byl upraven dřevěným novogotickým deštěním a oltářní architekturou. Klenba závěrového pole presbytáře vychází z oktogonální kupolové klenby, z níž je zde použito jen pět celých dílů. Tento šestipaprscitý částečný oktagon je zachycen do koutů trojpraprscitými klenbičkami a otevírá se do presbytáře, kde na jeho krajní žebra plynule navazují žebra křížové klenby, zatímco jeho tři strany uzavírají presbytář. Zbývající dvě pole presbytáře jsou zaklenuta křížově. Svorníky šestipaprscité klenby, koutových klenbiček i křížových kleneb jsou zcela bez ozdoby. Z hruškově profilovaných žebér sbíhají svazkové přípory, jejichž běh je u protilehlých přípor na rozhraní prostředního a závěrového pole zaklenutí presbytáře přerušen hlavicemi s polygonálním abakem. Hlavice přípory jihozápadní stěny je zdobena akantovými listy a kvítky, ztvárnění druhé je dnes už špatně rozlišitelné, nesla však asi také vegetabilní dekor. Drobné hlavičky mají také přípory krajních žebér koutových kleneb.

Přípory klenby presbytáře jsou dnes zčásti odsekány a končí v nestejně výši od podlahy. Hlavní oltář brání zpola pohledu na okno závěru, není však přistaven až těsně ke stěně. Na stěně za oltářem můžeme sledovat původní stav: zůstala tu zachována horizontální římsa, do níž se zasekávají ostruhovité patky přípor a která jistě obíhala v celé délce presbytáře a končily v ní také ostatní přípory. Profilace dvakrát vykroužených ostruhových patek je měkce plynulá a počet jejich dílů, které jsou ještě značně samostatné, odpovídá počtu hruškových prutů svazkových přípor.

Čela klenby nejsou zdůrazněna přízedními žebry, do přípor přecházejí jen vlastní žebra, a tak jsou zachované patky zakončující přípory závěrové stěny velmi jednoduché, v koutech jednodílné a na stěně dvoudílné. Ve východním koutě presbytáře, v závěrové stěně, se nachází pravoúhlá sanktuářová nika s kamenným ostěním profilovaným výžlabky.

Jihozápadní stěnu presbytáře člení v přízemí i v patře průhledy se segmentovými záklenky, propojující kostelní interiér s prostorem přilehlé budovy. V prvním podlaží se zde nachází sakristie, ve druhém oratoř. V své dnešní podobě jsou tyto místnosti výsledkem řady přestaveb, zejména ze 2. poloviny 19. století.

1.4. Stavebně-historický vývoj kostela

Konvent olomouckých dominikánek byl založen v do té doby nezastavěné lokalitě v jihozápadním koutě městských hradeb.⁷⁵ K dřívějšímu osídlení tohoto pozemku nedošlo zřejmě pro nevyhovující terénní podmínky, s nimiž se museli vyrovnávat i stavitelé konventních budov. Hydrologicky komplikovaná situace si vynutila použití techniky studňování při stavbě základů a pootočení kostelní osy z ideálního východozápadního směru k jihu.⁷⁶ Poskytnutí pozemku dominikánkám bylo pro město jistě výhodné, protože vznikající kamenné objekty konventu významně posílily obranu této části hradební linie. Taková poloha byla ostatně pro založení mendikantek typická, jak dokládá mimo jiné klášter olomouckých klarisek, situovaný rovněž do hradeb.⁷⁷

⁷⁵ Václav Richter (pozn. 10), s. 139.

⁷⁶ Josef Bláha (pozn. 19).

⁷⁷ Helena Soukupová, Klášter klarisek v Olomouci, in: Ondřej Jakubec (ed.), *Arcidiecézní muzeum na Olomouckém hradě: příspěvky z mezinárodní konference (Olomouc 20. – 22. listopadu 2007)*, Olomouc 2010, s. 167. Příkladem významu, jaký

Je otázkou, co lze z výše uvedeného předpokladu o fundování kláštera mezi lety 1277 a 1287 vyvodit ohledně doby zahájení stavební činnosti. V konsolidované době 2. poloviny 13. století již nelze uvažovat o spontánním založení, které by až posléze usilovalo o inkorporaci do řádu. Ve chvíli, kdy byla vystavena zakládací listina, jistě už proběhla jednání s nejvyššími představenými bratří kazatelů a řádové soupisy by nově vznikající klášter určitě neopominuly. Ke stavební činnosti došlo s nejvyšší pravděpodobností až poté, kdy byl fundační proces dokončen se všemi požadovanými právními náležitostmi, a je tedy možno se oprávněně domnívat, že byla zahájena až někdy po roce 1277. Prodleva mezi aktem založení a počátkem skutečného fungování konventu mohla být značná a ani citovanou darovací listinu z roku 1287 asi nelze bez stínu pochybnosti vyložit jako důkaz o dokončení výstavby všech pro život jeptišek nutných budov před tímto datem. Příkladem zdlouhavosti fundačního postupu může být vznik kláštera dominikánek sv. Ducha ve slezské Ratiboři. Roku 1299 se fundátor, kníže Přemysl, obrátil na provinciální kapitulu, která toho roku zasedala v ratibořském klášteře dominikánů, aby ji obeznámil se svým úmyslem založit ženský konvent a také s výší donace. Po té, co byl návrh přijat, mohla být fundace veřejně oznámena měšťanům. Právní platnost nabylo založení listinou až roku 1306.⁷⁸ Teprve roku 1317 se přistoupilo ke stavbě kostela,

mohla mít klášterní zástavba pro obranu města, je kostel dominikánek sv. Petra „an der Sperr“ ve Vídeňském Novém Městě. Jeho severní stěna postrádá okna a prolomeny jsou do ní jen vchody spojující kostel s krytou patrovou chodbou, která kdysi probíhala podél hradby. Průchody vedly i skrze opěrné pilíře a patra spojovala arkýřově zavěšená vížka. Chrám novoměstských dominikánek byl tak přímo součástí městského fortifikačního systému. Viz Richard Kurt Donin, *Die Bettelordenskirchen in Österreich. Zur Entwicklungsgeschichte der österreichischen Gotik*, Baden bei Wien 1935, s. 83.

⁷⁸ Jerzy Kłoczowski, *Dominikanie polscy na Śląsku w XIII - XIV wieku*, Lublin 1956, s. 307–308.

jenž byl vysvěcen až v roce 1334.⁷⁹

Vzhledem k absenci dochovaných zpráv, které by se týkaly stavebních aktivit olomouckých dominikánek před rokem 1300, lze tedy jen velmi opatrně uvažovat o existenci alespoň části objektů na konci 80. let 13. století. U středověkých klášterních budov, z nichž se do současnosti dochovalo jen velmi málo,⁸⁰ dokládá existenci gotické architektury poslední čtvrtiny 13. století jen zlomek žebra vejčitého profilu s laloškovými výběžky, objevený archeologickou sondou v základech jihovýchodního křídla kláštera.⁸¹

Velmi obtížné je stanovit počátek výstavby stávajícího konventního kostela a je zřejmě nutné vzít v potaz také možnost, že se v počátečním období jeptišky spokojily jen s kaplí a teprve později přikročily ke stavbě kostela. Tomáš Vítek⁸² upozornil na skutečnost, že na plánu kláštera z roku 1861⁸³ je zachyceno dnes už zaniklé vnitřní členění obdélné patrové stavby, provázející jihozápadní zeď chrámového presbytáře a propojené s ním zmíněnými průhledy. Tento objekt, pohlcený novověkou klášterní zástavbou

⁷⁹ Konsekrační listina byla vystavena až v roce 1335. Krystyna Kozłowska, Knížecí nekropole v klášterním kostele sv. Ducha sester dominikánek (v současnosti muzeum) v Ratiboři, *Vlastivědné listy* 29, 2003, s. 1.

⁸⁰ Tomáš Vítek (pozn. 72), s. 152–153.

⁸¹ V. Horák, *Zpráva o podrobném inženýrsko-geologickém průzkumu. Odborné učiliště spojů Olomouc*, U tržnice 10, Geologický průzkum n. p. Ostrava, Rýmařov 1981, nepublikovaný rukopis, nestr., Národní památkový ústav v Olomouci.

⁸² Tomáš Vítek (pozn. 72), s. 151. Již dříve, ale bez upřesnění a uvedení zdroje této informace, zmínily existenci kaple Zdenka Bláhová – Hedvika Kuchařová (pozn. 31), s. 484.

⁸³ Kloster der Ursulinerinnen in Olmütz, W. Schier, 1861, reprodukováno v: Helena Richterová – Tomáš Vítek (pozn. 35). Plán se podle citace v uvedeném průzkumu nachází ve Státním okresním archivu Olomouc, tam se mi jej však nepodařilo dohledat.

a v 19. století využívaný v přízemí jako sakristie a v patře jako oratoř, obsahoval podle tohoto zaměření v délce prvních dvou polí presbytáře (počítáno od triumfálního oblouku) místnost podobnou kapli s trojbokým závěrem. Toto zakončení bylo po roce 1861 zbořeno a celý prostor přebudován. T. Vítek předpokládá, že do této kaple sestupovaly jeptišky ke zpovědi či přijímání.⁸⁴ Bez ohledu na její pozdější využití by bylo možné uvažovat o tom, že se jednalo o první svatyni svatokateřinského konventu. Její poloha v těsném spojení s předpokládaným nejstarším jádrem klášterního areálu by to umožňovala. V půdorysu kostela je navíc mezi lodí a presbytářem patrný odskok, jenž by mohl být vysvětlen tím, že se stavba jihozápadní chrámové zdi přizpůsobovala severovýchodní zdi kaple, která zde již stála.

Podobná situace byla zjištěna v klášteře dominikánek v rakouském Lienz, kde byla prvotním sakrálním prostorem drobná kaple, přiléhající ke konventním budovám a druhotně propojená s východním úsekem lodi později vystavěného chrámu.⁸⁵ V případě olomouckého kláštera však scházejí důkazy, které by takovou hypotézu mohly postavit na pevnější základy. Zdivo popsané přístavby u presbytáře kostela sv. Kateřiny sice bylo při průzkumu rozpoznáno jako středověké,⁸⁶ znalosti o uvažované kapli však čerpáme převážně jen ze zmíněného velmi pozdního půdorysného nákresu ze 2. poloviny 19. století. Nevíme tedy, v jaké době vznikla a jestli se (i přes zmíněnou půdorysnou nesrovnalost) naopak nejednalo o dodatečnou přístavbu k již stojícímu kostelu, zřízenou např.

⁸⁴ Tomáš Vítek (pozn. 72), s. 151.

⁸⁵ Martha Fingernagel-Grüll, Kirche und Kloster der Dominikanerinnen. Baugeschichte, in: Idem (ed.), *Österreichische Kunsttopographie* LVII/1. Osttirol. Bezirkshauptstadt Lienz, Horn 2007, s. 125, 126.

⁸⁶ Zdenka Bláhová, K mendikantské (pozn. 22), s. 124.

jako memoriální kaple fundátorského rodu.⁸⁷

Stávající kostel sv. Kateřiny připomíná svým půdorysem prostého nečleněného obdélníku některé z raných mendikantských staveb 13. století, jako byl např. první dominikánský chrám u nás, sv. Klimenta v Praze, vzniklý přestavbou staršího sakrálního objektu někdy po příchodu dominikánů roku 1226. Podle poznatků z archeologického průzkumu byla jeho románská loď dotvořena připojením pravoúhlého presbytáře do podoby drobného, zřejmě neklenutého obdélníkového kostelíka.⁸⁸ Půdorysy příbuzné svatokateřinskému chrámu mělo také několik kostelů dominikánek na území tehdejší německé provincie, vzniklých v 2. polovině 13. století a dnes skrytých pod novověkými přestavbami či zcela zaniklých a známých jen z archeologických průzkumů.⁸⁹ Jedná se o v předešlé kapitole zmíněné chrámy klášterů St. Peter am Bach v Schwyzu, St. Katharinenthal u Diessenhofenu a Töss u Winterthuru v dnešním Švýcarsku, či o kostely německých konventů v Kirchbergu bei Sulz a v Habsthalu v Badensku-Württembersku. Zeměpisně nejbližší naší oblasti byl klášterní chrám dominikánek v durynském Cronschwitzu, ve své první stavební fázi opět dlouhé jednolodí bez půdorysně odlišeného presbytáře.

Také v rámci chrámové architektury 13. století v Olomouci a okolí lze pro kostel sv. Kateřiny najít analogie, zejména co se týče jeho dlouhého rovně uzavřeného presbytáře. Protažené obdélníkové kněžiště ve spojení s

⁸⁷ Např. k lodi kostela sv. Ducha kláštera dominikánek v Ratiboři byla dodatečně přistavěna kaple sv. Dominika, sloužící jako pohřební místo první převorky konventu Eufémie, dcery knížete Přemysla, a dalších příslušníků jejich rodu. Ratibořská fundace ovšem zaujímala oproti olomouckému klášteru podstatně vyšší společenské postavení. Viz Krystyna Kozłowska (pozn. 79), s. 1–3.

⁸⁸ Václav Huml, Kostel sv. Klimenta na Novém Městě pražském ve světle historickoarcheologického výzkumu, *Archaeologica Pragensia* 8, 1987, s. 231, 245.

⁸⁹ Vycházela jsem z přehledu Caroly Jäggi, s. 45–115.

bazilikálním trojlodím se s opatrností předpokládá u středověkého kostela sv. Michala olomouckých dominikánů, zmizelého pod barokní přestavbou.⁹⁰ Bratři kazatelé se v Olomouci usadili nejpozději v 40. letech 13. století a jejich kostel, svččený snad v 50. letech 13. století,⁹¹ mohl mít na stavební činnost sester vliv, ať už jim v té době byli dominikáni aktivně nápomocni či nikoli. Také dóm sv. Václava v Olomouci obdržel při své přestavbě za biskupa Bruna ze Schauenburku (1245 – 1281) pravouhle uzavřený presbytář se dvěma poli křížové klenby, jak o tom svědčí výsledky vykopávek.⁹² Dodnes se dochoval dlouhý obdélný presbytář u chrámu sv. Mořice v Kroměříži, vystavěný za biskupova života do značné výše (nad úroveň klenby tzv. kanovnické sakristie) a zaklenutý později klenbou totožného vzorce jako závěrové pole svatokateřinského kostela.⁹³

⁹⁰ Zdenka Bláhová, Poznámky ke stavebním počátkům dominikánů v Olomouci, *Archaeologia historica* 11, 1986, s. 321–326. – Zdenka Bláhová, Klášter dominikánů v Olomouci, in: *Olomoucké kláštery*, Olomouc 2005, s. 33.

⁹¹ Zdenka Bláhová – Josef Bláha, Olomouc. Bývalý konvent dominikánů s kostelem sv. Michala, in: Dušan Foltýn a kol., *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005, s. 468, 470.

⁹² Václav Richter (pozn. 10), s. 152. – Dalibor Prix, Kostel sv. Marie Magdalény v Osoblaze do konce středověku, *Umění XXXVIII*, 1990, s. 258–259.

⁹³ Viz Ivo Hlobil, Peripetie vývoje a poznání významné středověké architektury. *Památky a příroda IX*, 1984, s. 341–345.

Pravouhlý presbytář vytyčil Václav Richter (pozn. 10), s. 159, jako jeden ze znaků skupiny staveb (dóm sv. Václava a kostel sv. Michala v Olomouci, kostel sv. Mořice v Kroměříži), které připisuje stavební huti biskupa Bruna ze Schauenburku. Předpoklad, že by olomoucký dóm a kroměřížský chrám sv. Mořice mohly být dílem jedné kamenické huti zpochybnil již Ivo Hlobil, Peripetie (pozn. 93), s. 343. Podle Dalibora Prixe, Kostel sv. Marie Magdalény (pozn. 92), s. 258, lze přímo s anonymním architektem biskupa Bruna spojit pouze projekty dómu sv. Václava v Olomouci, kostela sv. Mořice v Kroměříži a trojlodí kostela sv. Marie Magdalény v Osoblaze, ovšem s tím, že na jejich výstavbě

Jednolodím s přímým závěrem byl snad také zaniklý kostel sv. Jakuba olomouckých augustiniánek, o němž máme první dochovanou zprávu z roku 1272.⁹⁴ Jakožto stavba náležející ženskému řádu a řešící tedy obdobné funkce mohl být pro olomoucké dominikánky inspirací.

Navzdory uvedeným půdorysným analogiím s architekturou vzniklou ve 2. polovině 13. století však dnes kostel sv. Kateřiny nevykazuje žádné detaily, které by svědčily pro jeho původ v době před rokem 1300. Jeho současná podoba je zřejmě výsledkem složitějšího stavebního vývoje. Není jisté, zda byla stávající dispozice plánována od počátku, nebo je naopak výsledkem přestavby. Přestože se chrám olomouckých dominikánek stal předmětem řady výše jmenovaných průzkumů, jeho architektonické proměny během středověkého období zůstávají nejasné. Výsledky stavebně-historických analýz, získané sondami či při opravách fasád, mohly totiž být vždy jen dílčí, komplexnímu prozkoumání struktury zdi stavby brání nejen vnější i vnitřní omítky, ale také rozsáhlé dřevěné obložení stěn interiéru.

Nejúplnější poznatky máme o severovýchodní zdi chrámové lodi. Zde bylo v roce 1985 za pomoci rozsáhlých sond zjištěno, že je až do úrovně patek lomených oblouků gotických oken tvořena lomovým zdivem, na něž výše navazují vysoké cihly, tzv. buchty. Z nich jsou vyzděny rovněž záklenky i špalety oken včetně bankálů. Středověká korunní římsa, dnes skrytá pod novějším štukem, je složena z cihelných tvarovek. Prozkoumány byly rovněž tři opěrné pilíře lodi (jeden diagonální nárožní a dva kolmé

pracovali místní kameníci. Dříve předpokládanou širokou působnost Brunovy stavební hutí relativizuje a zdůrazňuje spíše úlohu vzoru, kterou olomoucký dóm a kroměřížský kostel sehrál pro další chrámové stavby (např. kostel sv. Jakuba brněnských minoritů).

⁹⁴ Ondřej Jakubec, Olomouc. Zaniklý konvent augustiniánek kanovnic u kostela sv. Petra, později s kostelem sv. Jakuba, in: Dušan Foltýn a kol., *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*. Praha 2005, s. 464, 466.

odpovídající prvnímu a druhému klenebnímu poli kruchty od vstupního průčelí). U všech byl opět shledán rozdíl ve zdivu, cihly však v jejich případech navazovaly na lomový kámen již v rovině klenby empory.⁹⁵ Již dříve bylo přítom geologickou sondou u prvního kolmého opěráku lodi (sonda K 16) prokázáno, že není ani ve své základové části provázán s její zdí. Stejný fakt byl zjištěn i u kolmého opěrného pilíře závěrového pole presbytáře.⁹⁶ Těchto několik údajů doplňují skutečnosti pozorovatelné dnes na půdě kostela, propojené s podkrovím přilehlých konventních budov. Na řadu z nich upozornila jako první Z. Bláhová.⁹⁷

V půdním prostoru můžeme sledovat především horní část stěn lodi nad stávající barokní klenbou, která byla do interiéru vložena v natolik nízké úrovni, že přešla gotické okenní otvory. Tyto úseky zdi nevykazují žádné stopy po případném zaklenutí lodi. Jsou pokryty omítkou a těsně nad okny je zdobil horizontální malovaný pás dekoru, jehož dodnes viditelné pozůstatky identifikovala Z. Bláhová jako protínající se obloučky v červené a šedé barvě, připomínající v kameni či terakotě provedené vlysy, vyskytující se často na polských mendikantských stavbách.⁹⁸ Kromě záklenků dvou okenních otvorů severovýchodního průčelí lodi, které jsou v celém rozsahu odkryté v exteriéru kostela, se zde dochoval také vrchol třetího okna, zaniklého až na toto torzo při stavbě barokní kaple. Rovněž v severozápadní zdi je těsně nad vzduším novověké klenby patrný zlomek lomeného oblouku, svědčící o tom, že dnešní barokizovaný okenní otvor

⁹⁵ Slavomíra Kašpárková, *Kostel sv. Kateřiny, severní průčelí* (pozn. 24), s. 2–4.

⁹⁶ V. Horák (pozn. 19).

⁹⁷ Zdenka Bláhová, *Stručný přehled* (pozn. 21), s. 15–16. Některé z těchto detailů byly zjištěny sondami právě až při tomto průzkumu a následně odkryty.

⁹⁸ Zdenka Bláhová, *K mendikantské* (pozn. 22), s. 126, 127. Vlys tohoto typu se nachází např. na kostele sv. Vojtěcha ve slezské Vratislavi.

vstupního průčelí je středověkého původu. Na jihozápadní stěně lodi je patrná trojice zazděných záklenků, dokládající, že také ona byla prolomena okenními otvory. Zaslepena byla jistě už při barokní přestavbě na kostel navazujících klášterních budov.⁹⁹ Jejich oblouky jsou oproti těm v severovýchodní zdi širší a méně ostře lomené. Pouze první dvojice oken od severozápadu je zcela protilehlá, interval mezi otvory v jihozápadním průčelí je totiž kratší. Tato asymetrie je dalším důkazem, že loď neměla gotickou klenbu, jejímuž rozvrhu by se muselo rozmístění oken přizpůsobit, ale pouze dřevěné zastropení. U všech popsanych oken zůstala zřetelná červená výmalba špalet a šambrána v podobě červeného pásu s černou konturou.

Na rozhraní presbytáře a lodi vidíme na půdě kostela sv. Kateřiny zlomky jihovýchodního štítového průčelí lodi. Ta byla původně zjevně podstatně vyšší než presbytář, zmíněný dekorativní pás na jejích stěnách se nalézá lehce nad úrovní vrcholnic jeho kleneb. Z těchto skutečností jasně vyplývá, že na rozdíl od dnešní průběžné střechy měl kostel dříve dvě sedlové střechy, přičemž zastřešení presbytáře bylo výrazně nižší. Tak je chrám olomouckých dominikánek ostatně zachycen nejen na dřevořezové vedutě J. Wilenberga z roku 1593,¹⁰⁰ ale ještě roku 1667 na anonymním akvarelovém pohledu na Olomouc.¹⁰¹ Toto zjištění zároveň relativizuje

⁹⁹ O druhé patro byla tato část konventních budov zvýšena až ve 2. polovině 19. století. Viz Zdenka Bláhová – Hedvika Kuchařová (pozn. 31), s. 485.

¹⁰⁰ Pohled na Olomouc od jihovýchodu, dřevořez Jana Willenberga otištěný v: Bartholoměj Paprocký z Glogol a Paprocké Woly, *Zrđcadlo Slawného Margkrabstwij Morawského: W kteremž geden každý Staw dawnost wzáctnost y powinnost swau vhléda*, Olomvtii 1593 (faksimile, Ostrava 1993).

¹⁰¹ Zde je výškový rozdíl mezi střechou presbytáře a lodi jen nepatrný. Viz: Leoš Mlčák, Veduta Olomouce z roku 1667, in: Martin Elbel – Ondřej Jakubec (edd.),

význam zmíněné půdorysné blízkosti kostela sv. Kateřiny a několika výše jmenovaných švýcarských a německých chrámů. Až na cronschwitzskou svatyni, kde je její výškové rozvinutí neznámé, byly všechny uvedené kostely zřejmě zastřešeny průběžnou střechou, což ještě více zesilovalo dojem jednoduchosti a prostoty. Prostorové působení olomouckého chrámu, jehož nižší klenutý presbytář kontrastoval v interiéru i exteriéru s vyšší nezaklenutou lodí, muselo být zcela odlišné.

Jihozápadní fasáda lodi je v rozsahu svého jihovýchodního úseku viditelná v půdním prostoru přilehlé klášterní budovy. V této části průčelí byl odhalen pozůstatek dřívějšího vstupu na středověkou emporu jeptišek. Směřoval do prostoru její při novověkých úpravách zbořené třetiny. Existence tohoto vchodu a nutnost uvolnit mu místo zároveň vysvětluje zmíněný rychlejší sled oken jihozápadní stěny. I přes značné poškození portálu jej lze rozpoznat jako téměř totožný s portálem hlavního vstupu, který byl ovšem v 2. polovině 19. století obohacen o cihelné kraby a kytku.¹⁰² Nad špicí vimperku zaniklého vchodu na kruchtu je patrná stopa po odtesané výzdobě, zdá se však, že byla kamenná a nikoli terakotová.

Jak vyplynulo z uvedeného popisu, k lodi kostela sv. Kateřiny se nám skýtá celá řada dokladů o jejích přestavbách nejen během novověkého, ale i středověkého období. K presbytáři máme informací mnohem méně. Lze předpokládat, že je celý vybudován z lomového zdiva, které je pozorovatelné nad jeho klenbou v podkroví kostela. Lomový kámen byl zjištěn geologickou sondou (K 17) i v základech severovýchodní zdi

Olomoucké baroko. Proměny ambicí jednoho města. Úvodní svazek 1, Olomouc 2010, s. 92–93.

¹⁰² Muselo k tomu dojít po roce 1854, v němž byl portál hlavního vstupu ještě zachycen bez těchto druhotných detailů na akvarelu F. Biely. Reprodukcí tohoto pohledu viz např. v: Florian Josef Loucký (pozn. 66), s. 235.

presbytáře.¹⁰³ Významný je fakt, že mezi lodí a presbytářem je v podkroví jasně zřetelná stavební spára. Přejmenším v této úrovni tedy není jejich zdivo provázané a svědčí tedy o dvou etapách v budování kostela. Také v půdoryse kostela je patrné lehké zúžení presbytáře, které možná také naznačuje, že stavba neprobíhala kontinuálně.

Klenební soustava presbytáře kostela sv. Kateřiny, sestávající z lineárních hruškových přípor zasekávajících se ostruhovými patkami do oběžné římsy, se vřazuje do širšího okruhu mendikantských staveb 1. poloviny 14. století ve střední Evropě.¹⁰⁴ Klenba závěrového pole vychází z oktogonální kupolové klenby použité u nás poprvé pro presbytář klášterního kostela sv. Prokopa v Třebíči.¹⁰⁵ Jedná se o poměrně neobvyklý typ zaklenutí, který vyvolává dojem baldachýnu, rozprostřeného nad závěrem kostela.¹⁰⁶ Zcela analogický klenební systém jako v kostele olomouckých dominikánek byl použit v rovněž pravouhlém presbytáři kostela sv. Mořice v Kroměříži, jehož klenba vznikla v období působení

¹⁰³ Josef Bláha (pozn. 19).

¹⁰⁴ Na okruh těchto staveb upozornila v souvislosti s klášteřem minoritů a klarisek ve Znojmě již dříve Klára Benešová, *Klášteř minoritů a klarisek ve Znojmě a jeho středověká podoba*, in: *Česko-rakouské vztahy ve 13. století. Rakousko (včetně Štýrska, Korutan a Kraňska) v projektu velké říše Přemysla Otakara II. Sborník příspěvků ze symposia konaného 26. – 27. září 1996 ve Znojmě*, Praha 1998, s. 224–225. Jmenovitě k němu presbytář kostela sv. Kateřiny přiřadila v aktuální publikaci: *Idem*, *Hlava druhá* (pozn. 34), s. 133.

¹⁰⁵ Václav Mencl, *České* (pozn. 13), s. 55.

¹⁰⁶ Klenba závěrového pole presbytáře mohla být vnímána jako baldachýn nad královským trůnem v souvislosti s kultem eucharistie a mystickou představou Krista trvale přítomného v chrámu. Viz např.: Paul Crossley, *Gothic architecture in the Reign of Kasimir the Great*, Kraków 1985, s. 68–69. – Helena Soukupová, *Rekonstrukce dominikánského kostela P. Marie v Českých Budějovicích*, in: *Umění 13. století v českých zemích*, Praha 1983, s.285.

biskupa Jana Volka (1334 - 1351).¹⁰⁷ Na rozdíl od kněžiště kroměřížského chrámu, kde běží ostře profilované svazkové přípory z patek protínajících římsu bez přerušení přímo do žeber klenby, se však v presbytáři kostela sv. Kateřiny setkáváme s tvary, které mají k vyhocené, plně přiznané linearitě ještě daleko. Měkce vykrajované ostruhové patky byly i u zničených přípor presbytáře nanejvýš trojdílné. U dvou přípor presbytáře je jejich přechod do žeber výrazně přerušen hlavicemi a také u dvou přípor koutových klenbiček se objevuje hlavice, třebaže drobná a nenápadná. Klenba presbytáře svatyně olomouckých dominikánek vznikla zřejmě někdy ke konci 1., nebo na počátku 2. třetiny 14. století, jak se ostatně domníval již V. Mencl.¹⁰⁸

Zaklenutí nebylo původně propojeno s opěrnými pilíři. Kolmý opěrný pilíř severovýchodní stěny presbytáře je pouze jediný (pomineme-li nárožní opěráky), od zdi je v základech oddělen spárou a ani jeho postavení neodpovídá klenbě chóru. K jihozápadní stěně presbytáře viditelné z půdy barokních budov nepřiléhají žádné kolmé opěráky. Opěrné pilíře byly jistě přistavěny až druhotně pro zpevnění staticky narušené stavby, jak naznačila Z. Bláhová.¹⁰⁹ Klenba presbytáře skutečně vykazuje řadu nesrovnalostí, způsobených snad druhotnými zpevňovacími zásahy. Lomené oblouky čel závěrové klenby jsou nesymetrické a hrbolaté, jihovýchodní okno je příliš tísněno klenební kápí. Malé hlavice na přechodu krajních žeber koutových klenbiček v přípory jsou ponořeny do cípu kápě šestipaprscité klenby, vyniknout by mohly jen při jejím větším vzedmutí. Z. Bláhová upozorňuje také na trhliny ve zdivu, jejichž příčinou nejsou narušené základy, a domnívá se proto, že původní projekt kněžiště nepočítal se zátěží dnešních

¹⁰⁷ Ivo Hlobil, Nový příspěvek (pozn. 17), s. 310–313. – Ivo Hlobil (pozn. 93), s. 341–345

¹⁰⁸ Václav Mencl, *Znojmo* (pozn. 12), s. 56.

¹⁰⁹ Zdenka Bláhová, K mendikantské (pozn. 22), s. 126.

kleneb a jeho stávající podoba je výsledkem dvou stavebních fází.¹¹⁰ Vzhledem k atypickému druhu klenby je však zřejmé, že její schéma muselo být zvoleno nejpozději ve chvíli, kdy se stavba presbytáře dotkla úrovně parapetu oken. Dnešnímu zaklenutí totiž odpovídá svým postavením a šířkou poslední, jihovýchodní okno severovýchodní stěny presbytáře. Zevně se jeví nelogicky přitisknuté k nárožnímu opěrnému pilíři, klenebnímu systému totiž neodpovídají opěráky, a tak je situování okenního otvoru jasné a samozřejmé jen v interiéru presbytáře. Pokud by měla být dnešní klenba druhou v pořadí, musela by mít její předchůdkyně buď stejný vzorec, nebo by bylo nutno předpokládat také změnu okenních otvorů. Představu, že by snad byly obvodové zdi kněžiště ponechány po nějakou dobu rozestavěné ve výšce pod úrovní bankálů oken, aby se pak v budování pokračovalo podle změněného plánu,¹¹¹ nelze v současnosti podpořit důkazy. K objasnění těchto otázek by mohl zásadně přispět jen komplexní průzkum průčelí presbytáře.

Zmíněná spára mezi zdmi loďe a presbytáře, viditelná v podkroví, přivádí naše úvahy o stavebně-historickém vývoji kostela sv. Kateřiny na pevnější půdu. Lze se se značnou dávkou pravděpodobnosti domnívat, že pokračuje až dolů a že tedy na chrámovou loď, vybudovanou zřejmě během posledních dvou desetiletí 13. století, nenavázala výstavba presbytáře zcela bezprostředně. Loď kostela, obsahující chór jeptišek, snad fungovala nějakou dobu jako provizorium. Vzhledem k tomu, že opěrné pilíře asi nejsou ani ve své kamenné části současné s obvodovými zdmi, jak naznačila uvedená hloubková sonda provedená u jednoho z nich, mohl být první chór klášternic tvořen pouze dřevěným patrem. Pokud by tato empora zaujímala po určité období jen část prostoru lodí, bylo by možné zbylé místo využít

¹¹⁰ Ibidem. – Zdenka Bláhová, Klášter dominikánek (pozn. 32), s. 29.

¹¹¹ Jak jsem uvažovala ve své předchozí studii (pozn. 30).

dočasně jako kněžiště. Teprve v druhé etapě, asi až v souvislosti s výstavbou vlastního presbytáře, lze předpokládat klenutou kruchtu, zpevněnou zvenčí opěráky zděnými z lomového kamene. I tuto hypotézu by mohl vyvrátit či potvrdit průzkum stěn podkruchtí, na nichž by se pod novogotickými deskovým obložením mohly skrývat pozůstatky staršího klenebního systému uvažované kamenné empory.¹¹²

Stávající kruchtu a průzkumem zjištěné cihlové zdivo v horní části zdi lodi je nutno spojit s jediným dochovaným písemným pramenem k olomouckému klášteru dominikánek, který přímo vypovídá o stavebním záměru. Roku 1363 byl konvent donucen k prodeji desátku, aby získal prostředky na opětovnou výstavbu ohněm zničeného chóru sester.¹¹³ Zkáza byla tehdy asi velká, zcela určitě nestačily pouhé opravy, ve zprávě se mluví o vybudování a vztyčení chóru jeptišek.¹¹⁴ Pod označením „*náš chór*“ je nutno si představit celý prostor patra lodi. Je velmi pravděpodobné, že náprava škod po roce 1363 si vyžádala vztyčení nejen nového krovu lodi, ale také snížení a zarovnění obvodových zdí i opěrných pilířů, dostavěných poté v cihlách, a vztyčení empory, zřejmě již třetí v pořadí. Její klenba, členěná žebry z cihelných tvarovek, jistě zopakovala klenební schéma předchozího chóru jeptišek, protože opěrné pilíře přesně odpovídají jejímu vzorci. Také ony však byly nově dozděny cihlami. Výstavbě krucht v 60. letech 14. století odpovídá i její tvarosloví: křehká hrušková žebra sbíhající v poměrně ostrých liniích do sloupů a přípor a stereotypní svorníky s rozetou.

Ve své původní délce tvořila empora patro v celé lodi. Umístění jejího

¹¹² Všechna žebra i výběhy klenby podkruchtí jsou dnes znejasněna omítkou, zdá se však, že přízední žebra by mohla být kamenná.

¹¹³ CDM IX. (cit. v pozn. 29), s. 219 – 220, č. 300.

¹¹⁴ Ibidem.

původního čela naznačuje natočení výběhu přízvedních žeber a přípor po obou stranách triumfálního oblouku. Zejména to však dokazuje popsané torzo vstupu, prolomeného v úrovni její podlahy v jihovýchodní třetině její délky, který dnes směřuje do prázdna. V terénu stávající konventní budovy, přistavěné jihozápadní zdi lodi, odpovídá tomuto vchodu zjištěný základ polygonálního pilíře, který Z. Bláhová vysvětlila jako podporu schodiště na emporu. Pravděpodobně bylo nějakým způsobem zapojeno do patrové konstrukce ambitu, jenž se předpokládá právě v těchto místech.¹¹⁵

Portál hlavního vstupu i vchodu na emporu byly zřejmě osazeny až v 2. polovině 14. století, snad také v souvislosti s přestavbou lodi po roce 1363. Od tvarosloví klenebního systému presbytáře je kromě výrazně lineárnějšího pojetí odlišuje také použitý materiál. Jak prokázala petrologická analýza, jedná se o pískovec jiného druhu¹¹⁶, než z jakého byla vytesána římsa presbytáře.¹¹⁷ Portál podobného typu má hlavní vstup do klášterního kostela premonstrátek v Dolních Kounicích, vzniklý asi ve 3. čtvrtině 14. století.¹¹⁸ Kounický portál je ostřeji profilovaný a jeho tympanon je nesen konzolami s maskami ornamentálně stylizovanými, stejně jako kytka vimperku. Lze předpokládat, že byl vytvořen zřejmě o něco později než ten olomouckých dominikánek.

V rámci úprav po roce 1363 musely být do okenních otvorů v lodi, poškozených při požáru, jistě vloženy nové kružby. Štíhlé a křehké pruty dochovaného kružboví vykazují u všech oken kostela stejnou profilaci a zdá

¹¹⁵ Zdenka Bláhová, *K mendikantské (pozn. 22)*, s. 126, 127.

¹¹⁶ Portál byl vytesán z tmavě šedé facie hrubozrnných pórzních pískovců moravsko – berounského souvrství. Viz Jaroslav Dvořák (pozn. 28), nestr.

¹¹⁷ Římsa v presbytáři byla vytesána ze žlutohnědých arkózových nevápnitých jemnozrnných pískovců, náležejících soláňskému souvrství flyšovských Karpat. Viz *ibidem*.

¹¹⁸ Bohumil Samek, *Umělecké památky Moravy a Slezska I.*, Praha 1994, s. 392.

se tedy, že k osazení kružeb došlo v lodi i v presbytáři zároveň. Vzhledem k pokročilému motivu plamínek u dvojdílného okna závěru se tak ale muselo stát spíš až v 70. letech 14. století, ne-li později.

Shrneme-li výše předestřené úvahy, lze považovat za pravděpodobné, že kostel sv. Kateřiny byl alespoň zčásti vybudován před rokem 1300, ať již jeho výstavbě předcházelo zřízení kaple či nikoli. Je pravděpodobné, že v 80. či 90. letech 13. století vznikla chrámová loď, k níž se přimykalo jádro středověkého klášterního komplexu, křížová chodba s rajským dvorem. Z této doby se však dodnes dochovaly zřejmě pouze obvodové zdi, poznamenané řadou pozdějších úprav. Teprve ve druhé stavební fázi, u které je velmi nesnadné stanovit její počátek, navázal na loď presbytář, jehož stávající klenba odpovídá období 1. či 2. třetiny 14. století. Současná podoba lodi kostela vznikla s největší pravděpodobností po roce 1363, okenní kružby celého chrámu byly osazeny zřejmě ještě o něco později. Upřesnění představy o stavebně-historickém vývoji svatokateřinského kostela by mohl přinést pouze průzkum obdobně podrobný, jaký byl proveden v druhém dochovaném kostele dominikánek u nás, sv. Anny v Praze. To však vzhledem k tomu, že se jedná o fungující svatyni, nelze asi v případě olomouckého kostela očekávat.

2. Kostel sv. Anny na Starém Městě v Praze

1.1. Stav dosavadního bádání

Již roku 1884 poznamenává Moric Lüssner, že „o bývalém klášteře panenském sv. Anny na Starém Městě pražském stává již málem celá literatura“¹ a ke svatoanenskému konventu skutečně nalézáme množství zmínek i rozsáhlých textů z 18. a 19. století, přičemž během 20. století až do současnosti na ně navazuje dlouhá řada dalších statí a je jen překvapujícím faktem, že mezi nimi aktuální monografie odpovídajícího rozsahu dosud chybí. Zájem starších autorů ovšem poutaly spíše ranější dějiny místa, tedy klášteru dominikánek předcházející komenda templářů z 13. století s ještě dřívějším kostelem sv. Vavřince. Této svatyni, zaniklé při výstavbě nového chrámu během 14. století, přidal již před polovinou 16. století na důležitosti Václav Hájek z Libočan, pobývajíc při klášteře na sklonku svého života, který ve své *Kronice české* vyslovil přesvědčení, že kostel sv. Vavřince dal postavit sám svatý Václav.² Pozornost k samotnému konventu dominikánek přitahovala také další pověst, o jeptišce, jež byla tetou Jana Žižky a jejíž přímluva klášter zachránila před vypleněním husity, kterou přinesl roku 1723 ve svém díle *Prodromus Gloriam Pragensem* Jan Florián Hammerschmidt.³ Ten zaznamenal kromě několika pramenných údajů k přestěhování dominikánek z Újezdu na Staré Město některé pozoruhodnosti

¹ Moric Lüssner, Upomínka na zrušený panenský klášter sv. Anny v Praze, *Method* X, 1884, s. 97.

² Flajšhans Václav (ed.), *Václava Hájkova z Libočan Kronika česká. Podle originálu z roku 1541*. II., Praha 1923, s. 40.

³ Jan Florián Hammerschmidt, *Prodromus Gloriam Pragensem*, Praha 1723, s. 214–215. J. F. Hammerschmidt sepsal samostatné dílo o svatoanenském klášteře, *Historia de Monasterio S. Annae*, jak alespoň vyplývá z odkazu na ně v textu *Prodromu*. Tato práce je však dnes neznámá.

kláštera: v ambitu náhrobek jedné z jeptišek, zemřelé s pověstí svatosti, v kostele zázračnou kamennou Pietu a epitaf Václava Hájka z Libočan, pohřbeného zde roku 1552. Hájkovu pamětní desku neopominul s velkým důrazem zmínit žádný z níže uvedených autorů konce 18. a celého 19. století.

Roku 1780, pouhá dvě léta před zrušením konventu dominikánek v rámci josefínských reforem, byl kostelu sv. Vavřince a klášteru sv. Anny věnován stručný odstavec v Pelclově *Neue Kronik von Böhmen*, vydané Johannem Ferdinandem von Schönfeld,⁴ pozdějším majitelem části svatoanenského areálu. Popis Prahy Jaroslause Schallera z roku 1796 poskytuje dějinám konventu více místa a kromě podrobného vylíčení Hájkova epitafu přináší aktuální data zrušení a následného prodeje kláštera.⁵ Rozsáhlou stať o konventu sv. Anny zařadil Johann Nepomuk Zimmermann do svého soupisu pražských zrušených klášterů, kostelů a kaplí.⁶ Na údaje převzaté z Hájkovy kroniky a líčení dějin templářského řádu zde navazuje popisem historie kláštera dominikánek, který vychází z publikovaných i do té doby nezveřejněných pramenů a je cenný jako zřejmě první podrobný dějepisný přehled k svatoanenskému konventu.

Během 2. poloviny 19. století si kláštera sv. Anny několikrát povšiml ve svém rozsáhlém díle Wáclaw Wladivoj Tomek. Pomineme-li jeho

⁴ František Martin Pelcl, *Neue Kronik von Böhmen. Vom Jahre 530 bis 1780*, Prag 1780.

⁵ Jaroslaus Schaller, *Beschreibung der königl. Haupt. und Reesidenzstadt Prag III.*, Prag 1796, s. 202–206.

⁶ Johann Nepomuk Zimmermann, *Historischen Verzeichniss aller in der Hauptstadt Prag aufgehobenen Klöster, Kirchen und Kapellen*, Prag 1831, s. 10–38.

Základy místopisu pražského,⁷ které je nutno řadit spíše mezi edice pramenů, musíme zmínit především dvě statě v různých dílech *Dějepis města Prahy*, z nichž se v jedné věnuje rozboru majetku konventu ve středověku⁸, druhá je přehledem z archívních zdrojů známých jmen jeptišek a převorek.⁹ V *Popsání hlavního města království českého* Karla Vladislava Zapa se zřejmě poprvé setkáváme s umělecko-historickým pohledem na svatoanenský klášter s kostelem, jenž autor nejen stručně popisuje, ale také časově určuje do doby Karla IV.¹⁰ František Ekert se v příslušné kapitole *Posvátných míst královského hlavního města Prahy* z roku 1884 rozepisuje nejprve o templářském řádu, dále pak navazuje uceleným textem ke konventu dominikánek, v němž kromě dějepisných údajů nalzáme opět částečný popis kostelní architektury i pokus o její dataci.¹¹ Podle F. Ekerta byl chrám přestavěn jeptiškami za panování Jana Lucemburského, budova má gotické tvary a za nejstarší část považuje „*kůr s lomenými okny, kterýž bezpochyby ještě od Templářů pochází*“.¹² Ve stejném roce uveřejnil již zmíněný Moric Lüssner krátký, ale z umělecko-historického hlediska významný článek v časopise *Method*, v němž se zabývá zaniklou klenbou kostela a zmiňuje barokizaci kostela.¹³

⁷ Wácslaw Wladivoj Tomek, *Základy místopisu Pražského I. Staré město Pražské*, Praha 1866, s. 83–86.

⁸ Wácslaw Wladivoj Tomek, *Dějepis města Prahy III.*, Praha 1875, s. 136–137.

⁹ Wácslaw Wladivoj Tomek, *Dějepis města Prahy V.*, Praha 1881, s. 223.

¹⁰ Karel Vladislav Zap, *Praha. Popsání hlavního města království Českého*, Praha 1868, s. 181: „*znamenity chrám pochází dle své gotické výstavnosti z časův Karla IV.*“.

¹¹ František Ekert, *Posvátná místa královského hl. města Prahy II.* Praha 1884, s. 387–392.

¹² *Ibidem*, s. 391.

¹³ Moric Lüssner (pozn. 1), s. 97–98.

Roku 1887 vyšla podrobná historická monografie *Chronik des Annaklosters in Prag*.¹⁴ Její autor, Franz Klutschak se začal tématem zabývat na podnět manželky tehdejšího majitele Anenského dvora, paní Hedwigy Haase, a zemřel roku 1886 před uzavřením svých bádání, takže dílo muselo být vydáno na základě nedokončeného rukopisu. Klutschakova kronika, založená na důkladném studiu dochovaných klášterních archiválií je neocenitelná jako zdroj informací zvláště pro novověké období v dějinách kláštera, kostelní architekturou se však téměř vůbec nezabývá. Značné části Klutschakovy monografie se zanedlouho po jejím vydání ocitly v doslovném českém překladu ve stati Josefa V. Kratochvíla, publikované roku 1891 v periodiku *Růže dominikánská*.¹⁵ Majetkovým poměrům kláštera se na základě pramenů věnoval v roce 1893 Tomáš V. Bílek.¹⁶ František Ruth podává roku 1903 v *Kronice královské Prahy* jednak dějepisný přehled, čerpaný ze starší literatury, avšak s kritickým odstupem, jednak se zajímá o architekturu kostela sv. Anny, u níž uvažuje, kvůli velké empoře v lodi a západní věžičce, o jistých podobnostech s chrámem sv. Jiří kláštera benediktinek.¹⁷ Kostel dominikánek si podle něj „zachoval svůj tvar pocházející částečně z polovice 13. století, kdy u nás začínala čistá gotika, z části ze století 14.“¹⁸ Roku 1904 svůj názor ve třetím díle knihy poopravil s

¹⁴ Franz Klutschak, *Chronik des Annaklosters in Prag*, Prag 1887.

¹⁵ Josef V. Kratochvíl, Bývalý klášter dominikánek u sv. Anny v Praze, *Růže dominikánská* V., 1891–92, s. 6–12, 56–63, 120–125, 160–163, 197–202, 317–320. I přes v úvodu proklamované čerpání nejen z Klutschakovy práce, ale také z textů Tomkových a Eckertových, se zde jedná spíše o doslovný překlad vybraných částí z *Chronik des Annaklosters*. Vlastní Kratochvílův text v podstatě chybí.

¹⁶ Tomáš V. Bílek, *Statky a jmění kollejí jezuitských, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů v království českém zrušených*, Praha 1893, s. 223–225.

¹⁷ František Ruth, *Kronika královské Prahy a obcí sousedních* I., Praha 1903, s. 3–7.

¹⁸ *Ibidem*, s. 6.

tím, že novostavba kostela pochází z let 1313–1324.¹⁹ Na počátku 20. století se v návaznosti na článek J. V. Kratochvíla objevil stručný odstavec o svatoanenských dominikánkách v *Pamětním spisu řádu kazatelského*²⁰ a ve stejné době byl staroměstský ženský konvent zařazen do přehledu dějin české provincie dominikána Wilhelma Schlössingera.²¹ Pro kontrast s uvedenou spíše populární literaturou dominikánských autorů zde můžeme s časovým skokem zmínit mnohem pozdější odbornou stat' významného historika z řádu dominikánů, Vladimíra J. Koudelky. Ten se v ní roku 1956 zabýval českou dominikánskou provincií ve středověku, a tedy i klášterem sv. Vavřince a sv. Anny, na základě soupisu Bernarda Guiho z 1. čtvrtiny 14. století.²²

Zřejmě prvním historikem umění 20. století, který si povšiml architektury kostela sv. Anny, byl Vladimír Denkstein, který jej však ve své stati z roku 1934 o pražské cihlové architektuře ohodnotil jako stavbu, „jež slohově ničím nevyčníká nad jiné pražské stavby předkarlovske a jedině po technické stránce je dokumentem zajímavějším.“²³ Denksteinovo časové zařazení výstavby chrámu do let 1313 – 1333, založené zřejmě jen na

¹⁹ František Ruth, *Kronika královské Prahy a obcí sousedních* III., Praha 1904, s. 1175.

²⁰ SS. Dominikánky v Řepčíně, Sestry dominikánky v Čechách a na Moravě, in: *Pamětní spis řádu kazatelského* 1216–1916, Praha 1916, s. 88–93.

²¹ Wilhelm Schlössinger, *Geschichte der böhmischen Dominikanerordensprovinz*, Praha 1916, s. 84–85.

²² Vladimír J. Koudelka, Zur Geschichte der böhmischen Dominikanerprovinz in Mittelalter II. Die Männer- und Frauenklöster, *Archivum fratrum praedicatorum* XXVI, 1956, s. 157–158.

²³ Vladimír Denkstein, Stavělo se v gotické Praze z cihel?, *Kniha o Praze* V., 1934, s. 16.

interpretaci pramenných zpráv,²⁴ následuje roku 1936 ve svém přehledu pražských chrámů Oldřich Stefan.²⁵

Teprve Dobroslav Líbal zahajuje příslušnou statí v publikaci o gotických kostelích v Praze z roku 1946 dlouhou řadu umělecko-historických analýz, vycházejících nejen z archívních dokladů, ale zejména z vizuálního zkoumání tvarosloví architektury svatoanenského kostela.²⁶ Úvahami jednotlivých autorů se budeme podrobně zabývat v kapitole o stavebně-historickém vývoji kostela sv. Anny, následující práce na tomto místě tedy jen stručně zmíníme. D. Líbal se k chrámu staroměstských dominikánek vrátil ještě mnohokrát,²⁷ naposledy roku 2001 ve svém *Katalogu gotické architektury v České republice do husitských válek*.²⁸ Druhým historikem umění, který na základě slohové analýzy a interpretace pramenů publikoval v 1. polovině 20. století svou představu o postupu stavby kostela sv. Anny, byl Václav Mencl, jenž roku 1948 vydal knihu *Česká architektura doby lucemburské*.²⁹ Menclovo pojetí následuje i Václav Procházka, který v rámci své disertace vypracoval důkladnou studii ke

²⁴ Ibidem.

²⁵ Oldřich Stefan, *Pražské kostely*, Praha 1936, s. 139, obr. 10.

²⁶ Dobroslav Líbal, *Pražské gotické kostely*, Praha 1946, s. 9–11.

²⁷ Dobroslav Líbal, *Gotická architektura v Čechách a na Moravě*. Praha 1948, s. 84, 87, 170. – Idem, Období vrcholné gotiky za Jana Lucemburského, in: Emanuel Poche et al., *Praha středověká*, Praha 1983, s. 202–205. – Idem, Gotická architektura, in: *Dějiny českého výtvarného umění I.*, Praha 1984, s. 175. – Idem, Gotické Staré Město a Josefov, in: Pavel Vlček (ed.) et al., *Umělecké památky Prahy. Staré Město, Josefov*, Praha 1996, s. 20, 22. Jako člen kolektivu autorů také v: Marie Heroutová – František Kašička – Dobroslav Líbal et al., *Nové poznatky o stavebním vývoji Prahy, Staletá Praha I.*, 1965, s. 87–91.

²⁸ Dobroslav Líbal, *Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek*, Praha 2001, s. 350–351.

²⁹ Václav Mencl, *Česká architektura doby lucemburské*, Praha 1948, s. 49–50.

klášteru a kostelu sv. Anny.³⁰ Do jisté míry je jeho práci možno považovat za aktualizaci Klutschakovy monografie,³¹ významná je však nejen jako pokus o celkovou revizi pramenů (z nichž F. Klutschak vesměs čerpal bez uvedení citace), ale také svou snahou začlenit staroměstský kostel dominikánek do kontextu ostatní řádové architektury. V návaznosti na uvedený článek V. Denksteina³² se dotkl také problematiky použití cihel jako stavebního materiálu, rozvinuté později Viktorem Kotrbou rovněž v disertační práci z roku 1951, v níž bylo věnováno kostelu sv. Anny významné místo.³³ V. Procházka bohužel ze své disertace publikoval s pětiletým odstupem pouze dvoustránkový článek v časopise *Umění*.³⁴ Podnětem k uveřejnění této krátké stati byl archeologický objev, který sehrál přelomovou roli ve vývoji stavebně-historického zkoumání kostela sv. Vavřince a sv. Anny. Jak referuje roku 1954 Vladimír Píša ve *Zprávách památkové péče*,³⁵ při výkopu pro základy výtahové šachty v presbytáři, sloužícím spolu s kostelní lodí jako skladiště papíru, bylo odkryto kvádřikové zdivo, které bylo podle půdorysného zakřivení téměř okamžitě identifikováno jako pozůstatek románské rotundy. Okamžitě byl zahájen důkladný průzkum, vedený Ivanem Borkovským, jenž jeho výsledky

³⁰ Václav Procházka, *Kostel sv. Anny, sv. Vavřince a klášter dominikánek na Starém Městě pražském* (disertační práce), Univerzita Karlova, Praha 1949.

³¹ Franz Klutschak (pozn. 14).

³² Vladimír Denkstein, *Stavělo se* (pozn. 23), s. 16.

³³ Viktor Kotrba, *Česká architektura cihlová* (disertační práce), Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Praha 1951, s. 95, 161, 202–206.

³⁴ Václav Procházka, K dějinám stavebního vývoje kostela sv. Anny a sv. Vavřince a kláštera dominikánek na Starém Městě pražském, *Umění* II, 1954, s. 167–168.

³⁵ Vladimír Píša, Vzácný archeologický nález v Praze, *Zprávy památkové péče* XIV, 1954, s. 95–96.

publikoval v letech 1957–1959 v několika člancích.³⁶ V nich se I. Borkovský zajímal především o odhalené zaniklé svatyně, význam nálezu také pro určení postupu budování kostela sv. Anny vytkl kromě V. Procházky³⁷ v doplňující stati také V. Denkstein.³⁸

V 60. letech 20. století byl zahájen celkový stavebně-historický průzkum, při němž byla odkryta středověká výmalba.³⁹ Tyto nové objevy shrnul v krátkém článku jako první Ivan Šperling.⁴⁰ V letech 1976 a 1980 se nástěnnými malbami v kostele sv. Anny zabýval ve dvou článcích rozsáhleji Jakub Vítovský,⁴¹ který v nich zároveň výrazně posunul vývoj bádání ohledně postupu stavby chrámu dominikánek. Studie J. Vítovského jsou významné mimo jiné jako pokus vytěžit nové umělecko-historické

³⁶ Ivan Borkovský, Objev templářského kostela v Praze, *Archeologické rozhledy* IX, 1957, s. 500–507. – Idem, Objev rotundy a templářského kostela sv. Vavřince, *Časopis Národního musea. Odd. věd společenských* CXXVI, 1957, s. 7–35. – Idem, Kostel řádu templářů v Praze na Starém Městě, in: *Kniha o Praze 1959*, s. 35–46.

³⁷ Václav Procházka, K dějinám (pozn. 34), s. 167.

³⁸ Vladimír Denkstein, K archeologickému výzkumu kláštera sv. Anny na Starém Městě pražském, in: *Kniha o Praze 1959*, s. 52.

³⁹ Jaroslav Alt – Jiří Toroň, *Průzkum v kostele sv. Anny v Praze. Restaurátorská zpráva* (nepublikovaný strojopis, přístupný v Národním památkovém ústavu, Územní odborné pracoviště v hl. m. Praze), Praha 1967.

Některé ze středověkých maleb byly známy již dříve. Viz: Josef Cibulka, Korunovaná Assumpta na půlměsíci, in: *Sborník k sedmdesátinám K. B. Mádlá*, Praha 1929, s. 109, 112.

⁴⁰ Ivan Šperling, Nové objevy gotických maleb v Praze, *Staletá Praha* 1971, s. 228–235.

⁴¹ Jakub Vítovský, Nástěnné malby v bývalém klášterním kostele sv. Anny na Starém Městě v Praze, *Památky a příroda* 1976, s. 513–525. – Idem, Nástěnné malby v bývalém klášterním kostele sv. Anny na Starém Městě v Praze a některé otázky ikonografie českého monumentálního malířství předhusitské doby, *Acta Uni versitatis carolinae. Philosophica et historica* 4, 1980, s. 75–106.

informace z dochovaných pramenů. Nástěnným malbám se dále věnoval Karel Stejskal⁴² a nejnověji roku 2006 Zuzana Všečekková.⁴³

V 70. letech 20. století byl zkoumán také krov kostela, jak dokládá nepublikovaný strojopis Státního ústavu pro rekonstrukce památkových měst a objektů.⁴⁴ Přelomovým zjištěním, co se týče snahy stanovit postup budování kostela sv. Anny, pak byl výsledek dendrochronologické analýzy provedené na přelomu 80. a 90. let 20. století,⁴⁵ podle které bylo dřevo krovu káceno v 60. letech 14. století. Jako první využila tento poznatek pro

⁴² Karel Stejskal, Nástěnné malířství druhé poloviny 14. a počátku 15. století, in: *Dějiny českého výtvarného umění I.*, Praha 1984, s. 343–345, 349, 352

⁴³ Zuzana Všečekková, Marginálie k nově objeveným světcům na nástěnných malbách v kostele sv. Anny na Starém Městě v Praze, in: *Ars vivendi. Professori Jaromír Homolka ad honorem. Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium V.*, Praha 2006, s. 255–280.

⁴⁴ M. Burian et al., *Zpráva o průzkumu a posouzení stavu krovu, s návrhem celkové rekonstrukce a úprav* (nepublikovaný rukopis SÚRPMO, přístupný na: <http://www.tradice.com/realizace/aktual/Anna/Krov79>), Praha 1979. Na uvedených internetových stránkách je citována řada průzkumů a jiných materiálů vážících se ke kostelu sv. Anny, většina z nich se však už dnes v archivech Národního památkového ústavu nenachází. Přestože tedy k této stavbě vznikla během 2. poloviny 20. století početná dokumentace, k dispozici jsem měla pouze její menší část (viz citace na příslušných místech v následujícím textu).

⁴⁵ Jedná se o jednu ze zpráv, kterou se mi nepodařilo dohledat. Výsledek analýzy byl snad zahrnut do pasportu z roku 1988 bývalého Státního ústavu pro rekonstrukce památkových měst a objektů, ten je mi však rovněž neznámý. Viz Klára Benešová – Zuzana Všečekková – (Zdeněk Dragoun), Kostel sv. Anny. Zrušený kostel býv. kláštera dominikánek, in: Pavel Vlček (ed.) et al., *Umělecké památky Prahy. Staré Město, Josefov*. Praha 1996, s. 55. Podle Jiřího Škabradý – Tomáše Kyncla, Datování krovů na Starém Městě v Praze, in: *Dějiny staveb 2003. Sborník příspěvků z konference*, Plzeň 2004, s. 198, bylo toto první dendrochronologické datování provedeno počátkem 90. let Bohuslavem Vinšem.

upřesnění časového určení svatoanenského chrámu Klára Benešovská ve stati publikované roku 1996.⁴⁶ Nově zjištěný údaj zmínili o rok později také Pavel Vlček a Petr Sommer ve stručném hesle ke klášteru a kostelu sv. Vavřince a sv. Anny zařazeném do *Encyklopedie českých klášterů*.⁴⁷ Již roku 1997 ale byla uvedená dendrochronologická datace poopravena dalším průzkumem, při němž došlo k rozlišení dvou druhů trámů, z 20. a 70. let 14. století, s předpokladem, že náležejí dvěma stavebním etapám. Tyto mimořádně důležité informace byly publikovány roku 1999 v rámci zprávy o činnosti dendrochronologického pracoviště v Mikulčicích za rok 1997.⁴⁸

Od roku 1998, kdy kostel sv. Anny získala do nájmu nadace *Vize 97*, se jeho architektura stala zvláště živým tématem vzhledem k tehdy plánované rekonstrukci objektu. V roce 2000 zpracovala Klára Benešovská spolu s Pavlem Vlčkem doplňkový průzkum kostelní budovy, v němž bylo upozorněno na řadu zajímavých stavebních detailů.⁴⁹ Roku 2001 se rozpoutala odborná diskuze ohledně projektu obnovy kostela, přičemž se

⁴⁶ Klára Benešovská – Zuzana Všečekková – (Zdeněk Dragoun) (pozn. 45), s. 55–56.

⁴⁷ Petr Sommer – Pavel Vlček, Praha 1 – Staré Město. Bývalý klášter dominikánek (čp. 211/I) s kostelem sv. Vavřince a sv. Anny, in: Pavel Vlček – Petr Sommer – Dušan Foltýn et al., *Encyklopedie českých klášterů*. Praha 1997, s. 506–508.

⁴⁸ Jitka Dvorská – Lumír Poláček, Dendrochronologické pracoviště v Mikulčicích v roce 1997, *Zprávy památkové péče* 59, 1999, s. VII–VIII. Viz také webové stránky Dendrochronologické společnosti (Tomáš Kyncl – Michal Rybníček – Jitka Vrbová–Dvorská),

<http://www.dendrochronologie.cz/databaze?pg=5&stext=paha&kde>, vyhledáno 28. 11. 2010.

⁴⁹ Klára Benešovská – Pavel Vlček, *Praha – Staré město, býv. kostel dominikánek sv. Anny, doplňky ke stavebně historickému průzkumu*. (nepublikovaný rukopis), Praha 2000. Za laskavé poskytnutí tohoto průzkumu děkuji paní PhDr. K. Benešovské a panu prof. P. Vlčkovi.

pozornost soustředila především na krov,⁵⁰ jímž se detailně zabývali Jiří Bláha a Jiří Škabrada.⁵¹ O průběhu průzkumných a restauračních prací v interiéru chrámu, probíhajících od roku 2000, informuje na webových stránkách společnosti *Tradice* restaurátor Martin Pavala,⁵² který v roce 2006 publikoval také samostatnou stat' věnovanou malbám.⁵³ Na přelomu let 2003 a 2004 došlo k odkrytí středověké podlahy v lodi kostela a výsledky jejího průzkumu, uveřejněné roku 2006 v podrobné studii Zdeňkem

⁵⁰ K projektu rekonstrukce kostela sv. Anny a ke sporu ohledně úpravy a prezentace jeho krovu viz početné diskuzní příspěvky na stránkách 8. ročníku časopisu *Stavba*, např.: Milena Sršňová – Miroslava Preiningerová, Kostel svaté Anny, *Stavba* 8, 2001, č. 3, s. 46–52. – Jan Vinař, Krov kostela sv. Anny na Starém Městě v Praze. Poznámky ke konstrukci, *Stavba* 8, 2001, č. 4, s. 14–15. – Klára Benešová, Poznámky k elaborátu ing. Vinaře a ke „cause Sv. Anna“, *Stavba* 8, 2001, č. 4, s. 15. – Pavel Vlček, Poznámky k poznámkám inženýra Vinaře, *Stavba* 8, 2001, č. 4, s. 15–16. Dále k tomuto tématu viz: Jiří Bláha – Jiří Škabrada, Krov kostela sv. Anny na Starém Městě v Praze, *Zprávy památkové péče* 61, 2001, s. 132–133. – Kateřina Bečková – Richard Biegel, Stanovisko Klubu Za starou Prahu k úpravě krovu bývalého kostela sv. Anny na Starém Městě pražském, *Zprávy památkové péče* 61, 2001, s. 181. – Kateřina Bečková, Pražská (památkářská) křižovatka. Anketa k úpravě interiéru kostela sv. Anny na Starém Městě v Praze, *Zprávy památkové péče* 67, 2007, s. 3–10.

⁵¹ Jiří Bláha – Jiří Škabrada (pozn. 50), s. 132–133. Viz také: Jiří Škabrada, *Konstrukce historických staveb*, Praha 2003, s. 184–186.

⁵² Martin Pavala, *Kostel svatého Vavřince a svaté Anny*, <http://www.tradice.com/realizace/aktual/Anna>, vyhledáno 1. 7. 2010. Také: Idem, Kostel svatého Vavřince bývalého kláštera sv. Anny na Starém Městě, *Technologia Artis* 2004, <http://www.techartis.cz/default04.htm>, vyhledáno 20. 11. 2004. Část fotodokumentace a některé dílčí restaurátorské zprávy Martina Pavaly a dalších restaurátorů ateliéru *Tradice* jsou uloženy v Národním památkovém ústavu, Územní odborné pracoviště v hl. m. Praze.

⁵³ Martin Pavala, Nástěnné malby Mistra Třeboňského oltáře, in: *Technologia Artis. Speciální vydání. Sborník 1. semináře Alma. Nové metody a témata v analýze malířských děl, konaného 7. 11. 2006 na Akademii výtvarných umění v Praze*, Praha 2006, s. 93–104.

Dragounem,⁵⁴ mají značnou výpovědní hodnotu i co se týče architektury chrámu a dějin kláštera. Na rozdíl od uvedené literatury vzniklé v reakci na nově získané stavebně-historické poznatky se stať Pavla Kaliny soustředí především na pochopení kostela sv. Anny jako architektonického typu a na jeho zařazení do kontextu ostatní řádové architektury jeptišek na našem území i mimo něj.⁵⁵ V této souvislosti je nutno uvést starší práci Ernsta Coestera o jednolodních kostelích cisterciáček, v níž autor již roku 1984 uvedl kostel pražských dominikánek do souvislosti s některými chrámovými stavbami ženských řádů v německém prostředí.⁵⁶ Kostel sv. Anny neunikl pozornosti také autorce jiné německojazyčné knihy, vydané roku 2006 a zaměřené na evropské kostely klarisek a dominikánek ve 13. a 14. století, Carole Jäggi.⁵⁷ Kapitulu věnoval pražskému svatoanenskému klášteru také polský historik Piotr Stefaniak ve své populárně zaměřené práci o dějinách dominikánek ve slovanských zemích.⁵⁸ Roku 2009 zařadila K. Benešová svatoanenský chrám jako „jednu z nejvýraznějších novostaveb mendikantské architektury na Věším Městě pražském“⁵⁹ do dějin architektury, vydaných

⁵⁴ Zdeněk Dragoun, Středověká podlaha v kostele sv. Anny v areálu kláštera dominikánek na Starém Městě pražském, *Archaeologia historica* 31, 2006, s. 273–280.

⁵⁵ Pavel Kalina, Taceat mulier? Žena v církvi (a v architektuře), in: Pavel Kalina – Jiří Kořátko, *Praha 1310–1419. Kapitoly o vrcholné gotice*, Praha 2004, s. 43–51.

⁵⁶ Ernst Coester, *Die einschiffigen Cistercienserinnenkirchen West und Süddeutschlands von 1200 bis 1350*, Mainz 1984, s. 402–403.

⁵⁷ Carola Jäggi, *Frauenklöster im Spätmittelalter. Die Kirchen der Klarissen und Dominikanerinnen im 13. und 14. Jahrhundert*, Petersberg 2006, s. 29–30, 139.

⁵⁸ Piotr Stefaniak, *Dzieje mniszek dominikańskich w krajach słowiańskich*, Kraków – Racibórz 2007, s. 167–180.

⁵⁹ Klára Benešová, Hlava druhá, 1310 – 1420, in: Petr Kratochvíl (ed.), *Velké dějiny země Koruny české. Architektura*, Praha 2009, s. 124.

jako součást řady *Velké dějiny zemí Koruny české*.⁶⁰ Táž autorka se ke kostelu sv. Anny vrátila znovu o rok později, kdy jej v katalogu k výstavě *Královský sňatek* zmínila jako stavbu spojenou s královskými stavebníky Janem Lucemburským a Eliškou Přemyslovnou.⁶¹

1.2. Dějiny kláštera

Pozůstatky klášterního archivu staroměstských dominikánek, který je samozřejmě základním zdrojem poznání jejich historie, jsou dnes uloženy v Národním archivu v Praze.⁶² Tyto a další listiny, týkající se konventu sv. Anny, byly zachyceny několika edicemi pramenů. Kromě příslušných dílů rozsáhlé řady *Regest*,⁶³ je to již zmíněný místopis W. W. Tomka⁶⁴ či registář dokumentů z archivů klášterů zrušených císařem Josefem II. Antona Schuberta.⁶⁵ Mimořádný význam má vydání nekrologia dominikánek, editovaného Josefem Emlerem.⁶⁶ Pozoruhodné je, že se v Národní knihovně v Praze dochoval zlomek klášterní knihovny jeptišek. Z

⁶⁰ Ibidem, s. 106, 124, 129.

⁶¹ Klára Benešová, *Města, řády a královský dvůr*, in: Klára Benešová (ed.), *Královský sňatek. Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský – 1310* (kat. výst.), Praha 2010, s. 524–525.

⁶² Národní archiv, fond Archivy českých klášterů zrušených za Josefa II. (dále jen AZK), ŘD sv. Anna. Viz také virtuální archiv digitalizovaných listin Monasterium, http://www.mom-ca.uni-koeln.de/MOM-A/show_collectionDetail_Action.do?col_id=264.

⁶³ Josef Emler (ed.), *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae* III. Annorum 1311–1333, Pragae 1890 a následující díly (dále jen RBM).

⁶⁴ Wacław Wladiwoj Tomek, *Základy* (pozn. 7), s. 83–86.

⁶⁵ Anton Schubert, *Urkunden – Regesten aus den ehemaligen Archiven der von Kaiser Joseph II. aufgehobenen Klöster Böhmens*, Innsbruck 1901, s. 193–202.

⁶⁶ Josef Emler, O nekrologiu kláštera sv. Anny v Praze, *Sitzungsberichte der königl. böhm. Gesellschaft der Wissenschaften in Prag (Zprávy o zasedání královské české společnosti nauk v Praze)* 1878, s. 69–79.

hlediska předkládaného tématu je z ní nutno jmenovat zejména dvě rukopisné verze řehole sv. Augustina a konstitucí sv. Dominika z počátku 16. století a z 1. poloviny 17. století.⁶⁷ Jako ojedinělý doklad vztahů sester s bratry kazateli je zajímavá také *Notule* dominikána Jiříka Prostějovského z roku 1511, sepsaná konkrétně pro svatoanenské jeptišky.⁶⁸ V témže fondu se nacházejí také dva novověké urbáře, jeden založený na počátku 17. století, druhý po roce 1650. Kromě přehledu vesnic v majetku kláštera a údajů o způsobu a době jejich získání, obsahují oba stručné dějiny konventu i kostela sv. Vavřince, počínaje jeho údajným založením sv. Václavem roku 924.⁶⁹

Klášter dominikánek sv. Anny, existující na pražském Újezdě od konce 90. let 13. století, odkoupil 9. května 1313 od převora johanitů, Bertholda z Hennebergu, bývalou templářskou komendu u kostela sv. Vavřince na Starém Městě.⁷⁰ Jan Lucemburský potvrdil koupi 15. května téhož roku.⁷¹ K přestěhování konventu asi došlo nedlouho poté, na Starém Městě jsou dominikánky doloženy roku 1316.⁷² Tento přeložený klášter,

⁶⁷ Národní knihovna, Oddělení rukopisů a starých tisků (dále jen ORST), XVII F 14 a XVII G 24. – Josef Truhlář, *Katalog českých rukopisů c. k. veřejné a universitní knihovny pražské*, Praha 1906, s. 20, 21.

⁶⁸ Národní knihovna, ORST, XVII E 20. – Josef Truhlář (pozn. 67), s. 20.

⁶⁹ Národní knihovna, ORST, XVII C 34, XVII E 44. – Josef Truhlář (pozn. 67), s. 20.

⁷⁰ Monasterium, Národní archiv, fond AZK/ŘD sv. Anna, http://www.mom-ca.uni-koeln.de/MOM-CA/show_charterDetail_Action.do?id=285434&block_id=1&signatory=1077. – Wacław Wladiwoj Tomek, *Základy* (pozn. 7), s. 85.

⁷¹ RBM III., s. 59, č. 138.

⁷² Vladimír J. Koudelka (pozn. 22), s. 157.

nazývaný teď sv. Anny a sv. Vavřince, v Guidonihův soupise⁷³ již nenalezneme, protože k přesunu došlo po jeho sepsání. Nová poloha konventu jistě skýtala mnohé výhody: kromě kostela sv. Vavřince, který jim mohl alespoň dočasně sloužit jistě mnohem lépe než pravděpodobně velmi skromná svatyně (o její podobě nemáme zprávy), se také přiblížily bratrskému konventu při kostele sv. Klimenta i svému nejvýznamnějšímu pražskému majetku,⁷⁴ tzv. Jarošovu dvoru při kostele sv. Linharta, ke kterému konvent dominikánek vázalo patronátní právo.⁷⁵ Přesídlený klášter se těšil královské podpoře, zejména ze strany Elišky Přemyslovny, jejíž nadace z roku 1303⁷⁶ dominikánkám zůstala i po změně jejich sídla a která jeptiškám roku 1320 darovala roční plat z mlýna na potoce Pšovka u Mělníka.⁷⁷ Roku 1333 věnoval král Jan Lucemburský svatoanenskému klášteru ves Košíře.⁷⁸ Na spojení s dvorem⁷⁹ sice poukazují kromě uvedených donací některé další indicie, od samotné volby patrocina⁸⁰ přes

⁷³ Ibidem, s. 130–131.

⁷⁴ Jak upozornil již Viktor Kotrba (pozn. 33), s. 202.

⁷⁵ Dvůr s kostelem sv. Linharta se nacházel v místech dnešního Mariánského náměstí. Viz Rostislav Švácha (Zdeněk Dragoun), čp. 2/I, in: Pavel Vlček (ed.) et al., *Umělecké památky Prahy. Staré Město, Josefov*. Praha 1996, s. 148–149.

⁷⁶ Johann Nepomuk Zimmermann (pozn. 6), s. 18.

⁷⁷ RBM III., č. 603, s. 255.

⁷⁸ Johann Nepomuk Zimmermann (pozn. 6), s. 20.

⁷⁹ Na význam staroměstského kláštera sv. Anny jakožto obnovené královské fundace upozorňuje Klára Benešová, Hlava druhá (pozn. 59), s. 124.

⁸⁰ Zasvěcení sv. Anně získal konvent ovšem už v 90. letech 13. století ve svých újezdských počátcích. Jak ukázal Ivo Hlobil, kult sv. Anny se zřejmě již od Přemysla Otakara I. vázal k rodu Přemyslovců. Král Václav II. vlastnil jako relikvii údajnou paži sv. Anny a jistě z těchto důvodů obdržel za jeho vlády fundovaný klášter dominikánek na Újezdě toto patrocinium. Viz Ivo Hlobil, *Poslední Přemyslovci a počátky kultu sv. Anny v českých zemích. Časopis Národního muzea. Řada historická*, CLII, 1983, s. 27. Zasvěcen

klenební svorník s královským českým lvem, umístěný na dnes již neexistující klenbě dominikánkami nově vystavěného kostela, až po vysokou úroveň malířské výzdoby tohoto chrámu,⁸¹ trvalá existence konventu však byla možná především díky materiální pomoci šlechtických rodů, jejichž příslušnice nalézáme mezi členkami konventu. Královna, která již roku 1312 zaštitila spolu s Janem Lucemburským založení kláštera dominikánek na Starém Brně, opět zasvěceného sv. Anně,⁸² brzy obrátila svou pozornost jinam. Roku 1330 se rozhodla obnovit založení na Újezdě a povolala k tomuto účelu šest dominikánek z Olomouce.⁸³ Již po několika měsících však změnila svůj úmysl. V listině z 11. září 1330⁸⁴ dává najevo své zklamání z této fundace a snad i svou nově vznikající nelibost vůči celému řádu, když zmiňuje, že se snažila vyjít vstříc nepatřičnému naléhání některých bratří kazatelů. Nevíme, jestli tato královnina deziluze mohla

sv. Anně byl také konvent na Starém Brně. Toto patrocinium je mezi kláštery dominikánek skutečně výjimečné, na jiné než zde jmenované příklady jeho použití jsem nenarazila.

⁸¹ J. Vítovský uvažuje o tom, že účast dvorských umělců mohla zprostředkovat Anežka Jentešovna, dcera Mikuláše Jenteše, královského podkomořího a rychtáře obou pražských měst. Viz: Jakub Vítovský, *Nástěnné malby v bývalém klášterním kostele sv. Anny na Starém Městě v Praze a některé otázky* (pozn. 41), s. 88.

Anežka Jentešovna byla převorkou kláštera v letech 1378–1396. Tatáž (?) Anežka se uvádí v letech 1400–1419 jako sakristánka. Viz: Wáclaw Wladivoj Tomek, *Dějepis V.* (pozn. 9), s. 223.

⁸² Monasterium, Moravský zemský archiv v Brně, fond E 19, 1312 VI 17, http://www.mom-ca.uni-koeln.de/MOM-CA/show_charterDetail_Action.do?id=245109&block_id=1&signatory=1312_VI_17. Král věnoval roku 1312 na stavbu kláštera pozemek, jinak však byla podpora královských manželů spíše formální a skutečnou zakladatelkou byla Kateřina z Lomnice.

⁸³ Vladimír J. Koudelka (pozn. 22), s. 159–160.

⁸⁴ RBM III., s. 658, č. 1688.

ovlivnit také její chování vůči staroměstskému klášteru, ve všech případných krocích jí zabránila ještě téhož měsíce smrt.⁸⁵

Hlavní roli mezi fundátory kláštera sv. Anny a sv. Vavřince hrál po jisté období rod pánů z Říčan,⁸⁶ kteří v sousedství tehdejší komendy s kostelem sv. Vavřince vlastnili dům.⁸⁷ Zemský soudce Oldřich z Říčan byl klášterní tradicí pokládán za zakladatele kostela, jak ukazují dodatečné zápisy v nekrologiu,⁸⁸ a jistě nelze tuto tradici zcela zamítnout⁸⁹, protože o výjimečném postavení tohoto rodu mezi fundátory v době výstavby nového kostela dominikánek svědčí to, že se jejich erb ocitl na svorníku jeho klenby.⁹⁰ Roku 1324 daroval Oldřich z Říčan klášteru dvůr a vesnici

⁸⁵Vladimír J. Koudelka (pozn. 22), s. 160. – Božena Kopiczková, *Eliška Přemyslovna. Královna česká 1292–1330*, Praha 2008, s. 22, 108–110. V otázce vztahu Elišky Přemyslovny k svatoanenským dominikánkám může hrát jistou roli i fakt, že k osazení újezdského konventu nepovolala pražské jeptišky, ale sestry z olomouckého kláštera.

⁸⁶Počátky rodu z Říčan sahají do doby Přemysla Otakara II., k jeho rozkvětu však došlo až během 14. století. Jan Halada, *Lexikon české šlechty I.*, Praha 1994, s. 135–136.

⁸⁷Pozdější čp. 948. V majetku pánů z Říčan se nacházel prokazatelně roku 1352, lze však předpokládat, že jej vlastnili už delší dobu před tímto datem. Později přešel do rukou Rožmberků, kteří jej spojili s dalším domem, jenž zde drželi již dříve (na místě dnešních čp. 212 a 213). Viz Wáclaw Wladivoj Tomek, *Dějepis města Prahy II.*, Praha 1892 (2. vyd.), s. 186. – Franz Klutschak (pozn. 14), s. 28.

⁸⁸Josef Emler, O nekrologiu (pozn. 66), s. 73.

⁸⁹Jak činí Jakub Vítovský, *Nástěnné malby v bývalém klášterním kostele sv. Anny na Starém Městě v Praze* (pozn. 41), s. 514. – Idem, *Nástěnné malby v bývalém klášterním kostele sv. Anny na Starém Městě v Praze a některé otázky* (pozn. 41), s. 78.

⁹⁰Erb pánů z Říčan je tvořen třemi leknínovými listy spojenými v trojlist. K různým variantám tohoto znaku viz náčrtky A. Sedláčka vydané v: Vladimír Růžek (ed.), *August Sedláček, Atlasy erbů a pečeti české a moravské středověké šlechty*. Svazek 2, Praha 2001, s. 284–290.

Křešice⁹¹ a tento rod byl ve spojení s kláštelem i po jeho smrti roku 1325,⁹² jak o tom svědčí zprávy, v nichž je uváděna jeptiška Anna, sestra Jimrama z Průhonic a Říčan, které bratr v letech 1349 a 1353 opakovaně přiznal roční plat čtyř kop pražských grošů, náhradou za jemu ponechanou, po otci zděděnou, ves Oujezdec. V případě sestřiny smrti měl Jimram za sebe a za svůj rod platit roční činži ve výši půl kopy pražských grošů klášteku.⁹³ Jmenované vsi se roku 1389 vzdal za roční rentu Hynek z Říčan.⁹⁴ Na udržení konventu při životě se podílela řada dalších donátorů z městského prostředí i šlechtických rodů. Již v době svého újezdského pobytu byl klášter majetkově zřejmě dobře zabezpečen, jinak by se také asi neodhodlal k investici 130 kop grošů⁹⁵ do koupi staroměstské komendy⁹⁶. Nejvýznamnější složkou dříve získaného vlastnictví bylo již zmíněné patronátní právo ke kostelu sv. Linharta, odkázané újezdskému konventu

⁹¹ Johann Nepomuk Zimmermann (pozn. 6), s. 20. Jak zjistil Jakub Vítovský, Nástěnné malby v bývalém klášterním kostele sv. Anny na Starém Městě v Praze a některé otázky (pozn. 41), s. 78, ve starší literatuře často citovaná zpráva o darování vsi Křešlice pochází z přípisu v barokním urbáři (Národní knihovna, XVII C 34, folio 2). Považuje ji proto za nedůvěryhodnou. K tomuto problému se vrátím ještě níže.

⁹² Jakub Vítovský, Nástěnné malby v bývalém klášterním kostele sv. Anny na Starém Městě v Praze a některé otázky (pozn. 41), s. 77.

⁹³ Anton Schubert (pozn. 65), s. 193.

⁹⁴ Wacław Wladiwoj Tomek, *Dějepis* III. (pozn. 8), s. 136.

⁹⁵ To byla značná suma, která se blíží výši celého ročního příjmu konventu. W. W. Tomek vypočítal roční důchod kláštera (neuvádí, v jaké době, ale zřejmě měl na mysli 2. polovinu 14. století) na cca 140 kop grošů, s tím, že skutečná suma byla ještě vyšší, protože do výpočtu nezahrnul příjmy z několika dalších vesnic.

⁹⁶ Monasterium, Národní archiv, fond AZK/ŘD sv. Anna, http://www.mom-ca.uni-koeln.de/MOM-CA/show_charterDetail_Action.do?id=285434&block_id=1&signatory=1077. – Wacław Wladiwoj Tomek, *Základy* (pozn. 7), s. 85.

paní Kateřinou z Fuchsberku roku 1298.⁹⁷ Součástí daru byl i zmíněný dvůr, zvaný po jejím manželu Jarošův, který však dominikánky již roku 1346 prodaly staroměstské obci.⁹⁸ Značné finanční zatížení stavebními aktivitami trvajících nejmeně až do 70. let 14. století zvládal klášter díky četným donacím. Roku 1320 daroval Konrád z Hrobu se svou manželkou Perchtou jeptiškám mlýn u Mělníka a při této příležitosti se také, jak již bylo uvedeno, královna vzdala ročního platu, který jí z něj náležel.⁹⁹ 18. září 1320 zahrnul dominikánky spolu s dominikány u sv. Klimenta do své poslední vůle pražský lékař Jan Štěpánův, za darovaný dům s masným krámem se oba konventy zavazovaly sloužit za něj výroční mše.¹⁰⁰ Roku 1329 darovala jeptiškám k obývání svůj dům na jižní straně kostela paní Perchta z Housky.¹⁰¹ Konkrétně stavební činnosti v klášteře sv. Anny se týkal odkaz pražského měšťana Konráda Litoměřického,¹⁰² který roku 1339

⁹⁷ RBM II. č. 1803, s. 774–775. Potvrzeno 11. června 1298 pražským biskupem Řehořem. F. Klutschak uvádí, že kostel samotný byl darován dominikánům od sv. Klimenta, ale ti jej 1301 odprodali jeptiškám. Patronátní právo, mnohokrát potvrzované (např. roku 1335 papežem Benediktem XII., RBM IV. č. 157, s. 60), si dominikánky udržely až do 1. třetiny 17. století, kdy byl kostel sv. Linhartův dán z iniciativy dominikánů od sv. Jiljí proti vůli jeptišek do užívání francouzské kongregace, která kostel zasvětila sv. Ludvíku a vybudovala zde stejnojmenný špitál. Viz Franz Klutschak (pozn. 14), s. 38–39.

⁹⁸ Ibidem, s. 38. – Wacław Wladiwoj Tomek, *Dějepis III.* (pozn. 8), s. 137.

⁹⁹ RBM III., č. 603, s. 255.

¹⁰⁰ RBM III. č. 614, s. 259–260. – Franz Klutschak (pozn. 14), s. 29.

¹⁰¹ RBM III., s. 626, č. 1599. – Wacław Wladiwoj Tomek, *Základy* (pozn. 7), s. 85. Dům se nacházel na místě pozdějšího domu U Voříkovských čp. 219/I. Viz Franz Klutschak (pozn. 14), s. 27.

¹⁰² Zapsán je také v nekrologiu. Viz: Josef Emler, O nekrologiu (pozn. 66), s. 71.

věnoval klášteru čtyři kopy „*ke sv. Anně na stavbu*“.¹⁰³ Dvacet kop grošů odkázal svým dcerám v anenském klášteře.¹⁰⁴ V druhé polovině 14. století měl konvent sv. Anny příjmy z řady vesnic vesměs v okolí Prahy, ať již nově získané (např. roku 1355 jim věnovala Buda, hofmistryně královny Anny plat ze vsi Lidice)¹⁰⁵ či z dřívější doby (např. z Počernic).¹⁰⁶ Mnohé z těchto platů nezískal klášter jako celek, ale jednalo se o důchody jeho jednotlivých členek, kterým by bez úměrného majetkové zajištění nebyl vstup do konventu umožněn. Tak např. z roku 1366 máme zprávu o platu ve výši 3 kop grošů ze vsi Olšany, který si sebou přinesla řeholnice Lukarda ze Zvířetic.¹⁰⁷ Po její smrti měl tento příjem připadnout klášteru. Jisté finanční prostředky přinášely také domy v okolí kláštera, vyňaté z městského práva a spadající pod postranní právo konventu. Tento příjem však asi nebyl příliš velký, protože teritorium svatoanenského kláštera patřilo k nejmenším v Praze.¹⁰⁸ Na konci 14. století, kdy již rozpočet dominikánek nebyl zatížen enormní stavební aktivitou jako tomu bylo před a po polovině tohoto století, bylo majetkové zajištění dominikánek na průměrné úrovni, pokud to lze

¹⁰³ RBM IV., s. 294, č. 754: „... noch bescheide ich auch hye ze Prage ... vier schok ze Send Annen zv dem gebeude, ...“. Viz také: Wácslaw Wladiwoj Tomek, *Základy* (pozn. 7), s. 85.

¹⁰⁴ RBM IV., s. 294, č. 754: „... vnd meynen kinden czu sent Annen in dem clostir czwenzig schok ...“.

¹⁰⁵ RBM VI. č. 165, s. 96–97.

¹⁰⁶ Kromě již jmenovaných držel konvent po jistou dobu také např. ves Radlice, Netluky, Rynolec, Libošín u Kladna či Babičky. Výčet vsí ve vlastnictví kláštera se vzhledem k majetkovým transakcím stále měnil. Viz přehledy majetku konventu v: Johann Nepomuk Zimmermann (pozn. 6), Prag 1831, s. 19–20. – Wácslaw Wladiwoj Tomek, *Dějepis III.* (pozn. 8), s. 136–137. – Tomáš V. Bílek (pozn. 16), s. 224–225.

¹⁰⁷ Wácslaw Wladiwoj Tomek, *Dějepis III.* (pozn. 8), s. 137.

¹⁰⁸ Roku 1653 náleželo do postranního práva anenského kláštera pouhých 13 domů. Viz Franz Klutschak (pozn. 14), s. 46–47.

posoudit podle tehdejšího stavu pozemkových držeb.¹⁰⁹ Konvent nebyl kolem roku 1400 příliš velký, počet jeho přibližně 14 členek se nacházel hluboko pod stavem např. kláštera benediktinek u sv. Jiří s 26 – 37 jeptiškami, na druhou stranu však byl zcela srovnatelný např. se staroměstským klášterem klarisek.¹¹⁰ Sociální složení kláštera nebylo vyhraněné – nalézáme zde jak šlechtičny, tak příslušnice patriciátu.¹¹¹

O kontaktech mezi svatoanenskými jeptiškami a dominikánskými mnichy postrádáme pro středověké období výmluvnější zprávy. Je téměř jisté, že duchovní péči zajišťovali až do počátku 15. století bratři kazatelé z konventu sv. Klimenta. Konkrétní podobu těchto vztahů, které zvláště v ekonomických otázkách bývaly často vyhrocené, si však lze dnes jen stěží představit. Za řadu bratří se v klášteře sv. Anny konala *anniversaria*, jak dokládají zápisy v nekrologiu publikovaném J. Emlerem. Ten identifikoval v nejstarší vrstvě záznamů, vzniklých asi po roce 1300, např. podpřevora svatoklimentských dominikánů Kryštofa či (s trochou nejistoty) dominikánského kněze Zachariáše, zpovědníka královny Kunhuty. Uveden je zde ale také bratr lektor Lucián, možná totožný s lektorem téhož jména z kláštera olomouckých dominikánů.¹¹² Vzhledem k mobilitě bratří kazatelů jistě nebyly styky staroměstských jeptišek omezeny jen na klášter sv. Klimenta, jehož osazenstvo se navíc rovněž proměňovalo. V témže

¹⁰⁹ Rostislav Nový, *Ženské řeholní a laické komunity v předhusitské Praze, Documenta Pragensia XIII*, 1996, s. 44.

¹¹⁰ *Ibidem*, s. 43.

¹¹¹ Wácslaw Wladivoj Tomek, *Dějepis III.* (pozn. 8), s. 190–191, jmenuje ze šlechtických členek kláštera v době kolem roku 1350 Annu z Průhonic a Řičan a Lukartu ze Zvířetic, z patricijek uvádí po polovině 14. století např. Annu Kytlicovu, Annu Seidlovnu či převorky konventu Kláru Pilungovu a již zmíněnou Anežku Jentešovnu. Podle R. Nového, s. 43 byly měšťanky mezi svatoanenskými jeptiškami v převaze.

¹¹² Josef Emler, *O nekrologiu* (pozn. 66), s. 70–79.

nekrologiu je dále zmíněn např. kněz *Domaslaus*, jenž by podle T. Černušáka mohl být Domaslavem známým jako autor sekvence *De superna ierarchia vere descendit Sophia in uterum Virginis*.¹¹³ Důležitou postavou v životě klášternic byl asi také dominikán zobrazený na nástěnné malbě se sv. Jeronýmem v presbytáři kostela sv. Anny, podle erbu snad příslušník rodu Rotlevů.¹¹⁴ O případné literární tvorbě jedné z nejvýznamnějších osobností kazatelského řádu u nás, Koldy z Koldic, určené členkám staroměstského konventu, či o jiném jeho působení na jeptišky vlastního řádu, dnes bohužel chybí doklady. Na základě dochovaných pramenů se dnes zdá, že svou pozornost věnoval především svatojiřskému klášteru benediktinek, v jehož čele v té době stála Přemyslovna Kunhuta a který zaujímal nepochybně mnohem vyšší společenské postavení než konvent dominikánek sv. Anny, usazující se tehdy právě na Starém Městě pražském. Asi v 70. letech 14. století vznikl pravděpodobně rukou dominikána Jana Moravce a dalších spolubratří první překlad bible do českého jazyka. Lze předpokládat, že podobná díla směřovala také do klášterních knihoven sester kazatelského řádu, důkazy o tom však opět chybí.¹¹⁵

Během husitských válek zůstal klášter sv. Anny ušetřen drancování, pravděpodobně zásluhou vlivných měšťanů, kteří měli mezi členkami konventu své dcery a příbuzné.¹¹⁶ Tato skutečnost byla ve srovnání s řadou

¹¹³ Tomáš Černušák, Dominikáni a myšlenkové proudy v českých zemích ve středověku, *Salve. Revue pro teologii a duchovní život* XI, 2001, s. 34.

¹¹⁴ Zuzana Všecková, *Marginálie* (pozn. 43), Praha 2006, s. 262–263.

¹¹⁵ Ke Koldovi z Koldic, Janu Moravci a vůbec ke kazatelské a literární činnosti českých dominikánů viz: Tomáš Černušák, Vznik provincie a její rozvoj do husitských válek, in: Tomáš Černušák – Augustin Prokop – Damián Němec, *Historie dominikánů v českých zemích*, Praha 2001, s. 60–69, 74.

¹¹⁶ Franz Klutschak (pozn. 14), s. 32, přikládá hlavní zásluhu o záchranu konventu Simonovi od Bílého lva, který vlastnil dům ve farním okrsku kostela sv. Linharta.

ostatních konventů, těžce zasažených útoky husitských hord, natolik zarážející, že podnítila vznik několika legend, zaznamenaných v písemnostech klášterního archivu a publikovaných v 1. čtvrtině 18. století J. F. Hammerschmidtem. Klášter dominikánek údajně zachránil sám Jan Žižka na prosbu své tety, která zde byla jeptiškou. Když pak chtěli táborité bez Žižkova vědomí konvent znovu přepadnout, byli zázrakem tak zmateni, že nenašli klášterní bránu. Div byl spojován i s kamennou Pietou (*Mater dolorosa*), jež se nacházela v kostele sv. Anny na oltáři sv. Kříže a kterou Jan Žižka údajně přikázal vhodit do studny na dvoře konventu. Při nárazu se oddělila hlava Krista, sousoší však nekleslo ke dnu a když pak bylo vyzvednuto, bylo opět celistvé. Povědomí o tomto zázraku způsobilo, že se Pieta těšila zvláštní úctě a pozornosti věřících. V kostele dominikánek se nacházela ještě v Hammerschmidtově době, jak vyplývá z formulace jeho textu.¹¹⁷ Vyobrazení z roku 1672 této dnes ztracené sošky objevil J. Vítovský a pokusil se ji časově zařadit do 80. let 14. století.¹¹⁸ Snad již v předhusitské době se v klášteře sv. Anny nalézal také další monument, který zmiňuje J. F. Hammerschmidt, a to hrob jeptišky Anežky neboli Kateřiny, považované za svatou. Nacházel se v ambitu a byl opatřen ohrazením.¹¹⁹ Podobně jako zmíněná Pieta, i tento náhrobek zmizel po zrušení kláštera beze stopy.¹²⁰

¹¹⁷ Jan Florián Hammerschmidt (pozn. 3), s. 214–215.

¹¹⁸ Jakub Vítovský, Nástěnné malby v bývalém klášterním kostele sv. Anny na Starém Městě v Praze (pozn. 41), s. 520–521, 525.

¹¹⁹ Jan Florián Hammerschmidt (pozn. 3), s. 215. J. F. Hammerschmidt hovoří jako očitý svědek: „... *in Ambitu est sepultum, ubi hodie crates circa positae sunt.*“

¹²⁰ V této souvislosti lze zmínit, že byl při nedávném průzkumu podlahy v jižním rameni ambitu objeveno torzo středověkého opukového náhrobníku. (Zdeněk Dragoun, Středověká podlaha (pozn. 54), s. 280.) Vzhledem k míře jeho sešlapání, které setřelo téměř celý jeho opis, nelze zřejmě uvažovat o jeho ztotožnění s uctívaným a chráněným hrobem

Za husitských bouří přišel konvent sv. Vavřince a Anny o značnou část někdejšího majetku a ztratil svou dosavadní vazbu na dominikány z kláštera sv. Klimenta, který byl zcela opuštěn. Snahu o konsolidaci vzniklé situace zřejmě dokládá roku 1434 povolená cesta dominikánek do Řezna za císařem Zikmundem, o jejímž výsledku však nic nevíme. Dominikáni se do Prahy vrátili až roku 1496 a jejich pokus o obnovu svatoklimentského kláštera nebyl příliš úspěšný. V polovině 16. století sestával dominikánský konvent z pouhých tří bratří, kteří byli donuceni uvolnit místo jezuitům. Tuto situaci zajisté odráží fakt, že v té době nebyla duchovní péče o staroměstské dominikánky v rukou kněze z jejich vlastního řádu, ale zastával ji světský duchovní, Václav Hájek z Libočan.¹²¹ Majetek ztracený v 1. třetině 15. století nabýval klášter sv. Anny zřejmě poměrně rychle zpět a kolem roku 1500 již asi znovu zažíval období prosperity. O případné stavební činnosti nemáme zprávy, třebaže jistě docházelo k opravám budov, jak naznačuje např. zmínka o štítu kláštera, strženém roku 1492 vichřicí.¹²² Ke konci 16. století začínal konvent opět chudnout a roku 1615 jej tvořilo jen deset jeptišek.¹²³ Na počátku 17. století se však již objevují významné

jeptišky Anežky. Pohřbívání v křížové chodbě bylo navíc běžné a nesouviselo přímo s významem zemřelých osob. K této problematice viz např. Carola Jäggi, Gräber und Memoria in den Klarissen- und Dominikanerinnenklöstern des 13. und 14. Jahrhunderts, in: Heidemarie Specht – Ralph Andraschek – Holzer (Hgg.), *Bettelorden in Mitteleuropa – Geschichte, Kunst, Spiritualität. Referate der gleichnamigen Tagung vom 19. bis 22. März 2007 in St. Pölten*, St. Pölten 2008, s. 689–705.

¹²¹ Franz Klutschak (pozn. 14), s. 36–37. – Augustin Prokop, Česká provincie v 15. – 16. století, in: Tomáš Černušák – Augustin Prokop – Damián Němec (pozn. 115), s. 104. Hájkův náhrobek se nacházel na severní straně podkruchtí. Vyobrazení viz: František X. Prusík, Náhrobní deska Václava Hájka z Libočan, *Zlatá Praha V*, 1888, s. 184.

¹²² František Ekert (pozn. 11), s. 390.

¹²³ Franz Klutschak (pozn. 14), s. 42. – František Ekert (pozn. 11), s. 390.

donace a s nimi spojené zprávy o konkrétní stavební aktivitou. Roku 1606 odkázal maršál Kryštof Heřman z Rosswurmu jeptiškám prostředky na zvýšení severního klášterního traktu a v následujícím roce věnoval Kašpar Blovský z Palatinu finanční obnos, využitý vzápětí na výmalbu chrámu a nové zasklení jeho oken. Nejdůležitější však byla pro svatoanenský konvent podpora manželky císaře Matyáše, Anny, která věnovala roku 1616 značnou částku na obnovu kostela i klášterních budov a dalšími donacemi zajistila jeptiškám trvalý příjem.

Největší rozkvět svatoanenského konventu nastává po roce 1650, kdy se mění v bohatý ústav šlechtičen a na razantní zvýšení počtu členek reaguje v 60. a 70. letech 17. století nejen přestavbou stávajících klášterních budov, ale také vybudováním nového monumentální vstupní křídla na místě vykoupených domů. V roce 1676 byl v kostele sv. Anny postaven stávající barokní chór jeptišek a interiér kostela včetně devíti oltářů renovován. Roku 1719 vznikl na místě starších objektů dům čp. 948, který nespadal do klauzury, ale byl spojen s ambitem krytým můstkem nad ulicí. Touto cestou přicházely do snad až tehdy zřízené chrámové oratoře ženy, které nebyly členkami konventu, ale z různých důvodů žily dočasně při klášteře (např. dívky poslané na vzdělání). Při příležitosti oslavy svatořečení Anežky z Montepulcia v roce 1727 byl vnitřek kostela barokizován a nově upraveno bylo také západní věžové průčelí, doplněné s odkazem na domnělého zakladatele chrámu sv. Vavřince o sochu sv. Václava.¹²⁴ Téhož roku byl zrušen také hřbitov, který se do té doby nacházel jihozápadně od kostela sv. Anny.¹²⁵ K drobným úpravám docházelo ještě i po polovině 18. století,¹²⁶

¹²⁴ Franz Klutschak (pozn. 14), s. 4–43, 59–61. – Václav Procházka, *Kostel* (pozn. 30), s. 15–19.

¹²⁵ Franz Klutschak (pozn. 14), s. 51, 94.

¹²⁶ Václav Procházka, *Kostel* (pozn. 30), s. 19–20.

konvent však již upadal. Zatím co v roce 1676 dosáhl počtu 52 členek, v roce 1745 zde bylo již jen 35 jeptišek a když došlo roku 1782 k jeho zrušení dekretem císaře Josefa II., silně zadlužený klášter obývalo pouhých 11 dominikánek.¹²⁷ V dražbě roku 1784 získal celý klášterní komplex obchodník s vínem Jan Jiří Tichý, od jehož dědiců získal část budov s kostelem v roce 1816 Jan Ferdinand Schönfeld, který zde zřídil tiskárnu. Ta přešla roku 1835 do vlastnictví knihtiskařské firmy bratrů Haasových.¹²⁸ Prostor kostela byl využit jako sklad papíru a snad právě tehdy byla odstraněna jeho klenba.¹²⁹ Dva klenební svorníky (jeden s českým dvouocasým lvem, druhý s trojicí leknínových listů) ležely na dvoře před chrámem až do roku 1885, kdy byly darovány Muzeu Království českého.¹³⁰ V 80. letech 19. století byla snesena také horní polygonální část průčelní vížky kostela,¹³¹ zachycená ještě roku 1873 na kresbě Vincence Morstadta.¹³² V rámci úpravy pro skladovací účely byl chrámový interiér přepatrován (doba kácení dřeva dochovaných podlaží byla dendrochronologickým průzkumem určena do let 1876–1877)¹³³ a v tomto

¹²⁷ Franz Klutschak (pozn. 14), s. 26.

¹²⁸ Ibidem, s. 131, 134–135.

¹²⁹ Moric Lüssner (pozn. 1), s. 97.

¹³⁰ Zpráva o Museu král. Českého od 1 října do konce února 1885, *Časopis Národního musea* LIX, 1885, s. 436. Dnes uloženy v lapidáriu Národního muzea. Viz také: Vladimír Denkstein – Zorošlava Drobná – Jana Kybalová, *Lapidarium Národního musea. Sbírká české architektonické plastiky XI. až XIX. století*, Praha 1958, s. 13, 52, obr. 53.

¹³¹ František Ekert (pozn. 11), s. 391

¹³² Václav Procházka, K dějinám (pozn. 34), s. 168. Publikovanou kresbu viz např. v: Zdeněk Wirth, Praga deperdita, *Umění* (Jan Štenc) XIV, 1944–1945, s. 360.

¹³³ Tomáš Kyncl – Josef Kyncl – Jitka Vrbová–Dvorská, *Databáze datovaných objektů*. Praha – Staré Město, kostel sv. Anny,

stavu se nacházel ještě na počátku 21. století. Teprve v nedávné době byla tato provizorní podlaží odstraněna a vnitřek kostela rekonstruován.

1.3. Popis kostela

Kostel je úzkým vysokým jednolodím s dlouhým presbytářem o stejné šířce, zakončeným polygonálním závěrem o pěti stranách osmiúhelníku a zastřešeným průběžnou střechou s původním gotickým krovem.¹³⁴ Na severní straně se rozkládá klášterní areál, jižní fasádou a závěrem se chrám obrací do přilehlých ulic. V ose západního průčelí stojí torzo gotické vížky, z jejíž hranolové základny, v přízemí rozšířené do barokní obdélné předsíně, se dříve zvedala oktogonální patra. Dnes západní fasádě dominuje prázdný štít s odhaleným cihelným zdívem. Torzo věže si na čelní straně uchovalo původní gotická okénka, dvojice oken po jeho bocích, osvětlující emporu, má barokizované záklenky. Barokní úpravy setřely také středověkou podobu podvěží. K severozápadnímu nároží kostela se připojuje konventní křídlo, jihozápadní zpevňuje na koso postavený opěrák. Jižní průčelí kostela je prolomeno v šesti osách od západu řadou krátkých oken, dosedajících na průběžnou kordónovou římsu a oddělených odstupněnými opěrnými pilíři. Okenní otvory zbylé části jižní fasády a tří stěn závěru, neomezované emporou ani jiným členěním interiéru, sahají podstatně níže. Přízemí lodi je dnes prolomeno barokními půlkruhovými okny a rovněž druhotným vstupem v třetí okenní ose od západu. Tento vchod nahradil původní

<http://www.dendrochronologie.cz/databaze?pg=5&stext=praha&kde>, vyhledáno 28. 11. 2010.

¹³⁴ Chrámovému krovu zde bude věnována pozornost pouze v souvislosti se stavebním vývojem kostela. Problematika konstrukce krovu, spojená s řadou otázek spadajících do oblasti památkové péče (viz výše uvedená literatura, pozn. 50), není tématem této práce.

sředověký portál v šestém klenebním poli, jehož místo zaujala zaniklá kaplička sv. Anny, vložená kdysi zvenčí mezi dva opěráky.¹³⁵ Ostění gotického vstupu, profilované výžlabky s ostře vykreslenými hranami, je v současné době v exteriéru kostela opět odhalené. Severní průčelí kostela, obrácené do klášterního dvora, pokrývá v délce pěti okenních os od západu cihelný plášť, který na předělu pátého a šestého klenebního pole končí a dál pokračuje již jen čistě kamenné zdivo. Ve spodní části je severní fasáda skryta za přístavbou patrového konventního křídla s traktem křížové chodby v přízemí. Nad ním je kostelní průčelí prolomeno v pěti osách od západu řadou krátkých oken. K zbylému úseku fasády přiléhá kolmé východní křídlo klášterní kvadratury.

Vnitřek kostela je rozdělen v loď a presbytář přibližně stejné délky. Prostor lodi vyplňuje barokní klenutá kručhta. Na stěnách chrámu jsou patrné pozůstatky zaniklé klenby: přízvední oblouky a výběhy žeber, doplněné při barokizaci interiéru štukovými korintskými hlavicemi a v presbytáři také hladkými pilastry. Torza hruškově profilovaných žeber klenby lodi a prvního pole presbytáře za triumfálním obloukem sbíhají po přístěnných podložkách do konzol, tvořených svazkem jehlanců olemovaným římsičkou. Zřejmě jen v jediném případě (jedna z konzol se nedochovala) jsou jehlancová zakončení baldachýnovitě vyžlabená, u ostatních se spojují ve společné špici. Přízvední podložky lemují oblé pruty, které spolu s ní zřejmě kdysi dosedaly na horizontální oběžnou římsu, dnes nahrazenou štukovou římsou barokní. V koutech empory, při západní stěně

¹³⁵ Tato kaplička byla v polovině 19. století zakreslena ještě jako funkční svatyně do indikační skici (viz Barbora Lašťovková – Marek Lašťovka (edd.), *Plán Prahy a Vyšehradu na základě mapování stabilního katastru* (1856), Praha 2008, s. 72.) a jedinou neosvětlenou částí bývalého klášterního komplexu zůstala až do 20. století. Viz František Ruth, *Kronika I.* (pozn. 17), s. 7.

a u novověkého triumfálního oblouku, kde bylo původně čelo středověké kruchty, jsou konzoly omezeny na osamocený drobný jehlan. V presbytáři (kromě jeho prvního pole) mají výběhy žeber hruškový profil štíhlejší a méně vyvinutý než tomu je u klenebních prvků v lodi, modelovaných do výrazných oblín, a jsou zakončeny pouhým podseknutím. Podobně tomu asi bylo i v závěrové části presbytáře, kde však byla žebra otlučena. Kromě fragmentů v interiéru kostela sv. Anny dokládají zaniklou klenbu ještě dva svorníky, uložené v lapidáriu Národního muzea v Praze. Oba mají obdobné členění: kruhový základ, profilovaný výrazným výžlabkem, nese štít v jednom případě s královským dvouocasým lvem, ve druhém se třemi leknínovými listy, spojenými svými stonky. U obou vyobrazení se projevuje sklon k naturalismu. Také úseky žeber, vyrůstající ze svorníků, mají totožný řez hruškového tvaru.

Empora v lodi je osvětlována z jihu i ze severu čtyřmi štíhlými lomenými okny s lineárně profilovaným ostěním. Severní čtveřice okenních otvorů je ve své spodní třetině zaslepená. Všechna okna (včetně těch v presbytáři) postrádají kružby a díky druhotným úpravám okenních ostění zmizely i veškeré stopy po jejich nasazení. V západní stěně kruchty jsou dvě menší okna, jejichž původní lomený tvar, odstraněný při barokizaci, byl v současnosti na interiérové straně znovu odhalen. Pod nimi se dnes nachází vstup do věže, v jejímž interiéru je v severní stěně patrný portálek zazděného průchodu. Ve čtvrté okenní ose severní zdi empory je prolomen zřejmě původní vstup do patra ambitu, dochovaný v novověké úpravě. Pod protějším oknem v jižní stěně byly odkryty stopy gotických malovaných postav světic se zbytkem nápisu.¹³⁶ Podkruchtí je osvětlováno novověkými půlkruhovými okenními otvory. Vchodem v ose západní zdi se skrze

¹³⁶ Jedná se o významově nečitelné torzo delšího nápisu.

předsíní vychází ven z kostela. V prostoru podvěží byl odkryt původní portál tohoto vstupu. Je profilován stejně jako výše popsaný gotický vchod v jižním průčelí, jeho kamenné ostění však nespadá až k zemi, ale dosedá ve spodní části otvoru na zděná nároží. V druhém klenebním poli podkruchtí od západu se na severní straně nalézají rovněž nově objevené zpodvědní okénko, orámované kamennými kvádry. Jeho čtvercový otvor, uzavřený původní nýtovanou mříží, lemuje jednoduchý výžlabek.

Presbytář je v prvním klenebním poli za triumfálním obloukem prolomen dvěma okny, ztvárněnými stejně jako okna v lodi. V severní stěně se zde nachází vstup do klausury, jehož lomeně zaklenutý otvor zřejmě již původně postrádal kamenné ostění. Na protější straně mu odpovídal druhý vchod, směřující ven do prostoru mimo klášter. Tento vstup je v interiéru kostela zaslepený, jeho portál, popsaný výše, byl odkryt pouze na vnější straně průčelí. Přibližně v úrovni podlahy empor, asymetricky posunutá na východ od okenní osy, se v jižní stěně prvního pole presbytáře nalézají dveřní nika s lomeným záklenkem a prostým ostěním vyzděným z cihel. Také ona byla objevena teprve v současné době. Druhé klenební pole presbytáře bylo dříve osvětlováno rovněž dvěma okny, severní z nich však muselo být v barokním období zaslepeno, když došlo k rozšíření a zvýšení kolmo přiléhajícího konventního křídla. V části záklenku byla zazdívka severního okna nyní opět odstraněna a je tedy jasně patrný jeho velmi mírně lomený oblouk, totožný s protilehlým oknem jižní stěny a odlišný od okenních záklenků v západní části kostela, kterým se však naopak blíží profilací svého ostění. Toto okno bylo zřejmě krátké stejně jako protilehlý jižní okenní otvor. Důvody, proč tomu tak bylo, zůstávají nejasné. Na rozdíl od oken v lodi, přizpůsobujících se empoře, a oken v prvním poli presbytáře, ponechávajících ve spodní části stěny dostatek prostoru pro vstupy, není u druhé okenní osy patrné žádné členění stěny, které by omezovalo jejich

délku. Nejasná je také funkce obdélného okénka s kamennou šambránou, které bylo nalezeno ve spodní části jižní stěny druhého pole presbytáře.

Třetí klenební pole presbytáře (sedmé od západního průčelí) se přizpůsobuje rozměru románského jádra kolmého východního traktu kláštera a je tedy výrazně širší. Zapojení průčelí staršího objektu do stavby kostela zde prozrazuje výrazný odskok v místě rozmezí tohoto a závěrového pole, zřejmě druhotně upravený do podoby jakéhosi výklenku, a také kvádřikové zdivo, patrné ve spodní části severní stěny v místech zbavených nánosů omítek. Tato stará zeď je otevřena dvěma obdélnými okénky v kamenných, jednoduše okosených šambránách, druhotně zasazených do románské zdi. Fragment jednoho se nachází nad barokním portálem, kterým se z presbytáře vchází do klášterních prostor, druhé je odkryté celé a je prolomeno o něco níže při hranici mezi druhým a třetím polem presbytáře. Třetí pravouhlé okénko se nalézá v úrovni prvního patra přilehlého konventního křídla. Má kamenné orámování profilované výžlabkem a je pravděpodobně gotické. Jeho západní část zanikla kvůli prolomení velkého půlkruhového okna barokní oratoře. Velké okno severní zeď třetího pole presbytáře zřejmě již původně postrádala. Protilehlý okenní otvor v jižní stěně je širší než ostatní okna, jak to odpovídá většímu rozměru tohoto klenebního pole. Jeho jen mírně lomený záklenek a pročlenění jeho ostění velkým mísovitým výžlabkem bez použití hruškového profilu je zcela odlišné od tvarosloví oken lodi. Závěr kostela sv. Anny, tvořený pěti stranami osmiúhelníku, byl dříve otevřen pěti okny. Severní z nich, tvarově obdobné jako zaniklý okenní otvor druhého pole presbytáře, bylo zazděno při zmíněné přestavbě východního křídla konventu. Ostatní závěrová okna si uchovala svou funkci, třebaže také ona byla narušena ve spodních úsecích zazdívkami (východní dokonce až do výše dvou třetin své délky). Původně ponechávala jen velmi málo místa ploše zdi a dojem skleníkového prostoru

je v závěru kostela ještě dnes jasně patrný. Ostění těchto okenních otvorů jsou modelovaná stejným velkorysým výžlabkem jako okno v třetí ose jižní stěny presbytáře a podobně jednoduchá je profilace také přízedních klenební oblouky nad nimi. Všechna okna presbytáře zřejmě dříve spojovala průběžná parapetní římsa, která se v jeho druhém poli zalamovala směrem vzhůru a dál pokračovala ve vyšší úrovni pod bankály krátkých oken první a druhé osy. Stopy tohoto členění jsou ještě dnes viditelné (právě v místě zalomení římsy) na severní stěně presbytáře. V jižní zdi závěru kostela je prolomeno pravoúhlé sedile, pročleněné kružbou ve tvaru dvou jeptišek. V severovýchodní závěrové stěně se dochovala obdélná nika gotického sanktuáře s otlučeným ostěním, druhotně upravená novověkou malbou.

V presbytáři kostela sv. Anny je dnes odkryto několik vrstev malířské výzdoby, zejména původní gotická, vzniklá bezprostředně po dokončení stavby. Na severní stěně se v rozsahu druhého a třetího klenebního pole od triumfálního oblouku nalézají rozsáhlá malba Sedmi svátostí, provázená menšími vyobrazeními sv. Jana Evangelisty, Jeronýma (zřejmě s dominikánským donátorem) a dalších dvou hůře identifikovatelných světců.¹³⁷ Ve čtvrtém poli navazuje Klanění tří králů. Jižní stěnu presbytáře zaplňuje v rozmezí první a druhé okenní osy od západu monumentální výjev Oplakávání Krista.

1.4. Stavebně-historický vývoj kostela ve středověku

Jak již vyplynulo z výše uvedeného historického přehledu, o průběhu přestavby dominikánkami zakoupené komendy s kostelem sv. Vavřince¹³⁸

¹³⁷ Viz Zuzana Všetečková, *Marginálie* (pozn. 43), s. 255–280.

¹³⁸ K románskému kostelu sv. Vavřince viz stručně Zdeněk Dragoun, *Praha 885 – 1310. Kapitoly o románské a raně gotické architektuře*, Praha 2002, s. 79–80. Ve své první stavební etapě byl tento kostel rotundou, vzniklou pravděpodobně v 1. čtvrtině 12. století.

nás písemné zprávy přímo neinformují. Jediným dochovaným pramenem, který hovoří o stavební činnosti, bohužel nekonkretizované, je již citovaný odkaz Konráda Litoměřického z roku 1339.¹³⁹ Tato zpráva, která obsahuje pouze obecné vyjádření o daru určeném „*ke sv. Anně na stavbu*“¹⁴⁰ a nezmiňuje se výslovně ani o kostele ani o klášterních budovách, se v literatuře dočkala různých interpretací a někteří autoři jí v úvahách o stavebním vývoji kostela sv. Vavřince a sv. Anny přikládali zásadní význam. D. Líbal roku 1946 Konrádovu donaci vztahoval ke stavbě kláštera¹⁴¹ a v roce 1983 ji dokonce uvedl jako doklad toho, že kostel byl roku 1339 hotov a stavěly se konventní budovy.¹⁴² Zajímavé je, že si přitom již dříve povšiml v závěru presbytáře okosení podložek, které mu připomínalo tvarosloví staveb z druhé poloviny 14. století, avšak tuto myšlenku vzápětí zavrhl a ohodnotil tento prvek jako druhotnou barokní úpravu.¹⁴³ U výše uvedené datace setrval D. Líbal až do doby zveřejnění výsledků prvního dendrochronologického průzkumu, který přinesl důkaz o pokračování výstavby kostela během 2. poloviny 14. století.¹⁴⁴ V. Mencl byl v publikaci z roku 1946 naopak přesvědčen, že pramen hovoří o daru určeném na budování chrámu, který tedy ve 30. letech 14. století ještě nebyl

Když se po roce 1230 u této svatyně usídlil řád templářů, byla apsida rotundy stržena a ke staré válcové lodi připojena loď nová, na půdorysu nepravidelného obdélníku a otevřená do půlkruhového presbytáře. V této podobě převzaly chrám sv. Vavřince ve 2. desetiletí 14. století dominikánky.

¹³⁹ RBM IV., s. 294, č. 754.

¹⁴⁰ Ibidem.

¹⁴¹ Dobroslav Líbal, *Pražské* (pozn. 26), s. 9.

¹⁴² Dobroslav Líbal, *Období vrcholné* (pozn. 27), s. 205.

¹⁴³ Dobroslav Líbal, *Pražské* (pozn. 26), s. 10.

¹⁴⁴ Změnu svého názoru publikoval v: Dobroslav Líbal, *Katalog* (pozn. 28), s. 351.

dokončen.¹⁴⁵ Menclovu interpretaci Konrádova odkazu následuje také V. Procházka, který ve své dizertaci z roku 1949 považuje za pravděpodobné dokončení chrámu nedlouho po roce 1339, přestože se pozastavuje nad „*přímým nabíháním žeber uvnitř východního chóru, které se i ve třicátých letech 14. století jeví jako velice rané*“.¹⁴⁶ Další dochovanou zprávou, v níž by bylo možno hledat svědectví o stavební aktivitě, je donace z roku 1329 paní Perchty z Housky, která jeptiškám věnovala k přebývání dům.¹⁴⁷ V. Procházka se domníval, že darovaný objekt měl být náhradou za staré konventní budovy, které tehdy zřejmě byly strženy.¹⁴⁸ V. Mencl věnoval zprávě o Perchtině donaci pozornost ze zcela jiného důvodu. Tam uvedenou zmínku o chrámu sv. Vavřince vyhodnocuje mylně jako důkaz vystavění kostelní lodi do roku 1329, protože opomíjí tehdejší existenci staré svatovavřínecké svatyně a její připomenutí vztahuje k novostavbě, která byla podle něj tehdy vybudována do té míry, že mohla být nazvána kostelem.¹⁴⁹

Nové pokusy vytěžit z dochovaných zpráv informace k stavebně-historickému vývoji kostela dominikánek přineslo zjištění archeologického průzkumu v roce 1954, že starší svatyně sv. Vavřince stála na místě dnešního gotického presbytáře. V. Procházka se ve statí vydané bezprostředně po tomto objevu znovu zabýval donací Perchty z Housky a jmenování kostela sv. Vavřince vyhodnotil jako svědectví o trvání chrámu templářů ještě v roce 1329 a zároveň také jako doklad započetí nového

¹⁴⁵ Václav Mencl (pozn. 29), s. 49–50.

¹⁴⁶ Václav Procházka, *Kostel* (pozn. 30), s. 49.

¹⁴⁷ RBM III., s. 626, č. 1599.

¹⁴⁸ Václav Procházka, *K dějinám* (pozn. 34), s. 167.

¹⁴⁹ Václav Mencl (pozn. 29), s. 49–50.

kostela jeptišek od západu lodí.¹⁵⁰ Přesvědčení, že východní část gotické novostavby musela vzniknout až po tomto datu, vyjádřil následně ze stejných důvodů také V. Denkstein.¹⁵¹ Stejně interpretuje zmínku z roku 1329 ve svých člancích z let 1976 a 1980 také J. Vítovský,¹⁵² který však nově využívá pro dataci stavebního vývoje kostela také další archivní zprávy. Protože v prameni z roku 1355¹⁵³ se ještě uvádí kostel sv. Vavřince, ale roku 1365 se hovoří o domu „*proti chóru sv. Anny*“,¹⁵⁴ je J. Vítovský přesvědčen, že starý kostel byl zbořen a presbytář chrámu sv. Anny dostavěn v období mezi těmito daty.¹⁵⁵ Přestože uvedené vyjádření „*ecclesiae S. Laurentii*“¹⁵⁶ v privilegii Karla IV. a místní určení „*ex opposito choro S. Annae*“¹⁵⁷ v druhé citované zprávě mají díky své konkrétnosti jistou váhu, je třeba při výkladu užití patrocinií v dobových pramenech značné opatrnosti.¹⁵⁸ Po přestěhování konventu sv. Anny k chrámu sv. Vavřince se v dotyčných zprávách přirozeně objevuje obojí

¹⁵⁰ Václav Procházka, K dějinám (pozn. 34), s. 167.

¹⁵¹ Vladimír Denkstein, K archeologickému (pozn. 38), s. 52.

¹⁵² Jakub Vítovský, Nástěnné malby v bývalém klášterním kostele sv. Anny na Starém Městě v Praze (pozn. 41), s. 514. – Idem, Nástěnné malby v bývalém klášterním kostele sv. Anny na Starém Městě v Praze a některé otázky (pozn. 41), s. 78.

¹⁵³ Wacław Wladiwoj Tomek, *Základy* (pozn. 7), s. 85.

¹⁵⁴ „*ex opposito choro S. Annae*“ Wacław Wladiwoj Tomek, *Základy* (pozn. 7), s. 84. Dům stál v místech dnešního čp. 247 v Liliové ulici, jeho pozůstatkem je zřejmě gotický sklep pod jižní částí stávajícího objektu. František Kašička, čp. 247/I, in: Pavel Vlček (ed.) et al., *Umělecké památky Prahy. Staré Město, Josefov*. Praha 1996, s. 232–233.

¹⁵⁵ Jakub Vítovský, Nástěnné malby v bývalém klášterním kostele sv. Anny na Starém Městě v Praze a některé otázky (pozn. 41), s. 78–79.

¹⁵⁶ Wacław Wladiwoj Tomek, *Základy* (pozn. 7), s. 85.

¹⁵⁷ Ibidem, s. 84.

¹⁵⁸ Na to upozornil již Martin Pavala, *Kostel svatého Vavřince a svaté Anny* (pozn. 52).

zasvěcení a nelze zřejmě spoléhat na naprostou důslednost v rozlišování toho, které patrocínium se váže ke kostelu a které náleží klášteru. V celé řadě zpráv je klášter dominikánek jmenován nepřesně, např. jako „*conuentus s. Laurencii*“,¹⁵⁹ a to v době, kdy kostel sv. Vavřince již prokazatelně nestál. Nově vystavěný kostel navíc převzal zasvěcení svého předchůdce a až do zániku kláštera v 18. století je stále uváděn jako kostel sv. Vavřince a sv. Anny a stejně tak i celý klášter, jako např. roku 1411: „*sorores monasterij s. Laurencij alias s. Anne*“.¹⁶⁰ Právě další, ještě nezmíněná zpráva z roku 1365, kterou J. Vítovský uvádí jako důkaz dokončení chrámové novostavby dominikánek před tímto datem¹⁶¹ a v níž se hovoří o jeptišce „*monasterij ad s. Laurencium quod et ad s. Annam*“,¹⁶² je tedy v tomto ohledu bez sebemenšího významu.

Obrátme tedy svou pozornost k architektuře samotné. Stavba kostela sv. Vavřince a sv. Anny vykazuje řadu nesrovnalostí, které svědčí o tom, že nevznikla celá v jedné etapě. Jako první si toho povšiml roku 1946 V. Mencl, který označil závěr presbytáře za „*slohově zřetelně mladší*“ oproti lodi.¹⁶³ Další argument pro Menclovu tezi o započetí stavby chrámu od západu přinesl V. Kotrba ve své disertaci o cihlové architektuře, když zdůraznil, že výstavba lodi s kruchtou byla pro jeptišky nezbytným prvořadým úkolem.¹⁶⁴ Zásadně však tyto představy podpořil objev pozůstatků starého kostela sv. Vavřince, sestávajícího z románské rotundy a

¹⁵⁹ Např. roku 1416, viz Anton Schubert (pozn. 65) , s. 199, či ještě později roku 1538 (ibidem, s. 201).

¹⁶⁰ Ibidem, s. 199.

¹⁶¹ Jakub Vítovský, *Nástěnné malby v bývalém klášterním kostele sv. Anny na Starém Městě v Praze a některé otázky* (pozn. 41), s. 79.

¹⁶² Anton Schubert (pozn. 65) , s. 193–194.

¹⁶³ Václav Mencl (pozn. 29), s. 49–50.

¹⁶⁴ Viktor Kotrba (pozn. 33), s. 202.

k ní přistavěného mladšího chrámu templářů z 13. století, pod presbytářem kostela sv. Anny v roce 1954.¹⁶⁵ Výsledkem následného archeologického průzkumu, jehož závěry publikoval I. Borkovský,¹⁶⁶ byla nejen rekonstrukce půdorysů obou starších kostelů,¹⁶⁷ ale také zjištění, že severní zeď templářské přístavby byla do jisté míry využita při stavbě kostela dominikánek. Slovy I. Borkovského: „... *líc* [zdí kostela templářů] *na severní straně ze řádkových opukových kvádříků je pod omítkou místy zachován nad dlažbu do výšky. Zdiva bylo použito jako základu pozdějšího kostela sv. Anny, a na templářskou omítku nanesena omítká gotická.*“¹⁶⁸ Severní část závěru chrámu jeptišek byla v základech přizděna ke stěně apsidy předešlého kostela z 13. století a nový oltář byl založen v místech zaniklé mensy templářů.¹⁶⁹ Stará svatyně byla až na popsané části zbořena a do terénu vyrovnaného navážkou vyhloubeny základy presbytáře sv. Anny.¹⁷⁰ Z uvedeného je zřejmé, že pokud chtěly dominikánky během

¹⁶⁵ Vladimír Píša (pozn. 35), s. 95–96.

¹⁶⁶ Ivan Borkovský, *Objev templářského* (pozn. 36), s. 500–507. – *Idem*, *Objev rotundy* (pozn. 36), s. 7–35. – *Idem*, *Kostel* (pozn. 36), s. 35–46.

¹⁶⁷ Nákres viz např. v: *Idem*, *Objev rotundy* (pozn. 36), s. 30.

¹⁶⁸ Ivan Borkovský, *Kostel* (pozn. 36), s. 39.

¹⁶⁹ *Ibidem*, s. 40–41.

¹⁷⁰ V navážce byly nalzeny střepy keramiky, které I. Borkovský datuje počátkem či první polovinou 14. století. Údajná absence zlomků z pozdější doby vedla Martina Pavalu, *Kostel svatého Vavřince a svaté Anny* (pozn. 52), k přesvědčení, že presbytář kostela sv. Anny musel vzniknout již v 1. polovině 14. století a dnešní chór, prokazatelně mladší, je výsledkem přestavby. Pominu-li další argumenty, které této teorii protirečí, je zde nutno alespoň zmínit, že podle mého názoru vycházel I. Borkovský při časovém zařazení střepů v navážce, jež logicky musí být starší než architektura na ní stojící, právě z datace kostela do 1. poloviny 14. století, jak byla tehdy v literatuře prezentována Václavem Procházkou, *K dějinám* (pozn. 34), s. 167–168. Svědčí o tom formulace Ivana Borkovského, *Objev rotundy* (pozn. 36), s. 31: „*Na povrchu zbořené apsidy templářského kostela byla na*

budování nového kostela nadále využívat starý chrám, musely začít stavbou lodi. Stržení kostela sv. Vavřince hned po přesídlení na Staré Město by jistě bylo zcela nelogické. V této souvislosti je možno uvést příklad jiného kostela dominikánek, sv. Lamberta ve falckém Lambrechtu, shodou okolností s chrámem sv. Anny téměř totožného půdorysu, při jehož stavbě postupovaly jeptišky s podobnou obezřetností. Jak upozorňuje C. Jäggi, průzkum chrámu ukázal, že novostavba nahrazovala starý chrám z 10. – 11. století velmi opatrně krok po kroku, aby svatyně zůstala co nejdéle funkční.¹⁷¹ Konkrétní postup výstavby samozřejmě vycházel z individuálních podmínek – v případě kostela sv. Lamberta bylo budování započato na rozdíl od pražských dominikánek závěrem presbytáře.¹⁷² Na nákresu zaniklého soukostelí sv. Vavřince¹⁷³ je loď rotundy zachycena v místech rozhraní pátého a šestého pole gotického presbytáře, které její kruhový půdorys přibližně pólí. Dále k východu se na rotundu napojuje obdélný kostel s půlkruhovou apsidou. Jeho delší zdi se směrem k východu přibližují k sobě a není přesně orientován, jeho osa je mírně vychýlena k

východní straně zjištěna zavážka, v níž byly nalezeny keramické zlomky velké mísy šedé barvy s okrajem, jaké byly dosud datovány do 2. poloviny 14. století. Také kus tuhovaného džbánu s výlevkou, typu, který byl zařazován do 15. století, se objevuje zde na počátku 14. věku. Takové nálezy bude třeba při všech výzkumech bedlivě sledovat a studovat, zvláště tam, kde jsou přesné historické záznamy.“ I v případě, že by se tyto nálezy daly přesně datovat, nelze je využít pro určení termínu ante quem výstavby kostela, protože v zavážce se jistě mohly náhodou ocitnout střepy (v tomto případě z pouhých dvou nádob) z podstatně starší doby než ve které se odehrálo zahájení stavební činnosti a naopak mohou chybět pozůstatky mladší.

¹⁷¹ Carola Jäggi, *Frauenklöster* (pozn. 57), s. 29–30. Autorka zde jako příklad analogického postupu uvádí právě pražský kostel sv. Anny.

¹⁷² *Ibidem*, s. 131–132.

¹⁷³ Ivan Borkovský, *Objev rotundy* (pozn. 36), s. 30.

severu. Vzhledem k popsané situaci je zřejmé, že stavba lodi mohla bez překážek pokračovat až k hranici čtvrtého a pátého pole. Zdá se však, že již v první fázi došlo k odbourání rotundy. Budování kostela se totiž zastavilo až na rozmezí pátého a šestého pole od západu, jak o tom svědčí odskok patrný v témže místě v koruně zdiva, zmiňovaný v doplňcích ke stavebně-historickému průzkumu K. Benešovskou a P. Vlčkem.¹⁷⁴ S tím konvenuje také fakt, zjištěný již při průzkumu v roce 1979, že stávající krov vznikl fázovitě a byl provizorně uzavřen valbou mezi pátým a šestým polem od západu.¹⁷⁵ Sounáležitost prvního pole presbytáře (pátého od západního průčelí) s lodí naznačuje také portál jižního vstupu v této ose, který je profilovaný podobně jako archivolta západního vchodu. Nově vystavěná část byla pravděpodobně nějakým způsobem provizorně napojena na starý kostel sv. Vavřince, jak se na základě výsledků průzkumu I. Borkovského¹⁷⁶ domníval již J. Vítovský.¹⁷⁷

Co se týče zmíněného použití cihel při výstavbě západního štítu lodi a severního průčelí kostela, nezbývá než souhlasit s již několikrát v literatuře

¹⁷⁴ Klára Benešovská – Pavel Vlček (pozn. 49), s. 7. Stavební předěl mezi pátým a šestým polem kostela potvrdil i nejnovější průzkum, viz Martin Pavala, *Kostel svatého Vavřince a svaté Anny* (pozn. 52).

S přerušením stavby v tomto místě může souviset i změna stavební techniky u severního průčelí: mezi pátou a šestou okenní osou končí cihelný plášť a navazuje již jen čistě kamenné zdivo.

¹⁷⁵ M. Burian et al. (pozn. 44), s. 3.

¹⁷⁶ Např. Ivan Borkovský, *Kostel* (pozn. 36), s. 39.

¹⁷⁷ Jakub Vítovský, *Nástěnné malby v bývalém klášterním kostele sv. Anny na Starém Městě v Praze a některé otázky* (pozn. 41), s. 78: „*lod' s tribunou jeptišek byla přilehlým klenebním polem napojena na původní kostel, který byl asi celý dočasně užíván jako presbytář.*“

vysloveným míněním,¹⁷⁸ že bylo motivováno pouze praktickými důvody. Stavitelé chrámu sv. Anny je totiž zjevně zvolili pro pohledově nejméně exponovanou, do kláštera obrácenou fasádu a dále pro nejvyšší konstrukčně náročné části stavby. V. Kotrba takový utilitární a nárazový způsob využívání cihelného zdiva dokonce považoval přímo za typický pro architekturu žebravých řádů.¹⁷⁹

Začátek této popsané první fáze přestavby můžeme předpokládat někdy po roce 1313, kdy dominikánky někdejší komendu zakoupily. Tvarosloví lodi kostela se sklonem k linearitě (která se nejvíc projevila u štíhlých oken s vnějším ostěním profilovaným jen jednoduchými okosenými výžlabky), ale ještě s plně vyvinutými hruškovými profily žeber a s oblými pruty přízedních podložek, je blízké některým stavbám budovaným přibližně ve stejné době. Jak upozornila K. Benešovská, analogické detaily lze hledat např. v kapitulní síni i v presbytáři chrámu sázavského kláštera či v kostele sv. Jakuba v Kutné Hoře.¹⁸⁰ Dobu, kdy byla u svatoanenského kostela zastřešena loď s jedním polem presbytáře, určil roku 1997 dendrochronologický průzkum. Bylo zjištěno, že dřevo tohoto úseku krovu bylo káceno v zimě 1322 – 1323 a 1324 – 1325.¹⁸¹ V těchto souvislostech je mimořádně zajímavý pramen, na který ve své stati upozorňuje J. Vítovský a v němž je výslovně řečeno, že Oldřich z Říčan dal v klášteře vystavět chór

¹⁷⁸ Počínaje Vladimírem Denksteinem, Stavělo se (pozn. 23), s. 16. Dále Václav Procházka, *Kostel* (pozn. 30), s. 80.

¹⁷⁹ Viktor Kotrba (pozn. 33), s. 96, 139.

¹⁸⁰ Klára Benešovská – Zuzana Všecková – (Zdeněk Dragoun) (pozn. 45), s. 56. – Klára Benešovská, Slohové souvislosti vrcholně gotické přestavby Sázavského kláštera (1315–1420), in: Dušan Foltýn (ed.), *Historia Monastica I*. Sborník z kolokvií a konferencí pořádaných v letech 2002 –2003 v cyklu: Život ve středověkém klášteře, Praha 2005, s. 168

¹⁸¹ Jiří Škabrada – Tomáš Kyncl, (pozn. 45), s. 198.

jeptišek.¹⁸² Jedná se sice o velmi pozdní zápis do urbáře započatého roku 1615, odráží se v něm však klášterní tradice, která jistě nevznikla bez příčiny a již není nutno a priori upírat důvěryhodnost.¹⁸³ J. Vítovský postavení Oldřicha z Říčan jakožto zakladatele kostela, ve starší literatuře¹⁸⁴ obecně přijímané, podle mého názoru neprávem zpochybnil.¹⁸⁵ Svou kritiku zaměřil nejen na uvedený přípis v urbáři, ale poukázal také na to, že dodatečný je rovněž zápis připomínající úmrtí Oldřicha z Říčan v direktoriu připojeném k nekrologiu kláštera sv. Anny.¹⁸⁶ Uvažoval o tom, že se jedná pouze o domněnku Václava Hájka z Libočan, vyvolanou erbem rodu z Říčan na klenebním svorníku.¹⁸⁷ Zápis v nekrologiu sice podle analýzy J.

¹⁸² Jakub Vítovský, *Nástěnné malby v bývalém klášterním kostele sv. Anny na Starém Městě v Praze a některé otázky* (pozn. 41), s. 78, poznámka 13: „*pan pan Oldrich z Rzyczan kūr pro panny w klášterze ste Anny dal na svūg naklad vstawety musel byti ten pan Oldrich ktereg w[es] augezdesz [škrtnuto] krzessycze w letu 1324 klassteru darowal*“, Národní knihovna, Urbář založený v roce 1615, XVII C 34, folio 2 (existenci citovaného přípisu se mi nepodařilo ověřit, vycházím tedy z citace J. Vítovského). Donace vsi Křeslice (Křešice) jsem se již letmo dotkla výše. Na rozdíl od J. Vítovského ji považuji za důvěryhodnou a za takovou ji zřejmě považoval i Josef Emler, *O nekrologiu* (pozn. 66), s. 73, když toto darování bez jakékoli pochybnosti zmínil v poznámce k jím publikovanému textu nekrologia. Také v zápisu učiněný a vzápětí opravený omyl se vsí Újezdec by mohl nasvědčovat tomu, že jeho autor svědomitě čerpal ze starších archiválií.

¹⁸³ J. Vítovský je opačného názoru. Viz *Jakub Vítovský, Nástěnné malby v bývalém klášterním kostele sv. Anny na Starém Městě v Praze a některé otázky* (pozn. 41), s. 78, poznámka 13.

¹⁸⁴ Např. Oldřich Stefan (pozn. 25).

¹⁸⁵ Jakub Vítovský, *Nástěnné malby v bývalém klášterním kostele sv. Anny na Starém Městě v Praze a některé otázky* (pozn. 41), s. 78.

¹⁸⁶ Josef Emler, *O nekrologiu* (pozn. 66), s. 73: „*Obiit dominus Vlricus de Rzyczano, judex terre et fundator noue ecclesie in honore s. Anne ad s. Laurencium.*“.

¹⁸⁷ Jakub Vítovský, *Nástěnné malby v bývalém klášterním kostele sv. Anny na Starém Městě v Praze a některé otázky* (pozn. 41), s. 77–78.

Emlera¹⁸⁸ skutečně je pozdější, písmo však řadí ještě do středověkého období, nejedná se tedy o novověkou záležitost. J. Vítovský navíc pomíjí to, že samotná existence uvedeného erbu na svorníku musela mít svůj důvod a poukazuje tedy ne-li na zakladatelskou roli pánů z Říčan, tak alespoň na jejich výjimečné postavení mezi donátory dominikánek a na vliv, jaký v době budování chrámu měly v klášteře příslušnice tohoto rodu. Výše zmiňované darování vsi Křeslice Oldřichem z Říčan v roce 1324 přichází sice vzhledem k době zahájení stavebních prací relativně pozdě, využití těchto prostředků při dokončování lodi kostela však jistě bylo možné. Je nutno upozornit, že uvedená datace dřeva krovu je pouze určením doby jeho kácení¹⁸⁹ a že datum vzniku klenby je tím dáno jen velmi přibližně, a to do doby po roce 1325.¹⁹⁰ Podpora pánů z Říčan navíc jistě nespočívala jen v této donaci z roku 1324. Otázku, zda svorník s jejich znakem náležel klenbě lodi či presbytáře, je dnes velmi obtížné zodpovědět. Štíhlejší jednoduše okosený hruškový profil výběhů žeber by snad mohl (v kontrastu k plným hruškovým profilům výběhů žeber v lodi) nasvědčovat příslušnosti tohoto prvku spíše k mladší etapě výstavby kostela.¹⁹¹ Ani tato možnost však nesnižuje význam role, jakou Oldřich z Říčan a jeho rod hrál v době výstavby kláštera. Pokud tomu tak skutečně bylo, jednalo by se pouze o

¹⁸⁸ Josef Emler, O nekrologiu (pozn. 66), s. 71, 73.

¹⁸⁹ Datum kácení dřeva a doby vybudování krovu se většinou příliš nevzdalují, jak upozorňují J. Škabrada a T. Kyncl s tím, že podle dosavadních zkušeností doba mezi kácením stromů a jejich použitím většinou nepřesáhla tři roky. Jiří Škabrada – Tomáš Kyncl (pozn. 45), s. 199.

¹⁹⁰ Na mnohdy značný časový odstup mezi zastřešením stavby a jejím následným zaklenutím upozorňuje Jiří Škabrada ve své knize *Konstrukce historických staveb* (pozn. 51), s. 116.

¹⁹¹ Totéž lze říci o druhém dochovaném svorníku se lvem, který je svou profilací i tvarováním výběhů žeber svorníku s leknínovými listy velmi blízký.

doklad přetrvávání mimořádného postavení pánů z Říčan ještě během 2. poloviny 14. století.

Zatím co časové zařazení lodi kostela se nejeví jako problematické, představa o následujících stavebních krocích již tak jasná není. Díky zmíněnému dendrochronologickému průzkumu z 90. let 20. století¹⁹² dnes víme, že budova kostela byla dokončena později než se domníval J. Vítovský.¹⁹³ Vzhledem k určení doby kácení dřeva pro krov východní části kostela do let 1372 – 1373, lze uvažovat o konci stavební činnosti zřejmě až v 2. polovině 70. let 14. století, ne-li později. Mezi předpokládaným provizorním uzavřením lodi s úsekem presbytáře po roce 1325 a zastřešením východní části chrámu tak vzniká dlouhé období. Ve 2. polovině 20. let je asi ještě možné předpokládat zvednutí klenby, poté byla přestávka ve výstavbě kostela pravděpodobně vyplněna budováním obytných objektů kláštera. V tomto ohledu není jistě bez významu již několikrát zmiňovaná zpráva z roku 1329 o domě darovaném dominikánkám k přebývání. Z její formulace sice vyplývá, že se nemělo jednat o provizorní opatření,¹⁹⁴ a východní konventní křídlo románského původu nebylo srovnáno se zemí,¹⁹⁵ jak se domníval V. Procházka,¹⁹⁶ přesto je však asi možné vyhodnotit donaci Perchty z Housky jako náznak, že se

¹⁹² Jiří Škabrada – Tomáš Kyncl (pozn. 45), s. 198.

¹⁹³ Jakub Vítovský, *Nástěnné malby v bývalém klášterním kostele sv. Anny na Starém Městě v Praze a některé otázky* (pozn. 41), s. 78–79.

¹⁹⁴ RBM III., s. 626, č. 1599: „... *videlicet quod sorores conuentus predicti predictam domum inhabitare perpetuo tenebuntur* ...“

¹⁹⁵ O. Rulc – Jaroslav Vajdiš – Milada Vilímková, *Praha – stavebně historický průzkum. Staré Město – blok mezi ulicemi Náprstkovou, Liliovou, Anenskou, Anenským náměstím a Stříbrnou uličkou. Čp. 211.* (nepublikovaný rukopis SÚRPMO, přístupný v: Národní památkový ústav, Ústřední pracoviště v Praze), Praha 1962, s. 59–60.

¹⁹⁶ Václav Procházka, *Kostel* (pozn. 30), s. 51.

jeptišky v té době zabývaly otázkou svého bydlení. Dnes víme, že se část klášterních objektů skutečně kolem roku 1330 stavěla – v roce 2002 to doložila dendrochronologická analýza krovu nad západním křídlem konventu, která určila jako dobu kácení dřeva přelom let 1330 a 1331.¹⁹⁷ Pokud jeptišky Perchtin dům skutečně alespoň po nějakou dobu využívaly, je otázkou, jestli k této situaci nelze vztáhnout jeden z nových objevů v interiéru kostela sv. Anny. Při nedávném restaurátorském průzkumu byla odkryta vchodová nika v pátém klenebním poli (počítáno od západního průčelí chrámu) v horní části jižní stěny presbytáře.¹⁹⁸ Jak již bylo popsáno výše, nachází se přibližně v úrovni dnešní empory, která je zřejmě založená v poloze jen o něco málo vyšší, než tomu bylo u její středověké předchůdkyně. Dveřní otvor v ní směřuje skrze průčelí přímo k jihu, tedy na stranu, kde se při kostele nenalézal klášter, ale naopak veřejnosti otevřený prostor. S klášterem zde sousedil právě dům Perchty z Housky, později označený číslem popisným 219.¹⁹⁹ Je tedy zřejmě možné uvažovat o tom, že tato budova byla pro jeptišky po přechodné období zpřístupněna díky úseku ochozu mezi jejich emporou a popsáním průchodem a dále za pomoci můstku vztyčeného mezi kostelním průčelím a darovaným domem.²⁰⁰ Potvrzení této hypotézy by vyžadovalo získat přesnou představu o rozloze tehdejšího objektu, skrytého dnes pod přestavbami v dnešním čísle popisném 219, a také podrobně analyzovat okolí průchodu v jižní zdi, kde

¹⁹⁷ Jiří Škabrada – Tomáš Kyncl (pozn. 45), s. 198.

¹⁹⁸ Viz fotodokumentace na webových stránkách ateliéru Tradice: <http://www.tradice.com/realizace/aktual/Anna>, vyhledáno 1. 7. 2010.

¹⁹⁹ Wacław Władivoj Tomek, *Základy* (pozn. 7), s. 85. Celkovou situaci (ovšem až v polovině 19. století) viz: Barbora Lašťovková – Marek Lašťovka (edd.), *Plán Prahy a Vyšehradu na základě mapování stabilního katastru (1856)*, Praha 2008, č. 72.

²⁰⁰ To naznačil již Martin Pavala, *Nástěnné* (pozn. 53), s. 95.

by se mohly nacházet stopy případných zaniklých konstrukcí, stanovit dobu jeho zaslepení apod. Mnohé by mohlo napovědět i rozložení v torzálním stavu dochované výmalby, která však v případě správnosti uvedených úvah o funkci průchodu vznikla až v období, kdy tato komunikace již asi nebyla využívána. Vzhledem k časovému omezení této studie zde musím tuto otázku ponechat otevřenou. Prosté cihelné ostění průchozího otvoru však rozhodně nasvědčuje spíše jeho provizorní a užitácké funkci než případnému reprezentativnímu účelu.

Vraťme se však k problému dostavby klášterního chrámu. Již starší literatura rozpoznala rozdíl mezi tvaroslovím dvou východních polí presbytáře kostela sv. Anny a detaily jeho lodi.²⁰¹ Slohovou analýzu upřesnila K. Benešová v doplňcích ke stavebně-historickému průzkumu kostela v roce 2000, když rozdělila budovu kostela na dvě slohově odlišné části: starší loď se dvěma poli presbytáře a mladší závěr s jedním chórovým polem.²⁰² Šesté pole od západu se skutečně jeví jako přináležející k první etapě výstavby chrámu. Přízdní klenební oblouky jižní i severní stěny jsou totožné s těmi v předcházejícím pátém poli presbytáře a ve všech polích lodi. Výběh žeber mezi pátým a šestým polem od západu je na obou stranách ještě ukončen konzolou. Profilace ostění oken šestého pole je rovněž blízká oknům v západní části kostela. Zarážející je pouze odlišný tvar jejich záklenků, které jsou téměř polokruhové a kontrastují tak s úzkými výrazně lomeně zaklenutými okny v pěti osách od západu. Před započítím restaurování interiéru kostela na přelomu let 2000 a 2001 se tedy zdálo, že obvodové zdi šestého pole mohly být vystavěny ještě před přerušением budování chrámu, a to na místě lodi románské rotundy, která by

²⁰¹ Dobroslav Líbal, *Pražské* (pozn. 26), s. 9. – Jakub Vítovský, *Nástěnné malby v bývalém klášterním kostele sv. Anny na Starém Městě v Praze* (pozn. 41), s. 513.

²⁰² Klára Benešová – Pavel Vlček (pozn. 49), s. 2.

pak ovšem již tehdy musela být zbořena celá. Za jistou komplikaci bylo možno považovat pouze výše uvedený fakt, že provizorní uzavření krovu se nacházelo na rozhraní pátého a šestého pole od západu a dočasně poslední úsek chrámové budovy by tak po dobu stavební přestávky zůstal bez zastřešení. Zásadní zpochybnění této hypotézy ale přinesla nová zjištění restaurátorského průzkumu na počátku 21. století, která nemohla být do té doby předpokládána. Publikoval je M. Pavala na webových stránkách společnosti Tradice, kde také poukázal na význam těchto objevených skutečností pro stanovení stavebně-historického vývoje kostela.²⁰³ Při restaurátorských pracích byl totiž odkryt nejen zaslepený okenní otvor šesté osy severní stěny, jehož velmi mírně lomený oblouk, odpovídající tvaru protějšího nezazděného okna, prozrazovala už dříve prasklina, ale odhaleno bylo také třetí obdobné okno v severní zdi závěru. Ostění všech těchto tří oken jsou sice profilována podobně jako u oken lodi a pátého pole presbytáře, na rozdíl od nich však nejsou vytesána z opuky, ale z pískovce, a jak jsem už uvedla, liší se i tvarem. Ostatní kamenické detaily v sedmé a osmé ose této severní stěny se naopak jeví jako přínaležející již k nejmladší stavební etapě kostela. Vyznačují se přízvedními klenebními oblouky s širokým výžlabkem, stejnými, jaké rámují stěny závěru a dvě přiléhající pole jižní zdi. Také výběhy žeber mezi šestým a sedmým a sedmým a osmým polem, ukončené jednoduchým podseknutím, odpovídají protilehlým výběhům jižní stěny presbytáře (v závěru se úseky žeber nedochovaly). Stojíme tedy před v dosavadní literatuře nezvažovanou mezifází,²⁰⁴ v níž se objevují prvky tvarosloví prvního i předpokládaného posledního období budování chrámu.

²⁰³ Martin Pavala, *Kostel svatého Vavřince a svaté Anny* (pozn. 52).

²⁰⁴ Na nově objevená fakta zareagoval bezprostředně M. Pavala, který na jejich základě předpokládá existenci staršího presbytáře, postaveného v první stavební etapě (snad

Ve chvíli, kdy se započala výstavba obvodové zdi presbytáře v rozsahu sedmého klenebního pole (počítáno od západního průčelí lodi) a severní stěny závěru, bylo nutno již přímo zasáhnout do budovy staré obdélné svatyně s apsidou, jejíž severní zeď probíhala v linii stávající stěny kostela sv. Anny. Komplikované by za zachování templářského kostela bylo dokonce již vztyčení celé zdi šestého pole, protože její východní krajní úsek už stojí v místě nároží předešlého kostela z 13. století.²⁰⁵ Víme sice, že tato románská zeď byla při stavbě nového chrámu do značné míry využita. Tento fakt zjistil už průzkum I. Borkovského²⁰⁶ a je to dnes v interiéru presbytáře zpozorovatelné i pouhým okem díky místům v rámci sedmé severní osy, kde byla odstraněna omítka a kde se tedy projevuje kvádříkové zdivo. Důvodem zachování severního průčelí starého kostela bylo jistě to, že bylo zároveň jižní obvodovou zdí románského východního obytného traktu, který se stal součástí nově budovaného klášterního komplexu dominikánek.²⁰⁷ Přizpůsobení se tomuto objektu při stavbě svatoanenského kostela vysvětluje řadu anomálií patrných uvnitř presbytáře:²⁰⁸ nápadně větší šířku sedmého pole, asymetrické umístění okenního otvoru v šesté a osmé ose na severní straně, které se vyhýbají přilehlému románskému křídlu, i odskok ve zdi zjevný ve spodní části severní stěny na předělu sedmého a závěrového pole, způsobený asi obtížemi při napojování novostavby na průčelí staré

do doby po roce 1325) a později přestavěného (v etapě ukončené v 70. letech 14. století). Martin Pavala, *Kostel svatého Vavřince a svaté Anny* (pozn. 52). – Idem, *Kostel svatého Vavřince bývalého* (pozn. 52). Tato hypotéza se mi však jeví jako velmi nepravděpodobná.

²⁰⁵ Stále vycházím z nákresu v: Ivan Borkovský, *Objev rotundy* (pozn. 36), s. 25.

²⁰⁶ Ivan Borkovský, *Kostel* (pozn. 36), s. 39.

²⁰⁷ O. Rulc – Jaroslav Vajdiš – Milada Vilímková (pozn. 195), s. 59–60.

²⁰⁸ Upozornili na to již: Klára Benešová – Pavel Vlček (pozn. 49), s. 7.

budovy. Při pohledu na zaměření²⁰⁹ kláštera sv. Anny je zřejmé, že mírně šikmo se připojující obvodové zdi románského křídla nahradily u sedmého chrámového pole od západu oba opěrné pilíře. Přes všechny tyto uvedené skutečnosti si však lze jen stěží představit, že by bylo možné vystavět severní zeď presbytáře kostela sv. Anny v rozsahu sedmé a osmé osy, aniž by byl stržen (až na severní průčelí určené k přestavbě) celý templářský chrám. K jeho zboření se tedy muselo přistoupit ve chvíli, kdy výstavba severní stěny presbytáře pokročila od šestého pole k sedmému. Vzhledem k popsánému ztvárnění okenních ostění je nutno zdi šestého pole oddělit od první fáze budování kostela sv. Anny a spolu s úseky severní stěny v rozsahu sedmé a osmé osy je přičíst další stavební etapě. Představu, že stavba byla přerušena na hranici pátého a šestého pole (počítáno od západní fasády lodi), ostatně pozvrzují i fakta, která jsem už uvedla výše: zjištěný odskok v koruně zdiva a dočasné zvalbení krovu v tomto místě.

Je otázkou, kdy bylo na nejdříve vybudovanou část kostela navázáno. Významná může být v tomto ohledu skutečnost, že dřevo trámu 30. krokve od západu bylo podle dendrochronologického rozboru káceno roku 1341.²¹⁰ Tato krokev se nachází v místech, kde byla stavba poprvé přerušena a kde se po jistou dobu nacházela střešní valba. Neznáme sice dataci všech trámů celého krovu²¹¹ a nevíme tedy, jestli nešlo jen o náhodnou ojedinělou výměnu, považuji však za pravděpodobné, že datace uvedené krokev je

²⁰⁹ Viz plán kostela a kláštera sv. Anny s rozlišením stáří zdiva v: O. Rulc – Jaroslav Vajdiš – Milada Vilímková pozn. 195), s. 59–60.

²¹⁰ Jiří Škabrada – Tomáš Kyncl (pozn. 45), s. 198.

²¹¹ K výše zmíněnému (*citace poznámky*) průzkumu z 80. a 90. let 20. století, při němž byla doba kácení dřeva krovu dendrochronologicky určena do roku 1364, se nemohu vzhledem k jeho nedostupnosti vyjádřit. Uvedené zjištění mi je známo pouze z literatury: Klára Benešová – Zuzana Všetečková – (Zdeněk Dragoun) (pozn. 45), s. 55.

zároveň časovým určením počátku druhé stavební etapy svatoanenského kostela. Stržení starého chrámu by v tomto případě bylo možno předpokládat na přelomu 30. a 40. let 14. století (po období jeho koexistence s nově vybudovaným chórem jeptišek) a zastřešení lodi a prvního pole presbytáře by tak teprve tehdy bylo zakončeno zmíněným zvalbením, zjištěným průzkumem v 70. letech 20. století.²¹² Toto první pole na východ od triumfálního oblouku bylo pravděpodobně vysvěceno jako presbytář a v této podobě zřejmě kostel sv. Anny fungoval až do svého dokončení, protože krov nad zbylou chórovou částí byl vztyčen (jak vyplývá z citovaných analýz) najednou bez dalších vývojových etap.

Pokud jsou tedy předešlé hypotézy správné, byla druhá fáze budování kostela dominikánek zahájena během 40. let 14. století a jejím výsledkem byla celá severní stěna presbytáře a část jeho jižní zdi v rozsahu pátého a šestého pole (počítáno od západního průčelí). Výše popsané mísení různě ztvárněných kamenických detailů by mohl vysvětlit jeden z poznatků restaurátorského průzkumu, který publikoval M. Pavala. Podle jeho vyjádření byly bloky výběhů žeber vymezujících sedmé pole osazeny do severní zdi presbytáře druhotně. Stejná situace byla zjištěna i u přízedních klenebních oblouků sedmé a osmé osy severní stěny a dokonce i u východní poloviny přízedního žebra šestého pole na téže straně presbytáře.²¹³ Do obvodových zdí, vzniklých asi po roce 1341 a stylově přizpůsobených nejstarším částem kostela, zřejmě stavitelé dodatečně zasáhli v poslední etapě výstavby. V ní vznikly tři stěny závěru a jižní průčelí v rozsahu sedmé a osmé okenní osy, do jejichž architektury se již promítla proměna slohového pojetí. Dokončení presbytáře sv. Anny lze vzhledem k výše zmíněným výsledkům dendrochronologického průzkumu západního úseku

²¹² M. Burian et al. (pozn. 44), s. 3.

²¹³ Martin Pavala, *Kostel svatého Vavřince a svaté Anny* (pozn. 52).

krovu předpokládat v 2. polovině 70. let 14. století. Tvarosloví nejmladších částí chrámové stavby se také přiřazuje k jiným stavbám poslední čtvrtiny 14. století (ostění oken závěru profilované širokým mísovitým vyžlabením je blízké např. oknům chóru kostela Panny Marie Sněžné na Novém Městě pražském, budovaném v 80. a 90. let 14. století)²¹⁴ a tomuto časovému zařazení neodporuje ani analýza nástěnných maleb v presbytáři. Jejich nejstarší vrstva, tvořená především třemi velkými výjevy Sedmi svátostí, Klanění tří králů a Oplakávání, byla určena do 70. či 80. let 14. století.²¹⁵ Až na konci 14. století zřejmě došlo k přístavbě jižního jednopatrového traktu ambitu²¹⁶ a spolu s ní k zaslepení spodní třetiny okenních otvorů v severní zdi lodi. Středověký původ této úpravy dokládají také pozůstatky gotických maleb (nejzřetelnější je Panna Maria s Ježíškem třetího okna od západu) na těchto zaldívkách.

Z uvedených úvah je zřejmé, že oproti dosud předpokládaným pouhým dvěma fázím výstavby je nutno připustit složitější stavebně-historický vývoj svatoanenského kostela, rozdělený pravděpodobně do tří stádií. V prvním z nich, odehrávajícím se v 2. a 3. desetiletí 14. století, vznikla klenutá kostelní loď a stěny prvního presbytářového pole na východ od triumfálního oblouku, ve dvou dalších etapách pokračovalo budování presbytáře. Po přestávce, věnované přestavbě klášterního areálu, bylo asi ve 40. letech 14. století navázáno na stávající provizorně uzavřené zdi pátého

²¹⁴ Klára Benešovská, Kostel P. Marie Sněžné, in: Růžena Bařková (ed.), *Umělecké památky Prahy. Nové Město. Vyšehrad*, Praha 1998, s. 145.

²¹⁵ Viz Jakub Vítovský, Nástěnné malby v bývalém klášterním kostele sv. Anny na Starém Městě v Praze a některé otázky (pozn. 41), s. 75–103. – Zuzana Vřetečková, Marginálie (pozn. 43), s. 267. – Martin Pavała, Nástěnné (pozn. 53), s. 97. Rozbor nástěnné výmalby již přeračuje rámec této studie.

²¹⁶ Pavel Vlček (Zdeněk Dragoun – Václav Vančura), čp. 211/I, in: Pavel Vlček (ed.) et al., *Umělecké památky Prahy. Staré Město, Josefov*. Praha 1996, s. 214.

pole (počítáno od západního průčelí) vztyčením jižní stěny v rozsahu šestého klenebního pole a dále celého zbývajícího úseku severního průčelí presbytáře, vystavěného s využitím románské fasády starého konventního křídla. Poslední stavební fáze byla započata zřejmě až v pokročilé 2. polovině 14. století a před polovinou 70. let téhož století byl celý presbytář zastřešen. Zaklenutí jeho prostoru lze předpokládat nedlouho poté.

Půdorysné řešení svatoanenského chrámu se jeví mezi soudobými pražskými stavbami jako ojedinělé, mezi kostely ženských klášterů však naopak jako dosti běžné. Již Ernst Coester ve své práci o jednolodních kostelích cisterciáček uvedl pražský chrám sv. Anny do souvislosti s několika stavbami velmi podobného půdorysu, z nichž je mu dobou vzniku blízký zmíněný kostel dominikánek sv. Lamberta ve falckém Lambrechtu, vystavěný během 2. čtvrtiny 14. století a původně dosahující enormního počtu jedenácti polí křížové klenby a dvanácté závěrové klenby o pěti stranách oktogonu.²¹⁷ Ještě výraznější shody s kostelem sv. Anny shledal E. Coester u chrámu kláštera cisterciáček v Kirchheim am Ries v Badensku-Württembersku, dokončeného již v 1. desetiletí 14. století a zaklenutého zprvu jen v rozsahu presbytáře o třech křížových polích a závěru o pěti stranách oktogonu. S pražskou stavbou jej pojí nejen stejný půdorys, ale i totožné rozdělení interiéru na přibližně stejně dlouhou loď s kruchtou a presbytář o stejném počtu polí.²¹⁸ Na další příklady obdobných dispozicí jsem upozornila v kapitole o středoevropské chrámové architektuře dominikánek. Je zřejmé, že se v případě svatoanenského chrámu, na rozdíl od obtížně zařaditelného olomouckého kostela sv. Kateřiny, ocitáme v široké skupině budov s příbuznými půdorysy, jejichž kompaktnímu utváření

²¹⁷ Ernst Coester (pozn. 56), s. 402–404. V české literatuře zařadil kostel sv. Anny do tohoto kontextu Pavel Kalina (pozn. 55), s. 43–51.

²¹⁸ Ernst Coester (pozn. 56), s. 243–250, 402–403.

bez zřetelného odlišení presbytáře a lodi, odpovídá také jednotná výška obvodových zdí, nesoucích průběžnou střechu.

Středověká stavba kostela sv. Anny se do dnešní doby dochovala v neúplné podobě. V exteriéru došlo ke změnám především u západního průčelí kostela. Jeho dřívější vzhled lze sledovat (bohužel většinou pouze v jeho horní, nad ostatní budovy přečnívající části) na řadě historických pohledů, počínaje dřevorytovým prospektem Prahy z roku 1562 J. Kozla a M. Peterleho z Annaberku²¹⁹ či vedutou Prahy roku 1606, provedenou J. Wechterem podle Filipa van den Bosche.²²⁰ Patrná je na těchto pohledech především zaniklá oktogonální část západní vížky o třech podlažích, prolomená drobnými lomenými okénky.²²¹ Známa detailní vyobrazení, soustředěná přímo na kostel sv. Anny, pocházejí až z doby po barokizaci vstupní fasády ve 20. letech 18. století a nemohou tedy přispět k poznání středověkého řešení západního vstupu do kostela. Před snesením horních pater věže je průčelí zachyceno např. Langweilovým modelem z let 1826 – 1837,²²² úvodní ilustrací stati o svatoanenském chrámu v soupisu J. N. Zimmermana z roku 1831, zhotovenou W. Zeliskem podle H. Funkeho,²²³ nebo na kresbě V. Morstadta z roku 1873.²²⁴ Stav po odstranění osmiboké vížky, ale ještě s dnes už zčásti neexistujícími patrovými přístavky po

²¹⁹ Publikováno v: Zdeněk Wirth, *Praha v obraze pěti století*, Praha 1934, č. obr. 3.

²²⁰ Publikováno v: Cyril Merhout – Antonín Novotný – Emanuel Poche et al., *Zmizelá Praha 1–6*, Praha 1945 – 1948, č. obr. 68

²²¹ Dále viz např. Ortografický plán Prahy z roku 1769 Josefa Daniela Hubera (publikovaný v: Václav Hlavsa, *Praha očima staletí. Pražské veduty 1498–1870*, Praha 1984) či kolorovaný mědiryt z roku 1793 Josefa Gregoryho podle Ludvíka Kohla (publikovaný v: Zdeněk Wirth, Praha (pozn. 219), č. obr. 87).

²²² V expozici Muzea hl. m. Prahy.

²²³ Johann Nepomuk Zimmermann (pozn. 6), s. 10.

²²⁴ Publikováno v: Zdeněk Wirth, Praga deperdita (pozn. 132), s. 360.

bocích věže, dokládá ilustrace P. Körbera v Kronice královské Prahy F. Rutha.²²⁵ Obdobná věž se dosud dochovala u kostela Panny Marie Na trávníčku na Novém Městě pražském (dokončen v 70. či 80. letech 14. století),²²⁶ kde je stejně jako u svatoanenského kostela rozdělená na nižší pravoúhlou a vyšší oktogonální část, na rozdíl od něj je však mohutnější. Přízemí věže postrádá předstupující síň. Z chrámových staveb dominikánek nalezneme podobné řešení západní fasády u kostela Narození Panny Marie v rakouském Imbachu, budovaném po roce 1269.²²⁷ Tělo věže je tam však výrazně plošší a zasazené do širokého přístavku předsíně s trojúhelníkovým štítem. Podvěží kostela sv. Anny bylo z těchto dvou příkladů bližší zřejmě novoměstskému pražskému chrámu. Věžové průčelí se původně asi do exteriéru otvíralo lomeným obloukem s profilovaným ostěním, jehož zlomek se dochoval těsně pod klenbou stávající druhotně přistavěné barokní síň.

Původní podoba interiéru kostela byla barokizací a následnou devastací zasažena nesrovnatelně více než exteriér stavby. Především zaniklo gotické zaklenutí, o jehož vzorci vydávají svědectví výběhy žeber, dochované na stěnách i u klenebních svorníků, a který lze rekonstruovat jako sled křížových kleneb zakončený závěrovým paprscitým polem.²²⁸ Těžší je představit si podobu středověké empory jeptišek, zaniklé při barokní přestavbě interiéru. Jisté je pravděpodobně jen to, že ji tvořilo pouze

²²⁵ František Ruth, *Kronika I.* (pozn. 17), s. 6.

²²⁶ Antonín Jirka, Kostel P. Marie Na trávníčku (Zvěstování Panny Marie), in: Růžena Baťková (ed.), *Umělecké památky Prahy. Nové Město. Vyšehrad*, Praha 1998, s. 151.

²²⁷ Mario Schwarz, Imbach (NÖ.), ehemalige Dominikanerinnenklosterkirche Mariae Geburt, in: Günther Brucher (ed.), *Geschichte der bildenden Kunst in Österreich II. Gotik*, Salzburg 1990, s. 202.

²²⁸ Viz např. nákres v: Václav Mencl (pozn. 29), s. 50.

dřevěné patro. Po případných zděných podporách se totiž při průzkumu podlahy nenalezly žádné stopy, jak vyplývá z jeho výsledků, publikovaných Z. Dragounem.²²⁹ O vzhledu čela kruchty, které tvořilo předěl mezi lodí a presbytářem a bylo jistě velmi výrazným prvkem prostoru, postrádáme jakékoli informace. Ikonografický materiál k interiéru kostela sv. Anny zcela chybí. Ztracené vybavení chrámu sice dokumentují novověká vyobrazení uctívané Piety na oltáři sv. Kříže v presbytáři a epitafu Václava Hájka z Libočan v podkruchtí, ale ta se soustředí pouze na tyto artefakty a o zaniklém architektonickém řešení vnitřku chrámu se z nich nic nedovídáme.

²²⁹ Zdeněk Dragoun, *Středověká podlaha* (pozn. 54), s. 273–280. O podobě empory se v této stati přímo nehovoří. Panu PhDr. Z. Dragounovi děkuji za konzultaci a laskavé potvrzení mého výkladu výsledků tohoto průzkumu. Dovoluji si citovat jeho korespondenční vyjádření: „... v západních třech travé kostela nebyly zděné prvky případných podpor empory nalezeny. Teoreticky nemůžeme úplně vyloučit, zda se nenalézají pod dotyčnou podlahou, ale v době funkce prezentované podlahy by nemohly fungovat a pak by empora musela být kotvena pouze v bočních stěnách nebo by v tom čase neexistovala. To je vzhledem k předpokládané dlouhé době používání podlahy nepravděpodobné.“

3. Specifické funkční úpravy chrámových interiérů

Statuta sester kazatelského řádu se ve své osmé kapitole *De edificiis* věnují především otázkám klauzury.¹ Zdůrazňovala se potřeba silných a vysokých klášterních zdí, v nichž měly být prolomeny pouze jediné dveře, uzamykané dvěma rozdílnými klíči. V některém místě mezi klauzurou a veřejným prostorem měla být zřízena *rota*, otvor s vloženým otočným bubnem, dovolující podávat do kláštera předměty bez doteku či vizuálního kontaktu jeptišky s příchozím.² Přímo kostela se týkalo následující nařízení, které zde můžeme citovat (stejně jako v minulé kapitole) v pozdně středověké českojazyčné verzi, pocházející ze zaniklé knihovny kláštera sv. Anny na Starém Městě v Praze: „*wtemz kostele wniekterem miestie wnitrz w prostrzed mezy sestrami a zewnitrznimi przipraweno bud gedno wokno zelezne slussne welikosti wniemzto budte kazanie a wniekterem miestie slussnem dwie okenicze malie zelezne k slyssenij zpowiedij*“³ K rozmlouvám sester s osobami vně konventu se doporučovalo zřídit další obdobný otvor

¹ Edici statut (*Liber Constitutionum Sororum Ordinis Praedicatorum*) viz v: Andreas Frühwirth (ed.), *Analecta Sacri Ordinis Fratrum Praedicatorum*, volumen III, anno quinto, fasciculus primus, Romae 1897, s. 346–347.

² *Ibidem*, s. 347: „*Aptetur autem in aliquo loco conuenienti ipsius clausure. in ipso muro inseparabiliter adherens. ipsi aliquod instrumentum rotundum. quod rotam uocamus: per quod ita possint res necessarie dari. et accipi. quod dantes et accipientes nullatenus possint se uidere.*“

³ Řehole sv. Augustina a ustanovení sv. Dominika z počátku 16. století, Národní knihovna, Oddělení rukopisů a starých tisků, XVII F 14. Latinské znění viz Andreas Frühwirth (ed.), *Analecta* (pozn. 1), s. 347: „*In ipsa uero ecclesia. in aliquo loco intermedio inter sorores et exteriores aptetur aliqua fenestra ferrea competentis magnitudinis. in qua fiant sermones: et in aliquo loco apto due fenestre paruule ferrate ad confessiones audiendas.*“

na jiném místě. Tam, kde se takové *locutorium* nevyskytovalo, bylo jeptiškám povoleno použít k hovoru zmíněné velké okno v kostele. Kapitola o stavebních záležitostech se uzavírá upřesněním, že všechny uvedené otvory mají být opatřeny železnou mříží, nejlépe s ostrými hřeby, vynucujícími si odstup, a z vnitřní strany pevnou dřevěnou okenicí se zámkem.⁴ Poněkud nejasný je mezi uvedenými nařízeními požadavek ne jednoho, ale hned dvou oken ke zpovědi, zatím co naopak chybí zmínka o způsobu podání svatého přijímání a tomu odpovídající architektonické úpravě. Upřesněna tato záležitost není ani v samostatné kratičké kapitole *De communione et lauatura capitum et tonsura*, kde se pouze uvádí doporučený maximální počet 15 přijímání za rok.⁵

Z uvedeného je zřejmé, že umístění chóru jeptišek⁶ v kostele nebylo konstitucemi nijak konkretizováno. Důležité bylo jen to, aby byla dělicí zeď mezi ním a laickým prostorem opatřena zamřížovaným oknem, umožňující sestřám poslechovou účast na mši a kázání. V české literatuře⁷ je za

⁴ Andreas Frühwirth (ed.), *Analecta* (pozn. 1), s. 347. – Řehole sv. Augustina a ustanovení sv. Dominika (pozn. 3).

⁵ Andreas Frühwirth (ed.), *Analecta* (pozn. 1), s. 341.

⁶ Zde je na místě upozornit na terminologické obtíže při pojmenovávání jednotlivých částí ženského klášterního kostela: pojem *chór*, používaný běžně jako synonymum pro presbytář, označuje ve svém původním smyslu shromáždění mnichů či jeptišek, usazených při bohoslužbě ve svých stallách. Zatím co u mužských klášterních chrámů nevzniká rozpor, protože presbytář byl většinou zároveň jejich chórem, u kostelů jeptišek je presbytář, jakožto prostor určený pro kněze, vždy jinde než chór sester.

⁷ Např. Václav Procházka, K dějinám stavebního vývoje kostela sv. Anny a sv. Vavřince a kláštera dominikánek na Starém Městě pražském, *Umění II*, 1954, s.167, uvádí, že chrám sv. Anny je „*typickou stavbou ženské větve mendikantské s dlouhou západní kruchtou*“. Pavel Kalina, Taceat mulier? Žena v církvi (a v architektuře), in: Pavel Kalina – Jiří Košťátko, *Praha 1310–1419. Kapitoly o vrcholné gotice*, Praha 2004, s. 43–51, sice na základě výsledků zahraničního bádání upozorňuje na možnost, že jeptišky využívaly také

typickou považována lokalizace tohoto chóru na empoře v chrámové lodi, podrobnější pohled na chrámovou architekturu mendikantských jeptišek však nabádá k opatrnosti. Německé historiky umění vždy zarážela např. extrémní délka chórů hornorýnských kostelů dominikánek a klarisek, které jsem zmínila v předešlé kapitole. Helma Konow považovala za pravděpodobné, že tyto protažené chóry nemohly sloužit pouze jako presbytáře, ale že se zde kromě mší odehrávaly asi také pravidelné hodinkové modlitby sester.⁸ Ernst Coester v případě kostela kláštera Unterlinden v Colmaru u Štrasburku upozornil na to, že se v něm stally jeptišek nacházely podobně jako v mnišských chrámech ve východním chóru a že empora v západní části lodi, která zde rovněž byla k dispozici, byla využívána především pro tichou zbožnost a k vystavení uctívaného obrazu Panny Marie, získaného konventem v 1. polovině 14. století.⁹ Naznačenou skutečnost, že klášternice v kostele nevyužívaly vždy jen jeden vyhrazený prostor, zdůraznila Carola Jäggi ve stati zaměřené na kostel

východní část kostela, i z jeho textu však vyplývá, že západní emporu v lodi považuje za schéma typické pro ženské klášterní kostely. Podobně v úvodní stati publikace Dušana Foltýna a kol., *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005, s. 45: „K nejběžnějším řešením patřilo vestavění empory ... do západní části lodi ...“. O přízemním situování chóru jeptišek se zde uvažuje až v rámci nové doby. K potvrzení či vyvrácení představy o převládajícím výskytu chóru sester na kruchtě v lodi by v rámci našeho území byla potřeba podrobná analýza českých, moravských a slezských klášterních chrámů jeptišek, soustředěná na tento aspekt.

⁸ Helma Konow, *Die Baukunst der Bettelorden am Oberrhein*, Berlin 1954, s. 40–41.

⁹ Ernst Coester, *Die einschiffigen Cistercienserinnenkirchen West und Süddeutschlands von 1200 bis 1350*, Mainz 1984, s. 355.

kláštera Königsfelden v severním Švýcarsku¹⁰ a různost možných řešení doložila dalšími příklady ve své zásadní rozsáhlé práci o kostelích mendikantek ve 13. a 14. století.¹¹ V této publikaci definitivně vyvrátila zmíněný předsudek o separaci jeptišek téměř výhradně na západní kruchtě, objevující se do té doby rovněž v německém bádání.¹² Tak byly např. kostely švýcarských klášterů St. Peter am Bach v Schwyzu, St. Katharinenthal u Diessenhofenu a Töss u Winterthuru protaženými stavbami obdélného půdorysu, sestávajícími pravděpodobně ze dvou za sebou seřazených pravoúhlých dílů bez empory. U prvních dvou jmenovaných staveb byly tyto prostory asi navíc odděleny zdí a disponovaly vždy vlastní oltářní zónou. Podobně členěný byl zřejmě v německé oblasti kostel dominikánek v Kirchbergu bei Sulz v Badensku-Württembersku. Ten byl ve své počáteční fázi, vzniklé snad ještě před polovinou 13. století, dlouhým obdélníkem rozděleným v interiéru na dva nestejně velké prostory příčnou zdí. Západní z nich, výrazně kratší, byl emporou zastavěn teprve dodatečně.¹³ Také jeptišky kláštera Cronschwitz v Durynsku měly svůj chór zřejmě v přízemí východní části obdélné kostelní stavby, jak naznačují archeologické nálezy základů oltářů.¹⁴

¹⁰ Carola Jäggi, Eastern Choir or Western Gallery? The Problem of the Place of the Nun's Choir in Königsfelden and other Early Mendicant Nunneries, *Gesta* XL, 2001, s. 79–93.

¹¹ Problematice chóru jeptišek zde věnovala celou jednu kapitolu, nazvanou: *Die Kirche in der Kirche: Der Nonnenchor*. Carola Jäggi, *Frauenklöster im Spätmittelalter. Die Kirchen der Klarissen und Dominikanerinnen im 13. und 14. Jahrhundert*, Petersberg 2006, s. 185–246.

¹² *Ibidem*, s. 191–192.

¹³ *Ibidem*, s. 54–63.

¹⁴ *Ibidem*, s. 210.

Přízemní chóry jeptišek (ať již ve východní či západní části kostela) byly sice v prostředí německé provincie skutečně mnohem méně časté než v románských zemích, kde se naopak kruchty téměř nevyskytují¹⁵, uvedený příklad kostela crowschwitzského kláštera, situovaného nedaleko od našich hranic, však ukazuje, že je nelze automaticky vyloučit ani u chrámů dominikánek v Čechách a na Moravě. Škálu možných řešení od laického kostela odděleného prostoru sester navíc rozšiřuje další, našemu území opět zeměpisně blízká, chrámová stavba dominikánek ve slezské Vratislavi.

Vratislavský kostel sv. Kateřiny byl v 1. čtvrtině 14. století vystavěn jako síňové jednolodí o čtyřech klenebních polích, z nichž nejvýchodnější sloužilo jako presbytář. Jak ukázal Edmund Małachowicz, v první etapě fungování kostela se chór jeptišek nacházel ve druhém podlaží přístavby, napojené kolmo na východní úsek severního průčelí kostela. Tento objekt, připomínající rameno transeptu a provázaný s východním klášterním křídlem, byl stejně široký jako presbytářové pole chrámu, které se do něj v patře zcela otevíralo. V jeho přízemí se pravděpodobně nacházela sakristie. Teprve v poslední čtvrtině 14. století byla v kostelní lodi, v rozsahu dvou západních klenebních polí, zbudována empora, přístupná z klášterního traktu přes přístavek u severní fasády chrámu a posléze skrze mladší věž.¹⁶ Později se přistoupilo k protažení empory až k východní závěrové zdi a celý

¹⁵ V případě cisterciáček na to upozornila ve své disertační práci Petra Zimmer, *Die Funktion und Ausstattung des Altares auf der Nonnenempore. Beispiele zum Bildgebrauch in Frauenklöstern aus dem 13. bis 16. Jahrhundert* (disertační práce), Köln 1990, s. 20. Také C. Jäggi označuje přízemní chór za běžné řešení na území Itálie, což lze podle ní vnímat jako přirozený důsledek častého přebírání starších svatyň, které pak byly pro potřeby mendikantek upraveny nejjednodušším možným způsobem. Viz Carola Jäggi, *Frauenklöster* (pozn. 11), s. 210–211.

¹⁶ Edmund Małachowicz, Architektura zakonu dominikanów na Śląsku, in: Zykmund Świechowski (red.), *Z dziejów sztuki śląskiej*, Warszawa 1978, s. 133–137.

kostel tak získal dvoupodlažní dispozici, obohacenou ještě o klenutý suterénní prostor. O době, kdy k této přestavbě došlo, nepanuje v literatuře jednota.¹⁷ K novému prostorovému uspořádání se zřejmě váže poznámka G. Frobösse, autora podrobných dějin svatokateřinského kláštera z počátku 20. století, že se sestry nacházely buď v uzavřené boční kapli či v horním kostele.¹⁸ Zřejmě se jednalo o starší literaturou zmiňovanou kapli Utrpení Páně, situovanou vlevo od hlavního oltáře (asi v přilehlém klášterním

¹⁷ E. Małachowicz (ibidem), s. 137, se domníval, že se k předělení kostela do dvou podlaží a k vybudování sklepení přistoupilo ve 2. polovině 16. století či na počátku 17. století. Goticky působící křížové zaklenutí dvou východních polí kostela (v úrovni patra, navázané na na klenbu starší empory ve dvou západních polích) považoval vzhledem k malým rozměrům cihel za novověký historismus a byl přesvědčen, že k jeho vzniku došlo poté, co kostel převzali protestanti. Informaci o tom, že by se v uvedeném období vřatislavský klášter dominikánek ocitl v protestanských rukou, však ostatní literatura vůbec nezná, naopak cituje řadu pramenů, které svědčí o nepřetržité existenci konventu až do jeho zrušení v roce 1810 (a teprve poté jej ve 30. letech 19. století získalo luteránské společenství). Viz např. C. F. A. Günther, *Almanach sämtlicher Kloster- und Ritter-Orden mit ausführlicher Chronologie der schlesischen Klöster und Stifter*, Breslau 1845, s. 354–355. – Hans Lutsch, *Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Provinz Schlesien I. Die Stadt Breslau*, Breslau 1886, s. 47–48. – Stanislav Stulin – Andrzej Włodarek, Kościół P. W. Św. Katarzyny i klasztor dominikanek, in: Teresa Mroczko – Marian Arsyński (edd.), *Architektura gotycka w Polsce*, Warszawa 1995, s. 269–270. – Piotr Stefaniak, *Dzieje mniszek dominikańskich w krajach słowiańskich*, Kraków – Racibórz 2007, s. 181–188.

Marian Kutzner, *Wrocław. Studium historyczno-architektoniczne kościoła poddominikańskiego (żeńského) p. w. św. Katarzyny* (nepublikovaný rukopis, Regionalny Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków we Wrocławiu), Wrocław 1958, s. 24, datuje vznik sklepního prostoru (s pozdější barokní klenbou) a chrámového patra nejpozději do konce 15. století. Ať již je dvoupodlažní dispozice kostela pozdně středověkou či novověkou záležitostí, zůstává zřejmou skutečností, že tato přestavba nebyla motivována změnou funkce chrámu a že ten i nadále sloužil potřebám jeptišek.

¹⁸ Georg Froböss, *Geschichte der Katharinenkirche in Breslau*, Breslau 1908, s. 14.

křídle) a spadající do klauzury.¹⁹ Lze předpokládat, že k pravidelným hodinkovým modlitbám se řeholnice scházely v patře kostela, zatím co bohoslužbě naslouchaly v místnosti po boku presbytáře v přízemí.

Se vši výše zdůrazňovanou opatrností si můžeme být jisti, že kostely jeptišek kazatelského řádu sv. Kateřiny v Olomouci a sv. Anny na Starém Městě v Praze byly od počátku chrámy s kruchtou obsaženou v lodi, a to i přesto, že u obou těchto staveb by protažený půdorys umožňoval obsazení části jejich přízemí lavicemi sester. Torzálně dochovaná empora v olomouckém kostele sv. Kateřiny sice pochází až z 3. čtvrtiny 14. století, o existenci starší předchůdkyně však svědčí oproti presbytáři výše nasazené okenní otvory lodi.²⁰ V pražském svatoanenském chrámu se dnes nalézají klenutá barokní kruchta, obdobné středověké řešení ale dokládají stejně jako u olomouckých dominikánek kratší okna lodi, přizpůsobující se přepatrování interiéru, a také pozůstatky gotických maleb světic,²¹ jejichž figury pod čtvrtým jižním oknem od západu evidentně reagují na horizontální rozčlenění stěny emporovým podlažím. Shromažďování pražských jeptišek v lodi kostela také odpovídá vížka vyrůstající ze západního průčelí. Poloha sanktusníku byla totiž volena tak, aby zvon v něm zavěšený mohly obsluhovat řeholnice, a lze jej tedy, jak upozornila C. Jäggi, považovat za spolehlivý ukazatel umístění chóru jeptišek.²² Podobně se přizpůsobovalo také umístění dormitáře, z něhož měly mít sestry co

¹⁹ C. F. A. Günther (pozn. 17), s. 355.

²⁰ Viz samostatná kapitola.

²¹ Velmi špatný stav těchto maleb ztěžuje jejich dataci.

²² Carola Jäggi, *Frauenklöster* (pozn. 11), s. 192–193. Viz také např. vyobrazení na s. 49, kde je kostel basilejských dominikánek, u něhož se předpokládají stally jeptišek v jeho dlouhém východním chóru, zachycen na Merianově plánu z roku 1615 se sanktusníkem nad východní částí kostela.

nejkratší cestu do kostela, třebaže i zde existovaly výjimky.²³ V olomouckém konventu dominikánek je poloha dormitáře nejistá. Snad byl umístěn v patře křídla kolmo připojeného k severozápadnímu úseku presbytáře.²⁴ Pokud tomu tak skutečně bylo, cesta z něj ke vstupu na emporu jeptišek, prolomenému v jihovýchodní části zdi lodi, by byla relativně přímá. O podobě a umístění středověkého sanktusníku kostela sv. Kateřiny nemáme přesnou představu, pravděpodobně však vyrůstal z krovu lodi a zvon byl obsluhován z prostoru empory.²⁵ Ve svatoanenském kostele se do věže pravděpodobně původně nevstupovalo z kruchty, ale ze západního klášterního křídla, spojovací přístavbou před západní chrámovou fasádou, jak o tom svědčí drobný lomený portálek v severní stěně v interiéru

²³ Např. v klášteře dominikánekve vestfálském Lemgu musely jeptišky z dormitáře v horním podlaží kláštera sejít do přízemí, projít západním portálem do kostela a pak opět vystoupat po mnoha schodech nahoru na emporu. Otto Gaul, *Die alten Bauten des Klosters St. Marien in Lemgo*, in: *Kloster und Stift St. Marien in Lemgo 1205 – 1965*, Detmold 1965, s. 27.

²⁴ Tomáš Vítek, Olomouc, klášter voršilek, dříve dominikánek, s kostelem sv. Kateřiny. Stavební vývoj, in: Helena Richterová – Tomáš Vítek, *Olomouc. Klášter voršilek, dříve dominikánek, s kostelem sv. Kateřiny. Stavebně-historický průzkum* (nepublikovaný rukopis, Národní památkový ústav v Olomouci), Olomouc 2010, s. 153.

²⁵ O umístění sanktusníku u kostela sv. Kateřiny, jehož krov byl několikrát vyměněn, nemáme pro středověké období doklad. Na nejstarších známých novověkých pohledech se věžička stejně jako dnes tyčí právě nad lodí. Viz např. vyobrazení Olomouce z roku 1593 v: Bartholoměj Paprocký z Glogol a Paprocké Woly, *Zrčcadlo Slawného Margkrabstwij Morawského: W kteremž geden každý Staw dawnost wzáctnost y powinnost swau vhléda*, Olomvtii 1593 (faksimile, Ostrava 1993), či vedutu z roku 1667, publikovanou v: Leoš Mlčák, *Veduta Olomouce z roku 1667*, in: Martin Elbel – Ondřej Jakubec (edd.), *Olomoucké baroko. Proměny ambicí jednoho města. Úvodní svazek 1*, Olomouc 2010, s. 92–93.

věžového patra v úrovni empory.²⁶ Přesto není pochyby o tom, že z hlediska každodenního života konventu bylo potřebné, aby se zvon nacházel co nejbližší chóru sester, stejně jako dormitáři. Ten se v klášteře pražských dominikánek nalézal právě v západním konventním traktu.²⁷ Zvonením měl být určován počátek i konec veškerých aktivit, odehrávajících se podle přesného časového rozvrhu. V konstitucích se podrobně uvádí způsob svolávání jeptišek k jídlu. Nejprve měla sestra sakristánka zazvonit v pomalém rytmu na velký zvon. Když se řeholnice poté sešly před refektářem, mělo se dát znamení na cimbál, že je jídlo připraveno, a teprve když nejpřednější ze sester rozezněla zvoneček zavěšený v jídelně, mohly ostatní vstoupit dovnitř.²⁸

V kostele sv. Anny přicházely jeptišky do chóru v kostele s největší pravděpodobností skrze patro ambitu,²⁹ vstupem prolomeným ve čtvrté okenní ose severní chrámové zdi, dochovaným dnes v novověké úpravě. Obdobné řešení lze tušit také v případě svatokateřinského kláštera v Olomouci, kde však gotický ambit zmizel pod pozdějšími přestavbami a jeho křídlo se u jihozápadní zdi kostela pouze předpokládá. V každém případě se na emporu vstupovalo z této strany, vchodem v patře, jehož

²⁶ Za upozornění na toto zřejmě obvyklé řešení přístupu na věž vděčím paní PhDr. Z. Všečekové.

²⁷ O. Rulc – Jaroslav Vajdiš – Milada Vilímková, *Praha – stavebně historický průzkum. Staré Město – blok mezi ulicemi Náprstkovou, Liliovou, Anenskou, Anenským náměstím a Stříbrnou uličkou. Čp. 211.* (nepublikovaný rukopis SÚRPMO), Praha 1962, s. 69.

²⁸ Andreas Frühwirth (ed.), *Analecta* (pozn. 1), s. 340.

²⁹ Vzhledem k tomu, že patrový trakt křížové chodby byl k lodi kostela přistavěn zřejmě až na konci 14. století, musel být v první fázi zajištěn vstup na emporu nějakým jiným způsobem. Zůstává tedy otázkou, jestli jeptišky na počátku přece jen nepoužívaly k příchodu na kruchtou podlaží věže, přístupné ze západního křídla konventu.

portál je v přilehlém půdním prostoru dosud jasně patrný. Fundament pilíře v terénu přímo pod tímto vstupem, zmíněný v příslušné kapitole, sloužil jistě jako podpora schodiště na kruchtu. Je jen otázkou, jestli byly tyto schody zapojeny do patrové křížové chodby, nebo se jednalo o jiné samostatné řešení.

Umístění vstupů na emporu v olomouckém i pražském kostele dominikánek do východního (u neorientovaného svatokateřinského chrámu jihovýchodního) úseku stěny při triumfálním oblouku pravděpodobně reaguje na obvyklé rozestavení stall v chórech jeptišek. Vzhledem k rozdělení jeptišek při modlitbách do dvou chórů, které např. při žalmech měly střídavě vstávat, jak o tom hovoří statuta,³⁰ bylo ideální rozložení lavic do dvou protilehlých řad, mnohdy však stály také před západní stěnou (v případě západních tribun) a vytvářely sestavu připomínající písmeno U.³¹ Možná tomu tak bylo také u chrámu sv. Anny, jak se zdají naznačovat odhalené otisky lavic.³² Volné místo po prolomení vchodů pak v těchto případech často zůstávalo právě ve východních částech delších zdí. V kostele pražských dominikánek byla stěna protilehle dveřím z klášterního křídla využita pro výzdobu malbou postav světic, obě řady stall začínaly symetricky až od druhé okenní osy od triumfálního oblouku. Před poprsní empory stál pravděpodobně oltář, jak to bývalo obvyklé.³³ Nouze o místo si

³⁰ Řehole sv. Augustina a ustanovení sv. Dominika (pozn. 3). – Andreas Frühwirth (ed.), *Analecta* (pozn. 1), s. 339.

³¹ Viz např. fotografie interiérů empor některých ženských klášterních chrámů, publikovaných v: Petra Zimmer (pozn. 15).

³² V kostele sv. Kateřiny v Olomouci jsou dnes druhotně použité pozdně barokní lavice, jimiž byla kruchta zařízena možná až po příchodu voršilek.

³³ Petra Zimmer (pozn. 15), s. 19.

v početných konventech si ovšem často vynutila i neobvyklá řešení, např. usazení sester za oltář poodsunutý od stěny chóru.³⁴

O samotné existenci oltáře v chóru jeptišek není třeba pochybovat. Zcela samozřejmě s ním počítají statuta, když předepisují klášternicím při vstupu do chóru poklonu: „*Kdyz sestry do kuoru przigdu ... sklonte se przed oltarzem znizka.*“³⁵ Na tomto oltáři byla trvale vystavena svěcená hostie a při příležitosti nejvýznamnějších svátků u něj sloužil mše kněz, který v těchto mimořádných případech mohl vstoupit do klauzury.³⁶

Na velmi nejisté půdě se ocitáme, co se týče podoby čel těchto empor. Stávající středověká kruchta v kostele sv. Kateřiny v Olomouci si svou původní dělicí stěnu vzhledem k odbourání celého třetího klenebního pole neudržela a stejně jako u zcela zmizelé empory v chrámu sv. Anny jsme tedy bez informací o její podobě. Konstitucemi předepsané okno s mříží takové velikosti, aby bylo slyšet kázání, mohlo mít jistě značně rozdílné provedení.³⁷ Představu o možném vzhledu takového otvoru můžeme získat

³⁴ Tak lze podle Carola Jäggi, *Frauenklöster* (pozn. 11), s. 228, vyložit jednu ze zmínek v sesterské knížce kláštera Töss.

³⁵ Úvodní věta kapitoly O poklonách, Řehole sv. Augustina a ustanovení sv. Dominika (pozn. 3).

³⁶ Carola Jäggi – Uwe Lobbedey, *Kirche und Klausur – Zur Architektur mittelalterlicher Frauenklöster*, in: *Krone und Schleier. Kunst aus mittelalterlichen Frauenklöstern* (kat. výst.), Bonn, Essen 2005, s. 100.

³⁷ Zajímavé svědectví o tom, že i samotným jeptiškám asi připadal popis klausurních opatření ve statutech příliš vágní, cituje Claudia Mohn, *Beichte und Kommunion in Mittelalterlichen Frauenklöstern. Liturgische und bauliche Besonderheiten am Beispiel fränkischen Frauenzisterzen*, in: Jeffrey Hamburger – Carola Jäggi – Susan Marti – Hedwig Röckelein (edd.), *Frauen – Kloster – Kunst. Neue Forschungen zur Kulturgeschichte des Mittelalters*. Beiträge zum Internationalen Kolloquium vom 13. bis 16. Mai 2005 anlässlich der Ausstellung „Krone und Schleier“, Ruhrlandmuseum Essen,

v chrámu sv. Františka pražských klarisek, kde se ve východní stěně širší ze dvou lodí dochoval v úrovni patra velký průhled s lomeným záklenkem, ponechávající v prostoru presbytáře po bocích jen úzké úseky zdi.³⁸ Ale i zde je třeba mít na paměti, že původně se tento otvor mohl jevit zcela jinak. Vzhledem k nalezenému pozůstatku točitého schodiště u v severozápadním koutě presbytáře, umožňujícímu přístup kněze k chóru sester,³⁹ je zde nutno předpokládat další, asi dřevěné, konstrukce.

Naše nedostatečné znalosti o podobě emporových přepážek se odrážejí také v nejistotě, která v současném bádání panuje ohledně vizuálního spojení mezi chórem sester a presbytářem. Doklady o opatřeních zabraňujících výhledu z chóru se kříží s opačnými svědectvími. O pohledu na hlavní oltář se často hovoří v sepsaných vizích jeptišek, dochovaných v německém prostředí, kde se ovšem ocitáme na tenké hranici mezi fantazií a realitou.⁴⁰ V řeholních pravidlech klarisek se předepisuje oddělení místa, kde měly jeptišky naslouchat mši, od ostatního prostoru kostela nejen mříží, ale také látkovým závěsem.⁴¹ Výše citované konstituce dominikánek, které jsou v tomto ohledu velmi stručné, nic takového nenařizují a není zde ani jasně vyjádřeno, že by mělo být řeholnicím znemožněno dívat se na hlavní oltář. Obecně se ve statutech dominikánských jeptišek doporučují pro všechny okenní otvory mříže a dřevěné okenice.⁴² Je otázkou, jestli se toto opatření mělo týkat jen menších oken, nebo jestli mohl být i případný větší

Turnhout 2007, s. 330: Dominikánky z kláštera St. Gallen prosí v dochovaném dopise norimberské sestry, aby jim vylíčily, jak má vypadat otočný buben roty.

³⁸ Helena Soukupová, *Anežský klášter v Praze*, Praha 1989, s. 59–61.

³⁹ *Ibidem*, s. 83–87.

⁴⁰ Carola Jäggi, *Frauenklöster* (pozn. 11), s. 194.

⁴¹ Helena Soukupová (pozn. 38), s. 59.

⁴² Andreas Frühwirth (ed.), *Analecta* (pozn. 1), s. 346–347.

průhled, podobný tomu v pražském kostele sv. Františka, vyplněn např. částečně otevíratelnou dřevěnou přepážkou. I přes vágnost statut dominikánek ve věci stavebních úprav jejich chórů lze předpokládat, že i tyto byly, stejně jako u klarisek či cisterciacek, opatřeny (zcela či do značné míry) neprůhlednou zástěnou, také proto, aby byly během bohoslužby skryty před pohledy ostatních jejích účastníků. C. Jäggi spatřuje ve vystavování hostie na oltáři v chóru sester snahu nahradit jeptiškám vizuální účast na mši, která jim byla po většinu roku odepřena.⁴³ Problematikou otevřenosti chórových přepážek se zabývá také Claudia Mohn ve své stati o franckých konventních chrámech cisterciacek. Uvádí příklad kostela ženského dominikánského kláštera St. Katharinenthal ve švýcarském Diessenhofenu, kde byl na počátku 14. století nově vybudován chór s lettnerem, v němž bylo prolomeno okénko, dovolující sledovat hostii v okamžiku pozdvihování. Podle pozdního novověkého podání byla důvodem přestavby kostela právě touha řeholnic vidět ústřední moment bohoslužby. Pokud se tento výklad blíží pravdě, znamenalo by to, že před zmíněnou stavební úpravou nebyl katharinenthalským dominikánkám takový pohled umožněn. Podobný ústup přísných klausurních opatření pod tlakem kultu eucharistie, sílícím od poloviny 13. století, sleduje C. Mohn také v ženských cisterciáckých chrámech v oblasti Frank, kde byly emporie jeptišek původně uzavřeny masívními dělicími zdmi, propouštějícími pouze akustické vjemy. Předpokládá, že později bylo sestrám umožněno vyjít z kruchty na dodatečně zřízenou lettnerovou přístavbu, z níž mohly pozdvihování spatřit.⁴⁴ Petra Zimmer cituje řeholní pravidla cisterciacek z roku 1494, v nichž se výslovně uvádí, že se chórové okno mohlo při *elevatio* otevřít,

⁴³ Carola Jäggi – Uwe Lobbedey (pozn. 36), s. 100.

⁴⁴ Claudia Mohn (pozn. 37), s. 333–334.

ihned poté ale muselo být opět uzavřeno.⁴⁵ Zdá se tedy, že se názor na zrakovou účast jeptišek na bohoslužbě během doby vyvíjel ve prospěch zmírnění jejich přísného odloučení a že se tento proces odrážel v měnících se architektonických úpravách kostelního prostoru. Vysledovat případné podobné změny v rámci stavitelství sester kazatelského řádu u nás, doloženého jen dvěma dochovanými stavbami, se však zatím jeví jako nemožné. Absenci stavebních dokladů provází nedostatek písemných pramenů, které by se k této problematice jakkoli vázaly.

Dalším aspektem, zásadně ovlivňujícím ztvárnění předělu mezi lodí s emporou a presbytářem, je funkce přízemního prostoru pod kruchtou. Např. v kostele kláštera cisterciáček Himmelsporten, o němž píše již citovaná C. Mohn, náleželo podkruchtí ke klauzuře a bylo tedy uzavřeno zdí, v níž se nalézala nika s otáčivým bubnem a drobné okénko. To sloužilo ke zpovědi, zatím co rota byla používána při svatém přijímání k předání hostie, aby byl vyloučen jakýkoli dotek kněze a mnišky. Zajímavé je, že podle C. Mohn došlo na konci 13. století v reakci na změnu tohoto obřadu k nové stavební úpravě. K čelu empory byl připojen lettner se schodištěm (využívaný zřejmě také pro výše zmíněné sledování části mši), díky kterému pak kněz mohl vystoupit nahoru, přímo k chóru klášternic. Prvotní příčinou této přestavby byl zřejmě názorový posun ohledně správnosti průběhu ritu. Zatím co zpočátku bylo prioritou dodržení přísné klausury a sestrám udílela hostie, doručené za pomoci roty, pravděpodobně abatyše, později převážilo přesvědčení, že by se hostie měla dotýkat pouze ruka kněze, byť to znamenalo přímý kontakt mezi ním a jeptiškou.⁴⁶

Podobné řešení, kdy ke klauzuře náležela nejen kruchta, ale i přízemí lodí pod ní, se vyskytovalo také u chrámů dominikánek. Zdá se, že v

⁴⁵ Petra Zimmer (pozn. 15), s. 21.

⁴⁶ Claudia Mohn (pozn. 37), s. 327–335, 457–460.

některých případech mělo podkruchtí funkci uzavřeného pohřebního prostoru. V klášterním kostele dominikánských jeptišek ve Wiederstedtu byla dvojpodlažní západní polovina stavby v přízemí zcela bez oken a světlo nepřicházelo ani z východní chrámové části, oddělené zdí, prolomenou pouze jedním vstupem. Původní účel tohoto prostoru, připomínajícího sklep, není známý, uvažuje se o jeho někdejší sepulkrálním využívání.⁴⁷ Marian Kutzner dokonce považuje kryptu pod emporou v ženských konventních kostelích za obecně platný jev.⁴⁸ O přináležitosti podkruchtí ke klausuře je přesvědčen i u obou slezských kostelů sester kazatelského řádu. Právě v případě vratislavského kostela sv. Kateřiny však vzbuzuje tento výklad pochyby. Situace v tomto chrámu je výrazně odlišná např. od zmíněného kostela ženského cisterciáckého kláštera Himmelsporten. Zatím co svatyně cisterciacek je velmi dlouhým jednolodím s užším pravoúhlým presbytářem a se zřetelným rozdělením vnitřku lodi do dvou zón (západní s emporou, podléhající v obou podlažích klausuře, a východní vyhrazenou laikům a otevřenou vchodem zvenčí),⁴⁹ v chrámu vratislavských dominikánek by za předpokladu nepřístupnosti podkruchtí zůstal pro věřící volný pouze malý díl interiéru velikosti jednoho klenebního pole. Reprezentativní vstup se ve svatokateřinském kostele navíc nacházel v západním průčelí a přestože jej ikonografický materiál dokládá až v jeho barokní úpravě, o existenci gotického portálu tamtéž svědčí pramenná zmínka. Domněnka M. Kutznera,

⁴⁷ Carola Jäggi, *Frauenklöster* (pozn. 11), s. 62–63, 193.

⁴⁸ Marian Kutzner, Śląsk. Okres 1200 - 1350 roku, in: Teresa Mroczo – Marian Arszynski (edd.), *Architektura gotycka w Polsce*, Warszawa 1995, s. 129.

⁴⁹ Viz půdorys kostela s vyznačením jeho původního funkčního rozčlenění v: Claudia Mohn (pozn. 37), s. 457, obr. 1.

že tento vstup nebyl (právě kvůli uzavření prostoru pod emporou) využíván, nevyznívá věrohodně.⁵⁰

U druhého ženského dominikánského chrámu ve Slezsku, kostela sv. Ducha v Ratiboři, je jeho původní řešení velmi nejasné. Svůj podíl na tom má také skutečnost, že svatyně, proměněná po zrušení konventu roku 1810 nejprve na evangelický kostel a posléze, ve 30. letech 20. století, na muzeum,⁵¹ ztratila díky řadě přestaveb své dřívější vnitřní členění a v množství druhotných úprav jsou stopy po něm jen obtížně dohledatelné.⁵² Předpokládá se, že tento jednolodní chrám s užším pravouhlým presbytářem, vystavěný mezi lety 1317 – 1334,⁵³ obsahoval ve své západní části emporu. Pro pozdější dobu o tom svědčí rozložení novověkých maleb v jejím západním poli. Vcházelo se na ni zřejmě přímo z patra klášterního křídla, které navazovalo na západní průčelí kostela v téměř celé jeho šířce. Otisk jeho sedlové střechy je na kostelní fasádě dosud patrný, předpokládaný průchod však zmizel díky druhotné úpravě zdiva. Existenci dalšího vstupu naznačuje zazděná nika v přízemní úrovni průčelí.⁵⁴ Zdá se

⁵⁰ Z roku 1740 pochází zpráva o nahrazení starého portálu s lomeným obloukem novým dvoudílným vstupem. Tehdy osazený barokní portál se zřítíl spolu s celým západním průčelím za druhé světové války. Viz Marian Kutzner, *Wrocław* (pozn. 17), s. 23.

⁵¹ Marian Kutzner, *Racibórz*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1965, s. 110–111.

⁵² Vyjasnění nepřinesla ani nejnovější stať Markéta Jarošová, Ratiboř (Racibórz, Ratibor). Kostel sv. Ducha, in: David Majer (ed.), *Král, který létal. Moravsko-slezské pomezí v kontextu středoevropského prostoru doby Jana Lucemburského* (kat. výst.), Ostrava 2011, s. 290–295.

⁵³ Krystyna Kozłowska, Knížecí nekropole v klášterním kostele sv. Ducha sester dominikánek (v současnosti muzeum) v Ratiboři, *Vlastivědné listy* 29, 2003, s. 1.

⁵⁴ J. Eysymontt, *Studium historyczno-architektoniczne kościoła i klasztoru dominikanek w Raciborzu* (nepublikovaný rukopis, Regionalny Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków we Wrocławiu), Wrocław 1969, s. 12–13, 27, 30.

tedy, že konventní trakt byl propojen také s přízemím kostelní lodi. To by mohlo být argumentem pro uvedené přesvědčení M. Kutznera, že v chrámu ratibořských dominikánek patřil prostor pod emporou ke klausaře. Zároveň je však stěží představitelné, že by byla laickým návštěvníkům uzavřena právě ta část kostela, kam se nejpozději od roku 1359 otevírala dodatečně přistavěná pohřební kaple sv. Dominika, místo uložení ostatků dcery ratibořského knížete Přemysla a první představené konventu Eufémie, zemřelé v pověsti svatosti, a dalších příslušníků rodů Piastovců a Přemyslovců.⁵⁵ Celou situaci znejasňuje fakt, že není známo umístění původního vchodu do kostela. Ve starší i nové literatuře se objevuje domněnka, že hlavní vstup byl veden věží u nároží lodi, jejíž přízemí bylo na východní straně prolomeno arkádou a sloužilo tedy asi jako vstupní předsíní.⁵⁶ V tom případě by ovšem podkruchtí muselo být přístupné věřícím přicházejícím zvenčí. Věž je však pozdějším dodatkem, jak dokládá její zdivo, tvořené cihlami odlišných rozměrů než ostatní části kostela,⁵⁷ i její samotná poloha. Připojení nároží věže k jihozápadnímu rohu chrámové loďe je totiž pro komunikaci mezi jednotlivými částmi stavby natolik nevýhodné, že takto jistě nemohla být plánována od počátku, ale musela vzniknout jako druhotná přístavba, přizpůsobující se již stojícím objektům. V půdoryse přízemí⁵⁸ je jasně patrné komplikované vedení zatočené chodbičky od průchodu v severní stěně podvěží ke dveřím v jihozápadním koutě lodi, tedy pro účel předsíně značně nepohodlné řešení. Možná vznik věže souvisel se změnou funkce prostor v kostelní lodi. Zájem věřících o návštěvu hrobu

⁵⁵ Ibidem, s. 19.

⁵⁶ Ibidem, s. 30–31; Markéta Jarošová (pozn. 52), s. 294.

⁵⁷ J. Eysymontt (pozn. 54), s. 30.

⁵⁸ Zaměření z roku 1971, Alfred Salski, Regionalny Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków we Wrocławiu. Publikováno v: Edmund Małachowicz (pozn. 16), s. 139.

Eufémie mohl zapříčinit otevření prvotně snad nepřístupného podkruchtí a výstavbu nové vstupní předsíně, jejíž patro bylo zřejmě teprve později završeno zvonící.

Další otevřenou otázkou je u kostela sv. Ducha rozsah předpokládané kruchty jeptišek v lodi. Pokud by se rozkládala jen v jednom západním poli, jak uvádí např. v nejnovější stati k ratibořskému chrámu dominikánek Markéta Jarošová,⁵⁹ skýtala by pro chór klášternic málo místa a nemohlo by se asi jednat o jediný shromažďovací prostor sester v kostele. V případě, že by empora zaujímal celou loď, muselo by být podkruchtí vyhrazeno laické veřejnosti, pro kterou by jinde v kostele nezbyvalo místo. Přestože některé z místností spadajících do klauzury zmiňuje vizitační protokol z roku 1690, jedná se o natolik pozdní a nekonkrétně formulovaný popis, že jeho vypovídací hodnota není, co se týče uvedené problematiky, téměř žádná. Jeptišky se podle tohoto pramene ke svatému přijímání scházely v uzavřené kapli, kde se nalézal oltář. Na jiném místě v kostele, uzavřeném mříží, přistupovaly ke zpovědi.⁶⁰ Původní architektonické řešení kostela a kláštera ratibořských dominikánek mohlo být navíc o to složitější, že tato fundace nebyla běžným založením, ale zaujímal výlučné postavení ústavu šlechtičen.⁶¹

Kostel sv. Kateřiny v Olomouci ani chrám sv. Anny v Praze ke svatyním s uzavřeným podkruchtím nepatřily. U olomouckého kostela o tom svědčí hlavní vstup v severozápadním průčelí, obráceném vně

⁵⁹ Markéta Jarošová (pozn. 52), s. 293.

⁶⁰ Augustin Weltzel, *Geschichte der Stadt Ratibor*, Ratibor 1861, s. 502.

⁶¹ K výjimečnému postavení kláštera ratibořských dominikánek viz: Antoni Barciak, Mendykanci w średniowiecznym Raciborzu, in: Marek Derwich – Anna Pobóg - Lenartowicz (edd.), *Klasztor w mieście średniowiecznym i nowożytnym*, Wrocław – Opole 2000, s. 496–497. – Krystyna Kozłowska (pozn. 53), s. 1–3.

středověký klášter. Prostor pod emporou osvětlovalo drobné okénko v této vstupní fasádě. Do pražského chrámu bylo sice možné vstoupit nejen podvěžím skrze západní průčelí lodi, ale také nyní zazděným vchodem v první jižní okenní ose presbytáře za triumfálním obloukem, přináležitost podkruchtí k přístupným částem kostela je však i zde nepochybná. V severní stěně pod emporou se totiž nachází čtvercové okno, uzavřené původní mříží. Jedná se o v našem prostředí ojedinělý doklad statuty předeepsaného zpovědního okna a zároveň o důkaz, že přízemí lodi svatoanenského chrámu nepatřilo ke klausuře. V interiéru kostela usedl k tomuto otvoru kněz, zatím co jeptiška klečela za zdí na klášterní straně, v prostoru ambitu. Případné středověké osvětlení podkruchtí v chrámu sv. Anny zmizelo (pokud vůbec existovalo) pod druhotně prolomenými barokními okny. Otázkou zde, stejně jako u kostela sv. Kateřiny zůstává, jakou podobu měl předěl mezi prostorem pod emporou a presbytářem: Zda se přízemí lodi do kněžiště otevíralo arkádou, přivádějící zároveň dostatek světla, či jestli se věřícím, shromážděným na tomto místě, skýtal jen omezený výhled na hlavní oltář. Výše popsané přepážky franckých kostelů cisterciáček nemohou být samozřejmě v těchto úvahách inspirací, protože svým vzhledem reagují, jak jsem již uvedla, na zcela jinou funkci klausuře podléhajícího podkruchtí.

Máme-li v našich dvou klášterních chrámech dominikánek poměrně jasně doloženou jejich segregaci na empoře v lodi a u pražského kostela dokonce přesnou představu o architektonickém řešení oddělení jeptišky a kněze při zpovědi, o tom, jak se do těchto staveb promítla potřeba zajistit přístup kněze k sestřím při svatém přijímání, nevíme s jistotou nic. Absence informací vyplývá zejména ze zmíněného zániku čel emporových chórů jeptišek, kde se k tomuto účelu určené otvory, případně roty, pravděpodobně nacházely. Určitou stopou může být ve svatoanenském kostele členění bočních stěn. Přestože gotická kruchta končila jistě stejně jako stávající

barokní tribuna v místě triumfálního oblouku, zdají se ještě první a zčásti také druhé pole presbytáře přizpůsobovat nějakému dnes již neznámému členění interiéru. Okna byla v těchto úsecích stejně krátká jako ty, jež osvětlují emporu, a horizontální římsa, která obíhala presbytář, nepokračovala od třetí okenní osy od východu dál k triumfálnímu oblouku, ale zalamovala se vertikálně vzhůru. Zdá se tedy, že přinejmenším první presbytářové pole od západu zaujímal nějaká konstrukce, navazující na chór jeptišek. Domnívám se, že v těchto místech bylo schodiště zabezpečující přístup kněze k empoře, podobně jako to je doloženo v kostele sv. Františka pražských klarisek.

Na skutečnost, že se v ženských konventních chrámech jednalo o běžné, ale dnes vesměs zmizelé řešení, upozornil Jeffrey F. Hamburger.⁶² Petra Zimmer je dokonce v kostelích jeptišek považuje za naprosté pravidlo.⁶³ O existenci takových komunikací svědčí nejen jejich dochované pozůstatky v chrámových interiérech, ale také písemné prameny. Ve Vita františkanky Elsbeth, žijící na přelomu 14. a 15. století v klášteře Reute (dnes Bad Waldsee), líčí jeho autor, tamní zpovědník Konrad, jak kvůli podání svatého přijímání vystoupal k chóru sester po schodech od hlavního oltáře.⁶⁴ Balkónovou přístavbu před poprsní emporou, dosažitelnou pravděpodobně schody z presbytáře a podobnou lettnerové tribuně v již několikrát zmiňovaném chrámu ženského cisterciáckého konventu

⁶² Jeffrey F. Hamburger, *The Visual and the Visionary. Art and Female Spirituality in Late Medieval Germany*, New York 1998, s. 50.

⁶³ Petra Zimmer (pozn. 15), s. 19: „*In allen Nonnenklosterkirchen befand sich an der Längsseite der Kirche die Treppe, teilweise auch ein Laufgang, der dem Priester den Zugang zur Nonnenempore ermöglichte, um den Nonnen die Kommunion zu reichen.*“

⁶⁴ Jeffrey F. Hamburger – Robert Suckale, *Zwischen Diesseits und Jenseits – Die Kunst der geistlichen Frauen im Mittelalter*, in: *Krone und Schleier* (pozn. 36), s. 32.

Himmelsporten, rekonstruuje C. Jäggi např. v kostele kláštera dominikánek v Offenhausen. Offenhausenský příklad je kostelu sv. Anny o to bližší, že také tam byl prostor pod emporou (zřejmě jen spoře osvětlený) přístupný laikům.⁶⁵ U nás se původní přístup z vnějšího kostela na chór jeptišek v západní části lodi dochoval ve svatyni pohledských cistercaček. V tomto případě je schodiště skryté v síle jižní zdi lodi, vstupovalo se na něj dnes zazděným vchodem při triumfálním oblouku a v chrámovém prostoru se nyní projevuje již jen dvěma drobnými lomenými okénky.⁶⁶

Ve svatoanenském chrámu mohlo předpokládané schodiště k chóru jeptišek stoupat podél severní stěny presbytáře, na protilehlé straně by totiž nutně narušovalo původní gotickou výmalbu z konce 14. století, pokrývající část jižní stěny v rozmezí prvního a druhého presbytářového pole od západu.⁶⁷ V severní zdi presbytáře se rovněž nalézá středověký sanktuář (dochovaný v novověké úpravě), na stejné straně vybudované schodiště by tak zaručovalo co nejpřímější cestu knězi, přinášejícímu hostie řeholnicím na chór. Nad vstupem do klášterního křídla mohly tyto uvažované schody přecházet do horizontální podesty. Případné reliktý jejího zachycení ve stěně však nejsou zřetelné, zeď byla rozrušena při osazování dřevěného patra v 19. století. Je otázkou, jestli zde existovala rozsáhlejší ochozová konstrukce před čelem kruchty. Na jižní straně se v úrovni emporového podlaží nalézá zaslepený průchod, spojený snad kdysi s chórem jeptišek

⁶⁵ Carola Jäggi, *Frauenklöster* (pozn. 11), s. 197–198.

⁶⁶ K tomuto kostelu viz Jiří Kuthan, *Počátky a rozmach gotické architektury v Čechách*, Praha 1983, s. 173–179.

⁶⁷ V západním úseku severní stěny presbytáře byla naopak při restaurátorském průzkumu zjištěna nápadná absence jakýchkoli pozůstatků maleb. Viz Martin Pavala, *Kostel svatého Vavřince a svaté Anny, první etapa restaurování interiéru, září 2000 – 2001. Souhrnná zpráva 8*, http://www.tradice.com/realizace/aktual/Anna/Zpráva_08.htm, vyhledáno 2. 3. 2011.

dřevěnou pavlačí. U spodního okraje tohoto otvoru je patrná stopa po zasazení ke zdi kolmému kůlu. Přestože je pravděpodobné, že tento vchod byl používán jen krátce,⁶⁸ nelze vyloučit, že ve stejném místě byla i poté zakotvena podesta probíhající před přepážkou empory v celé její délce.

V pražském kostele sv. Anny došlo při nedávno proběhlých průzkumech k objevu, dokládajícímu existenci ještě dalšího vyhrazeného, s kostelem propojeného prostoru, pro jehož funkci vysvětlení v konstitucích dominikánek nenalzáme. Ve třetím poli presbytáře od západu bylo v severní stěně, v úrovni druhého podlaží přiléhajícího klášterního traktu, odkryto torzo obdélného ležatého okénka, zčásti odstraněného při prolomení velkého barokního termálního okna. Tento gotický průhled je zřejmým svědectvím, že již ve středověku se zde nacházela obdoba stávající novověké oratoře. O způsobu využití tohoto místa v barokním období nás informuje na základě svého studia klášterních archiválií Franz Klutschak. Ten popisuje, že po roce 1719 vzniklý dům čp. 948/I byl spojen patrovým můstkem přes ulici s klášterními budovami, aby se v něm ubytované dívky, setrvávající při konventu kvůli svému vzdělání, či staré dámy, pobývající zde na konci svého života, mohly dostat přímou krytou cestou do ambitu a z něj do kostelní oratoře.⁶⁹ Takové spolužití se světskými osobami ale zřejmě nelze pro středověké období předpokládat. Podle Marie Bláhové svědčí absence pramenných zmínek o pražských klášterních školách v předhusitském období o tom, že se jak mniši, tak řeholnice soustředily pouze na výchovu těch, kdo aspirovali na přijetí do řádu.⁷⁰ Účel středověké

⁶⁸ Viz samostatná kapitola o kostele sv. Anny.

⁶⁹ Franz Klutschak, *Chronik des Annaklosters in Prag*, Prag 1887, s. 61.

⁷⁰ Marie Bláhová, Klášterní školy ve středověké Praze, in: Marek Derwich – Anna Pobóg - Lenartowicz (edd.), *Klasztor w mieście średniowiecznym i nowożytnym*, Wrocław – Opole 2000, s. 289–290.

předchůdkyně barokní modlitebny tedy již tak jasný není. Robert Gája ve svém článku o východních emporách v Čechách a na Moravě od 13. do 15. století předpokládá, že ve svatoanenském kostele šlo o prostor podobné funkce jako mělo patrové oratorium sv. Anežky v klášteře pražských klarisek.⁷¹ Je však otázkou, jestli převorka staroměstských dominikánek požívala skutečně stejně exkluzivního postavení jako přemyslovská princezna. Z německého prostředí jsou známy některé prameny doložené případy, kdy kromě velkého chóru sester existovaly ještě jiné ke kostelu přilehlé místnosti, v nichž se bohoslužby účastnily nemocné řeholnice. Lokalizace těchto prostor však v uváděných příkladech není zcela analogická situaci v kostele sv. Anny.⁷² Bohužel je dnes zřejmě již nezjistitelné, kde se ve středověkých konventních budovách pražských dominikánek nacházelo oddělení pro ochořelé sestry, předepsané statuty,⁷³ jehož poloha by mohla být argumentem pro či proti uvažované existenci chóru pro nemocné ve svatoanenském chrámu. Zvažovat je nutno také, jestli se nejednalo o oratoř pro významné podporovatele konventu. Tomu však asi odporuje skutečnost, že tato místnost byla součástí klášterního patra, dostupná zřejmě jen druhým podlažím křížové chodby.

Ještě složitější je otázka funkce prostoru pod oratoří, v přízemí východního konventního křídla, přístupného dnes přímo z presbytáře

⁷¹ Robert Gája, *Východní empory v Čechách a na Moravě v 13. – 15. století*, *Staletá Praha XXVI*, 2010, s. 71.

⁷² Carola Jäggi, *Frauenklöster* (pozn. 11), s. 218–219. U kostela kláštera dominikánek Maria Mödingen u Dillingenu hovoří prameny z počátku 14. století o jizbě, v níž setrvala vizionářka Margaretha Ebner během své nemoci a ze které se jí skrze okno skýtal pohled na hlavní oltář. V konventním chrámu dominikánek v Kirchbergu bei Sulz je prostor, sloužící zřejmě jako chór pro nemocné znám až od poloviny 16. století. V obou případech se však tyto místnosti svou polohou zřejmě vázaly na hlavní chór sester.

⁷³ Andreas Frühwirth (ed.), *Analecta* (pozn. 1), s. 341.

vchodem v barokním portálu, který asi nahradil původní gotický vstup. Předpokládat zde musíme jistě sakristii, pro niž se u kostela sv. Anny ani neskýtá jiné místo, situaci však komplikuje nález dvou dalších, menších pravoúhlých okének, prolomených dodatečně do románské zdi někdejší komendy, zapojené do kostelního průčelí. Obě jsou umístěny v úrovni nedosažitelné pro člověka stojícího na podlaze presbytáře či sakristie, západní je o něco níže než východní, které se nachází se nad zmíněným vstupem. Podle R. Gáji bylo západní okno uzavřeno z obou stran mříží a ústilo do vysoké niky vybourané ve zdivu, vysvětlení jeho účelu ale rovněž nenalézá.⁷⁴ Z uvedených faktů vyplývá, že jižní úsek románského traktu byl během výstavby presbytáře nového kostela dominikánských jeptišek nově upraven pro specifickou, dnes již velmi nesnadno identifikovatelnou potřebu. Gotické členění této přízemní místnosti bohužel zaniklo již v 17. století při přestavbě konventního křídla. Snad byla rozdělena na sakristii ve východním dílu a část neznámé funkce, přístupnou asi pouze z klausury. Jediná možná poloha uvažovaného středověkého vstupu z presbytáře je však v místě stávajícího barokního vchodu, východní okénko nad ním by tak muselo náležet sakristii, zatím co druhý západní otvor by se ocitl již za předpokládanou dělicí přepážkou. Pokud toto západní okno skutečně směřovalo do klausuře podléhající prostory, bylo by jeho vyšší založení, znemožňující pohlédnout skrze něj, pravděpodobně záměrem.

V kostele sv. Kateřiny olomouckých dominikánek asi nelze vyloučit obdobnou situaci. V přízemí klášterního křídla přiléhajícího k jihozápadní zdi presbytáře se tam nalézá místnost, výrazně se vydělující svým půdorysem z ostatní konventní zástavby. Její současná podoba je výsledkem mnoha přestaveb, podle zjištění průzkumu z 80. let 20. století je však

⁷⁴ Robert Gája (pozn. 71), s. 71.

středověkého původu.⁷⁵ Ještě na plánu svatokateřinského kláštera z roku 1861 měl tento prostor, sloužící tehdy jako sakristie, trojboký závěr a zřejmě se tedy dříve jednalo o kapli.⁷⁶ Pozůstatky gotického zdiva byly rozpoznány také ve druhém podlaží nad ním, kde se nyní nachází novověká oratoř.⁷⁷ Ve 2. polovině 19. století byly z těchto místností v přízemí i patře prolomeny segmentově uzavřené průhledy, doklady případných starších otvorů zde na rozdíl od kostela sv. Anny postrádáme. Lze ale předpokládat, že stejně jako tam měly tyto prostory již ve středověku nějaké vizuální či akustické propojení s chrámovým interiérem. Tomáš Vítek se domnívá, že kaple mohla být do presbytáře otevřena okny, skrze které bylo jeptiškám podáváno přijímání, nebo sloužily ke zpovědi.⁷⁸ Situaci v olomouckém klášteře ovšem komplikuje fakt, že nevíme, kdy plánem z roku 1861 zachycená svatyně vznikla a jak byla výškově disponovaná před novověkými úpravami. Zvláště pokud byla starší než chrámový presbytář, mohl být její následující stavební vývoj značně složitý a také způsob jejího využívání se mohl během středověkého období výrazně proměnit.⁷⁹

Naznačené otázky ohledně existence více současně užívaných oddělených modlitebních prostor souvisí s problematikou skladby účastníků bohoslužby či návštěvníků kostela. Není pochyby o tom, že vedle jeptišek shromážděných v chóru se zde vyskytovaly laičtí věřící. Klášterní chrámy dominikánek nebyly v žádném případě neprostupně uzavřenými svatyněmi.

⁷⁵ Zdenka Bláhová, Stručný přehled stavebních dějin kláštera dominikánek v Olomouci, in: V. Bělík et al., *Statický průzkum bývalého kláštera dominikánek, U tržnice 10* (nepublikovaný rukopis, Národní památkový ústav v Olomouci), Olomouc 1983, s. 16.

⁷⁶ Tomáš Vítek (pozn. 24), s. 151.

⁷⁷ *Ibidem*, s. 152.

⁷⁸ *Ibidem*.

⁷⁹ K tomuto viz příslušný text v kapitole o kostelu sv. Kateřiny.

Kostely rakouských ženských konventů používali dominikánští kněží pro veřejná kázání a některé z nich, např. klášter dominikánek v Imbachu, byly zároveň farními kostely. Svatopetrský kostel ve Vídeňském Novém Městě, který byl vyhrazen pouze dominikánkám, řadí R. K. Donin mezi výjimky.⁸⁰ V kostele sv. Ducha v Ratiboři byly nalezeny křtitelnice, dokazující, že se v něm odehrávaly obřady jednoznačně určené osobám nenáležejícím ke konventu.⁸¹ Přestože kostel pražských staroměstských dominikánek téměř jistě farní práva neměl (o opaku se v 1. třetině 18. století pokoušela v rámci sporu o chrámovou hudbu přesvědčit představená Freiin von Hieserle převora dominikánů)⁸², již jen četné hrobky světských zemřelých v kostele zaručovaly množství přichozích zvenčí, a to asi nejen při příležitosti memoriálních bohoslužeb. Např. roku 1488 podmínili Racek ze Stačova se svou ženou Johanou svou donaci klášteru sv. Anny výslovně tím, že v něm budou pochováni. Již novověká, ale svou konkrétností zajímavá zpráva z roku 1607 hovoří o kryptě, kterou nechal malostranský měšťan Erhart vystavět pro svou rodinu vedle jím vyzdobeného oltáře sv. Vavřince.⁸³ Obdobná situace jistě byla také v klášterním kostele sv. Kateřiny, zájem o pohřební místa uvnitř chrámu byl u všech klášterů jeptišek, jak jsem již naznačila v jedné z předešlých kapitol, značný. Postrádáme však přesnou představu, jak byl tento návštěvnický provoz regulován, kde bylo při mši místo pro nejpřednější donátory konventu, či kde se účastnily bohoslužeb laické sestry, o jejichž existenci máme v případě svatoanenského a

⁸⁰ Richard Kurt Donin, *Die Bettelordenskirchen in Österreich. Zur Entwicklungsgeschichte der österreichischen Gotik*, Baden bei Wien 1935, s. 85.

⁸¹ Za upozornění na tento nález vděčím PhDr. D. Prixovi.

⁸² Franz Klutschak (pozn. 69), s. 116.

⁸³ *Ibidem*, s. 91–92.

svatokateřinského kláštera sice zmínky až z novověkého období,⁸⁴ které v nich však jistě žily už ve středověku.⁸⁵

Pokusila jsem se ve výše uvedeném textu nastínit možné původní vnitřní členění kostela sv. Kateřiny v Olomouci a kostela sv. Anny na Starém Městě v Praze, tak, jak je lze rekonstruovat na základě dochovaných stop i analogií s jinými ženskými klášterními svatyněmi, u nichž je jejich interiérové řešení známé. Oba naše dosud stojící chrámy dominikánek byly velmi pravděpodobně již od svého vzniku kostely s chórem jeptišek na empoře, zaujímající celou loď. Podkruchtí bylo v obou případech přístupné laickým věřícím. Díky komplexnímu restaurátorskému průzkumu se ve staroměstském kostele sv. Anny podařilo doložit (zčásti ovšem pouze v úrovni hypotézy) architektonické řešení dvou základních potřeb jeptišek, jejichž naplnění komplikovala nuntost dodržení klausury: zpovědi a přijímání. Konstitucemi předepsaná rota se spolu s hovornou zřejmě u olomouckých i pražských dominikánek nenacházela v kostele, ale v rámci klášterních budov, jimž jsem se v této stati věnovala pouze okrajově a které ještě vyžadují podrobné studium.⁸⁶ Nejasná zatím zůstává funkce k

⁸⁴ Např. Gregor Wolný, *Kirchliche Topographie von Mähren* I. Olmützer Erzdiocese, Brünn 1855, s. 258, uvádí, že v roce zrušení kláštera sv. Kateřiny v Olomouci v něm žilo 36 chórových a laických sester. Franz Klutschak (pozn. 69), s. 89, uvádí, že roku 1669 přestoupila jeptiška Teresie Cortesi z pražského do brněnského konventu sv. Anny i s jednou laickou sestrou. Dále (ibidem, s. 26) cituje soupis dominikánek Anenského kláštera z roku 1745, kde se vypočítává 35 jeptišek a 6 laických sester.

⁸⁵ Carola Jäggi, *Frauenklöster* (pozn. 11), s. 190, to vzhledem k četným zmínkám v německých pramenech považuje za prokázané.

⁸⁶ V olomouckém klášteře sv. Kateřiny se v jihozápadním klášterním křídle, v místnosti přístupné z průjezdu mezi nádvořími, dochovala barokní rota. Viz dokumentace v: Helena Richterová – Tomáš Vítek (pozn. 24).

presbytáři přilehlé oratoře, existující možná nejen u svatoanenského, ale také u svatokateřinského chrámu.

Na závěr lze ještě poznamenat, že na příkladu obou našich dochovaných ženských dominikánských kostelů se ukazuje, že vnitřní dispozice může být i u půdorysně velmi příbuzných staveb zcela rozdílná. Srovnat můžeme např. zmíněný cronschwitzský kostel, známý z vykopávek, s chrámem olomouckých dominikánek: strohý půdorys protaženého obdélníka skrýval v prvním případě přízemní chór ve východní části, v druhém naopak emporu v lodi. Také chrám sv. Lamberta v Lambrechtu, tak blízký půdorysnému rozvrhu pražského kostela sv. Anny, byl přinejmenším na počátku (a nelze vyloučit, že po celé středověké období) v interiéru rozčleněn zcela jinak: stally sester zde byly opět na východě.⁸⁷

⁸⁷ Ernst Coester (pozn. 9), s. 370. K otázce existence empory v kostele sv. Lamberta ve středověku viz: Carola Jäggi, *Frauenklöster* (pozn. 11), s. 206–207.

VI. Závěr

V předešlých kapitolách jsem se pokusila ukázat, že ženská větev dominikánského řádu hrála ve středověku v českých zemích významnou roli, i když žádný z uvedených klášterů nebyl v tak úzkém propojení s nejvyššími společenskými vrstvami, jako tomu bylo u řady konventů v zahraničí. Naše představa o podobě českých a moravských sakrálních staveb dominikánek zůstává bohužel omezená vzhledem k ranému zániku velké části z nich a s tím související absencí ikonografického materiálu. Díky srovnání s řádovou architekturou mimo české území se však zvláště kostel sv. Anny na Starém Městě v Praze neukazuje jako osamocená stavba atypické dispozice, jak by se mohlo v našem prostředí zdát, ale naopak jako chrám, k němuž lze nalézt řadu půdorysných analogií. Otázkou však stále zůstává, jak vysvětlit jeho dispoziční příbuznost některým zeměpisně značně vzdáleným stavbám a jakými cestami mohlo dojít k případnému ovlivnění. Kostel sv. Kateřiny v Olomouci je zařaditelný obtížněji. Třebaže obdobně prostý obdélný půdorys byl mezi chrámy dominikánek zvláště ve 2. polovině 13. století poměrně častý, je třeba kvůli nejasnému stavebnímu vývoji olomouckého kostela přistupovat k eventuálnímu srovnávání velmi opatrně.

Kromě snahy představit naše dvě dochované sakrální stavby dominikánek jako součást větší skupiny kostelů téhož řádu, bylo cílem této práce také podrobné zpracování jejich stavební historie. U kostela sv. Kateřiny stále narážíme na nedostatek potřebných podkladů, které by mohl přinést jen komplexní podpovrchový průzkum. I zde se však podařilo alespoň poněkud přesněji vymezit dobu vzniku olomouckého kláštera, což samozřejmě hraje jistou roli i v úvahách o časovém zařazení počátku

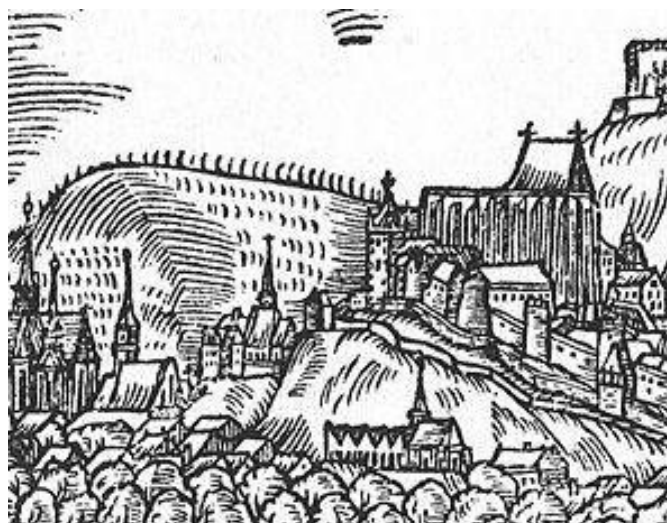
budování kostela. Toto upřesnění by bez znalosti řádového soupisu konventů české provincie nebylo možné.

Kostel sv. Anny byl naopak předmětem mimořádně důkladného restaurátorského průzkumu, jehož výsledky mi dovolily aktuálně přehodnotit dosavadní představy o jeho stavebně-historickém vývoji. Díky některým objevům, k nimž došlo v rámci zmíněných restaurátorských prací, jsem zároveň mohla na příkladu tohoto chrámu poukázat na specifické úpravy kostelních interiérů dominikánek (a ostatních jeptišek s podobně přísnou klausurou), které v jiných případech zmizely beze stopy či ještě čekají na své odhalení. Dodržování klauzury totiž vyžadovalo řadu stavebních opatření, které zásadně ovlivňovaly zejména vnitřní řešení kostela. Ženský klášterní chrám musel odpovídat složitějším provozním nárokům než je jen obecně známá potřeba odděleného chóru sester. Požadavky řádových statut, sepsaných sv. Dominikem, tedy sice nesměřovaly k vytvoření jednotného architektonického modelu kostela dominikánek a architektura těchto chrámů byla proto značně různorodá, ale přesto jejich vzhled zásadně ovlivňovaly. V těchto funkčních úpravách je také nutno spatřovat základní odlišnost chrámů dominikánek od kostelů bratří kazatelů, jejichž architektura jinak mohla být, co se týče dispozice či tvarosloví, vzájemně velmi blízká. Pro přesnější představu o možném uspořádání interiérů klášterních kostelů dominikánek bude v budoucnu potřeba věnovat pozornost také chrámům ostatních ženských řádů na našem území, jejichž stavby musely reagovat na obdobná klausurní nařízení.

VII. Obrazová příloha

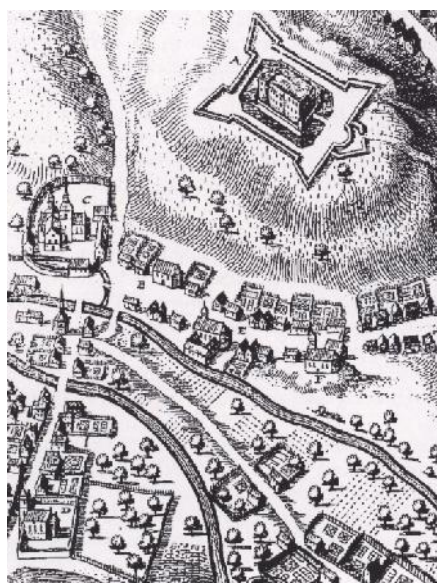
1. Brno, veduta Jana Willenberga z roku 1593, výřez s herburským klášteřem dominikánek s kostelem Panny Marie.

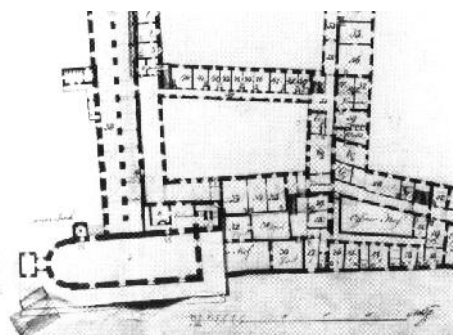
2. Brno, veduta Jana Willenberga z roku 1593, výřez s klášteřem dominikánek na Starém Brně s kostelem sv. Anny.

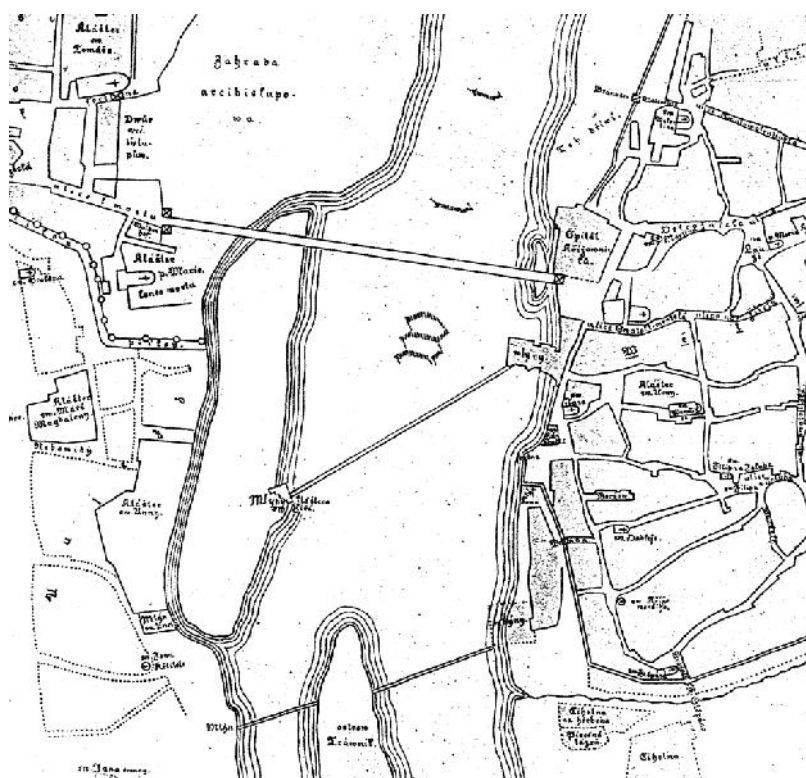
3. Brno, kostel Nanebevzetí Panny Marie, druhotně zazděné sedile ze zaniklého kostela dominikánek, stav v roce 1999. Foto: Klára Mezihoráková

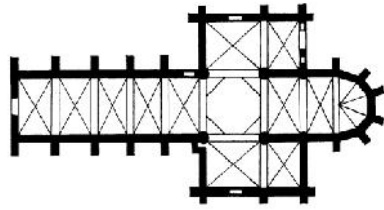
4. Brno, plán města Matthea Meriana z roku 1651, výřez s klášterem sv. Anny na Starém Brně (označen písmenem E).

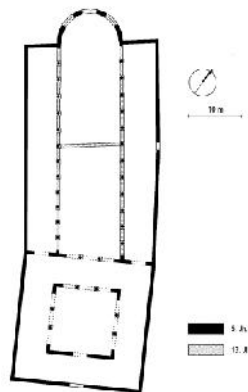
5. Brno, plán všeobecné nemocnice a chudobince sv. Anny (bývalý klášter dominikánek na Starém Brně) z roku 1822, 1. patro, výřez.

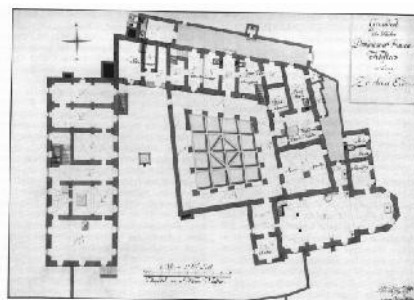
6. Praha, historická mapa města Wácslawa Wladiovoje Tomka, klášter sv. Anny na Újezdě a klášter sv. Anny na Starém Městě.

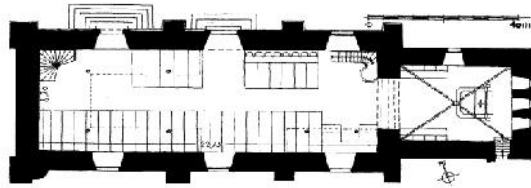
7. Prouille, kostel Notre-Dame kláštera dominikánek, půdorys středověké stavby.

8. Řím, kostel sv. Sixta, půdorys raně křesťanské stavby s úpravami ze 13. století.

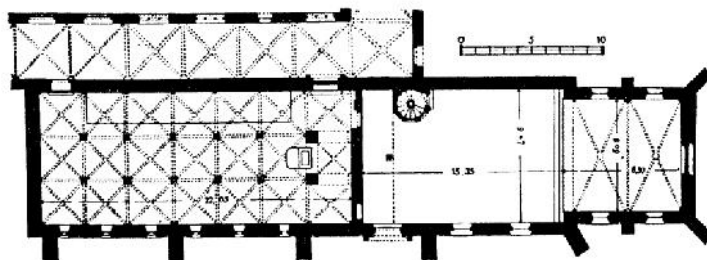
9. Lienz, klášter a kostel dominikánek na plánu Johanna Franze Röcka, půdorys přízemí, kopie z roku 1799.

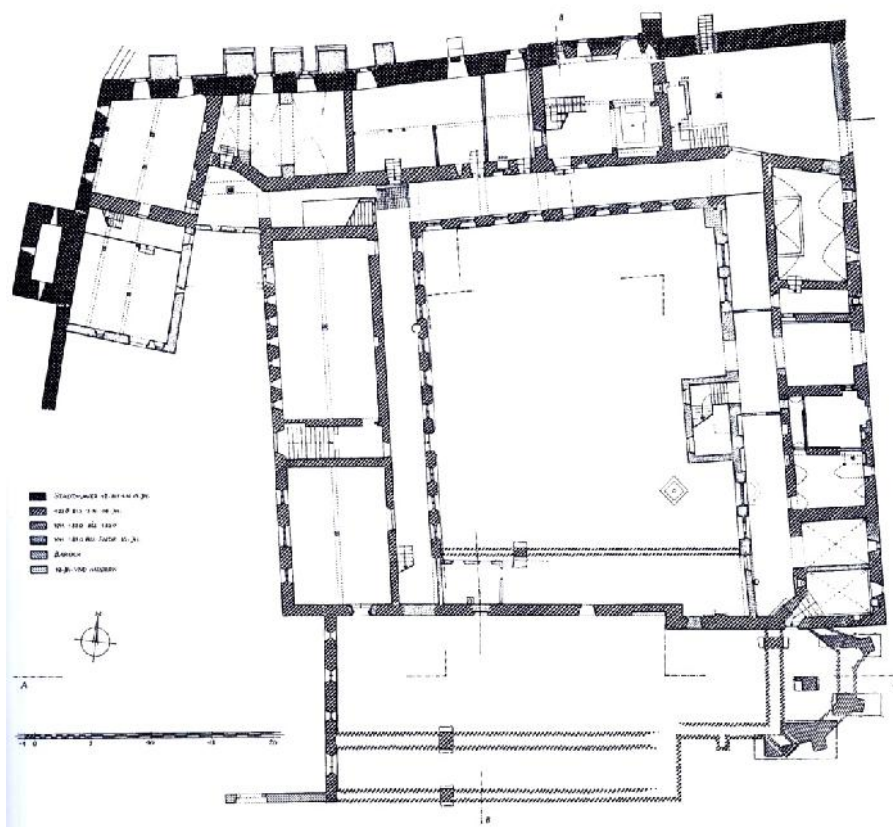
10. Engelthal u Norimberku, bývalý klášterní kostel dominikánek, půdorys.

11. Engelthal u Norimberku, bývalý klášterní kostel dominikánek. Foto: Klára Mezihoráková

12. Himmelsporten (Würzburg), klášterní kostel cisterciáček, půdorys.

13. Rothenburg ob der Tauber, půdorys bývalého kláštera dominikánek se značením stavebních fází a s rekonstrukcí půdorysu kostela, v její jižní části východního konventního křídla je zakreslena místnost s rotou.

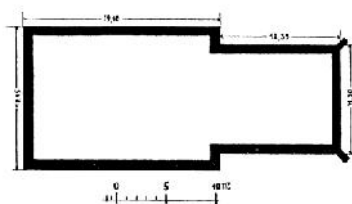
14. Rothenburg ob der Tauber, bývalý klášter dominikánek, místnost v jižní části východního traktu, vpravo od vstupu je patrná nika roty. Foto: Klára Mezihoráková

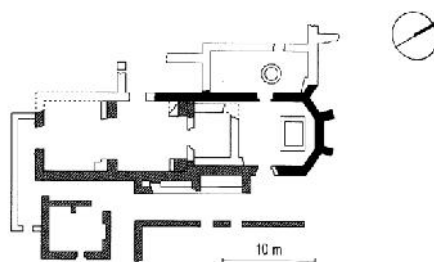
15. Rothenburg ob der Tauber, bývalý klášter dominikánek, nika roty v jižní místnosti východního klášterního traktu, pohled z prostoru ambitu. Foto: Klára Mezihoráková

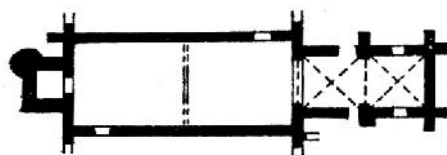
16. Rothenburg ob der Tauber, zaniklý klášterní kostel dominikánek, vnitřní stěny bývalé lodi. Foto: Klára Mezihoráková

17. Weida, kostel sv. Marie Magdalény bývalého kláštera dominikánek, půdorys.

18. Veszprém, zaniklý kostel sv. Kateřiny kláštera dominikánek, rekonstrukce půdorysu na základě vykopávek.

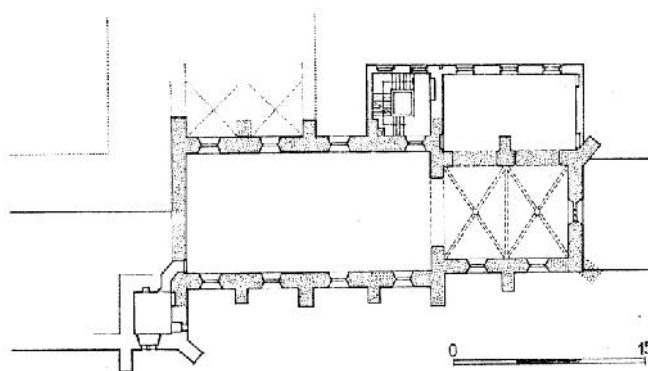
19. Budapešť, zaniklý kostel dominikánek na Markétině ostrově, půdorys.

20. Budapešť, ruiny klášterního kostela dominikánek na Markétině ostrově, pohled bývalou lodí k západu. Foto: Klára Mezihoráková

21. Budapešť, ruiny klášterního kostela dominikánek na Markétině ostrově, pohled na západní průčelí lodi. Foto: Klára Mezihoráková

22. Ratiboř, kostel sv. Ducha bývalého kláštera dominikánek, půdorys.

23. Ratiboř, kostel sv. Ducha bývalého kláštera dominikánek, pohled z jihu.

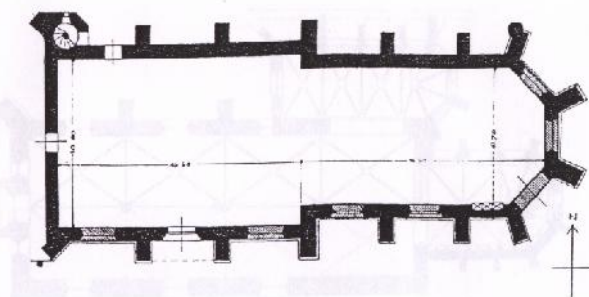
Foto: Klára Mezihoráková

24. Ratiboř, kostel sv. Ducha bývalého kláštera dominikánek, interiér, závěr presbytáře. Foto: Klára Mezihoráková

25. Ratiboř, kostel sv. Ducha bývalého kláštera dominikánek, interiér, pohled lodí k západu přibližně v úrovni zaniklé empory. Foto: Klára Mezihoráková

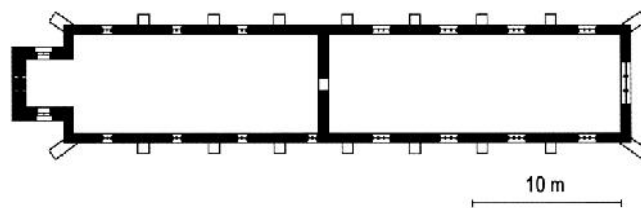
26. Vídeňské Nové Město, bývalý klášterní kostel dominikánek sv. Petra „an der Sperr“, půdorys.

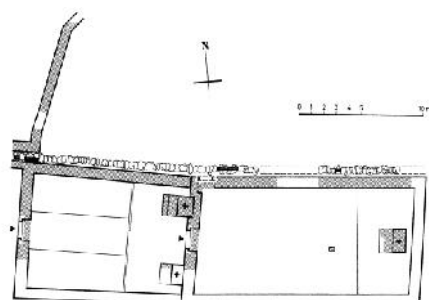
27. Vídeňské Nové Město, bývalý klášterní kostel dominikánek sv. Petra „an der Sperr“, pohled na závěr presbytáře. Foto: Klára Mezihoráková

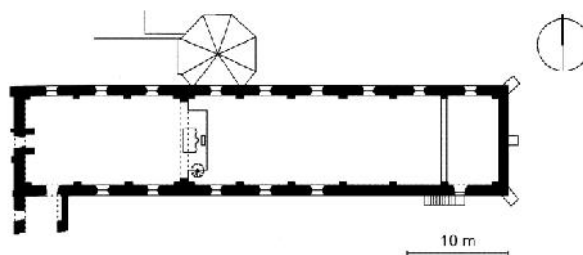
28. Vídeňské Nové Město, bývalý klášterní kostel dominikánek sv. Petra „an der Sperr“, pohled na severní průčelí, původně propojené s městskou hradbou. Foto: Klára Mezihoráková

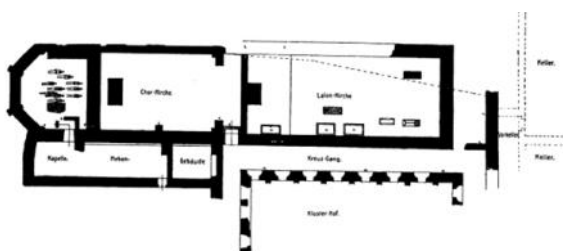
29. Wiederstedt, bývalý klášterní kostel dominikánek, půdorys.

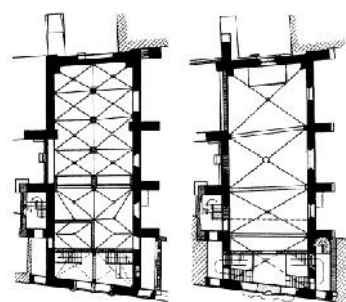
30. Schwyz, kostel kláštera dominikánek St. Peter am Bach, půdorys.

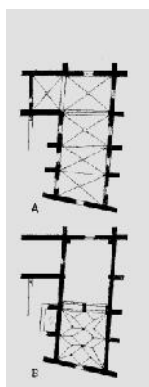
31. Kirchberg bei Sulz, bývalý klášterní kostel dominikánek, půdorys.

32. Cronschwitz, zaniklý klášterní kostel dominikánek, rekonstrukce půdorysu na základě vykopávek (plán z roku 1905).

33. Vratislav, bývalý kostel sv. Kateřiny kláštera dominikánek, půdorys přízemí a 1. patra, stav v roce 1933.

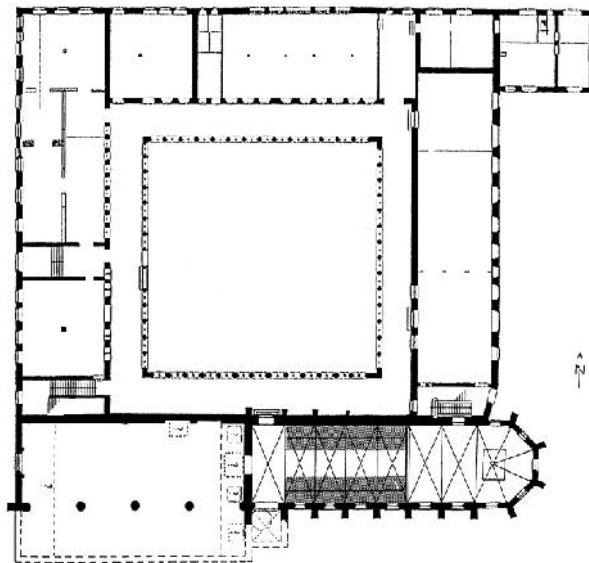
34. Vratislav, bývalý kostel sv. Kateřiny kláštera dominikánek, rekonstrukce dvou stavebních etap podle E. Małachowicze: půdorys patra kostela s chórem jeptišek v kolmém křídle v 1. polovině 14. století (A) a přízemí kostela s emporou v západní části ve 2. polovině 14. století (B).

35. Vratislav, bývalý kostel sv. Kateřiny kláštera dominikánek, pohled na severní průčelí s kolmým klášterním křídlem. Foto: Klára Mezihoráková

36. Vratislav, bývalý kostel sv. Kateřiny kláštera dominikánek, interiér rekonstruované lodi, pohled k západu. Foto: Klára Mezihoráková

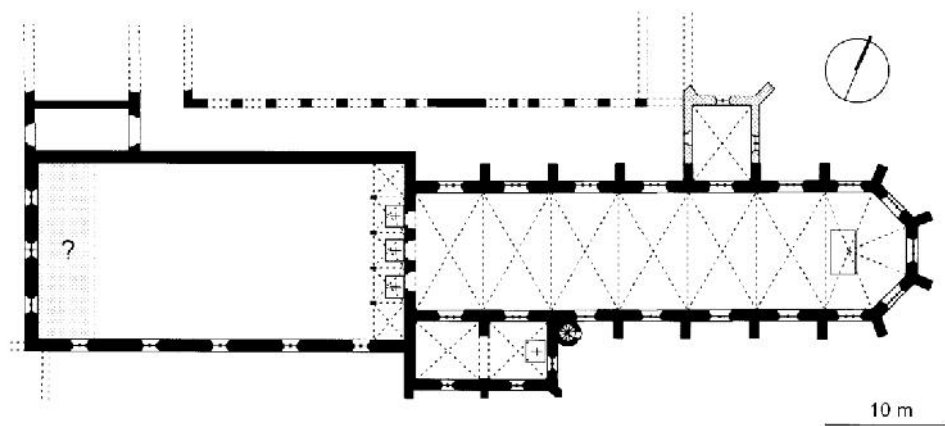
37. Colmar, Unterlinden, bývalý klášter dominikánek, půdorys.

38. Colmar, Unterlinden, bývalý klášterní kostel dominikánek, pohled na závěr presbytáře. Foto: Klára Mezihoráková

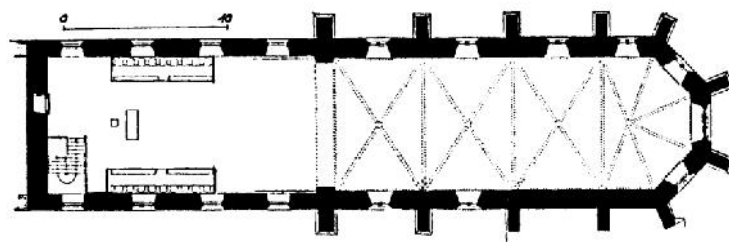
39. Schlettstadt, bývalý klášterní kostel dominikánek sv. Mikuláše „in Silo“, pohled na závěr presbytáře. Foto: Klára Mezihoráková

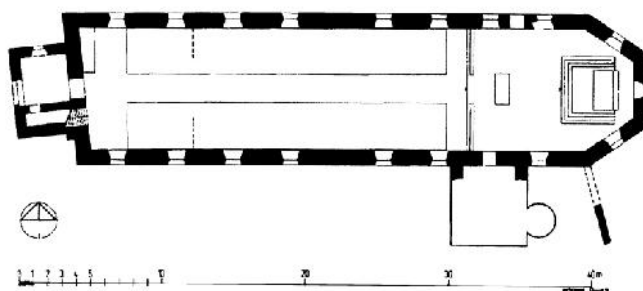
40. Basilej, Klingental, bývalý klášterní kostel dominikánek, půdorys.

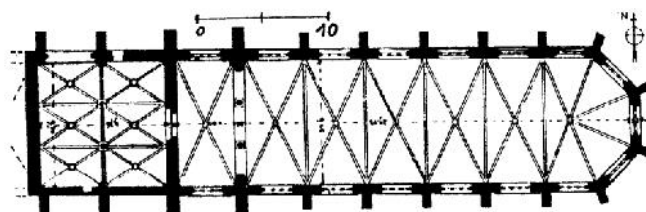
41. Basilej, Klingental, bývalý klášterní kostel dominikánek, pohled na presbytář z jihovýchodu. Foto: Klára Mezihoráková

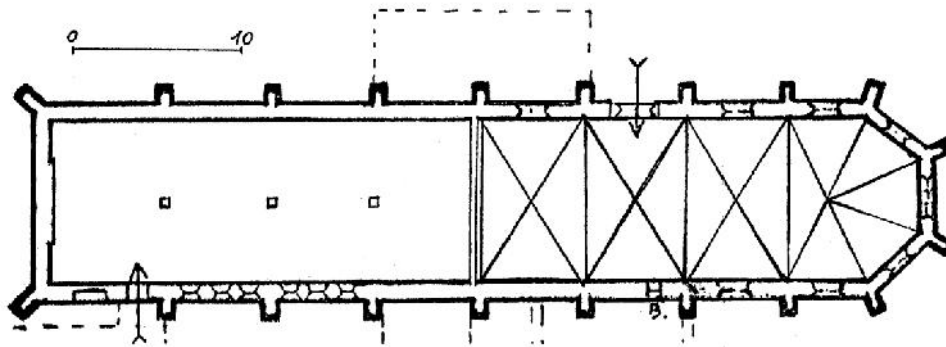
42. Stetten bei Hechingen, bývalý klášterní kostel dominikánek, půdorys.

43. Worms, Hochheim, bývalý kostel kláštera dominikánek Himmelskron, půdorys.

44. Lambrecht, bývalý klášterní kostel dominikánek sv. Lamberta, půdorys.

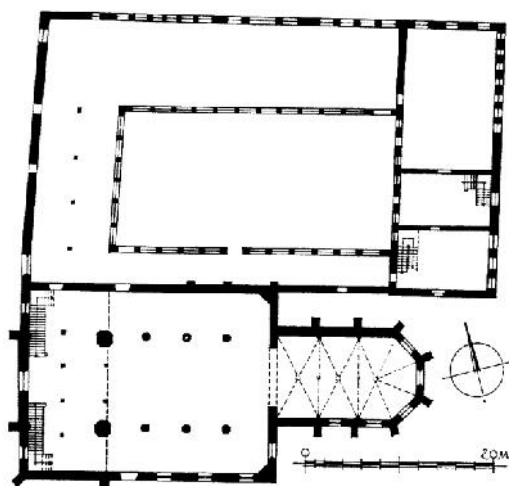
45. Kirchheim am Ries, bývalý klášterní kostel cisterciáček, půdorys.

46. Kirchheim am Ries, bývalý klášterní kostel cisterciáček, pohled na presbytář od severovýchodu. Foto: Klára Mezihoráková

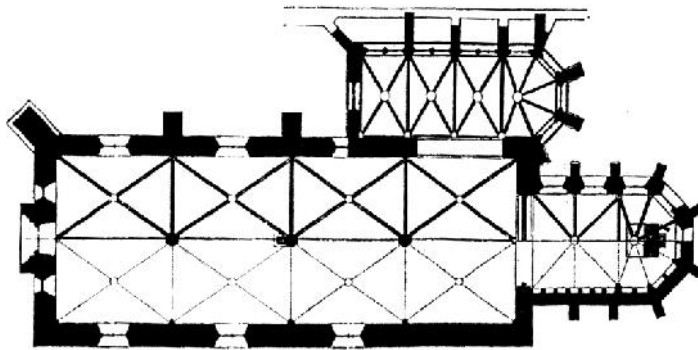
47. Bratislava, bývalý klášterní kostel klarisek, pohled na jižní průčelí. Foto: Klára Mezihoráková

48. Norimberk, zaniklý klášterní kostel dominikánek sv. Kateřiny, půdorys.

49. Norimberk, ruina klášterního kostel dominikánek sv. Kateřiny, pohled z bývalé lodi do presbytáře. Foto: Klára Mezihoráková

50. Imbach, bývalý klášterní kostel dominikánek, půdorys.

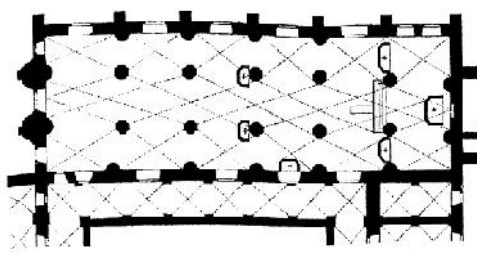
51. Imbach, bývalý klášterní kostel dominikánek, pohled ze severovýchodu.
Foto: Klára Mezihoráková

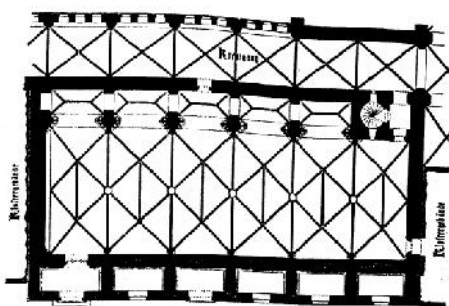
52. Imbach, bývalý klášterní kostel dominikánek, pohled na západní průčelí. Foto: Klára Mezihoráková

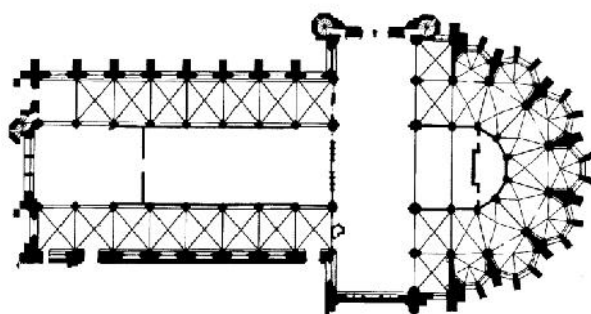
53. Imbach, bývalý klášterní kostel dominikánek, západní průčelí, vstupní předsíň. Foto: Klára Mezihoráková

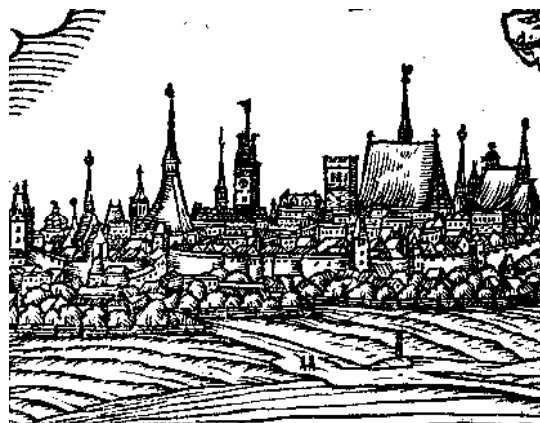
54. Tulln, zaniklý klášterní kostel dominikánek, půdorys, výřez z plánu z roku 1772.

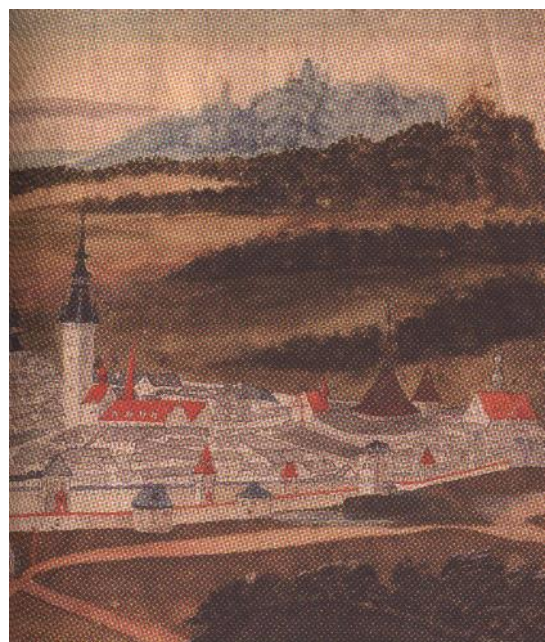
55. Vídeň, zaniklý klášterní kostel dominikánek sv. Vavřince, půdorys, výřez z plánu z roku 1724.

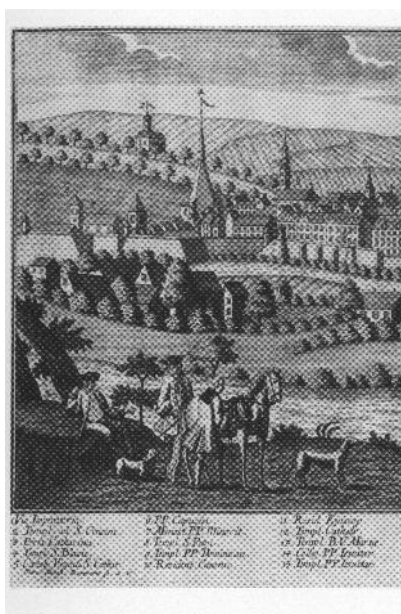
56. Poissy, zaniklý klášterní kostel dominikánek sv. Ludvíka, půdorys.

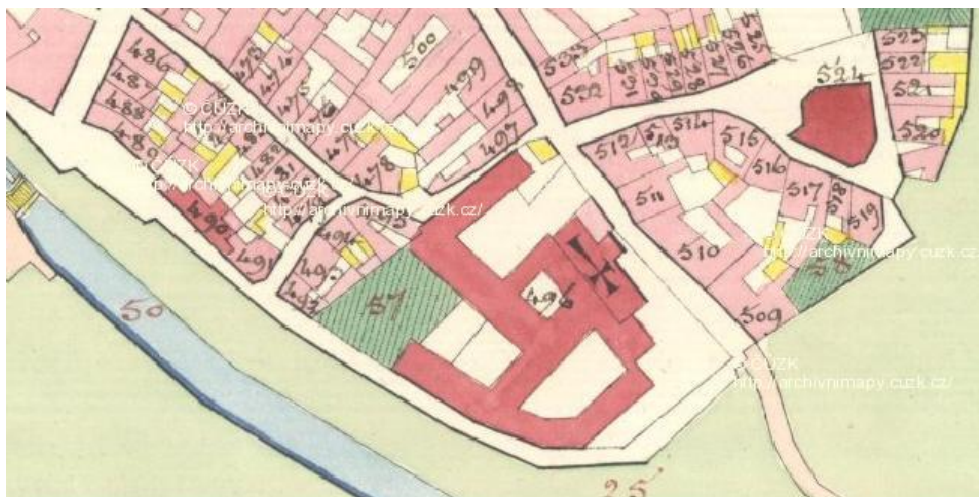
57. Olomouc, pohled na město od Jana Willenberga z roku 1593, výřez s kostelem sv. Kateřiny.

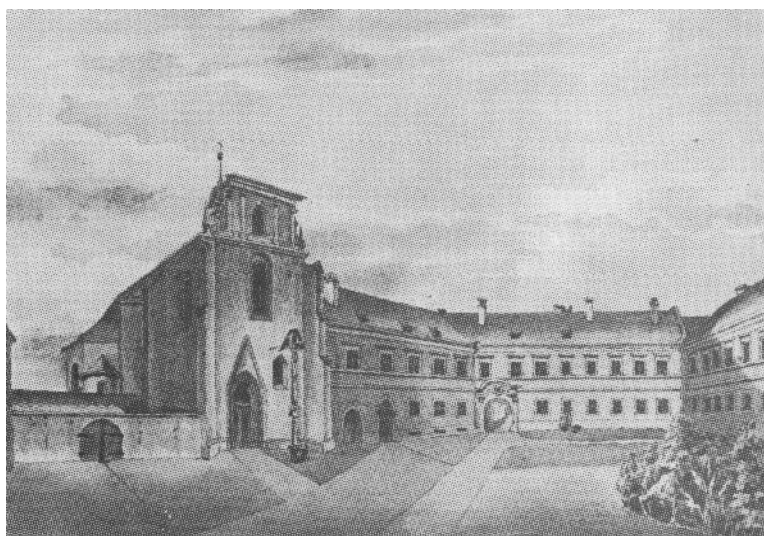
58. Olomouc, anonymní pohled na město z roku 1667, výřez s kostelem sv. Kateřiny.

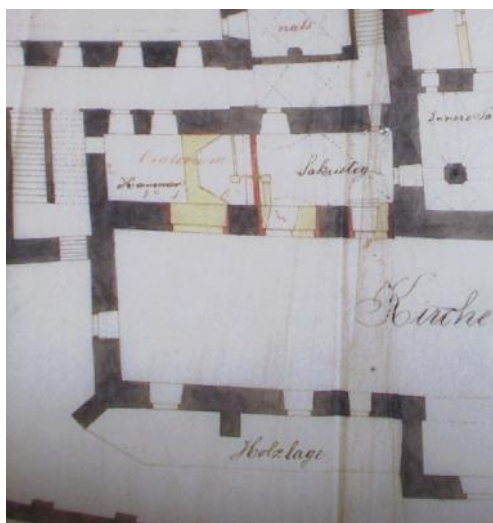
59. Olomouc, pohled na město, Mark Abraham Ruprecht, Johann Christoph Hafner, před rokem 1754, výřez s kostelem sv. Kateřiny.

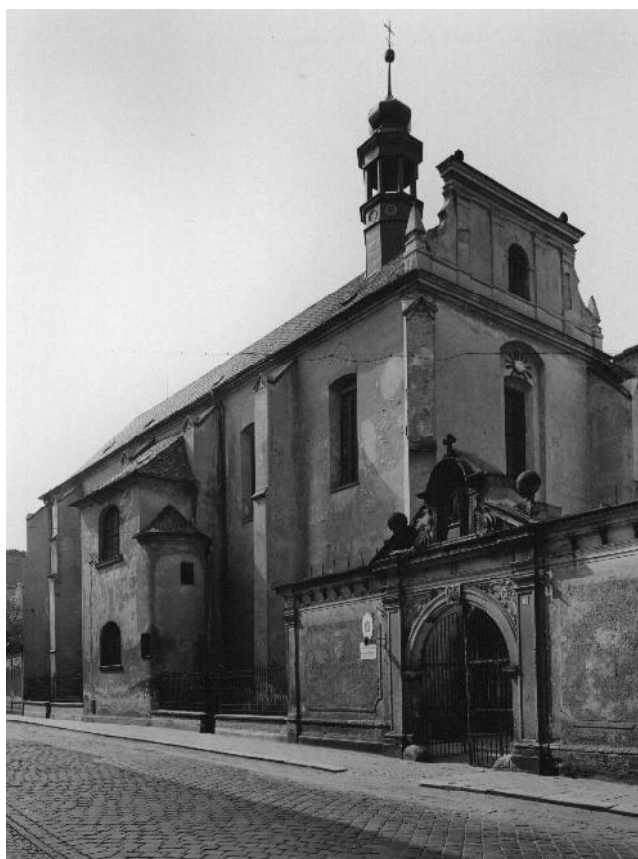
60. Olomouc, mapa stabilního katastru z roku 1833 (císařský otisk), výřez s klášterem sv. Kateřiny.

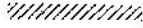
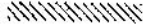

61. Olomouc, pohled na kostel a klášter sv. Kateřiny od F. Biely z roku 1854.

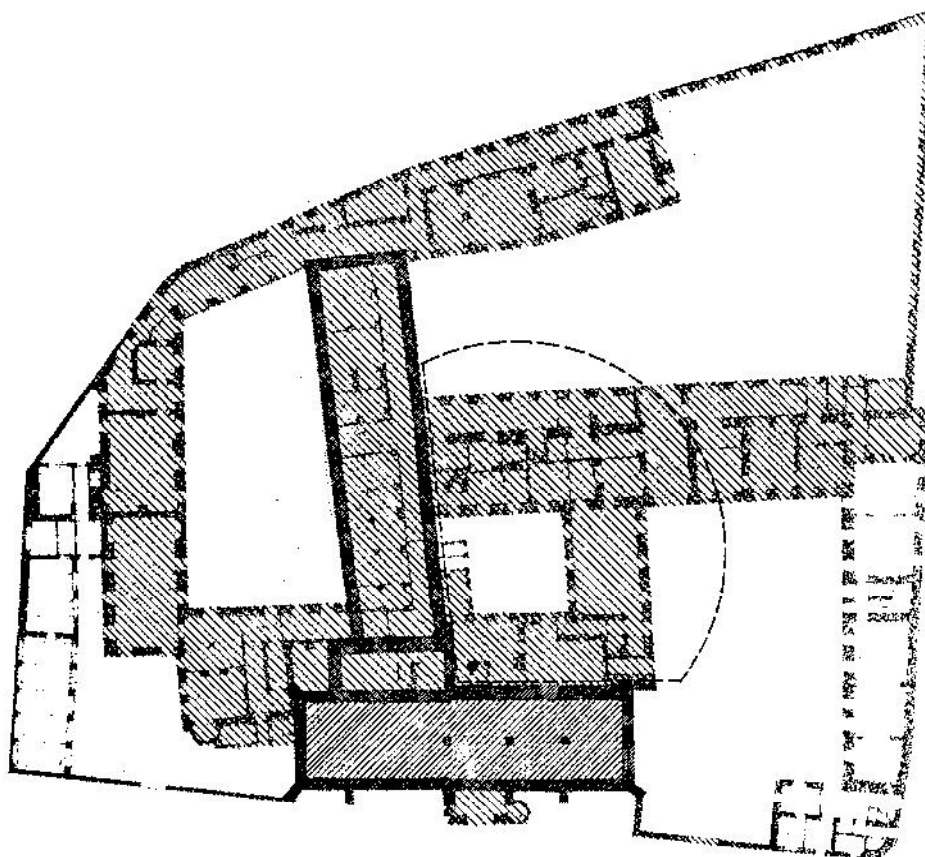

62. Olomouc, klášter sv. Kateřiny, plán W. Schiera z roku 1861, výřez s místností připomínající kapli po boku presbytáře kostela (označena jako sakristie).

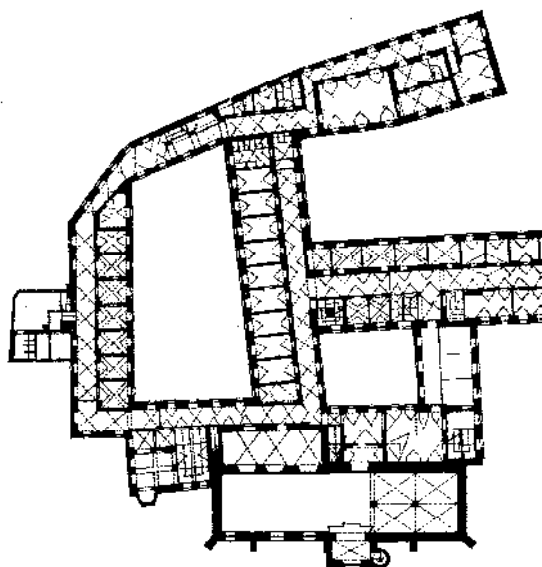

63. Olomouc, kostel sv. Kateřiny, stav před obnovou v 80. letech 20. století. Foto: Ústav dějin umění AV ČR, Praha – Prokop Paul

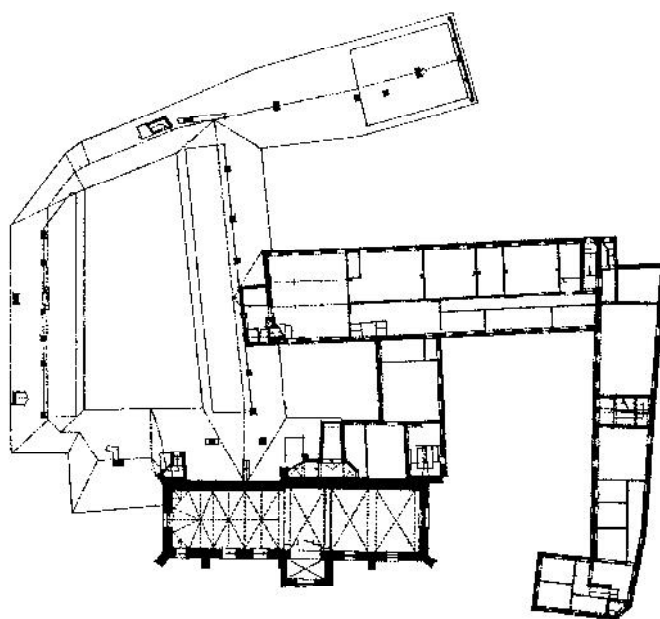
Středověké zdivo	
Středověká stavební fáze /konec 13.stol. - 1.pol. 16.stol./	
Barokní stavební fáze /2.pol. 17.stol. - konec 18.stol./	
Stavební fáze 19.stol.	bez označení
VYMEZENÍ PLOCHY, V NĚJZE PŘEDPOKLÁDÁJ UMÍSTĚNÍ GOTICKÉHO AMBITU	

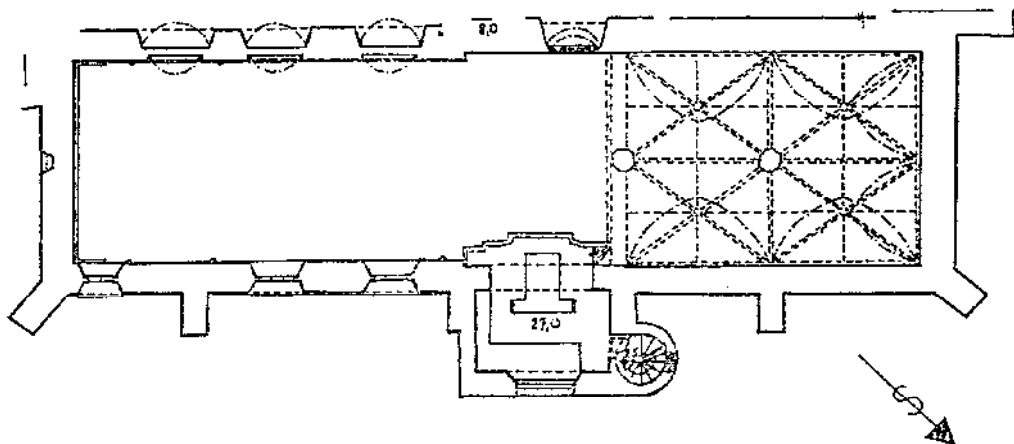
64. Olomouc, bývalý klášter dominikánek s kostelem sv. Kateřiny, půdorys přízemí s vyznačením stavebních etap.

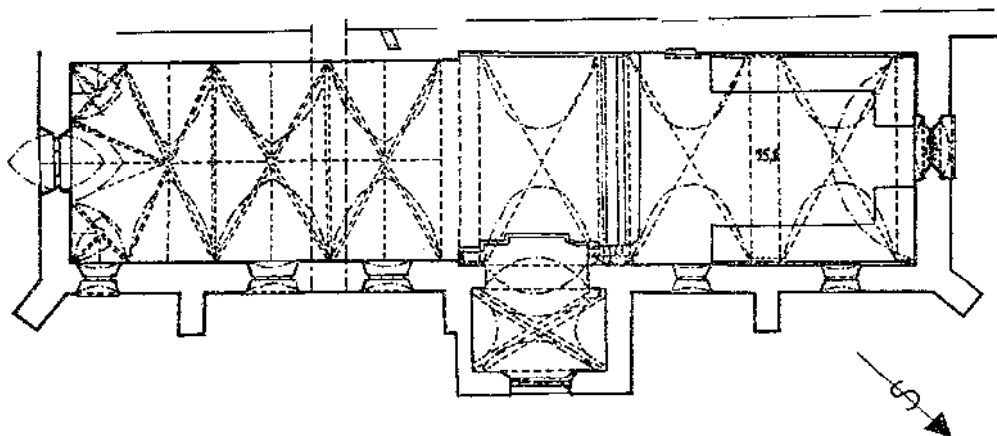
65. Olomouc, bývalý klášter dominikánek s kostelem sv. Kateřiny, půdorys 1. patra.

66. Olomouc, bývalý klášter dominikánek s kostelem sv. Kateřiny, půdorys 2. patra.

67. Olomouc, kostel sv. Kateřiny, půdorys v úrovni klenby empory.

68. Olomouc, kostel sv. Kateřiny, půdorys v úrovni klenby kostela.

69. Olomouc, kostel sv. Kateřiny, pohled ze severu. Foto: Klára Mezihoráková

70. Olomouc, kostel sv. Kateřiny, pohled od východu. Foto: Klára Mezihoráková

71. Olomouc, kostel sv. Kateřiny,
okno závěru presbytáře. Foto:
Klára Mezihoráková

72. Olomouc, kostel sv. Kateřiny, severovýchodní průčelí presbytáře. Foto:
Klára Mezihoráková

73. Olomouc, kostel sv. Kateřiny, severovýchodní průčelí lodi, první okno od severozápadu. Foto: Klára Mezihoráková

74. Olomouc, kostel sv. Kateřiny, zaslepený vstup v severovýchodním průčelí presbytáře. Foto: Klára Mezihoráková

75. Olomouc, kostel sv. Kateřiny, pohled na severozápadní průčelí. Foto: Klára Mezihoráková

76. Olomouc, kostel sv. Kateřiny, hlavní vstup do kostela. Foto: Klára Mezihoráková

77. Olomouc, kostel sv. Kateřiny, interiér presbytáře. Foto: Klára Mezihoráková

78. Olomouc, kostel sv. Kateřiny, klenba presbytáře. Foto: Klára Mezihoráková

79. Olomouc, kostel sv. Kateřiny, jihozápadní stěna presbytáře. Foto: Klára Mezihoráková

80. Olomouc, kostel sv. Kateřiny, pohled na emporu v lodi. Foto: Klára Mezihoráková

81. Olomouc, kostel sv. Kateřiny, interiér, detail výběhu klenebních žebér empory. Foto: Klára Mezihoráková

82. Olomouc, kostel sv. Kateřiny, stěna závěru presbytáře, klenební přípora s torzem horizontální římsy. Foto: Klára Mezihoráková

83. Olomouc, kostel sv. Kateřiny, stěna závěru presbytáře, výklenek sanktuáře. Foto: Klára Mezihoráková

84. Olomouc, kostel sv. Kateřiny, jihozápadní průčelí kostela patrné v půdním prostoru přilehlých budov, pozůstatek portálu vstupu na emporu. Foto: Klára Mezihoráková

85. Olomouc, kostel sv. Kateřiny, půdní prostor, horní část severovýchodní stěny, předěl mezi presbytářem a lodí. Foto: Klára Mezihoráková

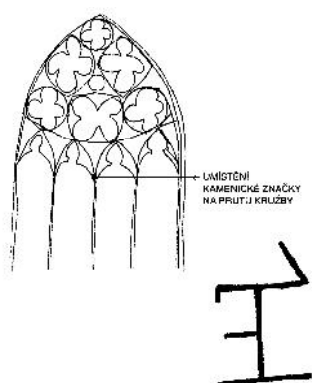
86. Olomouc, kostel sv. Kateřiny, půdní prostor, severovýchodní stěna lodi s pozůstatky malované dekorace. Foto: Klára Mezihoráková

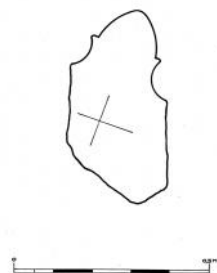
87. Olomouc, kostel sv. Kateřiny, půdní prostor, záklenek zaniklého okna (v místě dnešní barokní kaple u severovýchodního průčelí). Foto: Klára Mezihoráková

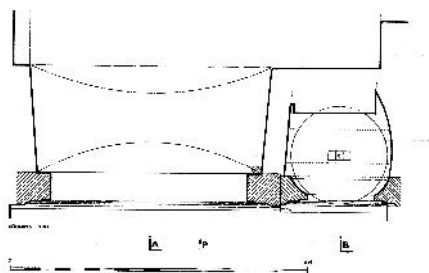
88. Olomouc, kostel sv. Kateřiny, půdní prostor, záklenek druhého okna lodi od severozápadu. Foto: Klára Mezihoráková

89. Olomouc, kostel sv. Kateřiny, kamenická značka na kružbě okna v jihovýchodním průčelí podle V. Gračky.

90. Olomouc, bývalý klášter dominikánek sv. Kateřiny, profil zlomku klenebního žebra, nalezeného v základech jihovýchodního křídla kláštera.

91. Olomouc, bývalý klášter sv. Kateřiny, nákres niky s rotou v jihozápadním klášterním křídle, zjištěné průzkumem T. Vítka.

92. Kroměříž, kostel sv. Mořice, klenba závěru presbytáře. Foto: Klára Mezihoráková

93. Dolní Kounice, bývalý klášterní kostel premonstrátek, portál hlavního vstupu. Foto: Klára Mezihoráková

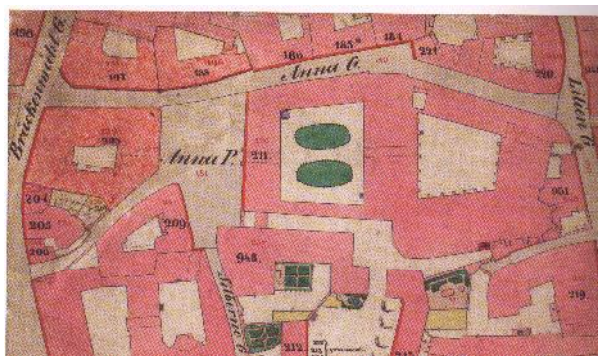
94. Praha, pohled na město Johanna Wechtera podle Filipa van den Bossche, vydal Jiří Sadeler 1606, výřez s klášteřem sv. Anny.

95. Praha, model Antonína Langweilla z let 1826 – 1837, část s klášteřem sv. Anny.

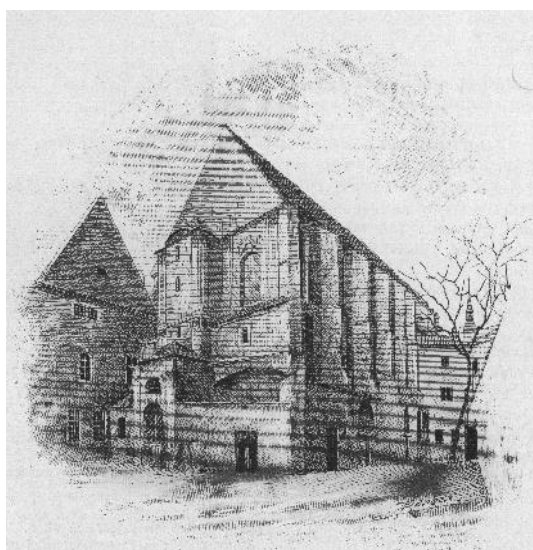
96. Praha – Staré Město, kostel sv. Anny, pohled na západní průčelí od W. Zeliska podle H. Funkeho z roku 1831.

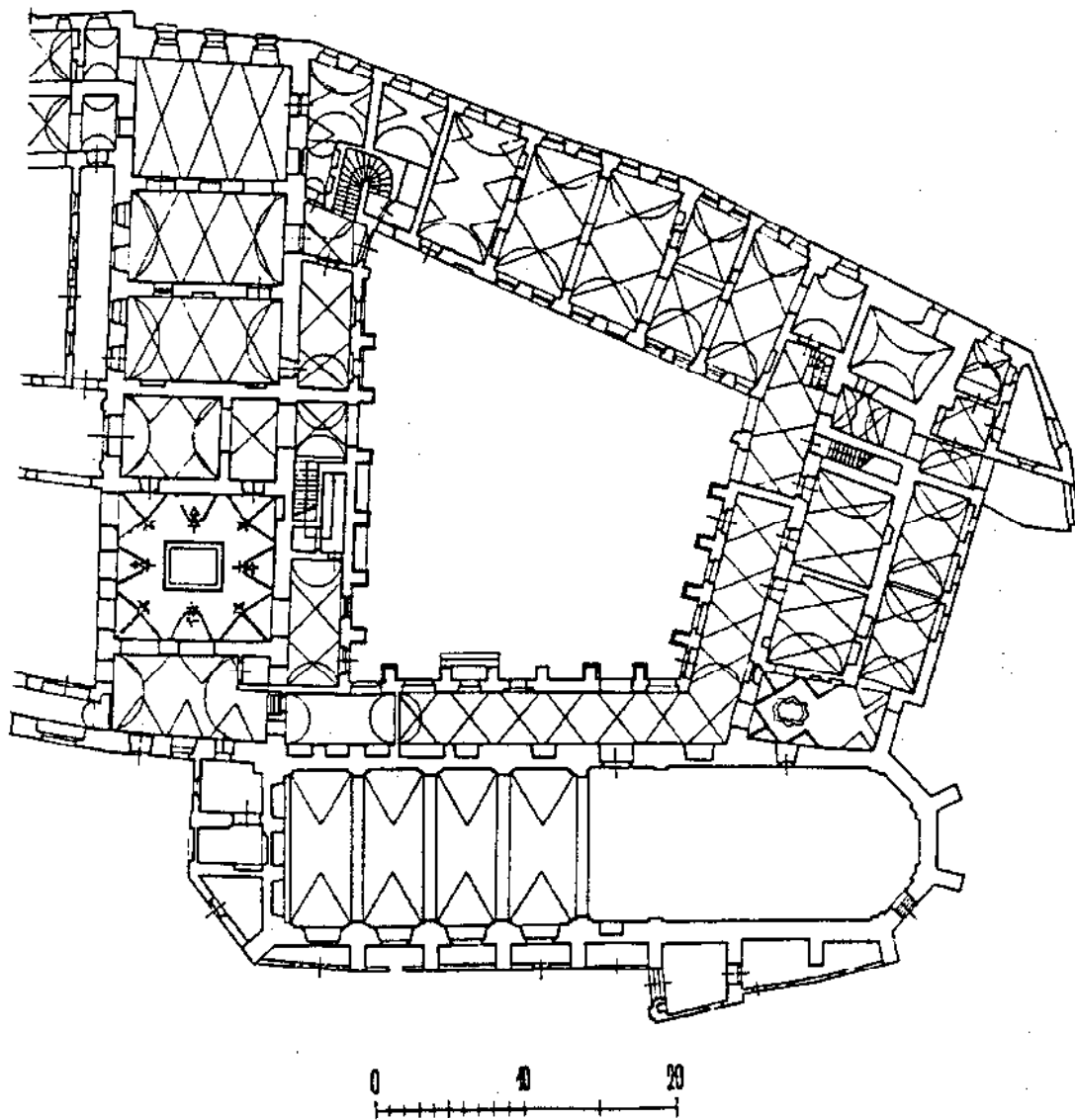
97. Praha – Staré Město, klášter sv. Anny na mapě stabilního katastru z roku 1856.

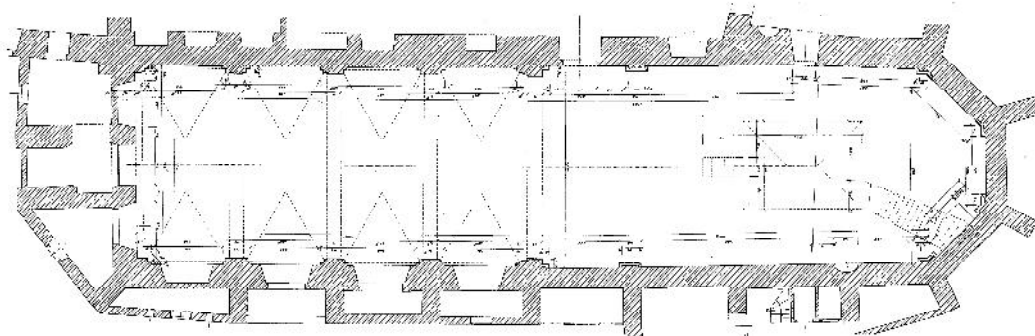
98. Praha, pohled na Staré Město od Xavera Sandmanna, vydal Kronberger a Řivnáč, okolo roku 1850, výřez s kostelem sv. Anny.

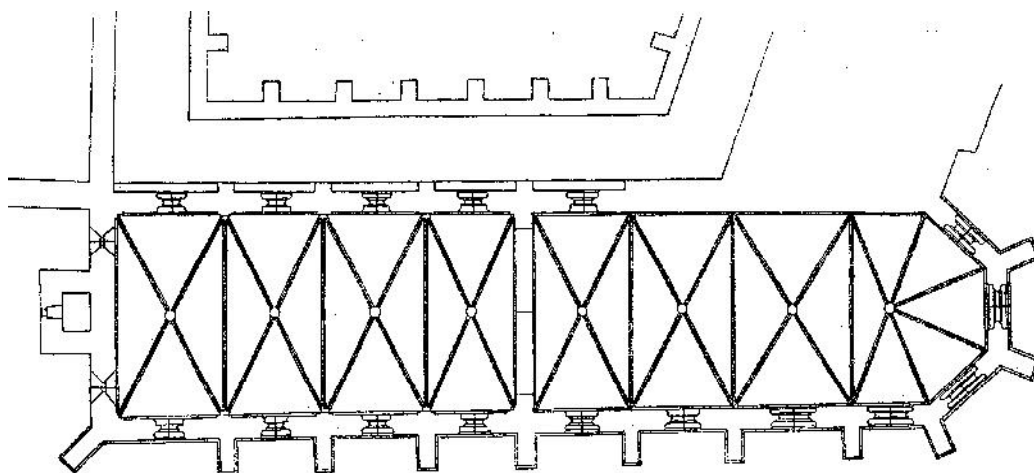
99. Praha – Staré Město, kostel sv. Anny, pohled na západní průčelí od P. Körbera z roku 1903.

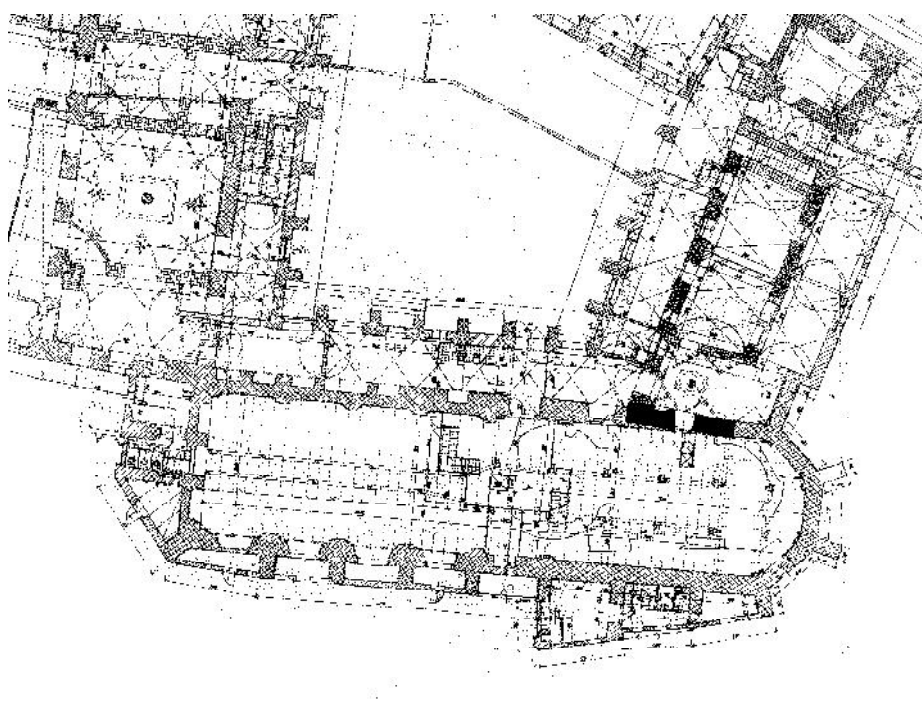
100. Praha – Staré Město, bývalý klášter dominikánek sv. Anny, půdorys přízemí.

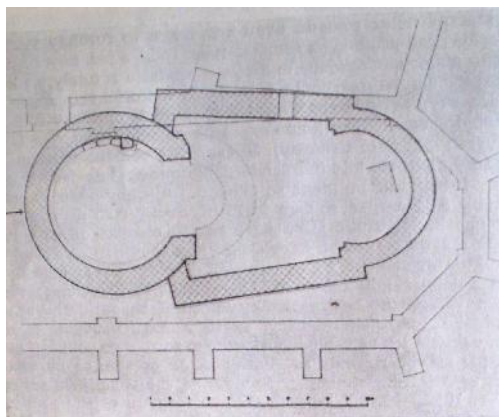
101. Praha – Staré Město, bývalý kostel sv. Anny, zaměření Antonína Engela z roku 1943, přízemí.

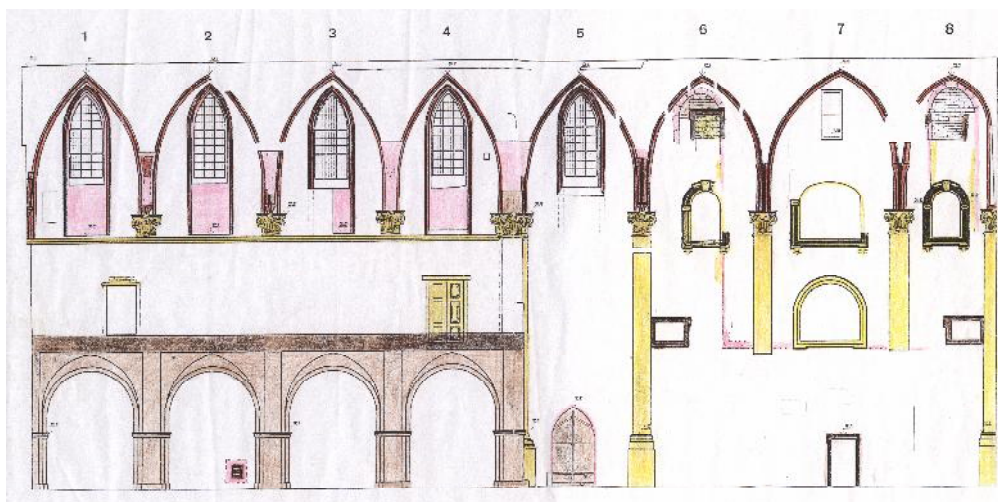
102. Praha – Staré Město, kostel sv. Anny, půdorys s rekonstrukcí zaniklé klenby od Václava Mencla.

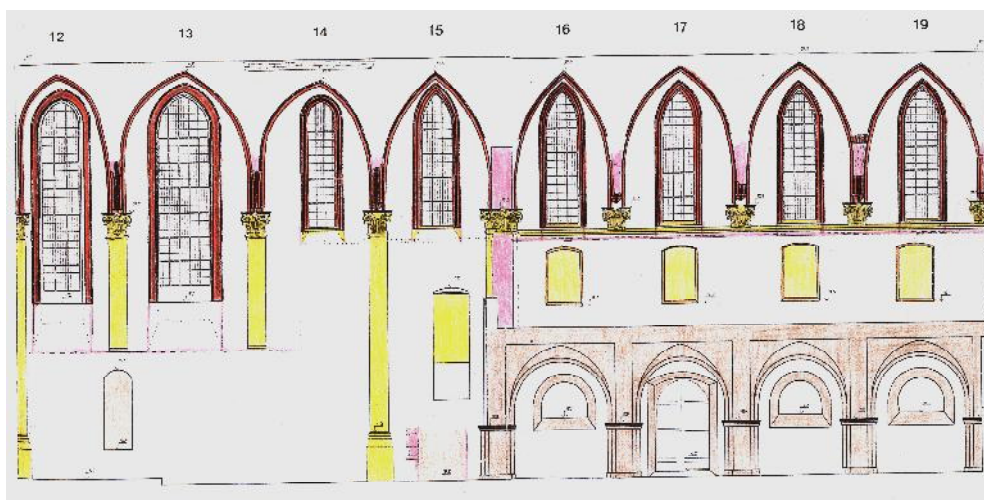
103. Praha – Staré Město, bývalý klášter dominikánek sv. Anny, půdorys se zakreslením stavebních fází, výřez s rekonstruovaným půdorysem kostela sv. Vavřince a románského jádra východního klášterního křídla

104. Praha – Staré Město, zaniklý kostel sv. Vavřince, rekonstrukce půdorysu na základě vykopávek od I. Borkovského.

105. Praha – Staré Město, bývalý kostel sv. Anny, zaměření severní stěny, se stavebně-historickým vyhodnocením od Pavla Vlčka, stav nálezů z roku 2000.

106. Praha – Staré Město, bývalý kostel sv. Anny, zaměření jižní stěny, se stavebně-historickým vyhodnocením od Pavla Vlčka, stav nálezů z roku 2000.

107. Praha – Staré Město, bývalý kostel sv. Anny, pohled na závěr presbytáře.

Foto: Klára Mezihoráková

108. Praha – Staré Město, bývalý kostel sv. Anny, jižní průčelí presbytáře.

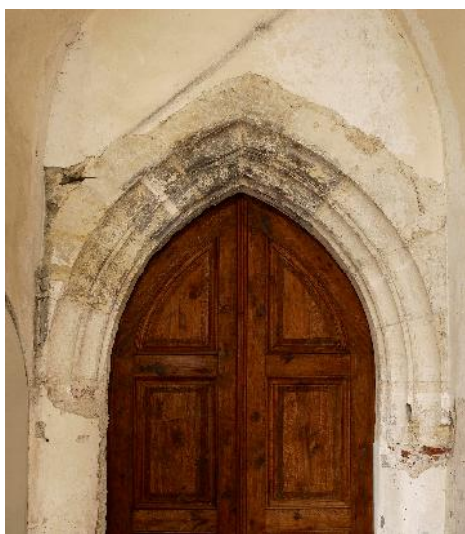
Foto: Klára Mezihoráková

109. Praha – Staré Město, bývalý kostel sv. Anny, portál zaslepeného vstupu v jižním průčelí presbytáře. Foto: Klára Mezihoráková

110. Praha – Staré Město, bývalý kostel sv. Anny, západní průčelí. Foto: Klára Mezihoráková

111. Praha – Staré Město, bývalý kostel sv. Anny, podvěží, vchod do lodi ve východní stěně. Foto: Ústav dějin umění AV ČR, Praha – Jitka Walterová

112. Praha – Staré Město, bývalý kostel sv. Anny, severní průčelí. Foto: Klára Mezihoráková

113. Praha – Staré Město, bývalý kostel sv. Anny, krov. Foto: Ústav dějin umění AV ČR, Praha – Petr Zinke

114. Praha – Staré Město, bývalý kostel sv. Anny, interiér presbytáře. Foto: Ústav dějin umění AV ČR, Praha – Petr Zinke

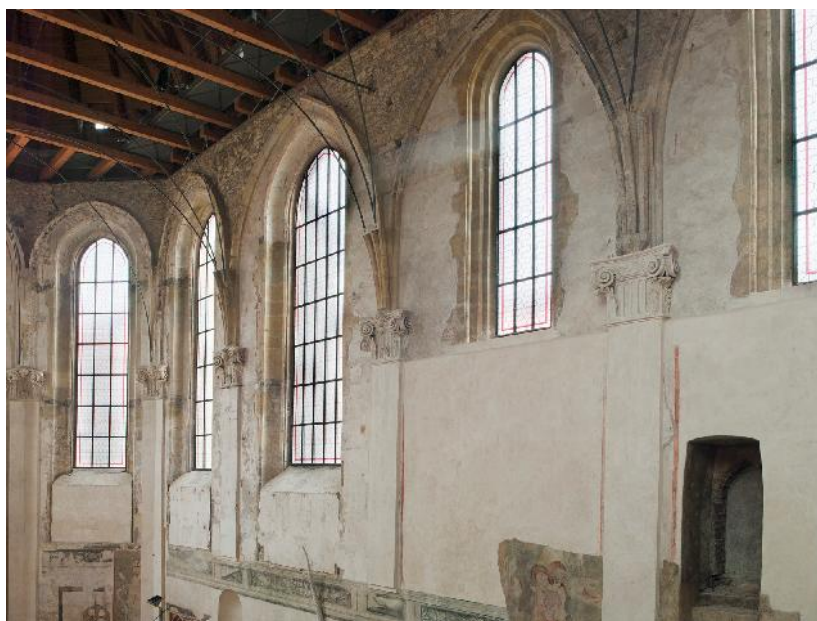
115. Praha – Staré Město, bývalý kostel sv. Anny, severní stěna presbytáře, úsek odpovídající třetímu klenebnímu poli od triumfálního oblouku, výřez s okenními otvory. Foto: Ústav dějin umění AV ČR, Praha – Petr Zinke

116. Praha – Staré Město, bývalý kostel sv. Anny, severní stěna presbytáře, úsek odpovídající prvnímu klenebnímu poli od triumfálního oblouku. Foto: Ústav dějin umění AV ČR, Praha – Petr Zinke

117. Praha – Staré Město, bývalý kostel sv. Anny, severní stěna presbytáře, konzola mezi prvním a druhým klenebním polem od triumfálního oblouku.
Foto: Ústav dějin umění AV ČR, Praha – Petr Zinke

118. Praha – Staré Město, bývalý kostel sv. Anny, jižní stěna presbytáře.
Foto: Ústav dějin umění AV ČR, Praha – Petr Zinke

119. Praha – Staré Město, bývalý kostel sv. Anny, vchod v úrovni empory v jižní stěně presbytáře.
Foto: Ústav dějin umění AV ČR, Praha – Petr Zinke

120. Praha – Staré Město, bývalý kostel sv. Anny, jižní stěna presbytáře, výběh žeber mezi třetím a čtvrtým klenebním polem od triumfálního oblouku. Foto: Ústav dějin umění AV ČR, Praha – Petr Zinke

121. Praha – Staré Město, bývalý kostel sv. Anny, interiér empory v lodi.
Foto: Ústav dějin umění AV ČR, Praha – Petr Zinke

122. Praha – Staré Město, bývalý kostel sv. Anny, severozápadní kout empory. Foto: Ústav dějin umění AV ČR, Praha – Petr Zinke

123. Praha – Staré Město, bývalý kostel sv. Anny, jižní stěna lodi, výběh žeber s konzolou mezi 3. a 4. polem od západu. Foto: Ústav dějin umění AV ČR, Praha – Petr Zinke

124. Praha – Staré Město, bývalý kostel sv. Anny, prostor věže v úrovni podlaží empory, vchod v severní stěně. Foto: Ústav dějin umění AV ČR, Praha – Petr Zinke

125. Praha – Staré Město, bývalý kostel sv. Anny, jižní stěna presbytáře, sedile. Foto: Ústav dějin umění AV ČR, Praha – Petr Zinke

126. Praha – Staré Město, bývalý kostel sv. Anny, severní stěna závěru, sanktuář. Foto: Ústav dějin umění AV ČR, Praha – Petr Zinke

125. Praha – Staré Město, bývalý kostel sv. Anny, severní stěna podkruchtí, zpovědní okno. Foto: Ústav dějin umění AV ČR, Praha – Petr Zinke

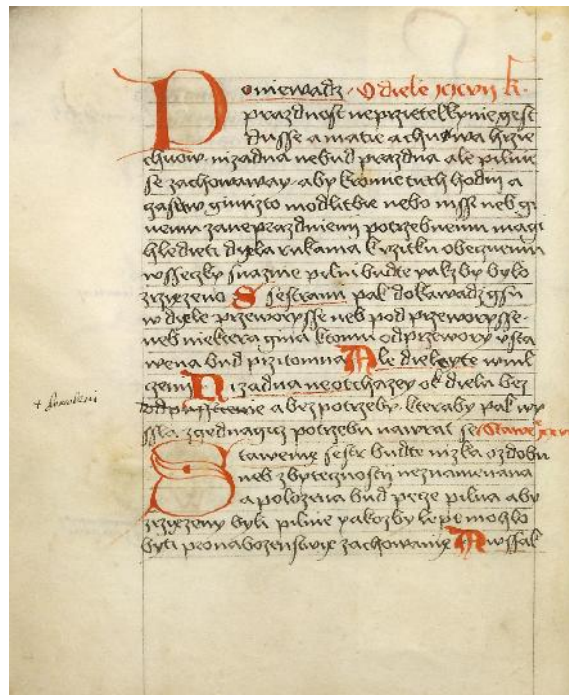
126. Svorník s českým lvem ze zaniklé klenby kostela sv. Anny na Starém Městě pražském, lapidárium Národního muzea v Praze. Foto: Klára Mezihoráková

127. Svorník s leknínovými listy ze zaniklé klenby kostela sv. Anny na Starém Městě pražském, lapidárium Národního muzea v Praze. Foto: Klára Mezihoráková

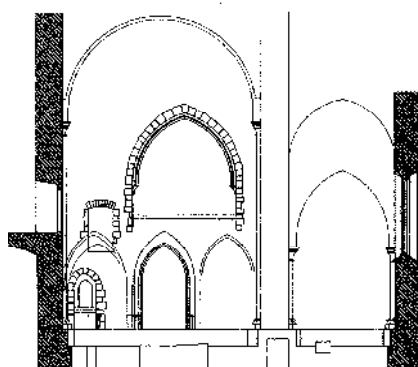
128. Praha – Staré Město, bývalý kostel sv. Anny, jižní stěna empory, malované postavy s nápisem (nedatováno). Foto: Ústav dějin umění AV ČR, Praha – Jitka Walterová

129. Řehole sv. Augustina a ustanovení sv. Dominika, počátek 16. století, rukopis na pergameni ze zaniklé knihovny kláštera sv. Anny na Starém Městě pražském, list se začátkem kapitoly O stavění

130. Praha – Nové Město, kostel Panny Marie Na trávníčku. Foto: Klára Mezihoráková

131. Praha, bývalý kostel sv. Františka v Anežském klášteře, východní stěna dvoulodí, kresba H. Soukupová a J. Soukup.

VIII. Citovaná literatura

Bat'ková, Růžena (ed.), 1998, *Umělecké památky Prahy. Nové Město. Vyšehrad*, Praha.

Bečková, Kateřina – Biegel, Richard, 2001, Stanovisko Klubu Za starou Prahu k úpravě krovu bývalého kostela sv. Anny na Starém Městě pražském, *Zprávy památkové péče* 61, s. 181.

Bělík, V. et al., 1983, *Statický průzkum bývalého kláštera dominikánek, U tržnice 10* (nepublikovaný rukopis, Národní památkový ústav v Olomouci), Olomouc.

Benešová, Klára, 1998, Klášter minoritů a klarisek ve Znojmě a jeho středověká podoba, in: *Česko-rakouské vztahy ve 13. století. Rakousko (včetně Štýrska, Korutan a Kraňska) v projektu velké říše Přemysla Otakara II. Sborník příspěvků ze symposia konaného 26. – 27. září 1996 ve Znojmě*, Praha, s. 217–236.

Benešová, Klára – Vlček, Pavel, 2000, *Praha – Staré město, býv. kostel dominikánek sv. Anny, doplňky ke stavebně historickému průzkumu* (nepublikovaný rukopis), Praha.

Benešová, Klára (ed.), 2010, *Královský sňatek. Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský – 1310* (kat. výst.), Praha.

Bílek, Tomáš V., 1893, *Statky a jmění kolejí jezuitských, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů v Království českém zrušených*, Praha.

Binding, Günther – Untermann, Matthias, 2001, *Kleine Kunstgeschichte der mittelalterlichen Ordensbaukunst in Deutschland*, Stuttgart (3. vyd.).

Bláha, Jiří – Škabrada, Jiří, 2001, Krov kostela sv. Anny na Starém Městě v Praze, *Zprávy památkové péče* 61, s. 132–133.

Bláhová, Zdenka, 1984, K mendikantské architektuře v Olomouci, in: *Okresní archiv v Olomouci. Výroční zpráva*, Olomouc, s. 124–130.

Bláhová, Zdenka, 1986, Poznámky ke stavebním počátkům dominikánů v Olomouci, *Archaeologia historica* 11, s. 321–327.

Bláhová, Zdenka, 2005, Klášter dominikánů v Olomouci, in: *Olomoucké kláštery*, Olomouc, s. 30–43

Bláhová, Zdenka, 2006, Klášter dominikánek v Olomouci, in: Kubešová, Irena Marie (ed.), *Památky a osobnosti. Olomoucké kláštery II.*, Olomouc, s. 21–33.

Bolek, František, 1936, *Katolické kostely a kláštery v Olomouc*, Olomouc.

Borkovský, Ivan, 1957, Objev templářského kostela v Praze, *Archeologické rozhledy* IX, s. 500–507.

Borkovský, Ivan, 1957, Objev rotundy a templářského kostela sv. Vavřince, *Časopis Národního musea. Odd. věd společenských* CXXXVI, s. 7–35.

Borkovský, Ivan, 1959, Kostel řádu templářů v Praze na Starém Městě, in: *Kniha o Praze*, s. 35–46.

Borovský, Tomáš, 2005, *Kláštery, panovník a zakladatelé na středověké Moravě*, Brno.

Brucher, Günther, 1990, *Gotische Baukunst in Österreich*, Salzburg – Wien.

Brucher, Günther (ed.), 2000, *Geschichte der bildenden Kunst in Österreich II. Gotik*, Salzburg.

Buran, Dušan et al., 2003, *Gotika. Dejiny slovenského výtvarného umenia*, Bratislava.

Coester, Ernst, 1984, *Die einschiffigen Cistercienserinnenkirchen West und Süddeutschlands von 1200 bis 1350*, Mainz.

Černoušková, Dagmar – Hodeček, Dalibor, 1996, *Fakultní nemocnice u sv. Anny*, Brno.

Černušák, Tomáš – Prokop, Augustin – Němec, Damián, 2001, *Historie dominikánů v českých zemích*. Praha.

Černušák, Tomáš, 2001, Dominikáni a myšlenkové proudy v českých zemích ve středověku, *Salve. Revue pro teologii a duchovní život* XI, s. 31–39.

Černušák, Tomáš, 2002, K počátkům herburského kláštera v Brně (Okolnosti vzniku a srovnání s vývojem v Německu), in: Jan, Libor – Obšusta, Petr (edd.), *Ve stopách sv. Benedikta. Sborník příspěvků z konference středověké kláštery v zemích Koruny české konané ve dnech 24. – 25. května 2001 v Třebíči*, Brno, s. 113–121.

Černušák, Tomáš, 2003, Herburský klášter v předhusitském období, *Vlastivědný věstník moravský* LV, s. 165–171.

Černušák, Tomáš, 2003, Reforma, úpadek a zánik herburského kláštera v Brně. (Analýza stavu kláštera v období po husitských válkách), *Brno v minulosti a dnes. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Brna* XVII, s. 115–127.

Degler-Spengler, Brigitte, 1984, Die Religiöse Frauenbewegung des Mittelalters. Konversen – Nonnen – Beginen, *Rotterburger Jahrbuch für Kunstgeschichte* III., s. 75–88.

Dekański, Dariusz A., 1999, *Początki zakonu dominikanów prowincji polsko-czeskiej*, Gdańsk.

Denkstein, Vladimír – Drobná, Zoroslava – Kybalová, Jana, 1958, *Lapidarium Národního musea. Sbírka české architektonické plastiky XI. až XIX. století*, Praha.

Denkstein, Vladimír, 1934, Stavělo se v gotické Praze z cihel?, *Kniha o Praze* V., s. 15–21.

Derwich, Marek – Pobóg-Lenartowicz, Anna (edd.), 2000, *Klasztor w mieście średniowiecznym i nowożytnym*, Wrocław – Opole.

Donin, Richard Kurt, 1935, *Die Bettelordenskirchen in Österreich*, Baden bei Wien.

Dragoun, Zdeněk, 2002, *Praha 885 – 1310. Kapitoly o románské a raně gotické architektuře*, Praha.

Dragoun, Zdeněk, 2006, Středověká podlaha v kostele sv. Anny v areálu kláštera dominikánek na Starém Městě pražském, *Archaeologia historica* 31, s. 273–280.

Dudík, Beda, 1858, *Olmützer Sammel - Chronik von Jahre 1432 bis 1656*. Brünn.

Dušan Foltýn et al., 2005, *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha.

Ekert, František, 1884, *Posvátná místa královského hl. města Prahy II*. Praha.

Emler, Josef, 1878, O nekrologiu kláštera sv. Anny v Praze, *Sitzungsberichte der königl. böhm. Gesellschaft der Wissenschaften in Prag (Zprávy o zasedání královské české společnosti nauk v Praze)*, s. 69–79.

Eysymontt, J., 1969, *Studium historyczno-architektoniczne kościoła i klasztoru dominikanek w Raciborzu* (nepublikovaný rukopis, Regionalny Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków we Wrocławiu), Wrocław.

Fingernagel-Grüll, Martha, 2007, Kirche und Kloster der Dominikanerinnen. Baugeschichte, in: Idem (ed.), *Österreichische Kunsttopographie* LVII/1. Osttirol. Bezirkshauptstadt Lienz, Horn, s. 127–129.

Froböss, Georg, 1908, *Geschichte der Katharinenkirche in Breslau*, Breslau.

Gája, Robert, 2010, Východní empory v Čechách a na Moravě v 13. – 15. století, *Staletá Praha XXVI*, s. 57–78.

Gedenkblatt zur Feier des Zweihundert jährigen Bestandes des Ursulinerinnen Conventes in Olmütz, 1898, Olmütz.

Gračka, Vladimír, 2001, *Objevovaná Olomouc*, Olomouc.

Grundmann, Herbert, 1970, *Religiöse Bewegungen im Mittelalter III.*, Darmstadt.

Grzybkowski, Andrzej, 1979, *Wczesnogotycki kościół i klasztor dominikański w Sieradzu*, Warszawa.

Günther, C. F. A., 1854, *Almanach sämtlicher Kloster- und Ritter-Orden mit ausführlicher Chronologie der schlesischen Klöster und Stifter*, Breslau, s. 354–355.

Halada, Jan, 1992, 1994, *Lexikon české šlechty I., III.*, Praha.

Halter, Annemarie, 1956, *Geschichte des Dominikanerinnen- Klosters Oetenbach in Zürich, 1234 – 1525*, Winterthur.

Hamburger, Jeffrey F., 1998, *The Visual and the Visionary. Art and Female Spirituality in Late Medieval Germany*, New York.

Hamburger, Jeffrey – Jäggi, Carola – Marti, Susan – Röckelein, Hedwig (edd.), 2007, *Frauen – Kloster – Kunst. Neue Forschungen zur Kulturgeschichte des Mittelalters*. Beiträge zum Internationalen Kolloquium vom 13. bis 16. Mai 2005 anlässlich der Ausstellung „Krone und Schleier“, Ruhrlandmuseum Essen, Turnhout. Hammerschmidt, Jan Florián, 1723, *Prodromus Gloriam Pragensem*, Praha.

Heroutová, Marie – Kašička, František – Líbal, Dobroslav et al., 1965, Nové poznatky o stavebním vývoji Prahy, *Staletá Praha I*, s. 87–91.

Hlaváček, Ivan, 1972, Neznámý český klášter doby lucemburské, *Sborník archivních prací XXII*, s. 163–181.

Hlobil, Ivo, 1979, Nový příspěvek k dějinám moravské gotické architektury, *Vlastivědný věstník moravský* XXXI, s. 310–313.

Hlobil, Ivo, 1983, Poslední Přemyslovci a počátky kultu sv. Anny v českých zemích. *Časopis Národního muzea. Řada historická*, CLII, s. 27–34.

Hlobil, Ivo – Michna, Pavel – Togner, Milan, 1984, *Olomouc*, Praha.

Hlobil, Ivo, 1984, Peripetie vývoje a poznání významné středověké architektury. *Památky a příroda* IX, s. 341–345.

Huml, Václav, 1987, Kostel sv. Klimenta na Novém Městě pražském ve světle historickoarcheologického výzkumu, *Archaeologica Pragensia* 8, , s. 157–251.

Hyhlík, Vladimír – Pojzl, Miloslav, 1992, *Olomouc očima staletí*, Olomouc.

Jäggi, Carola, 2006, *Frauenklöster im Spätmittelalter. Die Kirchen der Klarissen und Dominikanerinnen im 13. und 14. Jahrhundert*, Petersberg.

Jäggi, Carola, 2001, Eastern Choir or Western Gallery? The Problem of the Place of the Nun's Choir in Königsfelden and other Early Mendicant Nunneries, *Gesta* XL, 2001, s. 79–93.

Jarošová, Markéta, 2011, Ratiboř (Racibórz, Ratibor). Kostel sv. Ducha, in: David Majer (ed.), *Král, který létal. Moravsko-slezské pomezí v kontextu střeoevropského prostoru doby Jana Lucemburského* (kat. výst.), Ostrava, s. 290–295.

Kalina, Pavel, 2004, Taceat mulier? Žena v církvi (a v architektuře), in: Pavel Kalina – Jiří Kořátko, *Praha 1310–1419. Kapitoly o vrcholné gotice*, Praha, s. 43–51.

Kašpárková, Slavomíra, 1995, Několik poznámek ke stavebně – historickému průzkumu kostela sv. Kateřiny v Olomouci, in: *Památkový ústav v Olomouci. Výroční zpráva*, Olomouc, s. 78–82.

Kašpárková, Slavomíra – Gračka, Vladimír, 2009, *Olomoucké podzemí. Měšťanské domy a paláce, církevní budovy a vojenské objekty*, Olomouc.

Kłoczowski, Jerzy, 1956, *Dominikanie polscy na Śląsku w XIII–XIV wieku*, Lublin.

Kłoczowski, Jerzy, 1964, *Wspólnoty chrześcijańskie. Grupy życia wspólnotowego w chrześcijaństwie zachodnim od starożytności do XV wieku*, Kraków.

Klutschak, Franz, 1887, *Chronik des Annaklosters in Prag*, Prag.

Konow, Helma, 1954, *Die Baukunst der Bettelorden am Oberrhein*, Berlin.

Kopičková, Božena, 2008, *Eliška Přemyslovna. Královna česká 1292 – 1330*, Praha.

Kotrba, Viktor, 1951, *Česká architektura cihlová* (disertační práce), Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Praha.

Koudelka, Vladimír J., 1956, Zur Geschichte der böhmischen Dominikanerprovinz in Mittelalter II. Die Männer- und Frauenklöster, *Archivum fratrum praedicatorum* XXVI, s. 127–160.

Kozłowska, Krystyna, 2003, Knížecí nekropole v klášterním kostele sv. Ducha sester dominikánek (v současnosti muzeum) v Ratiboři, *Vlastivědné listy* 29, s. 1–3.

Kratochvíl, Josef V., 1891–92, Bývalý klášter dominikánek u sv. Anny v Praze, *Růže dominikánská* V., s. 6–12, 56–63, 120–125, 160–163, 197–202, 317–320.

Kratochvíl, Petr (ed.), 2009, *Velké dějiny zemí Koruny české. Architektura*, Praha.

Krone und Schleier. Kunst aus mittelalterlichen Frauenklöstern (kat. výst.), 2005, Bonn, Essen.

Kuthan, Jiří, 1983, *Počátky a rozmach gotické architektury v Čechách*, Praha.

Kutzner, Marian, 1958, *Wrocław. Studium historyczno-architektoniczne kościoła poddominikańskiego (żeńskiego) p. w. św. Katarzyny* (nepublikovaný rukopis, Regionalny Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków we Wrocławiu), Wrocław.

Kutzner, Marian, 1965, *Racibórz, Wrocław – Warszawa – Kraków*.

Lašťovková, Barbora – Lašťovka, Marek (edd.), 2008, *Plán Prahy a Vyšehradu na základě mapování stabilního katastru (1856)*, Praha.

Líbal, Dobroslav, 1946, *Pražské gotické kostely*, Praha.

Líbal, Dobroslav, 1979, Gotická architektura v době Karlově a Václavově se zřetelem k Olomouci, in: *Historická Olomouc*, Olomouc, s. 81–86.

Líbal, Dobroslav, 1983, *Gotická architektura v Čechách a na Moravě*, Praha 1948.

Líbal, Dobroslav, 1985, Gotická architektura, in: *Dějiny českého výtvarného umění I/1*, Praha.

Líbal, Dobroslav, 2001, *Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek*, Praha.

Loucký, Florian Josef, 1746, *Popis královského hlavního města Olomouce*. Vydáno v úpravě Libuše Spáčilové – Vladimíra Spáčila, Olomouc 1991.

Lüssner, Moric, 1884, Upomínka na zrušený panenský klášter sv. Anny v Praze, *Method X*, s. 97–98.

Lutsch Hans, 1886, *Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Provinz Schlesien I. Die Stadt Breslau*, Breslau.

Małachowicz, Edmund, 1978, Architektura zakonu dominikanów na Śląsku, in: Zygmund Świechowski, *Z dziejów sztuki śląskiej*, Warszawa 1978, s. 93–147.

Małachowicz, Edmund, 1985, *Stare miasto we Wrocławiu, Rozwój urbanistyczno-architektoniczny. Zniszczenia wojenne i odbudowa*, Warszawa – Wrocław (2. vyd.).

Mašek, Petr, 2008, *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory po současnost I. A–M*, Praha.

Mencl, Václav, 1948, *Česká architektura doby lucemburské*, Praha.

Mencl, Václav, 1974, *České středověké klenby*, Praha.

Mlčák, Leoš, 1985, Krypta pod kostelem sv. Kateřiny, in: *Okresní archív v Olomouci. Výroční zpráva*, Olomouc.

Mlčák, Leoš, 2010, Veduta Olomouce z roku 1667, in: Martin Elbel – Ondřej Jakubec (edd.), *Olomoucké baroko. Proměny ambicí jednoho města. Úvodní svazek 1*, Olomouc 2010, s. 91–96.

Münz-Vierboom, Birgit (ed.), 2007, *Von Klostermauern und frommen Frauen. Die Ergebnisse der Ausgrabungen im ehemaligen Zisterzienserinnenkloster Gravenhorst*, Münster.

Neuman, Augustin, 1936, *Z dějin českých klášterů do válek husitských*, Praha.

Nový, Rostislav, 1996, Ženské řeholní a laické komunity v předhusitské Praze, *Documenta Pragensia XIII*, s. 41–46.

Pavala, Martin, 2006, Nástěnné malby Mistra Třeboňského oltáře, in: *Technologia Artis. Speciální vydání. Sborník 1. semináře Alma. Nové metody a témata v analýze malířských děl, konaného 7. 11. 2006 na Akademii výtvarných umění v Praze*, Praha, s. 93–104.

Pelcl, František Martin, 1780, *Neue Kronik von Böhmen. Vom Jahre 530 bis 1780*, Prag.

Pilnáček, Josef, 1930, *Staromoravští rodové*, Wien.

Píša, Vladimír, 1954, Vzácny archeologický nález v Praze, *Zprávy památkové péče XIV*, s. 95–96.

Podlaha, Antonín – Tumpach, Josef, 1912, *Český slovník bohovědný III.*, Praha.

Poche, Emanuel et al., 1983, *Praha středověká*, Praha.

Prix, Dalibor, 1990, Kostel sv. Marie Magdalény v Osoblaze do konce středověku, *Umění XXXVIII*, s. 254–265.

Prix, Dalibor, 2011, Architektura moravsko-slezského pomezí v první polovině 14. století, in: David Majer (ed.), *Král, který létal. Moravsko-slezské pomezí v kontextu střeoevropského prostoru doby Jana Lucemburského* (kat. výst.), Ostrava, s. 159–205.

Procházka, Václav, 1949, *Kostel sv. Anny, sv. Vavřince a klášter dominikánek na Starém Městě pražském* (disertační práce), Univerzita Karlova, Praha.

Procházka, Václav, 1954, K dějinám stavebního vývoje kostela sv. Anny a sv. Vavřince a kláštera dominikánek na Starém Městě pražském, *Umění II*, s. 167–168.

Richter, Václav, *Raně středověká Olomouc*, 1959, Praha – Brno.

Richterová, Helena – Vítek, Tomáš, 2010, *Olomouc. Klášter voršilek, dříve dominikánek, s kostelem sv. Kateřiny. Stavebně-historický průzkum* (nepublikovaný rukopis, Národní památkový ústav v Olomouci), Olomouc.

Rule, O. – Vajdiš, Jaroslav – Vilímková, Milada, 1962, *Praha – stavebně historický průzkum. Staré Město – blok mezi ulicemi Náprstkovou, Liliovou, Anenskou, Anenským náměstím a Stříbrnou uličkou. Čp. 211.* (nepublikovaný rukopis SÚRPMO), Praha.

- Ruth, František, 1903, *Kronika královské Prahy a obcí sousedních I.*, Praha.
- Ruth, František, 1904, *Kronika královské Prahy a obcí sousedních III.*, Praha.
- Samek, Bohumil, 1994, *Umělecké památky Moravy a Slezska I.*, Praha.
- Schaller, Jaroslaus, 1796, *Beschreibung der königl. Haupt. und Reesidenzstadt Prag III.*, Prag.
- Schenkluhn, Wolfgang, 2000, *Architektur der Bettelorden. Die Baukunst der Dominikaner und Franziskaner in Europa*, Darmstadt.
- Schlösinger, Wilhelm, 1916, *Geschichte der böhmischen Dominikanerordensprovinz*, Praha.
- Skibiński, Szczesny, 2005, Architektura kościołów średniowiecznego Poznania, in: Zofia Kurnatowska – Tomasz Jurek (edd.), *Civitas Posnaniensis. Studia z dziejów średniowiecznego Poznania*, Poznań, s. 245–262.
- Soukupová, Helena, 1983, Rekonstrukce dominikánského kostela P. Marie v Českých Budějovicích, in: *Umění 13. století v českých zemích*, Praha, s. 269–302.
- Soukupová Helena, 1989, *Anežský klášter v Praze*, Praha.
- Soukupová Helena, 2010, Klášter klarisek v Olomouci, in: Ondřej Jakubec (ed.), *Arcidiecézní muzeum na Olomouckém hradě: příspěvky z mezinárodní konference (Olomouc 20. – 22. listopadu 2007)*, Olomouc, s. 167–176.
- Specht, Heidemarie – Andraschek-Holzer, Ralph (edd.), 2008, *Bettelorden in Mitteleuropa – Geschichte, Kunst, Spiritualität. Referate der gleichnamigen Tagung vom 19. bis 22. März 2007 in St. Pölten*, St. Pölten.

SS. Dominikánky v Řepčíně, 1916, *Sestry Dominikánky v Čechách a na Moravě*, in: *Pamětní list řádu kazatelského k sedmisetletému založení řádu kazatelského 1216 – 1916*, Praha, s. 84–99.

Stefan, Oldřich, 1936, *Pražské kostely*, Praha.

Stefaniak, Piotr, 2007, *Dzieje mniszek dominikańskich w krajach słowiańskich*, Kraków – Racibórz.

Stulin, Stanislav – Włodarek, Andrzej, 1995, Kościół P. W. Św. Katarzyny i klasztor dominikanek, in: Teresa Mroczko – Marian Arszyński (edd.), *Architektura gotycka w Polsce*, Warszawa, s. 269–270.

Suckale, Robert, 2001, *Die mittelalterlichen Damenstifte als Bastionen der Frauenmacht*, Köln.

Šebánek, Jindřich, 1931, K otázce založení herburského kláštera v Brně, in: *Sborník prací věnovaných prof. dr. Gustavu Friedrichovi k 60. narozeninám*, Praha, s. 406–419.

Šembera, Alois Vojtěch, 1847, *Holomauc, kráľovské hlavní město w Morawě*, Praha.

Škabrada, Jiří, 2003, *Konstrukce historických staveb*, Praha.

Škabrada, Jiří – Kyncl, Tomáš, 2004, Datování krovů na Starém Městě v Praze, in: *Dějiny staveb 2003. Sborník příspěvků z konference*, Plzeň, s. 198–220.

Šperling, Ivan, 1971, Nové objevy gotických maleb v Praze, *Staletá Praha*, s. 228–235.

Tomek, Wácslaw Wladivoj, 1875, *Dějepis města Prahy III.*, Praha.

Tomek, Wácslaw Wladivoj, *Dějepis města Prahy V.*, 1881, Praha.

Vítovský, Jakub, 1976, Nástěnné malby v bývalém klášterním kostele sv. Anny na Starém Městě v Praze, *Památky a příroda*, s. 513–525.

Vítovský, Jakub, 1980, Nástěnné malby v bývalém klášterním kostele sv. Anny na Starém Městě v Praze a některé otázky ikonografie českého

monumentálního malířství předhusitské doby, *Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica* 4, s. 75–106.

Vlček, Pavel (ed.) et al., 1996, *Umělecké památky Prahy. Staré Město, Josefov*, Praha.

Vlček, Pavel – Sommer, Petr – Foltýn, Dušan et al., 1997, *Encyklopedie českých klášterů*, Praha.

Všetečková, Zuzana, 2006, Marginálie k nově objeveným světcům na nástěnných malbách v kostele sv. Anny na Starém Městě v Praze, in: *Ars vivendi. Professori Jaromír Homolka ad honorem. Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium* V., Praha, s. 255–280.

Wagner-Rieger, Renate, 1988, *Mittelalterliche Architektur in Österreich*, Wien.

Walz, Angelus, 1967, *Dominikaner und Dominikanerinnen in Süddeutschland (1225–1966)*, Meitingen.

Weltzel, Augustin, 1861, *Geschichte der Stadt Ratibor*, Ratibor.

Wolný, Gregor, 1839, *Die Markgrafschaft Mähren topographisch, statistisch und historisch Geschildert* V. Olmützer Kreis, Brünn.

Wolný, Gregor, 1855, *Kirchliche Topographie von Mähren I.* Olmützer Erzdiocese, Brünn.

Wolný, Gregor, 1856, *Kirchliche Topographie von Mähren I.* Brüner Diocese, Brünn.

Zap, Karel Vladislav, 1868, *Praha. Popsání hlavního města království Českého*, Praha.

Zimmer, Petra, 1990, *Die Funktion und Ausstattung des Altares auf der Nonnenempore* (disertační práce), Köln.

Zimmermann, J. Nepomuk, 1831, *Historischen Verzeichniss aller in der Hauptstadt Prag aufgehobenen Klöster, Kirchen und Kapellen*, Prag.

IX. Seznam vyobrazení

1. Brno, veduta Jana Willenberga z roku 1593, výřez s herburským klášteřem dominikánek s kostelem Panny Marie. Převzato z: Bartholoměj Paprocký z Glogol a Paprocké Woly, *Zrdcadlo Slawného Margkrabstwij Morawského: W kteremž geden každý Staw dawnost wzáctnost y powinnost swau vhléda*. Olomvtii 1593 (faksimile, Ostrava 1993), s. 210.

2. Brno, veduta Jana Willenberga z roku 1593, výřez s klášteřem dominikánek na Starém Brně s kostelem sv. Anny. Převzato z: Bartholoměj Paprocký z Glogol a Paprocké Woly, *Zrdcadlo Slawného Margkrabstwij Morawského: W kteremž geden každý Staw dawnost wzáctnost y powinnost swau vhléda*. Olomvtii 1593 (faksimile, Ostrava 1993), s. 210.

3. Brno, kostel Nanebevzetí Panny Marie, druhotně zazděné sedile ze zaniklého kostela dominikánek, stav v roce 1999. Foto: Klára Mezihoráková

4. Brno, plán města Matthea Meriana z roku 1651, výřez s klášteřem sv. Anny na Starém Brně (označen písmenem E). Převzato z: Dagmar Černoušková – Dalibor Hodeček, *Fakultní nemocnice u sv. Anny*, Brno 1996, s. 6.

5. Brno, plán všeobecné nemocnice a chudobince (bývalý klášteř dominikánek na Starém Brně) z roku 1822, 1. patro, výřez. Převzato z: Dagmar Černoušková – Dalibor Hodeček, *Fakultní nemocnice u sv. Anny*, Brno 1996, s. 8.

6. Praha, historická mapa města, klášteř sv. Anny na Újezdě a klášteř sv. Anny na Starém Městě, mapa č. 1 ze souboru Wácslawa Wladiovoje Tomka Mapy staré Prahy k letům 1200 – 1348, Praha 1892.

7. Prouille, kostel Notre-Dame klášteřa dominikánek, půdorys středověké stavby. Převzato z: Wolfgang Schenkluhn, *Architektur der*

Bettelorden. Die Baukunst der Dominikaner und Franziskaner in Europa, Darmstadt 2000, s. 88.

8. Řím, kostel sv. Sixta, půdorys raně křesťanské stavby s úpravami ze 13. století. Převzato z: Carola Jäggi, *Frauenklöster im Spätmittelalter. Die Kirchen der Klarissen und Dominikanerinnen im 13. und 14. Jahrhundert*, Petersberg 2006, s. 27.

9. Lienz, klášter a kostel dominikánek na plánu Johanna Franze Röcka, půdorys přízemí, kopie z roku 1799. Převzato z: Martha Fingernagel-Grüll, Kirche und Kloster der Dominikanerinnen. Baugeschichte, in: Idem (ed.), *Österreichische Kunsttopographie LVII/1. Osttirol. Bezirkshauptstadt Lienz, Horn* 2007, s. 126.

10. Engelthal u Norimberku, bývalý klášterní kostel dominikánek, půdorys. Převzato z: Carola Jäggi, *Frauenklöster im Spätmittelalter. Die Kirchen der Klarissen und Dominikanerinnen im 13. und 14. Jahrhundert*, Petersberg 2006, s. 32.

11. Engelthal u Norimberku, bývalý klášterní kostel dominikánek.
Foto: Klára Mezihoráková

12. Himmelsporten (Würzburg), půdorys klášterního kostela cisterciáček. Převzato z: Ernst Coester, *Die einschiffigen Cistercienserinnenkirchen West und Süddeutschlands von 1200 bis 1350*, Mainz 1984, obr. 54.

13. Rothenburg ob der Tauber, půdorys bývalého kláštera dominikánek se zaznačením stavebních fází a s rekonstrukcí půdorysu kostela, v nejnižnější části východního konventního křídla je zakreslena místnost s rotou. Převzato z: Carola Jäggi, *Frauenklöster im Spätmittelalter. Die Kirchen der Klarissen und Dominikanerinnen im 13. und 14. Jahrhundert*, Petersberg 2006, s. 87.

14. Rothenburg ob der Tauber, bývalý klášter dominikánek, místnost v jižní části východního traktu, vpravo od vstupu je patrná nika roty. Foto: Klára Mezihoráková

15. Rothenburg ob der Tauber, bývalý klášter dominikánek, nika roty v jižní místnosti východního klášterního traktu, pohled z prostoru ambitu. Foto: Klára Mezihoráková

16. Rothenburg ob der Tauber, zaniklý klášterní kostel dominikánek, vnitřní stěny bývalé lodi. Foto: Klára Mezihoráková

17. Weida, kostel sv. Marie Magdalény bývalého kláštera dominikánek, půdorys. Převzato z: Ernst Coester, *Die einschiffigen Cistercienserinnenkirchen West und Süddeutschlands von 1200 bis 1350*, Mainz 1984, obr. 62.

18. Veszprém, zaniklý kostel sv. Kateřiny kláštera dominikánek, rekonstrukce půdorysu na základě vykopávek. Převzato z: Carola Jäggi, *Frauenklöster im Spätmittelalter. Die Kirchen der Klarissen und Dominikanerinnen im 13. und 14. Jahrhundert*, Petersberg 2006, s. 110.

19. Budapešť, zaniklý kostel dominikánek na Markétině ostrově, půdorys. Převzato z: Andrzej Grzybowski, *Wczesnogotycki kościół i klasztor dominikański w Sieradzu*. Warszawa 1979, s. 71.

20. Budapešť, ruiny klášterního kostela dominikánek na Markétině ostrově, pohled bývalou lodí k západu. Foto: Klára Mezihoráková

21. Budapešť, ruiny klášterního kostela dominikánek na Markétině ostrově, pohled na západní průčelí lodi. Foto: Klára Mezihoráková

22. Ratiboř, kostel sv. Ducha bývalého kláštera dominikánek, půdorys. Převzato z: Edmund Małachowicz, *Architektura zakonu dominikanów na Śląsku*, in: Zygmund Świechowski (red.), *Z dziejów sztuki śląskiej*. Warszawa 1978, s. 138.

23. Ratiboř, kostel sv. Ducha bývalého kláštera dominikánek, pohled z jihu. Foto: Klára Mezihoráková

24. Ratiboř, kostel sv. Ducha bývalého kláštera dominikánek, interiér, závěr presbytáře. Foto: Klára Mezihoráková

25. Ratiboř, kostel sv. Ducha bývalého kláštera dominikánek, interiér, pohled lodí k západu přibližně v úrovni zaniklé empory. Foto: Klára Mezihoráková

26. Vídeňské Nové Město, bývalý klášterní kostel dominikánek sv. Petra „an der Sperr“, půdorys. Převzato z: Richard Kurt Donin, *Die Bettelordenskirchen in Österreich. Zur Entwicklungsgeschichte der österreichischen Gotik*, Baden bei Wien 1935, s. 84.

27. Vídeňské Nové Město, bývalý klášterní kostel dominikánek sv. Petra „an der Sperr“, pohled na závěr presbytáře. Foto: Klára Mezihoráková

28. Vídeňské Nové Město, bývalý klášterní kostel dominikánek sv. Petra „an der Sperr“, pohled na severní průčelí, původně propojené s městskou hradbou. Foto: Klára Mezihoráková

29. Wiederstedt, bývalý klášterní kostel dominikánek, půdorys. Převzato z: Carola Jäggi, *Frauenklöster im Spätmittelalter. Die Kirchen der Klarissen und Dominikanerinnen im 13. und 14. Jahrhundert*, Petersberg 2006, s. 66.

30. Schwyz, kostel kláštera dominikánek St. Peter am Bach, půdorys. Převzato z: Carola Jäggi, *Frauenklöster im Spätmittelalter. Die Kirchen der Klarissen und Dominikanerinnen im 13. und 14. Jahrhundert*, Petersberg 2006, s. 58.

31. Kirchberg bei Sulz, bývalý klášterní kostel dominikánek, půdorys. Převzato z: Carola Jäggi, *Frauenklöster im Spätmittelalter. Die Kirchen der Klarissen und Dominikanerinnen im 13. und 14. Jahrhundert*, Petersberg 2006, s. 62.

32. Cronschwitz, zaniklý klášterní kostel dominikánek, rekonstrukce půdorysu na základě vykopávek (plán z roku 1905). Převzato z: Carola Jäggi, *Frauenklöster im Spätmittelalter. Die Kirchen der Klarissen und Dominikanerinnen im 13. und 14. Jahrhundert*, Petersberg 2006, s. 67.

33. Vratislav, bývalý kostel sv. Kateřiny kláštera dominikánek, půdorys přízemí a 1. patra, stav v roce 1933. Převzato z: Ludwig Burgermeister – Günther Grundmann, *Die Kunstdenkmäler der Stadt Breslau I.*, Breslau 1933, s. 249.

34. Vratislav, bývalý kostel sv. Kateřiny kláštera dominikánek, rekonstrukce dvou stavebních etap podle E. Małachowicze: půdorys patra kostela s chórem jeptišek v kolmém křídle v 1. polovině 14. století (A) a přízemí kostela s emporou v západní části ve 2. polovině 14. století (B). Převzato z: Edmund Małachowicz, *Architektura zakonu dominikanów na Śląsku*, in: Zykmund Świechowski (red.), *Z dziejów sztuki śląskiej*. Warszawa 1978, s. 136.

35. Vratislav, bývalý kostel sv. Kateřiny kláštera dominikánek, pohled na severní průčelí s kolmým klášterním křídlem. Foto: Klára Mezihoráková

36. Vratislav, bývalý kostel sv. Kateřiny kláštera dominikánek, interiér rekonstruované lodi, pohled k západu. Foto: Klára Mezihoráková

37. Colmar, Unterlinden, bývalý klášter dominikánek, půdorys. Převzato z: Carola Jäggi, *Frauenklöster im Spätmittelalter. Die Kirchen der Klarissen und Dominikanerinnen im 13. und 14. Jahrhundert*, Petersberg 2006, s. 46.

38. Colmar, Unterlinden, bývalý klášterní kostel dominikánek, pohled na závěr presbytáře. Foto: Klára Mezihoráková

39. Schlettstadt, bývalý klášterní kostel dominikánek sv. Mikuláše „in Silo“, pohled na závěr presbytáře. Foto: Klára Mezihoráková

40. Basilej, Klingental, bývalý klášterní kostel dominikánek, půdorys. Převzato z: Carola Jäggi, *Frauenklöster im Spätmittelalter. Die Kirchen der Klarissen und Dominikanerinnen im 13. und 14. Jahrhundert*, Petersberg 2006, s. 50.

41. Basilej, Klingental, bývalý klášterní kostel dominikánek, pohled na presbytář z jihovýchodu. Foto: Klára Mezihoráková

42. Stetten bei Hechingen, bývalý klášterní kostel dominikánek, půdorys. Převzato z: Ernst Coester, *Die einschiffigen Cistercienserinnenkirchen West und Süddeutschlands von 1200 bis 1350*, Mainz 1984, obr. 75.

43. Worms, Hochheim, bývalý kostel kláštera dominikánek Himmelskron, půdorys. Převzato z: Carola Jäggi, *Frauenklöster im Spätmittelalter. Die Kirchen der Klarissen und Dominikanerinnen im 13. und 14. Jahrhundert*, Petersberg 2006, s. 74.

44. Lambrecht, bývalý klášterní kostel dominikánek sv. Lamberta, půdorys. Převzato z: Ernst Coester, *Die einschiffigen Cistercienserinnenkirchen West und Süddeutschlands von 1200 bis 1350*, Mainz 1984, obr. 123

45. Kirchheim am Ries, bývalý klášterní kostel cisterciáček, půdorys. Převzato z: Ernst Coester, *Die einschiffigen Cistercienserinnenkirchen West und Süddeutschlands von 1200 bis 1350*, Mainz 1984, obr. 81.

46. Kirchheim am Ries, bývalý klášterní kostel cisterciáček, pohled na presbytář od severovýchodu. Foto: Klára Mezihoráková

47. Bratislava, bývalý klášterní kostel klarisek, pohled na jižní průčelí. Foto: Klára Mezihoráková

48. Norimberk, zaniklý klášterní kostel dominikánek sv. Kateřiny, půdorys. Převzato z: Carola Jäggi, *Frauenklöster im Spätmittelalter. Die*

Kirchen der Klarissen und Dominikanerinnen im 13. und 14. Jahrhundert, Petersberg 2006, s. 99.

49. Norimberk, ruina klášterního kostel dominikánek sv. Kateřiny, pohled z bývalé lodi do presbytáře. Foto: Klára Mezihoráková

50. Imbach, bývalý klášterní kostel dominikánek, půdorys. Převzato z: Richard Kurt Donin, *Die Bettelordenskirchen in Österreich. Zur Entwicklungsgeschichte der österreichischen Gotik*, Baden bei Wien 1935, s. 157.

51. Imbach, bývalý klášterní kostel dominikánek, pohled ze severovýchodu. Foto: Klára Mezihoráková

52. Imbach, bývalý klášterní kostel dominikánek, pohled na západní průčelí. Foto: Klára Mezihoráková

53. Imbach, bývalý klášterní kostel dominikánek, západní průčelí, vstupní předsíň. Foto: Klára Mezihoráková

54. Tulln, zaniklý klášterní kostel dominikánek půdorys, výřez z plánu z roku 1772. Převzato z: Donin, *Die Bettelordenskirchen in Österreich. Zur Entwicklungsgeschichte der österreichischen Gotik*, Baden bei Wien 1935, s. 273.

55. Vídeň, zaniklý klášterní kostel dominikánek sv. Vavřince, půdorys, výřez z plánu z roku 1724. Převzato z: Donin, *Die Bettelordenskirchen in Österreich. Zur Entwicklungsgeschichte der österreichischen Gotik*, Baden bei Wien 1935, s. 277.

56. Poissy, zaniklý klášterní kostel dominikánek sv. Ludvíka, půdorys. Převzato z: Wolfgang Schenkluhn, *Architektur der Bettelorden. Die Baukunst der Dominikaner und Franziskaner in Europa*, Darmstadt 2000, s. 94.

57. Olomouc, pohled na město od Jana Willenberga z roku 1593, výřez s kostelem sv. Kateřiny. Foto: Ústav dějin umění AV ČR, Praha – Prokop Paul

58. Olomouc, anonymní pohled na město z roku 1667, výřez s kostelem sv. Kateřiny. Převzato z: Leoš Mlčák, Veduta Olomouce z roku 1667, in: Martin Elbel – Ondřej Jakubec (edd.), *Olomoucké baroko. Proměny ambicí jednoho města*. Úvodní svazek 1, Olomouc 2010, s. 92–93.

59. Olomouc, pohled na město, Mark Abraham Ruprecht, Johann Christoph Hafner, před rokem 1754, výřez s kostelem sv. Kateřiny. Převzato z: Martin Elbel – Ondřej Jakubec (edd.), *Olomoucké baroko. Proměny ambicí jednoho města*. Úvodní svazek 1, Olomouc 2010, s. 19.

60. Olomouc, mapa stabilního katastru z roku 1833 (císařský otisk), výřez s klášteřem sv. Kateřiny. Převzato z: Helena Richterová – Tomáš Vítek, *Olomouc. Klášter voršilek, dříve dominikánek, s kostelem sv. Kateřiny. Stavebně-historický průzkum* (nepublikovaný rukopis, Národní památkový ústav v Olomouci), Olomouc 2010.

61. Olomouc, pohled na kostel a klášter sv. Kateřiny od F. Biely z roku 1854. Převzato z: Florian Josef Loucký, *Popis královského hlavního města Olomouce*, 1746. Vydáno v úpravě Libuše Spáčilové – Vladimíra Spáčila, Olomouc 1991, s. 235.

62. Olomouc, klášter sv. Kateřiny, plán W. Schiera z roku 1861, výřez s místností připomínající kapli po boku presbytáře kostela (označena jako sakristie). Převzato z: Helena Richterová – Tomáš Vítek, *Olomouc. Klášter voršilek, dříve dominikánek, s kostelem sv. Kateřiny. Stavebně-historický průzkum* (nepublikovaný rukopis, Národní památkový ústav v Olomouci), Olomouc 2010.

63. Olomouc, kostel sv. Kateřiny, stav před obnovou v 80. letech 20. století. Foto: Ústav dějin umění AV ČR, Praha – Prokop Paul

64. Olomouc, bývalý klášter dominikánek s kostelem sv. Kateřiny, půdorys přízemí s vyznačením stavebních etap. Převzato z: V. Bělík et al., *Statický průzkum bývalého kláštera dominikánek, U tržnice 10* (nepublikovaný rukopis, Národní památkový ústav v Olomouci), Olomouc 1983.

65. Olomouc, bývalý klášter dominikánek s kostelem sv. Kateřiny, půdorys 1. patra. Převzato z: V. Bělík et al., *Statický průzkum bývalého kláštera dominikánek, U tržnice 10* (nepublikovaný rukopis, Národní památkový ústav v Olomouci), Olomouc 1983.

66. Olomouc, bývalý klášter dominikánek s kostelem sv. Kateřiny, půdorys 2. patra. Převzato z: V. Bělík et al., *Statický průzkum bývalého kláštera dominikánek, U tržnice 10* (nepublikovaný rukopis, Národní památkový ústav v Olomouci), Olomouc 1983.

67. Olomouc, kostel sv. Kateřiny, půdorys v úrovni klenby empory. Převzato z: Zdenka Bláhová, K mendikantské architektuře v Olomouci, in: *Okresní archiv v Olomouci. Výroční zpráva*, Olomouc 1984, s. 128.

68. Olomouc, kostel sv. Kateřiny, půdorys v úrovni klenby kostela. Převzato z: Zdenka Bláhová, K mendikantské architektuře v Olomouci, in: *Okresní archiv v Olomouci. Výroční zpráva*, Olomouc 1984, s. 129.

69. Olomouc, kostel sv. Kateřiny, pohled ze severu. Foto: Klára Mezihoráková

70. Olomouc, kostel sv. Kateřiny, pohled od východu. Foto: Klára Mezihoráková

71. Olomouc, kostel sv. Kateřiny, okno závěru presbytáře. Foto: Klára Mezihoráková

72. Olomouc, kostel sv. Kateřiny, severovýchodní průčelí presbytáře. Foto: Klára Mezihoráková

73. Olomouc, kostel sv. Kateřiny, severovýchodní průčelí lodi, první okno od severozápadu.. Foto: Klára Mezihoráková

74. Olomouc, kostel sv. Kateřiny, zaslepený vstup v severovýchodním průčelí presbytáře. Foto: Klára Mezihoráková

75. Olomouc, kostel sv. Kateřiny, pohled na severozápadní průčelí. Foto: Klára Mezihoráková

76. Olomouc, kostel sv. Kateřiny, hlavní vstup do kostela. Foto: Klára Mezihoráková

77. Olomouc, kostel sv. Kateřiny, interiér presbytáře. Foto: Klára Mezihoráková

78. Olomouc, kostel sv. Kateřiny, klenba presbytáře. Foto: Klára Mezihoráková

79. Olomouc, kostel sv. Kateřiny, jihozápadní stěna presbytáře. Foto: Klára Mezihoráková

80. Olomouc, kostel sv. Kateřiny, pohled na emporu v lodi. Foto: Klára Mezihoráková

81. Olomouc, kostel sv. Kateřiny, interiér, detail výběhu klenebních žeber empory. Foto: Klára Mezihoráková

82. Olomouc, kostel sv. Kateřiny, stěna závěru presbytáře, klenební přípora s torzem horizontální římsy. Foto: Klára Mezihoráková

83. Olomouc, kostel sv. Kateřiny, stěna závěru presbytáře, výklenek sanktuáře. Foto: Klára Mezihoráková

84. Olomouc, kostel sv. Kateřiny, jihozápadní průčelí kostela patrné v půdním prostoru přilehlých budov, pozůstatek portálu vstupu na emporu. Foto: Klára Mezihoráková

85. Olomouc, kostel sv. Kateřiny, půdní prostor, horní část severovýchodní stěny, předěl mezi presbytářem a lodí. Foto: Klára Mezihoráková

86. Olomouc, kostel sv. Kateřiny, půdní prostor, severovýchodní stěna lodi s pozůstatky malované dekorace. Foto: Klára Mezihoráková

87. Olomouc, kostel sv. Kateřiny, půdní prostor, záklenek zaniklého okna (v místě dnešní barokní kaple u severovýchodního průčelí). Foto: Klára Mezihoráková

88. Olomouc, kostel sv. Kateřiny, půdní prostor, záklenek druhého okna lodi od severozápadu.

89. Olomouc, kostel sv. Kateřiny, kamenická značka na kružbě okna v jihovýchodním průčelí podle V. Gračky. Převzato z: Vladimír Gračka, *Objevaná Olomouc*, Olomouc 2001, s. 90.

90. Olomouc, bývalý klášter dominikánek sv. Kateřiny, profil zlomku klenebního žebra, nalezeného v základech jihovýchodního křídla kláštera. Převzato z: Helena Richterová – Tomáš Vítek, *Olomouc. Klášter voršilek, dříve dominikánek, s kostelem sv. Kateřiny. Stavebně-historický průzkum* (nepublikovaný rukopis, Národní památkový ústav v Olomouci), Olomouc 2010.

91. Olomouc, bývalý klášter sv. Kateřiny, náčrt niky s rotou v jihozápadním klášterním křídle, zjištěné průzkumem T. Vítka. Převzato z: Helena Richterová – Tomáš Vítek, *Olomouc. Klášter voršilek, dříve dominikánek, s kostelem sv. Kateřiny. Stavebně-historický průzkum* (nepublikovaný rukopis, Národní památkový ústav v Olomouci), Olomouc 2010.

92. Kroměříž, kostel sv. Mořice, klenba závěru presbytáře. Foto: Klára Mezihoráková

93. Dolní Kounice, bývalý klášterní kostel premonstrátek, portál hlavního vstupu. Foto: Klára Mezihoráková

94. Praha, pohled na město Johanna Wechtera podle Filipa van den Bossche, vydal Jiří Sadeler 1606, výřez s klášteřem sv. Anny. Foto: archiv Ústavu dějin umění AV ČR, Praha

95. Praha, model Antonína Langweilla z let 1826 – 1837, část s klášteřem sv. Anny. Převzato z: Kateřina Bečková, *Zmizelá Praha: Staré Město*, Praha 2005, s. 292–293.

96. Praha – Staré Město, kostel sv. Anny, pohled na západní průčelí od W. Zeliska podle H. Funkeho z roku 1831. Převzato z: Johann Nepomuk Zimmermann, *Historischen Verzeichniss aller in der Hauptstadt Prag aufgehobenen Klöster, Kirchen und Kapellen*, Prag 1831, s. 10.

97. Praha – Staré Město, klášter sv. Anny na mapě stabilního katastru z roku 1856. Převzato z: Barbora Lašťovková – Marek Lašťovka (edd.), *Plán Prahy a Vyšehradu na základě mapování stabilního katastru (1856)*, Praha 2008, s. 72.

98. Praha, pohled na Staré Město od Xavera Sandmanna, vydal Kronberger a Řivnáč, okolo roku 1850, výřez s kostelem sv. Anny. Foto: Ústav dějin umění AV ČR, Praha – Zdeněk Matyáško

99. Praha – Staré Město, kostel sv. Anny, pohled na západní průčelí od P. Körbera z roku 1903. Převzato z: František Ruth, *Kronika královské Prahy a obcí sousedních I.*, Praha 1903, s. 6.

100. Praha – Staré Město, bývalý klášter dominikánek sv. Anny, půdorys přízemí. Převzato z: Pavel Vlček (ed.) a kol. autorů, *Umělecké památky Prahy. Staré Město, Josefov*. Praha 1996, s. 215.

101. Praha – Staré Město, bývalý kostel sv. Anny, zaměření Antonína Engela z roku 1943, přízemí. Uloženo v: Národní památkový ústav, Ústřední pracoviště v Praze.

102. Praha – Staré Město, kostel sv. Anny, půdorys s rekonstrukcí zaniklé klenby od Václava Mencla. Převzato z: Václav Mencl, *Česká architektura doby lucemburské*, Praha 1948, s. 50.

103. Praha – Staré Město, bývalý klášter dominikánek sv. Anny, půdorys se zakreslením stavebních fází, výřez s rekonstruovaným půdorysem kostela sv. Vavřince a románského jádra východního klášterního křídla. Převzato z: O. Rulc – Jaroslav Vajdiš – Milada Vilímková, *Praha – stavebně historický průzkum. Staré Město – blok mezi ulicemi Náprstkovou, Liliovou, Anenskou, Anenským náměstím a Stříbrnou uličkou. Čp. 211.* (nepublikovaný rukopis SÚRPMO, přístupný v: Národní památkový ústav, Ústřední pracoviště v Praze), Praha 1962.

104. Praha – Staré Město, zaniklý kostel sv. Vavřince, rekonstrukce půdorysu na základ vykopávek od I. Borkovského. Převzato z: Ivan Borkovský, Objev rotundy a templářského kostela sv. Vavřince, *Časopis Národního musea. Odd. věd společenských CXXVI*, 1957, obr. 13.

105. Praha – Staré Město, bývalý kostel sv. Anny, zaměření severní stěny, se stavebně-historickým vyhodnocením od Pavla Vlčka, stav nálezů z roku 2000. Převzato z: Klára Benešová – Pavel Vlček, *Praha – Staré město, býv. kostel dominikánek sv. Anny, doplňky ke stavebně historickému průzkumu.* (nepublikovaný rukopis), Praha 2000.

106. Praha – Staré Město, bývalý kostel sv. Anny, zaměření jižní stěny, se stavebně-historickým vyhodnocením od Pavla Vlčka, stav nálezů z roku 2000. Převzato z: Klára Benešová – Pavel Vlček, *Praha – Staré město, býv. kostel dominikánek sv. Anny, doplňky ke stavebně historickému průzkumu.* (nepublikovaný rukopis), Praha 2000.

107. Praha – Staré Město, bývalý kostel sv. Anny, pohled na závěr presbytáře. Foto: Klára Mezihoráková

108. Praha – Staré Město, bývalý kostel sv. Anny, jižní průčelí presbytáře. Foto: Klára Mezihoráková

109. Praha – Staré Město, bývalý kostel sv. Anny, portál zaslepeného vstupu v jižním průčelí presbytáře. Foto: Klára Mezihoráková

110. Praha – Staré Město, bývalý kostel sv. Anny, západní průčelí. Foto: Klára Mezihoráková

111. Praha – Staré Město, bývalý kostel sv. Anny, podvěží, vchod do lodi ve východní stěně. Foto: Ústav dějin umění AV ČR, Praha – Jitka Walterová

112. Praha – Staré Město, bývalý kostel sv. Anny, severní průčelí. Foto: Klára Mezihoráková

113. Praha – Staré Město, bývalý kostel sv. Anny, krov. Foto: Ústav dějin umění AV ČR, Praha – Petr Zinke

114. Praha – Staré Město, bývalý kostel sv. Anny, interiér presbytáře. Foto: Ústav dějin umění AV ČR, Praha – Petr Zinke

115. Praha – Staré Město, bývalý kostel sv. Anny, severní stěna presbytáře, úsek odpovídající třetímu klenebnímu poli od triumfálního oblouku, detail s okenními otvory. Foto: Ústav dějin umění AV ČR, Praha – Petr Zinke

116. Praha – Staré Město, bývalý kostel sv. Anny, severní stěna presbytáře, úsek odpovídající prvnímu klenebnímu poli od triumfálního oblouku. Foto: Ústav dějin umění AV ČR, Praha – Petr Zinke

117. Praha – Staré Město, bývalý kostel sv. Anny, severní stěna presbytáře, konzola mezi prvním a druhým klenebním polem od triumfálního oblouku. Foto: Ústav dějin umění AV ČR, Praha – Petr Zinke

118. Praha – Staré Město, bývalý kostel sv. Anny, jižní stěna presbytáře. Foto: Ústav dějin umění AV ČR, Praha – Petr Zinke

119. Praha – Staré Město, bývalý kostel sv. Anny, vchod v úrovni empory v jižní stěně presbytáře. Foto: Ústav dějin umění AV ČR, Praha – Petr Zinke

120. Praha – Staré Město, bývalý kostel sv. Anny, jižní stěna presbytáře, výběh žeber mezi třetím a čtvrtým klenebním polem od triumfálního oblouku. Foto: Ústav dějin umění AV ČR, Praha – Petr Zinke

121. Praha – Staré Město, bývalý kostel sv. Anny, interiér empory v lodi. Foto: Ústav dějin umění AV ČR, Praha – Petr Zinke

122. Praha – Staré Město, bývalý kostel sv. Anny, severozápadní kout empory. Foto: Ústav dějin umění AV ČR, Praha – Petr Zinke

123. Praha – Staré Město, bývalý kostel sv. Anny, jižní stěna lodi, výběh žeber s konzolou mezi 3. a 4. polem od západu. Foto: Ústav dějin umění AV ČR, Praha – Petr Zinke

124. Praha – Staré Město, bývalý kostel sv. Anny, prostor věže v úrovni podlaží empory, vchod v severní stěně. Foto: Ústav dějin umění AV ČR, Praha – Petr Zinke

125. Praha – Staré Město, bývalý kostel sv. Anny, jižní stěna presbytáře, sedile. Foto: Ústav dějin umění AV ČR, Praha – Petr Zinke

126. Praha – Staré Město, bývalý kostel sv. Anny, severní stěna závěru, sanktuář. Foto: Ústav dějin umění AV ČR, Praha – Petr Zinke

127. Praha – Staré Město, bývalý kostel sv. Anny, severní stěna podkruchtí, zpovědní okno. Foto: Ústav dějin umění AV ČR, Praha – Petr Zinke

128. Svorník s českým lvem ze zaniklé klenby kostela sv. Anny na Starém Městě pražském, lapidárium Národního muzea v Praze. Foto: Klára Mezihoráková

129. Svorník s leknínovými listy ze zaniklé klenby kostela sv. Anny na Starém Městě pražském, lapidárium Národního muzea v Praze. Foto: Klára Mezihoráková

130. Praha – Staré Město, bývalý kostel sv. Anny, jižní stěna empory, malované postavy s nápisem (nedatováno). Foto: Ústav dějin umění AV ČR, Praha – Jitka Walterová

131. Řehole sv. Augustina a ustanovení sv. Dominika, počátek 16. století, rukopis na pergamenu ze zaniklé knihovny kláštera sv. Anny na Starém Městě pražském, list se začátkem kapitoly O stavění

132. Praha – Nové Město, kostel Panny Marie Na trávníčku. Foto: Klára Mezihoráková

133. Praha, bývalý kostel sv. Františka v Anežském klášteře, východní stěna dvoulodí, kresba Helena Soukupová a Jiří Soukup. Převzato z: Helena Soukupová, *Anežský klášter*, Praha 1989, s. 61.

X. Resumé

Architektura gotických klášterních kostelů dominikánek v Čechách a na Moravě nebyla dosavadním umělecko-historickým badáním zpracována jako ucelené téma. Během středověkého období přitom v českých zemích existovala poměrně početná skupina ženských dominikánských konventů. Před rokem 1300 byly na našem území založeny už nejméně čtyři kláštery dominikánek. Katalog klášterů kazatelského řádu sestavený dominikánem Bernardem Guiem na počátku 14. století vyjmenovává v provincii *Bohemiae* pět fundací dominikánek, přičemž v pozdější době, nezachycené již tímto soupisem, vznikla ještě čtyři další založení. Z těchto klášterů však u většiny, zaniklé za husitských bojů (konventy v Hradci Králové, Duchcově a druhé založení v Praze na Újezdě) či ještě dříve (konventy ve Žluticích a v Kralupech u Chomutova), postrádáme jakékoli informace o podobě jejich svatyní. Náš nejstarší, tzv. herburský klášter v Brně, vzniklý před rokem 1244, přetrval do 70. let 16. století a z novověkých vedut se zdá, že jeho Panně Marii zasvěcený chrám byl jednolodím s polygonálním závěrem. Pouze tři fundace (v Olomouci, na Starém Městě v Praze a na Starém Brně) existovaly až do roku 1782, kdy byly zrušeny dekretem císaře Josefa II., a jen u dvou z nich se do současnosti dochovala jejich zástavba. Kostel sv. Anny starobrněnského konventu známe opět jen z pozdních pohledů a plánů, kde se jeví jako jednolodní stavba. Jedinými dochovanými příklady chrámové architektury dominikánek u nás jsou tak kostel sv. Kateřiny v Olomouci a kostel sv. Anny na Starém Městě v Praze.

Oba tyto dosud stojící klášterní chrámy si do značné míry uchovaly svou středověkou podobu. Kostel sv. Kateřiny je úzkým jednolodím na jednoduchém půdorysu dlouhého obdélníku s rovným závěrem. Prostotu exteriéru zmírňuje působivý portál s vimperkem ve vstupním

severozápadním průčelí a okna s gotickými kružbami. V interiéru je zřejmé rozdělení kostela v loď s emporou jeptišek a presbytář stejné délky. Presbytář je zaklenut dvěma poli křížové klenby a v závěru neobvyklou klenbou ve tvaru částečného oktogonu zachyceného v koutech dvěma trojpraprscitými klenbičkami.

Ve svém dnešním stavu je kostel sv. Kateřiny výsledkem více stavebních etap, které není zcela jednoduché rozlišit. Nelze také vyloučit, že se v prvním období jeptišky spokojily pouze s kaplí. Zakládací listinu kláštera postrádáme a dobu jeho vzniku tak lze určit jen přibližně mezi rok 1277, kdy jej soupis klášterů dominikánského řádu ještě neuvádí, a rok 1287, v němž je existence konventu poprvé doložena donační listinou Vojslavy z Deblína, jeho pravděpodobnou fundátorkou. Stavebních záležitostí se týká jen jediná dochovaná zpráva z roku 1363, v níž se hovoří o ohněm zničeném chóru jeptišek, tedy empory v kostelní lodi. Při pokusu o rozpoznání stavebně-historického vývoje kostela se proto musíme opírat především o samotnou architekturu. Na základě výsledků dílčích archeologických a památkových průzkumů kostela (které však mohly pod povrch pozdějších úprav proniknout jen zčásti) a vlastního pozorování se domnívám, že chrám olomouckých dominikánek byl alespoň zčásti vybudován před rokem 1300. Je pravděpodobné, že v 80. či 90. letech 13. století vznikla chrámová loď. Z této doby se však dodnes dochovaly zřejmě pouze obvodové zdi, poznamenané řadou pozdějších úprav. Teprve ve druhé stavební fázi, u které je velmi nesnadné stanovit její počátek, navázal na loď presbytář, jehož stávající klenba odpovídá období 1. či 2. třetiny 14. století. Současná podoba lodi kostela vznikla jistě po roce 1363. Upřesnění představy o stavebním vývoji svatokateřinského kostela by mohl přinést pouze podrobný průzkum, spojený s odkrytím rozsáhlého novogotického obložení interiéru a provedením systematických sond pod novodobé omítky

všech fasád. To však vzhledem k tomu, že se jedná o fungující svatyni, nelze asi v případě olomouckého kostela očekávat.

Kostel sv. Anny je úzkým vysokým jednolodím s dlouhým presbytářem o stejné šířce a s polygonálním závěrem o pěti stranách osmiúhelníku, zastřešeným průběžnou střechou. V ose západního průčelí stojí torzo gotické vížky. Interiér je rozdělen v loď a presbytář přibližně totožné délky, původně zaklenuté sledem sedmi křížových kleneb a závěrovou šestipaprščitou klenbou, jejichž pozůstatkem jsou dnes jen výběhy zakončené jehlancovými konzolami. Celou loď vyplňuje barokní kruchta, lze však předpokládat, že stejného rozsahu byla i její gotická předchůdkyně. Chrám byl odsvěcen již po zrušení kláštera na konci 18. století. Od konce 90. let 20. století do současnosti zde probíhá v rámci rekonstrukce kostela detailní restaurátorský průzkum, který kromě odkrytí středověkých nástěnných maleb přinesl celou řadu dalších objevů. Ty mi umožnily aktuálně přehodnotit stavebně-historický vývoj chrámu, jenž byl (na rozdíl od literaturou poněkud opomíjeného svatokateřinského kostela) předmětem řady umělecko-historických studií zejména ve 2. polovině 20. století. Velmi přínosná byla rovněž dendrochronologická analýza původního gotického krovu kostela, díky níž byly rozpoznány trámy ze dvou časových období, ze 20. a 70. let 14. století.

Jeptišky se do bývalé templářské komendy s ještě starším kostelem sv. Vavřince na Starém Městě přestěhovaly z malostranského Újezdu po roce 1313. Kromě podpory Jana Lucemburského a Elišky Přemyslovny zde byla zřejmě klíčová role zemského soudce Oldřicha z Říčan, pokládaného klášterní tradicí za zakladatele přeloženého konventu. Jeho erb se nalézal vedle českého dvouocasého lva na jednom ze dvou dochovaných klenebních svorníků gotické novostavby. Budování kostela bylo započato lodí zřejmě nedlouho po roce 1313 a dominikánky zprvu využívaly starou svatyni. Z

výsledků zmíněných průzkumů je zřejmé, že oproti dosud v literatuře předpokládaným pouhým dvěma fázím výstavby je nutno připustit složitější stavebně-historický vývoj svatoanenského kostela, rozdělený pravděpodobně do tří stádií. Těm odpovídají také proměny tvarosloví jeho architektury. V první fázi, odehrávající se v 2. a 3. desetiletí 14. století, vznikla klenutá kostelní loď a stěny prvního presbytářového pole na východ od triumfálního oblouku, ve dvou dalších etapách pokračovalo budování presbytáře. Po přestávce, věnované přestavbě klášterního areálu, bylo asi ve 40. letech 14. století navázáno na stávající provizorně uzavřené zdi pátého pole (počítáno od západního průčelí) vztyčením jižní stěny v rozsahu šestého klenebního pole a dále celého zbývajícího úseku severního průčelí presbytáře. Poslední stavební fáze byla započata zřejmě až v pokročilé 2. polovině 14. století a před polovinou 70. let téhož století byl celý presbytář zastřešen. Zaklenutí jeho prostoru lze předpokládat nedlouho poté.

Statuta dominikánek se v kapitole *De edificiis* věnují především stavebním úpravám, umožňujícím dodržení přísné klausury, a nevytyčují žádný závazný model pro sakrální stavby. Architektura kostelů sester kazatelského řádu byla přirozeně o to více ovlivňována lokálním stavitelstvím. Přesto je však nutné vnímat kláštery dominikánek a jejich chrámy také jako součást široké řádové sítě. Pro kostel sv. Kateřiny se analogie mezi zahraničními chrámy dominikánek hledají obtížně. Podobně jednoduché a prosté půdorysné řešení měl např. klášterní kostel v durynském Cronschwitzu či několik kostelů dominikánek na území dnešního Švýcarska. Tyto zaniklé stavby z doby okolo roku 1250 však zřejmě měly zcela jinou prostorovou dispozici a interiérové členění. U pražského kostela sv. Anny oproti tomu nalézáme celou řadu dispozičně i dobou svého vzniku velmi blízkých staveb, ať již v rámci chrámové architektury dominikánek (např. chrám sv. Lamberta ve falckém

Lambrechtu), nebo také mimo hranice vlastního řádu (např. kostel cisterciáček v Kirchheim am Ries v Badensku-Württembersku).

Odlišnost kostelů dominikánek od mnišských chrámů je dána především tím, že tyto stavby musely reagovat na požadavky přísné klauzury sester. To je téma naší dosavadní literaturou opět zanedbávané. Nejednalo se jen o uzavřený, od laického a kněžského prostoru kostela oddělený chór jeptišek, ale také o další architektonické záležitosti (okenní otvory, schodiště, pavlačové přístavby či letnery), které vyplývaly z nutnosti zajistit v případě zpovědi a svatého přijímání kontakt kněze s jeptiškami, omezený na nejmenší možnou míru. Toto do značné míry zaniklé členění interiéru jsem se u kostela sv. Kateřiny v Olomouci a kostela sv. Anny na Starém Městě v Praze pokusila alespoň částečně rekonstruovat na základě dochovaných stop i analogií s jinými ženskými klášterními svatyněmi, u nichž je jejich původní řešení známé.

Architecture of Dominican nuns' medieval churches in the Czech Lands in a Central European context

The architecture of the Dominican nuns' gothic cloister churches in Bohemia and Moravia has not been comprehensively treated within art-history research so far. Yet there was a relatively numerous set of Dominican convents in the Czech Lands in the course of the Middle Ages. At least four Dominican convents were founded on the territory already before 1300. The catalogue of cloisters of the Order of Preachers, compiled by Dominican friar Bernard Gui in the early 14th century, lists five foundations of Dominican nuns in the province of *Bohemiae*; four more foundations were made in a later period not covered by the list. However, no information whatsoever is available concerning the appearance of their shrines: they ceased to exist during the Hussite Wars (convents in Hradec Králové, Duchcov, and the second foundation in Prague Újezd) or even earlier (convents in Žlutice and Kralupy near Chomutov). The country's oldest convent, the Herburg convent in Brno, established before 1244, survived until the 1570s, and it would seem from modern vedutas that its church, consecrated to Our Lady, was a single-aisle structure with a polygonal closure. Only three foundations – in Olomouc, Prague Old Town and Old Brno – existed until 1782, when they were disbanded by Emperor Joseph II's decree, and only the structures of two of them have survived to this time. St. Anne's church in the Old Brno convent is again only known from later vistas and maps, where it appears to be a single-aisle structure. St. Catherine's church in Olomouc and St. Anne's in Prague are thus the only extant examples of Dominican nuns' church architecture.

Both the extant churches have largely retained their medieval appearance. St. Catherine's is a narrow single-aisle church on a plain floor plan: an elongated rectangle with a straight closure. The exterior austerity is

moderated by an impressive portal with a gable in its north-western entrance facade, and windows with gothic traceries. The interior indicates a division of the church into a nave with the nuns' gallery and a presbytery of equal lengths. The presbytery is vaulted with two bays of cross vaulting; the closure has an unusual vault in the shape of a partial octagon borne in the corners on two small three-spoke vaults.

In its present condition, St. Catherine's church is the result of multiple construction stages, which are not quite easy to distinguish. We cannot rule out that the nuns were initially contented with a chapel only. The convent foundation deed is missing, so its origin can only be estimated approximately between 1277, when it was not listed among the Dominican cloisters, and 1287, when the existence of the convent was first documented by the donation deed by Vojslava of Deblín, its likely founder. Its structural features are only described in a single extant report dated 1363, which mentions the nuns' choir – the gallery in the nave – having been destroyed by a fire. The attempt to recognize the historical structural evolution of the church therefore has to rely primarily on its architecture alone. Based on the results of partial archaeological and heritage surveys of the church (which were only allowed to delve under the surface of later modifications partially) and my own observations, I believe that the Olomouc Dominican nuns' church was at least partially built before 1300. It is likely that the nave was erected in the 1280s or 1290s. The only thing that apparently remains from that period is the perimeter walls, modified by numerous later interventions. The presbytery was added to the nave only in a second construction stage, the beginning of which is very difficult to date; its current vault indicates the 1st or 2nd quarter of the 14th century. The current appearance of the nave definitely originated after 1363. A more precise idea of the structural evolution would only be attainable by means of a detailed

survey, involving the stripping of the extensive neo-gothic interior panelling and systematic probing under the modern-day plaster cover on all the facades. Since the Olomouc church is in operation, however, this can hardly be expected to happen.

St. Anne's church is a tall, narrow single-aisle structure with a long presbytery of the same width, which has a polygonal closure forming five arms of an octagon, roofed with a continuous truss. The torso of a gothic spire stands in the axis of the western frontage. The interior is divided into a nave and a presbytery of approximately identical lengths, originally topped with a sequence of seven cross vaults and a six-spoke closure vault, which have only survived in the form of springs topped with pyramidal corbels. The entire nave is filled with a baroque tribune, but its gothic predecessor can be assumed to have been of the same extent. The church was deconsecrated already when the convent was disbanded in the late 18th century. Since the late 1990s, the church has been under renovation, including a detailed restoration survey, which has uncovered medieval murals and made many other discoveries. They have allowed me to reassess the historical structural evolution of the church, which was (unlike St. Catherine's in Olomouc, somewhat neglected in the literature) the object of many art history studies especially in the latter half of the 20th century. The dendrochronological analysis of the church's original gothic roof truss has also been very helpful: it identified timbers from two time periods, namely the 1320s and the 1370s.

The nuns moved from Újezd in Malá Strana to the former Templar commandry with a pre-existent St. Lawrence's church in the Old Town after 1313. In addition to the support of John of Bohemia and Elisabeth of Bohemia, a key role was apparently played by Oldřich of Říčany, a territorial judge, considered by the convent tradition to be the founder of the

relocated convent. His coat of arms was situated beside the two-tailed Bohemian lion on one of the two extant bosses of the new gothic structure. The construction of the church started with the nave, apparently not long after 1313, and the Dominican nuns initially used the old St. Lawrence's church. Results of the above mentioned surveys make it obvious that in contrast to mere two construction stages assumed in the literature so far, a more complex structural evolution of St. Anne's church has to be considered, probably divided into three stages. They are reflected in the changing morphology of its architecture. The first stage, which took place in the 1320s and 1330s, produced the vaulted nave and the walls of the first bay east of the chancel arch; the construction of the presbytery continued in the two subsequent stages. Following an interruption due to the conversion of the convent buildings, works resumed probably in the 1340s on the temporarily closed wall of the fifth bay (counting from the western frontage) by erecting the southern wall spanning the sixth vault bay, and the entire remaining section of the northern presbytery frontage. The final construction stage probably only commenced well in the latter half of the 14th century, and the entire presbytery was roofed in the early 1370s. The area can be assumed to have been vaulted not long afterwards.

The Dominican nuns' statutes, chapter *De edificiis*, deal mostly with structural modifications allowing the observance of strict reclusion and do not define any binding model for their sacral structures. The architecture of the Order of Preachers sisters was therefore naturally all the more influenced by local building custom. Yet the Dominican nuns' convents and churches also have to be understood as parts of a broad Order network. Analogies with Dominican nuns' churches abroad are difficult to find for St. Catherine's church. Similarly plain and simple floor plans were found, e.g., in the convent church in Cronschwitz, Thuringia, and several churches in

modern-day Switzerland. However, those structures, built around 1250 and now non-existent, probably had entirely different layouts and interior divisions. On the other hand, a number of structures were laid out similarly and built in approximately the same time as St. Anne's church, be it within the Dominican nuns' church architecture (such as St. Lambert's church in Lambrecht, Palatinate) or outside the Order (such as the Cistercian church in Kirchheim am Ries, Baden-Württemberg).

The difference of the Dominican nuns' churches from monks' churches is chiefly due to the fact that the earlier had to respond to the requirement of the sisters' strict reclusion. That issue, too, has been neglected in the domestic literature so far. There was not only an enclosed nuns' choir, separated from both the laypeople's and the priests' areas of the church, but also other architectural elements (windows, staircases, balcony corridor extensions and rood screens), derived from the necessity of minimizing contact between the priest and the nuns during confession and Eucharist. I have attempted at least a partial reconstruction of this largely extinct interior division in St. Catherine's and St. Anne's churches based on extant traces and analogies with other convent churches where the original layouts are known.